

พระสุตตันตปิฎก เล่ม ๒๒ ขุททกนิกาย จุฬินิเทศ - หน้าที่ 1

พระสุตตันตปิฎก

เล่ม ๒๒

ขุททกนิกาย จุฬินิเทศ

ขออภินันต์แด่พระผู้มีพระภาคอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าพระองค์นั้น
ปารายณวรรค

วัฏฏคคาถา

เรื่องพราหมณ์พาวีรสังคิยกุลธมมปัญหา

- [๑] พราหมณ์พาวีร เป็นผู้เรียนจบจนดี ปราภณความเป็นผู้ไม่
มีกังวล ออกจากพระนครโกศลอันมีกัณณมัย ไปสู่ทักขิณ-
ปราชชนน
- [๒] พราหมณ์นั้นอยู่ที่ฝั่งแม่น้ำโคธาวารี อันเป็นพรมแดนแคว้น
แคว้นอุสสกะและแคว้นแคว้นอุพปะตักัน เลี้ยงชีวิตอยู่ด้วย
การเที่ยวรักษาและผลไม้
- [๓] เมื่อพราหมณ์นั้นเข้าไปอาศัย (อยู่) บ้านได้เป็นหมู่ใหญ่ด้วย
ความจริงอันเกิดแต่บ้านนั้น พราหมณ์นั้นได้บูชามหาหัยญ์
- [๔] พราหมณ์นั้นบูชามหาหัยญ์แล้วก็กลับเข้าไปสู่อาศรม เมื่อ
พราหมณ์นั้นกลับเข้าไปแล้ว พราหมณ์นั้นมา.

พระสุตตันตปิฎก เล่ม ๒๒ ขททกนิภาย จุฬนิภเทส - หน้าที่ 2

- [๕] พราหมณ์ยืนขึ้นทักพิการ เต็มทักกัน ฟันขบะ วิธึลบนีศึระ
เข้าไปหาพาริพราหมณ์แล้ว ขอรทพิทักกรอย.
- [๖] พาริพราหมณ์เห็นพราหมณ์นั้นเข้าแล้ว ก็ใช้บู้ให้มัน แล้ว
ก็ถามถึงความสามารถและความไม่มีโรค และได้กล่าว
คำนี้ว่า
- [๗] ทพิทักของเราอีฉะพึงให้ เราละหมดแล้ว. ดูกรพราหมณ์
ท่านเชื่อเราเถิด ทพิทักกรอยของเราไม่มี
- [๘] ถ้าเมื่อเราขอ ท่านจักไม่ให้. ในวันนี้เจ็ด ศึระของท่านจง
แตกเจ็ดเสีย.
- [๙] พราหมณ์นั้นเป็นคนโกหก ประต่งแสดงเหตุให้ลัว.
พราหมณ์พาริได้ฟังคำของพราหมณ์นั้นแล้ว ก็เป็นทุกข์.
- [๑๐] วิธึศึกรคือความโศกเสียเบเทงแล้ว ไม่บริโภคาหาร ก็ขุ
ผอม ใช้แต่เท่านั้น ใจของพาริพราหมณ์ผู้คิดไปอย่างนั้น
ย่อมไม่มีดีในการบูชา.
- [๑๑] เทวดา (ที่สิงอยู่ในลักษณะของพราหมณ์พาริ) ผู้ปรารภ
ประโยชน์ เห็นพาริพราหมณ์หวาดกลัวเป็นทุกข์อยู่ จึงเข้า
ไปหาพราหมณ์พาริแล้วได้กล่าวว้.
- [๑๒] พราหมณ์ผู้มีความต้องการทพิทักนั้น เป็นคนโกหก ย่อม
ไม่รู้จักศึระ. ความรู้จักศึระหรือธรรมอันให้ศึระตกไป
ย่อมไม่มีแก่พราหมณ์นั้น
- [๑๓] พาริพราหมณ์ดำริว้ เทวดานี้เอาจูรู้ได้ในบัดนี้ (กล่าวว้)
ข้าพเจ้าถามแล้ว ขอท่านจงบอกศึระและธรรมอันให้ศึระ
ตกไปแก่ข้าพเจ้าเถิด ข้าพเจ้าจะขอฟังคำของท่าน
- [๑๔] แม้ข้าพเจ้าก็ไม่รู้จักศึระและธรรมอันให้ศึระตกไป ข้าพเจ้า
ไม่มีความรู้ในเรื่องนี้. ความเห็นถึงศึระและธรรมอันให้
ศึระตกไป ย่อมมีแก่พระชินะทั้งหลายเท่านั้น

- [๑๕] พ. ก็บัดนี้ ใครในปฐวีณขลิย่อมรู้จักศีระและธรรมอันให้ศีระตกไป ดูกรเทวดา ขอท่านจงบอกท่านผู้นั้นแก่ข้าพเจ้าเถิด.
- [๑๖] เท. พระสหายบุตร เป็นองค์ของพระโศกการาขเสถ์ออกจากเมืองกิลพัสดุ์บุรี เป็นพระพรเจ้าผู้ปกครองสัตว์โลก เป็นผู้ทำ (แสดง) ธรรมอันสว่าง.
- [๑๗] ดูกรพราหมณ์ พระสหายบุตรนั้นแหละ เป็นพระสัมพุทธเจ้า ทรงถึงฝั่งแห่งธรรมทั้งปวง บรรลุกำลังแห่งอริยมรรคทั้งปวง มีฐานะในธรรมทั้งปวง ทรงถึงธรรมเป็นปฏิสนธิไปแห่งธรรมทั้งปวง ทรงนอนพระทัยไปในธรรมเป็นนิมิตตอุป.
- [๑๘] พระผู้มีพระภาคพระองค์นั้น เป็นพระพรเจ้าในโลก มีพระลักษณะ ย่อมทรงแสดงธรรม ท่านจงไปทูลถามพระองค์เถิด. พระองค์จักทรงพยากรณ์ปัญหานี้แก่ท่าน.
- [๑๙] พราหมณ์พาวรีได้ฟังคำว่า พระสัมพุทธเจ้า แล้วมีความเบิกบานใจ มีความโศกเบาบาง และได้ติดยันไพลย์.
- [๒๐] พราหมณ์พาวรีนั้น มีใจยินดี มีความเบิกบาน ไสมันสถาถึง (พระผู้มีพระภาค) กะเทวดานั้น (และประกาศว่า) พระสัมพุทธเจ้าผู้เป็นปฏิพัฑ์ของสัตว์โลก ประทับอยู่ ณ ที่ใด คือ บ้านนิคมหรือชนบทที่เขาทำแล้ว เราทั้งหลายพึงไปนมัสการพระสัมพุทธเจ้าผู้สูงสุดกว่าสัตว์ ณ ที่นั้น.
- [๒๑] เท. พระสหายบุตรนั้น เป็นพระชินะ มีพระปัญญาสามารถ มีพระปัญญากว้างขวางเช่นแผ่นดินอันประเสริฐ เป็นนักปราชญ์ ไม่มีอาสวะ ทรงรู้แจ้งศีระและธรรมอันให้ศีระตกไป ทรงองอาจกว่านรชน ประทับอยู่ ณ พระราชมณเฑียรแห่งพระเจ้าโกศลในพระนครสาวัตถี.

พระสูตรตันตปิฎก เล่ม ๒๒ ขททกนิภาย จุฬนิเทศ - หน้าที่ 4

- [๒๑] ลำดับนั้น พราหมณ์พวกวิได้เรียกวราหมณ์ทั้งหลายผู้เป็นศิษย์ ผู้ถึงฝั่งแห่งมนต์มา (บอกว่า). ดูกรรมาณทั้งหลาย มากี่เกิด เรารู้จักบอก. ขอท่านทั้งหลายจงฟังคำของเรา.
- [๒๒] ความปรากฏเนื่องๆ แห่งพระผู้มีพระภาคพระองค์ได้นั้น ยากที่จะหาได้ในโลก. วันนั้น พระผู้มีพระภาคพระองค์นั้น เสียดลุมบัตินั้นแล้วในโลก มีพระนามปรากฏว่า พระสัมพุทธเจ้า. ท่านทั้งหลายจงรีบไปเมืองสากัตถิ ดู พระสัมพุทธเจ้าผู้สูงส่งกว่าสรรพสัตว์.
- [๒๓] ข้าแต่ท่านพราหมณ์ ก็ข้าพเจ้าทั้งหลายเห็นแล้วจะรู้จักว่าเป็นพระพุทธรูปได้อย่างไร? ข้าพเจ้าทั้งหลาย จะรู้จัก พระสัมพุทธเจ้าพระองค์นี้ด้วยอุบายอย่างไร? ขอท่านจงบอกอุบายนั้นแก่ข้าพเจ้าทั้งหลายผู้ไม่รู้เถิด.
- [๒๔] พ. ก็มหาบุรุษลักษณะ ๓๒ ประการ มาแล้วในมนต์ทั้งหลาย ท่านกล่าวไว้แจ่มแจ้งบริบูรณ์แล้วโดยลำดับ.
- [๒๕] ท่านผู้ใดมีมหาบุรุษลักษณะเหล่านั้นในกายตัว ท่านผู้นั้นมีจิตเป็นสองอย่างเท่านั้น มิได้มีจิตเป็นนิสสณ.
- [๒๖] คือ ถ้าอยู่ครองเรือน พึงครอบครองแผ่นดิน ย่อมปกครองโดยธรรม โดยไม่ต้องใช้อาวุธ ไม่ต้องใช้ศาสตรา.
- [๒๗] และถ้าท่านผู้นั้นออกมาบวชเป็นบรรพชิต จะได้เป็นพระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า มีกิเลสทั้งหลังค่านับได้แล้ว ไม่มีผู้ยิ่งกว่า.
- [๒๘] พราหมณ์พวกวิ (บอกแล้ว) ซึ่งชาติ โศตร ลักษณะ และมนต์อย่างอื่นอีก กะพรวกศิษย์ (ได้สั่งว่า). ท่านทั้งหลายจงถนอมถึงศีระ และธรรมอันให้ศีระตกไปได้ยใจเท่านั้น

พระสุตตันตปิฎก เล่ม ๒๒ ขุททกนิกาย จุฬินิเทศ - หน้า ๕

- [๓๐] ถ้าท่านผู้ใดจักเป็นพระพหูเจาผู้เห็นธรรมไม่มีเครื่องกัน เมื่อ
ท่านทั้งหลายถามปัญหาด้วยใจแล้ว ก็จักแก้ด้วยวาทา.
- [๓๑] พราหมณ์ ๑๖ คน ผู้เป็นศิษย์ คือ อชิตพราหมณ์ ติลสมตเตย
พราหมณ์ ปุณณพราหมณ์ เมตตพราหมณ์
- [๓๒] โธตพราหมณ์ อุสสพราหมณ์ นันทพราหมณ์ เหม
พราหมณ์ โตทยพราหมณ์ กปพราหมณ์ ชตุกถิน
พราหมณ์ผู้เป็นนัถิต.
- [๓๓] ภิกขุพราหมณ์ อุทพราหมณ์ โปสพราหมณ์ โฆ
ราชพราหมณ์ผู้เป็นนักปราชญ์ ปิงคียพราหมณ์ผู้แสวงหาคุณใหญ่
ได้ฟังวาจาของพราหมณ์พาวรีแล้ว.
- [๓๔] ทั้งหมดนั้น เฉพาะคนหนึ่งๆ เป็นเจ้าหมู่เจ้าคณะ ปากฉ
เกาโลทังปอง เป็นผู้เจริญคุณ ยินดีในคุณ เป็นศิรชน
ผู้มีจิตอบรมด้วยวาสนาในกาลก่อน
- [๓๕] พราหมณ์ผู้เป็นศิษย์ทุกคน ทรงชฎาและห่มสี้อ อภิภ
พราหมณ์พาวรีและกระทำประทัภิกษณแล้ว มุ่งหน้าเดินไปทาง
ทิศอุดร.
- [๓๖] ผู้สถานเป็นมีตั้งแห่งแคว้นแห่งหนึ่ง เมืองมหิสสตีในกาล
นั้น เมืองอุชเชน เมืองโคกัธะ เมืองเวทิส เมืองน
สวหะ.
- [๓๗] เมืองโกธัมพิ เมืองสาเกต เมืองสากัตตี เป็นเมืองอุดม
เมืองเสถัพพะ เมืองกิสัทธัตถ์ เมืองกุสินารา.
- [๓๘] เมืองปาฏา โภคนคร เมืองเวสาลี เมืองมคธและปสาณจัตถ์
อันเป็นรมณีสถาน นักรัณมย์ใจ.
- [๓๙] พราหมณ์เหล่านั้นมีขึ้นสู่เขา (ปสาณจัตถ์) เหมือนคน
กระหายน้ำรีบหาน้ำเย็น เหมือนพ่อค้ารีบหาลาภใหญ่ และเหมือน
คนถูกความร้อนแผดเผาและรีบหาร่ม ฉะนั้น

พระสัจจันตปิฎก เล่ม ๒๒ ขุททกนิกาย จุฬินิเทศ - หน้าที่ 6

- [๔๐] ก็ในสมัยนั้น พระผู้มีพระภาคอันภิกษุสงฆ์ห้อมล้อมแล้วทรงแสดงธรรมแก่พระภิกษุทั้งหลายอยู่ ประทับนั่งท่าราชสีห์ทับธูป สิ้นทานอยู่ในป่า.
- [๔๑] อธิตพราหมณ์ ได้เห็นพระสัมพุทธเจ้าผู้เพียงดั่งว่าดวงอาทิตย์ มีรัศมีฉายออกไป และเหมือนดวงจันทร์เต็มดวงในคืนเพ็ญ
- [๔๒] ลำดับนั้น อธิตพราหมณ์ยืนอยู่ ณ ที่ควรส่วนหนึ่ง รื่นรังใจ เพราะได้เห็นอนุพยัญชนะบริบูรณ์ ในพระกายของพระผู้มีพระภาค ได้บรรลุตามเป้าหมายด้วยใจ.
- [๔๓] อ. ท่านจะจงใคร? จงบอกชาติ เอกโคตรพร้อมด้วยลักษณะ. บอกความสำเร็จในเนตต์ทั้งหลาย. พราหมณ์สอนมณฑพ เท่าไร?
- [๔๔] พ. พราหมณ์นั้นเฒ่าอายุ ๑๒๐ ปี ชื่อพาวรีโดยโคตร. ลักษณะ ๓ อย่างมีในตัวของพราหมณ์นั้น พราหมณ์นั้นเป็นผู้ถึงฝั่งแห่งไตรเทพ.
- [๔๕] พาวรีพราหมณ์ถึงความสำเร็จในธรรมของตน สอนมณฑพ ๕๐๐ ในมหาบุรุษลักษณะ และคัมภีร์อิติहाสะ พร้อมทั้งคัมภีร์โณยฆศาสตร์ และคัมภีร์เกฏฐศาสตร์.
- [๔๖] ข้าแต่พระองค์ผู้สูงสุดกว่าเราชน ผู้ตัดสินซึ่งตนหา ขอพระองค์ทรงประกาศความกว้างแห่งลักษณะทั้งหลาย ของพราหมณ์พาวรี. ความสงสัยอย่างใดมิได้แก่ข้าพระองค์ทั้งหลายเลย.
- [๔๗] พราหมณ์นั้นยอมเปิดหน้าได้ด้วยสิน มีอุณโธอยู่ในระหว่างคิ้ว. และมีอัมมะที่ซ่อนอยู่ในผ้าอยู่ในผ้า. ดูกรมณฑพ ท่านจงรู้อย่างนี้.
- [๔๘] ขนดั่งปวงไม่ได้ฟังใครๆ ซึ่งเป็นผู้ถาม ได้ฟังปัญหาทั้งหลาย ที่พระผู้มีพระภาคทรงแก้แล้วเกิดความโสมนัส ประณมัญชลีย่อมคิดไปต่างๆ (ว่า)

พระสุตตันตปิฎก เล่ม ๒๒ ขุททกนิกาย จุฬินิเทศ - หน้าที่ 7

- [๔๙] ใครหนอเป็นเทวดา เป็นพระพรหม หรือเป็นพระอินทร์ผู้
สุขุมดี เมื่อเขาถามปัญหาด้วยใจ จะแก้ปัญหานั้นใครได้?
- [๕๐] อ. พาวีพราหมณ์ย่อมถามถึงศีระ และธรรมอันทำให้ศีระ
ตกไป ข้าแต่พระผู้มีพระภาคผู้ทรงแสงหา ขอพระองค์ทรง
โปรดพยากรณ์ชื่อนั้น กำจัดเสียซึ่งความสงสัยของข้าพระองค์
ทั้งหลายเถิด.
- [๕๑] พ. ท่านลຄູ້เถิดว่า อวิชชาเป็นศีระ วิชชาประกอบด้วย
ศรัทธา สติ สมาธิ ฌณะ และวิริยะ เป็นธรรมเครื่องยัง
ศีระให้ตกไป
- [๕๒] ลำดับนั้น อชิตมาณพผู้มีความโสมนัสเป็นอันมากอดหนุนแล้ว
กระทำซึ่งหนังสือเขียนบ้างข้างหนึ่ง แล้วขบเคี้ยวลงแทบพระ
ยุคลบาท (พูดว่า)
- [๕๓] ข้าแต่พระองค์ผู้บริสุทธิ์ ผู้มีพระจักขุ พราหมณ์พาวีพร้อมด้วย
พวกิษเฌย มีจิตโศกานโสมนัส ขอถวายบังคมพระยุคลบาท
ของพระองค์.
- [๕๔] พ. พราหมณ์พาวีพร้อมด้วยพวกิษเฌยลงเป็นผู้สุข. ตูกรมานพ
และเณรทั้งนั้นขอให้มีความสุข มีชีวิตอยู่ยืนนานเถิด.
- [๕๕] เราให้โอกาสแก่พาวีพราหมณ์ แก่ทูณ และแก่พราหมณ์
ทั้งหมด ตลอดข้อสงสัยทั้งปวง. ท่านทั้งหลายย่อมปรารถนา
ปัญหาอย่างใดอย่างหนึ่งไว้ในใจ ก็จงถามเถิด.
- [๕๖] เมื่อพระสัมพุทธเจ้าทรงประทานโอกาสแล้ว อชิตพราหมณ์
นั้นประณมมือ แล้วทูลถามปฐมปัญหากะพระตถาคต ใน
บริษัทนั้น

จบัตถกถา.

พระสุตตันตปิฎก เล่ม ๒๒ ขุททกนิกาย จุฬินิเทศ - หน้าที่ 8

อิตถมาณกัปปุณานิเทศ

ว่าด้วยปัญหของท่านอิตตะ

[๕๗] (ท่านอิตตะทูลถามปัญหากว่า)

โลกอันอะไรที่ห่อไว้? โลกไม่ปรากฏเพราะเหตุอะไร?

อะไรเล่าเป็นเครื่องฉาบทาโลกนั้น? ขอพระองค์จงตรัสบอก.

อะไรเล่าเป็นภัยใหญ่ของโลกนั้น

[๕๘] คำว่า โลกอันอะไรที่ห่อไว้ ความว่า โลกนรก โลกเดิยรัจมาน

โลก

เปรตติวาส โลกมนุษย์ โลกเทวดา ชั้นโลก ธาตุโลก อายตนโลก โลกนั้น โลกอื่น

พรหมโลก

กับทั้งเทวโลก นี้เรียกว่าโลก โลกนี้อันอะไรที่ปิด ปิดบัง ปกคลุม ห่อหุ้ม ครอบ

ไว้

เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า โลกอันอะไรที่ห่อไว้?

[๕๙] บทว่า อิตฺติ ในอุเทศว่า "อิชฺชาสฺมา อิตฺติ" เป็นมทลนิ เป็นมท

เกี่ยวเนื่อง

เป็นมทยังบทให้บริบูรณ์ เป็นความประชุมแห่งอักษระ เป็นความสละสลวยแห่ง

พัญญูชณะ บทว่า

อิตฺติ เป็นไปตามลำดับมท. บทว่า อายสฺมา เป็นเครื่องกล่าวด้วยความรัก เป็น

เครื่องกล่าวโดย

เคารพ บทว่า อายสฺมานิ เป็นเครื่องกล่าวถึงเป็นไปด้วยความเคารพและ

ความยำเกรง. บทว่า

อิตฺติ เป็นชื่อ เป็นเครื่องนับ เป็นเครื่องหมายรู้ เป็นบัญญัติ เป็นเครื่องร้องเรียก

เป็นนาม

เป็นการตั้งชื่อ เป็นเครื่องทรงชื่อ เป็นภาษาที่ร้องเรียกกัน เป็นเครื่องแสดงให้

ปรากฏ เป็น

เครื่องกล่าวเฉพาะของพราหมณ์นั้น เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า "อิชฺชาสฺมา อิตฺติ".

[๖๐] คำว่า โลกไม่ปรากฏเพราะเหตุอะไร ความว่า โลกไม่ปรากฏ ไม่

สว่าง ไม่รุ่งเรือง

ไม่ไพโรจน์ ไม่เต็ม ไม่กระจ่าง เพราะเหตุอะไร เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า โลกไม่

ปรากฏ

เพราะเหตุอะไร?

[๖๑] คำว่า ะไรเล่าเป็นเครื่องนามกโลกนั้น ขอพระองค์ทรงตรัสบอก
ความว่า ะไร

เป็นเครื่องนามก เป็นเครื่องข่อง เป็นเครื่องผูก เป็นเครื่องเข้าไปเคঁราของ
ของโลกนั้น คือ

โลกอันะไรนามก ติดให้เปื้อน ให้หมกของเปื้อน ะคนไว้ ข่องไว้ ค่ล่องไว้
พัพพ์นไว้?

ขอพระองค์ทรงตรัสบอก เล่า แสง บัญญัติ แต่งตั้ง เปิดเผย จำแนก ทำให้ขึ้น
ประกาศ

เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า ะไรเล่าเป็นเครื่องนามกโลกนั้น? ขอพระองค์ทรงตรัส
บอก.

[๖๒] คำว่า อะไรเล่าเป็นภัยใหญ่ของโลกนั้น ความว่า อะไรเป็นภัยใหญ่
เป็นเครื่อง
เป็นต้น เป็นเครื่องเสียดี เป็นอันตราย เป็นเครื่องขัดข้องของโลกนั้น เพราะ
ฉะนั้น จึงชื่อว่า
อะไรเล่าเป็นภัยใหญ่ของโลกนั้น

เพราะเหตุนี้ พรานหนึ่งจึงกล่าวว่า (อชิตมาณพุลคามปัญหาว่า)
โลกอันอะไรที่หุ้มไว้? โลกไม่ปรากฏเพราะเหตุอะไร?
อะไรเล่าเป็นเครื่องฉาบโลกนั้น? ขอพระองค์จงตรัสบอก.
อะไรเล่าเป็นภัยใหญ่ของโลกนั้น?

[๖๓] (พระผู้มีพระภาคตรัสตอบว่า ดูกรอชิตะ)

โลกอันอวิชชาหุ้มห่อไว้ โลกไม่ปรากฏเพราะความตระหนี่
เรากล่าวตักแต่ว่าเป็นเครื่องฉาบโลก. ทุกข์เป็นภัยใหญ่ของ
โลกนั้น

[๖๔] ความไม่รู้ในทุกข์ ความไม่รู้ในทุกข์สุข ความไม่รู้ในทุกข์นิโรธ
ความไม่รู้
ในทุกข์นิโรธคามินีปฏิปทา ความไม่รู้ในส่วนสุดเบื้องต้น ความไม่รู้ในส่วนสุด
เบื้องปลาย ความ
ไม่รู้ทั้งในส่วนสุดเบื้องต้นและส่วนสุดเบื้องปลาย ความไม่รู้ในธรรมทั้งหลาย อัน
อาศัยกันและ
กันเกิดขึ้น คือ ความเบ่งปลั่งแห่งธรรมนี้ ชื่อว่า "อวิชชา" ความไม่รู้ ความไม่
เห็น ความ
ไม่ถึงพร้อมเฉพาะ ความไม่ตามตรัสรู้ ความไม่ตรัสรู้พร้อม ความไม่หมดจด
ความไม่รู้
พร้อม ความไม่รู้รอบ ความไม่เห็นเสมอ ความไม่พิจารณา ความไม่ทำให้
ประจักษ์ ความ
รู้ได้ยาก ความเป็นคนขลาด ความไม่รู้ทั่วพร้อม ความหลงใหล ความฉงน
อวิชชาเป็นโอรส
อวิชชาเป็นโอรส อวิชชาเป็นเครื่องกำลักรุม อวิชชาเป็นชาย
โมหะ อุกาล
มูล ชื่อว่า "อวิชชา" ในอุเทศว่า อวิชชาชนิดุโต โลโก นี้เรียกว่า อวิชชา. โลก

นรก

โลกเดียรัจฉาน โลกเปตวิสัย โลกมนุษย์ โลกเทวดา ชั้นโลก ธาตุโลก อายตน
โลก

โลกนี้ โลกหน้า พรหมโลก กับทั้งเทวโลก นี้เรียกว่าโลก. โลกอันมิใช่ชาตินี้
ปิดบัง ปกคลุม

หุ้มห่อ ครอบไว้ เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า โลกอันมิใช่ชาติหุ้มห่อไว้.

[๖๕] พระผู้มีพระภาคตรัสเรียกพรหมนั้นโดยชื่อว่า "อชีต". บทว่า
ภควา นี้

เป็นเครื่องกล่าวด้วยความเคารพ. อีกอย่างหนึ่ง พระผู้มีพระภาคทรงทำลาย
โรค เพราะเหตุนี้

จึงชื่อว่า ภควา. ทรงทำลายโทษ เพราะเหตุนั้น จึงชื่อว่า ภควา. ทรงทำลาย
โมหะ เพราะ
เหตุนั้น จึงชื่อว่า ภควา. ทรงทำลายมานะ เพราะเหตุนั้น จึงชื่อว่า ภควา. ทรง
ทำลายทิฐิ
เพราะเหตุนั้น จึงชื่อว่า ภควา. ทรงทำลายเล่ห์เหลี่ยม เพราะเหตุนั้น จึงชื่อว่า
ภควา. ทรง
จำแนก ทรงเลกพิเศษ ทรงจำแนกเฉพาะซึ่งธรรมแต่ละ เพราะเหตุนั้น จึงชื่อว่า
ภควา. ทรง
ทำซึ่งที่สุดแห่งภพทั้งหลาย เพราะเหตุนั้น จึงชื่อว่า ภควา. มีภยันตรายแล้ว
เพราะเหตุนั้น
จึงชื่อว่า ภควา. มีศีลอันบรมแล้ว เพราะเหตุนั้น จึงชื่อว่า ภควา. มีจิตอันเจริญ
แล้ว มี
ปัญญาอันเจริญแล้ว เพราะเหตุนั้น จึงชื่อว่า ภควา. อัน พระผู้มีพระภาค ทรง
เสกเสนสาณะ
อันสั่ง คือ ปา และปาเบสิย เจียบเสยง ไฉนเสยงก็กำอง ปาครากคม เต่าหุ้ม
ขน ครรทำ
กรรมลับของมนุษย์ สมควรแก่การถือเอาไว้ เพราะเหตุนั้น จึงชื่อว่า ภควา.
อัน พระ
ผู้มีพระภาคทรงมีส่วนแห่งจิรว บิณฑบาต เสนาสนะ และคิลาณปัจจัยภัต
บริวาร เพราะเหตุ
นั้น จึงชื่อว่า ภควา. อัน พระผู้มีพระภาคทรงมีส่วนแห่งอรรณส ธรรมส
วิมตติรส แห่ง
อิตฺล อิจิต อธิปัญญา เพราะเหตุนั้น จึงชื่อว่า ภควา. อัน พระผู้มีพระภาค
ทรงมีส่วน
แห่งฉณน อัปปัญญา ๔ อรูปสมาบัติ ๔ เพราะเหตุนั้น จึงชื่อว่า ภควา. อัน
พระผู้มีพระ
ภาคทรงมีส่วนแห่งวิโมกข์ ๘ อภิกายตะ ๘ อรูปพหิหารสมาบัติ ๙ เพราะเหตุ
นั้น จึงชื่อว่า
ภควา. อัน พระผู้มีพระภาคทรงมีส่วนแห่งสัญญาภาวนา ๒๐ กิเลสสมาบัติ ๑๐
สมาธิอันสิ้นไป

อานาปาณัสสติ อสุภมณฑาปัตติ เพราะเหตุนี้ จึงชื่อว่า ภควา. อนึ่ง พระผู้มี
พระภาคทรง
มีส่วนแห่งสติปัฏฐาน ๔ สังขปธาน ๔ อิทธิบาท ๔ อินทรีย์ ๕ พละ ๕
โพชฌงค์ ๗
อริยมรรคมีองค์ ๘ เพราะเหตุนี้ จึงชื่อว่า ภควา. อนึ่ง พระผู้มีพระภาคทรงมี
ส่วนแห่งกำลัง
ของพระตฤาคต ๑๐ เวสัชชญาณ ๔ ปฏิสัมภิทา ๔ อภิญญา ๖ พุทธธรรม ๖
เพราะเหตุนี้
จึงชื่อว่า ภควา. พระนามว่า ภควานี้ พระมารดาได้ทรงตั้ง พระบิดาได้ทรงตั้ง
พระญาติมีได้
ทรงตั้ง พระภาคามีได้ทรงตั้ง มิตรและอำมาตย์มีได้ตั้ง พระญาติสาโลหิตมีได้ทรง
ตั้ง สมณพราหมณ์
แลเทวดาก็มีได้ตั้ง. พระนามว่า ภควา นี้ เป็นวิโมกข์ชั้นตติยภูมิ คือ พระนามที่
เกิดขึ้นในที่สุด
แห่งความหลุดพ้น พระนามว่า ภควา นี้ เป็นลัทธิภาวนาปฏิบัติ พระนามของพระผู้
มีพระภาค
ทั้งหลายผู้ตรัสรู้แล้ว พร้อมด้วยการบรรลุพระสัพพัญญุตญาณ ณ คองไม้มหา
โพธิ์ เพราะฉะนั้น
จึงชื่อว่า "อชิตาติ ภควา".

[๖๖] คำว่า โลกไม่ปรากฏเพราะความตระหนี่ มีความว่า ความตระหนี่ ๕ ประการ
คือ อากาณัฏฐิยะ ตระหนี่มีอยู่ ๑ กุลัณณิยะ ตระหนี่สกุล ๑ ลาภัณณิยะ
ตระหนี่ลาภ ๑
วรรณัณณิยะ ตระหนี่วรรณะ ๑ ธรรมัณณิยะ ตระหนี่ธรรม ๑ ท่านเรียกว่า เว
วิจจะ ความ
ตระหนี่ กิริยาที่ตระหนี่ ความเป็นผู้ตระหนี่ ความปรารถนาต่างๆ ความเห็นยา
แฉ่น ความ
เป็นผู้มีจิตหดหู่ด้วยความไม่ปลื้มใจ ความที่แห่งจิตอันใครเชื่อไม่ได้เห็น
ปานนั้น เรียกว่า
ความตระหนี่ อีกอย่างหนึ่ง เห็นความตระหนี่ด้วย ท่านก็เรียกว่ามัคฺฉริยะ เห็น
ความตระหนี่ธาตุ
ท่านก็เรียกว่ามัคฺฉริยะ ๑. เห็นความตระหนี่อายตนะ ท่านก็เรียกว่ามัคฺฉริยะ
ความถือเอา ท่าน
ก็เรียกว่า มัคฺฉริยะ ความประมาณ สมควรกล่าว การปล่อยจิต ความเพิ่มการ
ปล่อยจิต ในกาย
ทุจริตดี ในวิทุจริตดี ในโมฆทุจริตดี ในเบญจกามคุณีดี หรือความเป็นผู้
ทำด้วยความ
ไม่เอื้อเฟื้อ ความเป็นผู้ทำไม่ติดต่อกัน ความเป็นผู้หุนหัน ความเป็นผู้มีความ
ประพฤติด้อย่อน
ความเป็นผู้ปลงใจ ความเป็นผู้ทอดธุระ ความเป็นผู้ไม่ลงเสีย ความไม่เจริญ
ความ
ไม่ทำให้มาก ความไม่ตั้งใจ ความไม่ประกอบเนื่องๆ ในการบำเพ็ญคุณธรรมทั้ง
หลาย เป็น
ความประมาณ ความอัมมมา กิริยาที่อัมมมา ความเป็นผู้อัมมมา เห็นปานนี้ เรียก
ว่า ประมาณ
คำว่า โลกไม่ปรากฏเพราะความตระหนี่ เพราะความประมาณ ความว่าโลก
ไม่ปรากฏ
ไม่สว่าง ไม่รุ่งเรือง ไม่ไพโรจน์ ไม่แจ่ม ไม่กระจาง เพราะความตระหนี่นี้ เพราะ
ความ

ประมาณนี้ เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า โลกไม่ปรากฏ เพราะความตระหนี่ เพราะ
ความประมาณ

[๖๗] คำว่า เรากล่าวว่าตัณหาเป็นเครื่องฉาบทุกโลก ความว่า ตัณหา
เรียกว่า ชัปปา

ความกำหนัด ความกำหนัดนัก ความยินดี ความพลอยยินดี ความเพลิดเพลิน
ความกำหนัด

ด้วยความเพลิดเพลิน ความกำหนัดนักแห่งจิต ความปรารถนา ความหลง ความ
ติดใจ ความ

อยาก ความพัวพัน ความข้อง ความจม ความกั้นไหว ความลง ธรรมชาติอัน
ให้สัตว์

เกิด ธรรมชาติอันให้สัตว์เกิดกับทุกข์ ธรรมชาติอันเย็บไว้ ธรรมชาติเพียงดังข่าย
ธรรมชาติ

อันไหลไป ธรรมชาติอันชานไปในอารมณ์ต่างๆ ความเป็นผู้หลับ ความกว้าง
ขวาง ธรรมชาติ

อันให้อายุเสื่อม ความเป็นผู้เฒ่า ความตั้งใจไว้ ธรรมชาติอันเป็นเหตุก่อให้เกิด
ธรรมชาติ

เพียงดังว่าป่า ธรรมชาติเพียงดังว่าหมู่ไม้ในป่า ความสนิทสนม ความมีเชื้อใย
ความเพ่ง ความ

พัวพัน ความหวัง กิริยาที่หวัง ความเป็นผู้หวัง ความหวังในรูป ความหวังใน
เสียง ความหวัง

ในกลิ่น ความหวังในรส ความหวังในโผฏฐัพพะ ความหวังในลาภ ความหวังใน
ทรัพย์ ความ -

ห้วงในบุตร ความหวังในชีวิต ความกระซิบ ความกระซิบทั่ว ความกระซิบยิ่ง
กิริยาที่กระซิบ

ความเป็นผู้กระซิบ ความโลภ กิริยาที่โลภ ความเป็นผู้โลภ ความที่ตัณหาหวั่น
ไหว ความเป็น

ผู้ต้องการให้สำเร็จ ความกำหนดผิดธรรมดา ความโลภไม่สม่ำเสมอ ความใคร่
กิริยาที่ใคร่

ความปรารถนา ความทะเยอทะยาน ความประสงค์ กามตัณหา ภวตัณหา
วิภวตัณหา รูปตัณหา

อรูปตัณหา นිරโธตัณหา รูปตัณหา สัทธตัณหา คันธตัณหา รสตัณหา โผฏฐัพพ
ตัณหา

ธรรมตัณหา โยชะ โยคะ คันธะ อุปาทาน ธรรมชาติเป็นเครื่องกัน ธรรมชาติ
เป็นเครื่องบัง

ธรรมชาติเป็นเครื่องปิด ธรรมชาติเป็นเครื่องผูก อุปกิเลส อนุสัย กิเลสเครื่อง
กัณฐรม

ธรรมชาติเพียงดั่งว่าแก้วลี้ภัย ความตระหนี่ มูลแห่งทุกข์ เหตุแห่งทุกข์ แดนเกิด
แห่งทุกข์

บงุมาร เบ็ดมาร วิสัยมาร โคจรแห่งมาร เครื่องผูกแห่งมาร ตัณหาเพียงดั่งว่า
แม่น้ำ ตัณหา

เพียงดั่งว่าข่าย ตัณหาเพียงดั่งว่าสายโซ่ ตัณหาเพียงดั่งว่าทะเล อภิขณฺหา โสกะ
อุกคสมูล

นี้เรียกว่า ชัปปา (ตัณหา) ตัณหาเป็นเครื่องทก เป็นเครื่องข้อง เป็นเครื่องผูก
เป็นอุปกิเลส

ของโลก โลกอันตัณหาเป็นโลก ฉาบทุก ให้ของ ให้ขามของ ให้เปื้อน ระคนไว้
ข้องไว้

คล้องไว้ พันไว้ เรื่อยมกล่าว บอก แสดง บัญญัติ แต่งตั้ง เปิดเผย จำแนก
ทำให้เห็น

ประกาศ เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า เรากล่าวว่าตัณหาเป็นเครื่องฉาบทุกโลก.

[๖๘] ชื่อว่า ทุกข์ ในอุเทศว่า ทุกข์เป็นภัยใหญ่ของโลกนั้น คือ ขาติทุกข์
ชราทุกข์

พยาธิทุกข์ มรณทุกข์ โสกะ ปริเทวะ ทุกข์ โทมนัส อุปายาส ทุกข์ในนรก ทุกข์

ใน

กำเนิดจรรณ ทักษิในปตติวิสัย ทักษิในมุนะย ทักษิในการก้าวลงสู่จรรณเป็นมูล

ทักษิมีการ

ตั้งอยู่ในจรรณเป็นมูล ทักษิมีความออกจากจรรณเป็นมูล ทักษิเนื่องแต่สัตว์ผู้เกิด

ทักษิเนื่องแต่

ผู้เนื่องแห่งสัตว์ผู้เกิด ทักษิเกิดแต่ความเพียรของตน ทักษิเกิดแต่ความเพียรของผู้

อื่น ทักษิในทักษิ

สงสารทักษิ วิปริณมทักษิ โรคตา โรคหู โรคจมูก โรคลิ้น โรคกาย โรคในศีรษะ

โรคในหู

โรคในปาก โรคฟัน โรคไธ โรคองคร่อ โรคจิตตมวงจมูก โรคร้อนใน โรคชรา

โรคในท้อง

โรคสลับ โรคลงแดง โรคลุกเสียด โรคลงท้อง โรคร้อนฝี กลาก โรคหืด โรค

ลมปากหุ

หิดดำน หิดเปื้อย คุดทะราด ลำสาบ คุดทะราดใหญ่ โรคกลากเลือด โรคดี โรค

เบาหวาน

โรคจิตตมทวาร โรคต่อม บานะโรค อาพาธมีดีเป็นสมุฏฐาน อาพาธมีเสมหะ

เป็นสมุฏฐาน

อาพาธมีลมเป็นสมุฏฐาน อาพาธมีดีเป็นต้นประชุมกัน อาพาธเกิดเพราะฤดูแปร

ไป อาพาธเกิด

เพราะเปลี่ยนอิริยาบถไม่สม่ำเสมอ อาพาธเกิดเพราะความเพียร อาพาธเกิด

เพราะผลกรรม

ความหนาว ความร้อน ความมืด ความกระหาย ปวดอุจจาระ ปวดปัสสาวะ ทุกข์
แต่เหลือบ

ยุง ลม แดด และสิ่งอื่นแห่งสัตว์เลื้อยคลาน ความตายของมารดาที่เป็นทุกข์
ความตายของ

บิดาที่เป็นทุกข์ ความตายของพี่น้องชายที่เป็นทุกข์ ความตายของพี่น้องหญิง
ที่เป็นทุกข์ ความ

ตายของบุตรที่เป็นทุกข์ ความตายของธิดาที่เป็นทุกข์ ความฉิบหายแห่งญาติ
ที่เป็นทุกข์ ความ

ฉิบหายแห่งโภคทรัพย์ที่เป็นทุกข์ ความฉิบหายเพราะโรคที่เป็นทุกข์ ความ
ฉิบหายแห่งศีลที่เป็น

ทุกข์ ความฉิบหายแห่งวิริยutiที่เป็นทุกข์ รูปาภิธรรมเหล่านี้ มีความเกิดขึ้นใน
เบื้องต้นึกปรากฏ

รูปาภิธรรมเหล่านี้มีความดับไปในเบื้องปลายปรากฏ วิภกาคัยกรรม กรรม
อภัยวิภก รูป

อภัยวิภก นามวิภก รูป นามรูปไปตามชาติ ชราก็ติดตาม พยาก็ครอบงำ
มรณก็ทำหัน

ตั้งอยู่ในทุกข์ ไม่มีอะไรต้านทาน ไม่มีอะไรเบียดเบียน ไม่มีอะไรเป็นสรณะ ไม่มี
อะไรเป็นที่พัก

นี้เรียกว่าทุกข์. ทุกข์เป็นภัยใหญ่ เป็นเครื่องบีบคั้น เป็นเครื่องเสียดสี เป็น
อันตราย เป็น

เครื่องขัดข้อง ของโลกนั้น เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า ทุกข์เป็นภัยใหญ่ของโลกนั้น
เพราะเหตุนั้น พระผู้มีพระภาคจึงตรัสว่า

โลกอันมิอาจพ้นห่อไว้. โลกไม่ปรากฏเพราะความตระหนี่
เรากล่าวว่าตณหาเป็นเครื่องฉาบทุกโลก. ทุกข์เป็นภัยใหญ่
ของโลกนั้น

[๖๙] (ท่านอุชิตะทูลถามว่า)

กระแสน้ำหลายช่องไหลไปในสายตະทั้งปวง. อะไรเป็น
เครื่องกั้นกระแสน้ำหลาย? ขอพระองค์ทรงตรัสบอกธรรม
เป็นเครื่องกั้นกระแสน้ำหลาย. กระแสน้ำหลายอันอะไรย่อม
ปิดกันได้?

[๗๖] กระแส คือ ตัณหา กระแส คือ ทุจริต กระแส คือ กิเลส กระแส คือ
ทุจริต กระแส คือ อวิชชา ชื่อว่ากระแสในเทวาทว่า "สมมติ สัพพติ โสตา" บทว่า
สัพพติ คือ ในอายตนะทั้งปวง. บทว่า สมมติ ความว่า ย่อมไหลไป ย่อมไหลหลัง
ย่อม
เลื่อนไป ย่อมเป็นไป คือ ย่อมไหลไป ย่อมหลังไป ย่อมเลื่อนไป ย่อมเป็นไปในรูป
ทางจักขุ
ในเสียงทางหู ในกลิ่นทางจมูก ในรสทางลิ้น ในโผฏฐัพพะทางกาย ย่อมไหลไป
ย่อมหลังไป
ย่อมเลื่อนไป ย่อมเป็นไปในธรรมารมณ์ทางใจ รูปตัณหา ย่อมไหลไป ย่อมหลังไป
ย่อมเลื่อน

ไป ย่อมเป็นไปทางจักขุ สัทธัตถกย่อมไหลไป ... ทางหู คันธัตถกย่อมไหลไป ... ทางจมูก
รสัตถกย่อมไหลไป ... ทางลิ้น โสณัตถกย่อมไหลไป ... ทางกาย
ธรรมัตถกย่อมไหล
ไป ย่อมล้นไป ย่อมล้นไป ย่อมเป็นไปทางใจ เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า กระแสทั้ง
หลาย
ย่อมไหลไปในอายตนะทั้งปวง.

[๗๑] คำว่า อิตี ในอุเทศว่า อิจฺจาเยสฺมา อิติโต เป็นมทสริ เป็นมทเกีย
เนื่อง
เป็นมทยังมทให้บริบูรณ์ เป็นความประชุมแห่งอักษระ เป็นความสละสลวยแห่ง
พัญญชนะ.
คำว่า อิตี นี้ เป็นไวยากรณ์ลำดับมท. บทว่า อายสฺมา เป็นเครื่องกล่าวถึงความเป็น
ไปกันได้
ความเคารพและความยำเกรง. บทว่า อิติโต เป็นชื่อ เป็นเครื่องนับ เป็น
เครื่องหมายรู้ เป็น
บัญญัติ เป็นเครื่องร้องเรียก เป็นนาม เป็นการตั้งชื่อ เป็นเครื่องทรงชื่อ เป็น
ภาษาที่ร้องเรียก
กัน เป็นเครื่องแสดงให้เห็นปรากฏ เป็นเครื่องกล่าวเฉพาะของพราหมณ์นั้น เพราะ
ฉะนั้น จึงชื่อว่า
"อิจฺจาเยสฺมา อิติโต".

[๗๒] คำว่า อะไรเป็นเครื่องกันกระแสทั้งหลาย ความว่าอะไรเป็นเครื่อง
กัน คือ เป็น
เครื่องห้าม เป็นเครื่องป้องกัน เป็นเครื่องรักษา เป็นเครื่องคุ้มครองกระแสทั้ง
หลาย เพราะฉะนั้น
จึงชื่อว่า อะไรเป็นเครื่องกันกระแสทั้งหลาย?

[๗๓] คำว่า ขอพระองค์จงตรัสเอาธรรมเป็นเครื่องกันกระแสทั้งหลาย
ความว่า
ขอพระองค์จงตรัส คือ จงทรงบอก แสดง บัญญัติ แต่งตั้ง เปิดเผย จำแนก
ทำให้เห็น
ประกาศ ซึ่งธรรมเป็นเครื่องกัน คือ ซึ่งธรรมเป็นเครื่องห้าม เป็นเครื่องป้องกัน

เป็นเครื่อง

รักษา เป็นเครื่องคุ้มครองกระแสน้ำหลาย เพราะเหตุนี้ จึงชื่อว่า ขอพระองค์จง
ตรัสบอกชี้

ธรรมเป็นเครื่องกันกระแสน้ำหลาย.

[๗๕] คำว่า กระแสน้ำหลายอันอะไรย่อมปิดกันได้ ความว่า กระแสน้ำ
หลายอันอะไร

ย่อมปิดกันได้ คือ ย่อมตัดขาด ย่อมไม่ไหล ย่อมไม่หลัง ย่อมไม่เลื่อน ย่อมไม่เป็น
ไป

เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า กระแสน้ำหลายอันอะไรย่อมปิดได้?

เพราะเหตุนี้ เพราะฉะนั้นจึงกล่าวว่า (อิติมาณพหุลามว่า)

กระแสน้ำหลายย่อมไหลไปในอายตนะทั้งปวง. อะไรเป็น
เครื่องกันกระแสน้ำหลาย? ขอพระองค์จงตรัสบอกธรรม

พระสุตตันตปิฎก เล่ม ๒๒ ขุททกนิกาย จุฬินิเทศ - หน้าที่ 15
เป็นเครื่องกันกระเสทั้งหลาย. กระเสทั้งหลายอันจะไยยอม
ปิดกันได้?

[๗๕] (พระผู้มีพระภาคตรัสตอบว่า ดูกรอชิตะ) กระเสเหล่าใด
ในโลก สติเป็นเครื่องกันกระเสเหล่านั้น เรากล่าวธรรม
เป็นเครื่องกันกระเสทั้งหลาย. กระเสเหล่านั้นไยนั้นยอม
ยอมปิดกันได้.

[๗๖] คำว่า กระเสเหล่าใดในโลก ความว่า กระเสเหล่านั้นใด เราบอกแล้ว
เล่าแล้ว
แสดงแล้ว บัญญัติแล้ว แต่งตั้งแล้ว เปิดเผยแล้ว จำแนกแล้ว ทำให้เห็นแล้ว
ประกาศแล้ว
คือ กระเสตัณหา กระเสทิฐิ กระเสฉันท กระเสมฤต กระเสวิหังสา. บทว่า
ในโลก
คือ ในอภยโลก มนุษยโลก เทวโลก ชนโลก ธาตุโลก อายตนโลก เพราะ
ฉะนั้น จึง
ชื่อว่า กระเสเหล่าใดในโลก. พระผู้มีพระภาคตรัสเรียกพรหมณ์นั้นโดยชื่อว่า
อชิตะ.

[๗๗] ความระลึก คือ ความตามระลึก ความระลึกเฉพาะ สติ ความระลึก
ความ
ทรง ความไม่เลือนลอย ความไม่หลงลืม สติ สตินทรีย์ สติสัมโพชฌงค์ เอกาย
นมรรค
(มรรคเป็นที่ไปแห่งบุคคลผู้เดียว) ชื่อว่า สติ ในอุเทศว่า "สติ เตสํ นิการณํ" นั้น
เรียกว่า
สติ บทว่าเป็นเครื่องกัน ความว่า เป็นเครื่องกัน คือ เป็นเครื่องห้าม เป็นเครื่อง
ป้องกัน
เป็นเครื่องรักษา เป็นเครื่องคุ้มครอง เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า สติเป็นเครื่องกัน
กระเสเหล่านั้น.

[๗๘] คำว่า เราขอมกล่าวธรรมเป็นเครื่องกันกระเสทั้งหลาย ความว่า
ขอมบอก
ขอมแสดง ขอมบัญญัติ ขอมแต่งตั้ง ขอมเปิดเผย ขอมจำแนก ขอมทำให้เห็น
ขอมประกาศ ซึ่งธรรมเป็นเครื่องกัน คือ เป็นเครื่องห้าม เป็นเครื่องป้องกัน เป็น

เครื่องรักษา

เป็นเครื่องคุ้มครองกระแสทั้งหลาย เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า เรื่อยมถาวรธรรม
เป็นเครื่องกัน

กระแสทั้งหลาย.

[๗๗] ความรู้ทั่ว กิริยาที่รู้ทั่ว ฯลฯ ความไม่หลง ความเลือกเฟ้นธรรม
สัมมาทิฐิ

ชื่อว่า ปณฺญา ในเทกว่า ปณฺญาเยตปิยฺยเร. ชื่อว่า กระแสเหล่านี้ อัน

ปณฺญาย่อมปิด

กันได้ ความว่า กระแสเหล่านี้ อันปณฺญาย่อมปิดกันได้ คือ ย่อมตัดขาด ไม่ไหล
ไป ไม่

หลงไป ไม่เลื่อนไป ไม่เป็นไป กระแสเหล่านี้ อันปณฺญาของบุคคลผู้รู้เห็นว่า

สังขารทั้งปวง

ไม่เที่ยง ย่อมปิดกันได้ ... ไม่เป็นไป กระแสเหล่านี้ อันปณฺญาของบุคคลผู้รู้

เห็นว่า สังขาร

ทั้งปวงเป็นทุกข์ ย่อมปิดกันได้ ... ไม่เป็นไป กระแสเหล่านี้ อันมีปัญญาของ
บุคคลผู้รู้เห็นว่า

ธรรมทั้งปวงเป็นอนัตตา ย่อมปิดกันได้ ... ไม่เป็นไป กระแสเหล่านี้ อันมีปัญญา
บุคคลผู้รู้เห็น

ว่า เพราะอิริยาปเป็นปัจจัย จึงมีสังขาร ย่อมปิดกันได้ ... ไม่เป็นไป กระแส
เหล่านี้ อันมีปัญญา

ของบุคคลผู้รู้เห็นว่า เพราะสังขารเป็นปัจจัย จึงมีวิญญาณ ย่อมปิดกันได้ ... ไม่
เป็นไป กระแส

เหล่านี้ อันมีปัญญาของบุคคลผู้รู้เห็นว่า เพราะวิญญาณเป็นปัจจัย จึงมีนามรูป
ย่อมปิดกันได้...

ไม่เป็นไป กระแสเหล่านี้ อันมีปัญญาของบุคคลผู้รู้เห็นว่า เพราะนามรูปเป็นปัจจัย
จึงมี

สฬายตนะ ย่อมปิดกันได้ ... ไม่เป็นไป กระแสเหล่านี้ อันมีปัญญาของบุคคลผู้รู้
เห็นว่า เพราะ

สฬายตนะเป็นปัจจัย จึงมีผัสสะ ย่อมปิดกันได้ ... ไม่เป็นไป กระแสเหล่านี้ อัน
มีปัญญาของ

บุคคลผู้รู้เห็นว่า เพราะผัสสะเป็นปัจจัย จึงมีเวทนา ย่อมปิดกันได้ ... ไม่เป็นไป
กระแส

เหล่านี้ อันมีปัญญาของบุคคลผู้รู้เห็นว่า เพราะเวทนาเป็นปัจจัย จึงมีตัณหา ย่อม
ปิดกันได้ ...

ไม่เป็นไป กระแสเหล่านี้ อันมีปัญญาของบุคคลผู้รู้เห็นว่า เพราะตัณหาเป็นปัจจัย
จึงมีอุปาทาน

ย่อมปิดกันได้ ... ไม่เป็นไป กระแสเหล่านี้ อันมีปัญญาของบุคคลผู้รู้เห็นว่า
เพราะอุปาทานเป็น

ปัจจัยจึงมีภพ ย่อมปิดกันได้ ไม่เป็นไป กระแสเหล่านี้ อันมีปัญญาของบุคคลผู้รู้
เห็นว่า เพราะภพ

เป็นปัจจัย จึงมีชาติ ย่อมปิดกันได้ ... ไม่เป็นไป กระแสเหล่านี้ อันมีปัญญาของ
บุคคลผู้รู้เห็นว่า

เพราะชาติเป็นปัจจัย จึงมีชราและมรณะ ย่อมปิดกันได้ ... ไม่เป็นไป กระแส
เหล่านี้ อันมีปัญญา

ของบุคคลผู้รู้เห็นว่า เพราะอิชชาดับ สังขารจึงดับ เพราะสังขารดับ วิญญาณจึงดับ เพราะ
วิญญาณดับ นามรูปจึงดับ เพราะนามรูปดับ สฬายตนะจึงดับ เพราะสฬายตนะดับ ผัสสะ
จึงดับ เพราะผัสสะดับ เวทนจึงดับ เพราะเวทนาดับ ตัณหาจึงดับ เพราะตัณหา
ดับ
อุปาทนจึงดับ เพราะอุปาทนดับ ภาวจึงดับ เพราะภพดับ ชาติจึงดับ เพราะชาติ
ดับ ชรา
และมรณะจึงดับ ย่อมปิดกันได้ คือ ย่อมปิด ย่อมไม่ไหลไป ไม่หลังไป ไม่
เลื่อนไป
ไม่เป็นไป กระแสเหล่านี้ อันมีปัญญาของบุคคลผู้รู้เห็นว่า นี้ทุกข์ นี้ทุกขสมุทัย นี้
ทุกขนิโรธ
นี้ทุกขนิโรธคามินีปฏิปทา ย่อมปิดกันได้ ... ไม่เป็นไป กระแสเหล่านี้ อัน
มีปัญญาของบุคคล
ผู้รู้เห็นว่า เหล่านี้อาสวะ นี่เหตุให้เกิดอาสวะ นี่ความดับอาสวะ นี่ปฏิปทาเครื่อง
ให้ถึงความ
ดับอาสวะ ย่อมปิดกันได้ ... ไม่เป็นไป กระแสเหล่านี้ อันมีปัญญาของบุคคลผู้รู้
เห็นว่า ธรรม
เหล่านี้ควรรู้ยิ่ง ธรรมเหล่านี้ควรกำหนดรู้ ธรรมเหล่านี้ควรละ ธรรมเหล่านี้ควร
เจริญธรรม
เหล่านี้ควรทำให้แจ้ง ย่อมปิดกันได้ ... ไม่เป็นไป กระแสเหล่านี้ อันมีปัญญาของ
บุคคลผู้รู้เห็น
ความเกิด ความดับ คุณโทษ และอุปายเป็นเครื่องออกไปแห่งผัสสาตนะ ๖
ย่อมปิดกันได้ ...

ไม่เป็นไป กระเสเหล่านี้อันปัญญาของบุคคลผู้รู้เห็นความเกิด ความดับ คุณโทษ และ
อุบายเป็นเครื่องออกไปแห่งอุปาทานันธ์ ๕ ย่อมปิดกันได้ ... ไม่เป็นไป กระเส
เหล่านี้อัน

ปัญญาของบุคคลผู้รู้เห็นความเกิด ความดับ คุณโทษ และอุบายเป็นเครื่องออกไป
แห่งมรรค ๔

ย่อมปิดกันได้ ... ไม่เป็นไป กระเสเหล่านี้อันปัญญาของบุคคลผู้รู้เห็นว่า สิ่ง
ใดสิ่งหนึ่งมี

ความเกิดขึ้นเป็นธรรมดา สิ่งนั้นทั้งมวลล้วนมีความดับไปเป็นธรรมดา ย่อมปิด
กันได้ คือ ย่อม

ปกติ ย่อมไม่ไหลไป ไม่แห้งไป ไม่เลื่อนไป ไม่เป็นไป เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า
กระเส

เหล่านี้อันปัญญาย่อมปิดกันได้ เพราะเหตุนี้ พระผู้มีพระภาคจึงตรัสว่า

กระเสเหล่าใดในโลก สติเป็นเครื่องกันกระเสเหล่านั้น

เรากล่าวธรรมเป็นเครื่องกันกระเสทั้งหลาย กระเสเหล่านี้อัน

ปัญญาย่อมปิดกันได้

[๘๐] (ท่านอชิตะทูลถามว่า)

ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ภาวนา สติ และนามรูป ย่อมดับ

ไป ณ ที่ไหน? ข้าพระองค์ทูลถามแล้ว ขอพระองค์จงตรัส

บอกความข้อนั้นแก่ข้าพระองค์เถิด

[๘๑] ความรู้ชัด กิริยาที่รู้ชัด ความเลิกละพัน ความเลิกละพันแล้ว ความ
กำหนดพร้อม

ความเข้าไปกำหนด ความเข้าไปกำหนดเฉพาะ ความเป็นมัจฉิต ความเป็นผู้
ฉลาด ความเป็น

ผู้ละเอียดอ่อน ปัญญาเป็นเครื่องจำแนก ความคิด ความพิจารณา ปัญญาตั้ง

แผ่นดิน ความปรารถนา

ปัญญาอันยอมไป ความเห็นแจ้ง ความรู้ทั่วพร้อม ปัญญาอันจะแทงเห็น

ประตัก ปัญญาที่รู้

ปัญญาเป็นกำลัง ปัญญาเพียงดังศาครา ปัญญาเพียงดังปราสาท ปัญญาเพียงดัง

แสงสว่าง ปัญญา

เพียงดังรัศมี ปฏิกุญเพียงดังประทีป ปฏิกุญเพียงดังรัตนะ ความไม่หลง ความ
เลือกเฟ้นธรรม

สัมมาทิฐิ ชื่อว่าปฏิกุญ ในอุเทศว่า "ปฏิกุญ เจว สติ จาปิ" ความระลึก ความ
ตามระลึก ฯลฯ

สัมมาสติ ชื่อว่า สติ เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า อธิตมณพุลธามว่า ปฏิกุญ สติ

[๘๒] คำว่า ข้าแต่พระองค์ผู้บริสุทธิ์ ... นามรูป ความว่า รูปขันธ์ ๔ ชื่อ
ว่า นาม

มหาภูตรูป ๔ และรูปอาศัยมหาภูตรูป ๔ ชื่อว่า รูป บทว่า มาริส เป็นเครื่อง
กล่าวด้วยความรัก

เป็นเครื่องกล่าวโดยเคารพ บทว่า มริสสี เป็นเครื่องกล่าวเป็นไปด้วยความ
เคารพและความ

ยำเกรง เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า ข้าแต่พระองค์ผู้วิรุทกขี ... นามรูป

[๘๖] คำว่า เอตมเม ในอุเทศว่า "เอตมเม ปุณฺโณ ปพฺรหิ" ความว่า ข้า
พระองค์

ขอทูลถาม ทูลวิงวน เชื้อเชิญ ให้ประสาทข้อความใด บทว่า ปุณฺโณ ความว่า ข้า
พระองค์

ทูลถามแล้ว คือ ทูลวิงวน ทูลขอเชิญ ให้ประสาท บทว่า ปพฺรหิ ความว่า ของ
ตรัส

จงบอก จงแสดง บัญญัติ แต่งตั้ง เปิดเผย จำแนก ทำให้เห็น ประกาศ เพราะ
ฉะนั้น

จึงชื่อว่า ข้าพระองค์ทูลถามแล้ว ขอพระองค์จงตรัสบอกความข้อนั้นแก่ข้า
พระองค์

[๘๗] คำว่า กตเถถิ อปรุชฺชติ ความว่า นั้นย่อมดับ คือ ย่อมสงบ ย่อมถึง
ความ

ตั้งอยู่ไม่ได้ ย่อมระงับ ณ ที่ไหน เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า นั้นย่อมดับ ณ ที่ไหน
เพราะเหตุนี้ เพราะฉะนั้นจึงกล่าวว่

ข้าแต่พระองค์ผู้วิรุทกขี ปุณฺณ สติ และนามรูป ย่อม

ดับไป ณ ที่ไหน? ข้าพระองค์ทูลถามแล้ว ขอพระองค์จงตรัส

บอกความข้อนั้นแก่ข้าพระองค์เถิด

[๘๘] (พระผู้มีพระภาคตรัสตอบว่า)

ดูกรอชิตะ ท่านได้ถามปัญหาข้อใดแล้ว เราจะแก้ปัญหาก

ข้อนั้นแก่ท่าน นามและรูปดับไปไม่มีส่วนเหลือ ณ ที่ใด

นามรูปนั้นดับ ณ ที่นั้น เพราะความดับแห่งวิภูฏาณ

[๘๙] บทว่า ยมมโต ในอุเทศว่า "ยมมโต ปุณฺหิ อปรุจฺจ" คือ ปุณฺณ สติและ
นามรูป

บทว่า อปรุจฺจ คือ มาตาม มกวิงวน เชื้อเชิญ ให้ประสาทแล้ว เพราะฉะนั้น จึง
ชื่อว่า ท่าน

ได้ถามปัญหากใดแล้ว

[๙๐] พระผู้มีพระภาคตรัสเรียกพราหมณ์นั้นโดยชื่อว่า "อชิตะ" ในอุเทศ

ว่า "ยิต ตั
วทมิ เต" บทว่า ตั คือ ปัญญา สติ และนามรูป บทว่า วทมิ ความว่า เราจะ
กล่าว

จะบอก จะแสดง จะบัญญัติ แต่งตั้ง เปิดเผย จำแนก ทำให้เห็น ประกาศปัญหา
นั้น เพราะ

ฉะนั้น จึงชื่อว่า ตูกรยิตะ เราจะกล่าวปัญหานั้นแก่ท่าน

[๘๘] อรูปยัต ๔ ชื่อว่า นาม ในอุทเทว่า "ยตถ นามญจ รูปญจ อสัส อ
ปรุชฌติ"

มหาภูตรูป ๔ รูปอเนกัสมหาภูตรูป ๔ ชื่อว่ารูป คำว่า อสัส ความว่า ไม่
เหลือ คือทั้งหมด

โดยกำหนดทั้งหมด ทั้งหมดโดยประการทั้งหมด ไม่เหลือ ไม่มีส่วนเหลือ. คำว่า
อเล่ห์ นี้

เป็นเครื่องกล่าวรวมหมด. คำว่า อุปุรุชฌิตี ความว่า ย่อมดับ คือสงบ ถึงความ
ตั้งอยู่ไม่ได้

ย่อมระงับไป เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า นามรูปย่อมดับไม่เหลือ ณ ที่ใด.

[๘๘] คำว่า นามรูปย่อมดับ ณ ที่นั้น เพราะความดับแห่งวิภวภูต ความว่า
ธรรม

เหล่านี้ คือ นามและรูป พึงเกิดขึ้นในสงสารมีส่วนเบื้องต้น และที่สุดอันรู้ไม่ได้
เวไนย ๗

ธรรมเหล่านั้นย่อมดับ คือ ย่อมสงบ ถึงความตั้งอยู่ไม่ได้ ระงับไป ณ ที่นั้น
เพราะความดับ

แห่งวิภวภูตอันสัมปยุตด้วยอสังขารธรรม ด้วยโสภักปตติมรรคภูต ธรรม
เหล่านี้ คือ นาม

และรูป พึงเกิดขึ้นในภาพ ๕ เวไนย ๒ ธรรมเหล่านั้น ย่อมดับ คือ ย่อมสงบ ถึง
ความตั้งอยู่

ไม่ได้ ระงับไป ณ ที่นั้น เพราะความดับแห่งวิภวภูตอันสัมปยุตด้วยอสังขาร
ธรรม ด้วย

สหกคณิมรรคภูต ธรรมเหล่านี้ คือ นามและรูป พึงเกิดขึ้นในภวธาตุ รูป
ธาตุ หรืออรูปธาตุ

เวไนย ธรรมเหล่านั้นย่อมดับ คือ ย่อมสงบ ถึงความตั้งอยู่ไม่ได้ ระงับไป ณ ที่
นั้น เพราะ

ความดับแห่งวิภวภูตอันสัมปยุตด้วยอสังขารธรรม ด้วยอนาคณิมรรคภูต
ธรรมเหล่านี้ คือ

นามและรูป พึงเกิดขึ้น ธรรมเหล่านั้นย่อมดับ คือ ย่อมสงบ ถึงความตั้งอยู่ไม่ได้
ระงับไป ณ

ที่นั้น เพราะความดับแห่งวิภวภูตอันสัมปยุตด้วยอสังขารธรรม ด้วยอรหัต
มรรคภูต เมื่อ

พระอรหันต์บริพณด้วยบริพณธาตุอันเป็นอนุปาทิสส ธรรมเหล่านี้ คือ
ปัญญา สติ และ

นามรูป ย่อมดับ คือ ย่อมสงบ ย่อมถึงความตั้งอยู่ไม่ได้ ย่อมระงับไป ณ ที่นั้น

เพราะความ

ดับแห่งวิญญูณดวงก่อน เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า นามรูปนั้นย่อมดับ ณ ที่นั้น

เพราะความดับ

แห่งวิญญูณ

เพราะเหตุนี้ พระผู้มีพระภาคจึงตรัสว่า

ดูกรอชิตะ ท่านได้ถามปัญหาข้อใดแล้ว เราจะแก้ปัญหาก

ข้อนั้นแก่ท่าน นามและรูปดับไม่มีส่วนเหลือ ณ ที่ใด

นามรูปนั้นดับ ณ ที่นั้น เพราะความดับแห่งวิญญูณ

[๗] (ท่านอชิตะทูลถามว่า)

พระอรหันต์มีภสพเหล่าใดผู้มีสังฆาตธรรม และพระเสข

บุคคลในภิกขุเป็นต้นนี้มีมาก ข้าแต่พระองค์ผู้มีนรทบ

ข้าพระองค์ทูลถามแล้ว ขอพระองค์มีปัญญา ได้โปรด

พระสุตตันตปิฎก เล่ม ๒๒ ขุททกนิกาย จูฬนิเทศ - หน้าที่ 20
ตรัสบอกความดำเนิของพระวิมลกสพและเสขบุคคลเหล่านั้น
แก่ข้าพระองค์เกิด

[๗๖] คำว่า "เย จ สังฆัตถมา เส" ความว่า พระอรหันต์วิมลกสพ ท่าน
กล่าวว่ามิ
สังฆัตถม เพราะเหตุไร? พระอรหันต์วิมลกสพท่านจึงกล่าวว่า มีสังฆัตถม
เพราะเหตุว่า
พระอรหันต์วิมลกสพเหล่านั้น มีธรรมอันนั้นแล้ว คือ มีธรรมอันรู้แล้ว มีธรรมอัน
พิณแล้ว มี
ธรรมอันพิจารณาแล้ว มีธรรมอันเป็นแจ้งแล้ว มีธรรมอันแจ่มแจ้งแล้ว คือ มี
ธรรมอันนั้นแล้วว่า
สังฆาทังปวงไม่เที่ยง ... สังฆาทังปวงเป็นทุกข์ ... ธรรมทั้งปวงเป็นอนัตตา
... เพราะอิริยาเป็น
ปัจจัย จึงมีสังฆาร ฯลฯ สิ่งใดสิ่งหนึ่งมีความเกิดขึ้นเป็นธรรมตา สิ่งนั้นทั้งหมด
ล้วนมีความดับ
ไปเป็นธรรมตา. อัมม ชันธ ธาตุ ายตนะ คติ อุปติ ปฏิสนธิ ภาว สงสาร
วัฏฏะ
อันพระอรหันต์วิมลกสพเหล่านั้นนั้นพร้อมแล้ว. อัมม พระอรหันต์วิมลกสพเหล่านั้น
ตั้งอยู่แล้ว
ในที่สุดแห่งชันธ ในที่สุดแห่งธาตุ ในที่สุดแห่งอายตนะ ในที่สุดแห่งคติ ในที่สุด
แห่งอุปติ
ในที่สุดแห่งปฏิสนธิ ในที่สุดแห่งภพ ในที่สุดแห่งสงสาร ในที่สุดแห่งวัฏฏะ ตั้งอยู่
ในภพ
อันมิในที่สุดตั้งอยู่ในอิตถภาพันณิในที่สุด เป็นพระอรหันต์ผู้ทรงไว้ซึ่งกายอันมิใน
ที่สุด.

ภพและอิตถภาพ คือ ความเกิด ความตายและสงสารนี้
ของพระอรหันต์วิมลกสพเหล่านั้นเป็นครั้งสุดท้าย ท่านไม่มี
การเกิดในภพใหม่อีก.

เหตุนี้ พระอรหันต์วิมลกสพ ท่านจึงกล่าวว่า มีสังฆัตถม เพราะฉะนั้น จึงชื่อ
ว่า พระ
อรหันต์วิมลกสพเหล่าใด ผู้มีสังฆัตถม

[๙๒] คำว่า "สาขา" ในอุทเทว่า "เย จ สาขา ปุณฺณิธ" ความว่า เพราะ
เหตุไร
จึงเรียกว่าพระสาละ? เพราะยังต้องศึกษาต่อไป ศึกษาอะไร? ศึกษาอิศิสิลสาขา
บ้าง อจิิต
สาขาบ้าง อธิปญฺญสาขาบ้าง.
ก็อิศิสิลสาขาเป็นไฉน? วิชาในธรรมวินัยนี้ เป็นผู้มิสามารถในปาติโมกข
สังวร
ถึงพร้อมด้วยอาการและโคจร มีปกติเห็นภัยในโทษแม้มีประมาณน้อย สมาทาน
ศึกษาอยู่ใน
สาขานานัปการหลาย ศีลขันธ์มีเล็ก ศีลขันธ์มีใหญ่ ศีลเป็นจีวร เป็นเครื่องกัน
เป็นความ
สำรวม เป็นความระวัง เป็นประมุข เป็นประธานแห่งความถึงพร้อมแห่งกุศล
ธรรมทั้งหลาย
นี้ชื่อว่า อจิสิลสาขา.

ก็อภิจตติศึกษาเป็นไฉน? วิชาในธรรมวินัยนี้ สัจจกาม สัจจกอนุศล
ธรรม
บรรลุปฐมฌาน มีวิตกวิจารณ์ มีปีติและสุขเกิดแต่เวกอยู่ บรรลุตติยฌาน ตติย
ฌาน จตุตถฌาน
นี้ชื่อว่า อภิจตติศึกษา.

ก็อภิปญญาศึกษาเป็นไฉน? วิชาในธรรมวินัยนี้ เป็นผู้มียปัญญา ประกอบ
ด้วยปัญญา
เครื่องพิจารณา เห็นความเกิดและความดับ เป็นอริยะ เป็นเครื่องฆ่าเวทกิเลส
ให้ถึงความ
สิ้นทุกข์โดยชอบ วิชาย่อมรู้ชัดตามความเป็นจริงว่า นี้ทุกข์ นี้ทุกข์สขุทัยนี้
ทุกข์นิโรธ
นี้ทุกข์นิโรธคามินีปฏิปทา เหล่านี้อาสวะ นี้เหตุให้เกิดอาสวะ นี้ความดับอาสวะ นี้
ปฏิปทา
เครื่องให้ถึงความดับอาสวะ นี้ชื่อว่าอภิปญญาศึกษา.

พระเสขะทั้งหลาย คัมภีร์ถึงไตรสิกขาที่ศึกษาอยู่ รู้ศึกษาอยู่ อธิษฐานจิต
ศึกษาอยู่
น้อมใจไปด้วยศรัทธาศึกษาอยู่ ประคองความเพียรศึกษาอยู่ ตั้งสติไว้ศึกษาอยู่
ตั้งจิตศึกษาอยู่
รู้ทั่วด้วยปัญญาศึกษาอยู่ รุ้แจ้งซึ่งธรรมที่ควรรู้อย่างศึกษาอยู่ กำหนดรู้ธรรมที่ควร
กำหนดรู้ศึกษาอยู่
ละธรรมที่ควรละศึกษาอยู่ เจริญธรรมที่ควรเจริญศึกษาอยู่ ทำให้แจ้งซึ่งธรรมที่
ควรทำให้แจ้งศึกษา
อยู่ ประพัตถิเออเพอ ประพัตถิเต็มใจ สมาทานประพัตถิไป เพราะเหตุนั้น จึง
เรียกว่าพระเสขะ.

บทว่า ปฐ ความว่า มีมาก คือ พระเสขะเหล่านี้ ได้แก่พระโสดาบัน ท่านผู้
ปฏิบัติ
เพื่อโสดาปัตติผล พระสกาคามี ท่านผู้ปฏิบัติเพื่อสกาคามีผล พระอนาคามี
ท่านผู้ปฏิบัติเพื่อ
อนาคามีผล พระอรหันต์ และท่านผู้ปฏิบัติเพื่ออรหันต์ผล. บทว่า อิท ความว่า ใน
วิสุทธิ

คือ ในความครั้น ในความขบใจั้น ในความถือั้น ในวัยนั้น ในธรรมนั้น ในธรรม
วินัยนั้น

ในภาพลักษณ์ ในพรหมจรรย์นั้น ในสังคหะกาลนั้น ในอรรถาพิน ในมนุษยโลกนั้น เพราะ
ฉะนั้น

จึงชื่อว่าและพระเสขะทั้งหลายในอิทธิคุณนี้มาก.

[๙๓] คำว่า ปุญฺโง ปุญฺหิ มาริส' ในอุเทศว่า "เตสํ เม นิปโกริยํ ปุญฺโง
ปุญฺหิ มาริส' ความว่า แม้พระองค์ มีปัญญา เป็นบัณฑิต มีความรู้ มีความ
ตรัสรู้ มีญาณ

มีปัญญาเล่มแจ้ง มีปัญญาทำลายกิเลส ยับยั้งพระองค์ทุเลาแล้ว คือ ได้ตาม
พุทธวิฆณ

พุทธอราธนา พุทธเชื้อเชิญให้ประสาธแล้ว ของตรัส คือ จงบอก แสดง บัญญัติ
แต่งตั้ง

เปิดเผย จำแนก ทำให้ตื่น ประกาศซึ่งความดำเนิน คือ ความประพัตติ ความ
เป็นไป

ความประพัตติโดยเอื้อเฟื้อ ธรรมอันเป็นโคจร ธรรมเป็นเครื่องอยู่ ข้อปฏิบัติของ
พระอรหันต -

ขีณาสพผู้มีสังฆาตธรรม และพระเสขะเหล่านั้น บทว่า มริส นั้นเป็นเครื่องกล่าวด้วยความรัก
เป็นเครื่องกล่าวโดยเคารพ เป็นเครื่องกล่าวเป็นไปด้วยความเคารพและความ
ยำเกรง เพราะ
ฉะนั้น จึงชื่อว่า ข้าแต่พระองค์ผู้มีนรทุกข์ ข้าพระองค์ทูลถามแล้ว ขอพระองค์ผู้มี
ปัญญาจงตรัส
บอกถึงความดำเนียรของพระอรหันตขีณาสพ และพระเสขะเหล่านั้นแก่ข้าพระองค์
เถิด

เพราะเหตุนี้ พราหมณ์นั้นจึงกล่าวว่า
พระอรหันตขีณาสพเหล่าใดผู้มีสังฆาตธรรม และพระเสข
บุคคลในภิกขุสันนิบาต ข้าแต่พระองค์ผู้มีนรทุกข์ ข้าพระองค์
ทูลถามแล้ว ขอพระองค์ผู้มีปัญญา จงตรัสบอกความดำเนียร
ของพระอรหันตขีณาสพ และพระเสขบุคคลเหล่านั้น
แก่ข้าพระองค์เถิด

[๔๔] (พระผู้มีพระภาคตรัสตอบว่า)
ดูกรอชิตะ วิชาญไม่พึงติดใจในภามทั้งหลาย มีใจไม่ขุ่นหมอง
ฉลาดในธรรมทั้งปวง พึงมีสติไว้รอบ

[๔๕] โดยอุทานว่า ภามา ในอุเทศว่า "กาเมสุ นนิจิขุณฺเวยย ดังนี้ กามมี
๒ อย่าง

คือ วัตถุกาม ๑ กิเลสกาม ๑

วัตถุกามเป็นไฉน? รูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ อันน่าพอใจ เครื่องลาด
เครื่องนุ่งห่ม ทาสี ทาส เณร ภริยา สุนัข ช้าง โค ม้า ลา นก ที่ดิน เงิน ทอง
บ้าน

นิคม ราชธานี แคว้นแว่น ชนบท ฉางข้าว เรือนค้ำถั่ง วัตถุอันชวนให้กำหนัด
อย่างใดอย่างหนึ่ง

ชื่อว่า วัตถุกาม อีกอย่างหนึ่ง กามส่วนอดีต กามส่วนอนาคต กามส่วนปัจจุบัน
กามภายใน

กามภายนอก กามทั้งภายในภายนอก กามเลว กามปานกลาง กามประณีต
กามมีในอภาย

กามมีในมนุษย์ กามอันเป็นทิพย์ กามที่ปรากฏ กามที่นิมิตเอง กามที่ผู้อื่น

นิมิต งามที่หงเห่น

งามที่ไม่หงเห่น งามที่ชื่อว่าของเรา งามที่ไม่ชื่อว่าของเรา งามจรรจนั้
ทั้งปวง รูปาจร

จรรจนั้ทั้งปวง อรูปาจรจรรจนั้ทั้งปวง จรรจนั้เป็นวัตถุแห่งตณหา จรรจนั้
เป็นอารมณ์

แห่งตณหา ชื่อว่ากาม เพราะจรรจนั้ เป็นที่ตั้งแห่งความใคร่ เพราะจรรจนั้
เป็นที่ตั้งแห่ง

ความกำหนัด เพราะจรรจนั้ เป็นที่ตั้งแห่งความฉกฉวย เหล่านี้เรียกว่า วัตถุ
กาม

กิเลสถามเป็นไฉน? จันเษ รากะ จันทรากะ สังกะปะ รากะ สังกะปปรากะ
เป็นถาม

ความพอใจในถาม ความกำหนัดในถาม ความเพลิดเพลินในถาม ตัณหาในถาม
เสนหาในถาม

ความกระหายในถาม ความร่ำร้อนในถาม ความติดใจในถาม ความหลงในถาม
ความพัวพัน

ในถาม ในถามทั้งหลาย กามโธะ กามโยะ กามุปาทน กามฉันทนิวรณ

ดูกรถาม เราได้เห็นรากเงาของเจ้าแล้ว.

ดูกรถาม เจ้าเกิดเพราะความดำริถึง. เราจักไม่ดำริถึงเจ้าละ.

ดูกรถาม เจ้าจักไม่มีตัณหาการอย่างอื่น

เหล่านี้เรียกว่า กิเลสถาม ตัณหา รากะ สารากะ ฯลฯ อธิขม โสกะ

อุกฤษฏ

เรียกว่า ความติดใจ.

คำว่า ไม่ติดใจในถามทั้งหลาย ความว่า ไม่ติดใจ คือ ไม่พัวพัน เป็นผู้ไม่
ติดใจ

ไม่ถึงความติดใจ ไม่หลงใหล ไม่พัวพัน ปราศจากความติดใจ ละความติดใจ
คายความติดใจ

ปล่อยความติดใจ ละความติดใจ สละความติดใจ ปราศจากความกำหนัด ละ
ความกำหนัด

คลายความกำหนัด ปล่อยความกำหนัด ละความกำหนัด สละความกำหนัด ใน
กิเลสถามทั้งหลาย

ในวัตถุถามทั้งหลาย เป็นผู้ไม่หว ดับสนิท เย็นแล้ว เป็นผู้สวຍสุข มีตนอัน
ประเสริฐอยู่

เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า ไม่ติดใจในถามทั้งหลาย.

[๙๖] จิต มนะ มานัส หทัย ธรรมชาตฺธิกามังเอง อยตนะคือใจ อิมกิริยคือใจ
วิญญาน วิญญานขันธ์ มโนวิญญานธาตุ ชื่อว่า ใจ ในอุเทศว่า "มนสานกิโล
ลียา".

จิต เป็นธรรมชาติขุ่นฉัว ยุ่งไป เป็นไปสืบต่อ ห้วนไหว หุนไป ไม่สงบ เพราะ
กายทุจริต

วจีทุจริต มโนทุจริต รากะ โทสะ โมหะ โภคะ อุปกามะ มัการะ ปสาทะ อัสสา

มัคหิระ

มายา สาธุเย ธัมมา สัมมา มานะ อธิมานะ มหะ ปมาทะ จิต เป็น

ธรรมชาติขั้นต้น

ยุ่งไป เป็นไป สืบต่อไป ห้วนไหว หยุ่นไป ไม่สงบ เพราะกิเลสทั้งปวง ทุกจริตทั้ง
ปวง

ความกระวนกระวายทั้งปวง ความเร่าร้อนทั้งปวง ความเดือดร้อนทั้งปวง อุสสา
วิลังขารทั้งปวง.

คำว่า พึงเป็นผู้มีใจไม่ขุ่นข้อง ความว่า พึงเป็นผู้ไม่ขุ่นข้อง คือ ไม่ยุ่งไป ไม่
เป็นไป

ไม่สืบต่อไป ไม่ห้วนไหว ไม่หยุ่นไป สงบแล้วด้วยจิต คือ พึงละ ละ บรรเทา
กระทำให้สิ้น

ในที่สุด ให้ถึงความไม่มีซึ่งกิเลสทั้งหลายอันนำความขุ่นมัว พึงเป็นผู้งด เว้น เว้น
ขาด ออกไป

สลัด สงบ ระวัง หลุดพ้น ไม่เกี่ยวข้องกับกิเลสทั้งหลายอันนำความขุ่นมัว พึงเป็นผู้
ผู้มีใจปราศจาก

เขตแดนอยู่ เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า พึงเป็นผู้มีใจไม่ขุ่นมัวอยู่

[๗๗] คำว่า กุสโล สัพพสมมัมม ความว่า เป็นผู้ฉลาดในธรรมทั้งปวงว่า
สังขาร

ทั้งปวงไม่เที่ยง ... สังขารทั้งปวงเป็นทุกข์ ... ธรรมทั้งปวงเป็นอนัตตา ...

เพราะอวิชชาเป็นมูลปัจจัย

จึงมีสังขาร ฯลฯ สิ่งใดสิ่งหนึ่งมีความเกิดขึ้นเป็นธรรมดา สิ่งนั้นทั้งมวลล้วนมี
ความดับไปเป็น

ธรรมดา พึงเป็นผู้ฉลาดในธรรมทั้งปวงแจ้งด้วยอาการอย่างนั้น

อีกอย่างหนึ่ง พึงเป็นผู้ฉลาดในธรรมทั้งปวงโดยเป็นสภาพที่ไม่เที่ยง เป็น
ทุกข์ เป็นโรค

เป็นดังไฟ เป็นดังลูกศร เป็นความลำบาก เป็นอาพาธ เป็นอย่างอื่น เป็นสภาพ
ขำระด เป็นเสียด

เป็นอุบาทว์ เป็นสภาพไม่สำราญ เป็นภัย เป็นอุปสรรค ห้วนไหว ผุพัง ไม่ยั่งยืน
ไม่มีอะไร

ด้านทน ไม่มีที่เร้น ไม่มีสรณะ ไม่เป็นที่พึ่ง ว่างเปล่า สุกข เป็นอนัตตา มีโทษ
มีความ

แปรปรวนไปเป็นธรรมดา ไม่เป็นแก่นสาร เป็นมูลแห่งทุกข์ เป็นผู้ช้ำ เป็นสภาพ
ปราศจาก

ความเจริญมีอาสวะ ปัจจัยปรุงแต่ง เป็นเชื้อแห่งมาร มีชาติเป็นธรรมดา มีชรา
เป็นธรรมดา

มีพยาธิเป็นธรรมดา มีภวนเป็นธรรมดา มีโสกะ ปริเทวะ ทุกข์ โทมนัส และอุ
ปายาส

เป็นธรรมดา มีความเศร้าของเป็นธรรมดา โดยความเกิด โดยความดับ ไม่มี
คนมีโทษ

ไม่มีอุปายเป็นเครื่องออกไป พึงเป็นผู้ฉลาดในธรรมทั้งปวงแจ้งด้วยอาการอย่างนั้น

อีกอย่างหนึ่ง พึงเป็นผู้ฉลาดในธรรม ... ธาตุ ... อายตนะ ... ปฏิจจสุ

ปาท ...

สติปัฏฐาน ... สังขปธาน ... อิทธิบาท ... อินทรีย์ ... พละ ... โพชฌงค์ ... มรรค ...

ผล ... นิพพาน จึงเป็นผู้ฉลาดในธรรมทั้งปวงแม้ด้วยอาการอย่างนั้น

อีกอย่างหนึ่ง อายตนะ ๑๒ คือ จักขุรูป หู เสียง จมูก กลิ่น ลิ้น รส กาย โผฏฐัพพะ ใจ ธรรมารมณ์ เรียกว่า ธรรมทั้งปวง. ก็ภิกษุเป็นผู้ละความกำหนัดในอายตนะ

ภายในภายนอก คือ ตัตรากขาดแล้ว ทำให้ไม่ให้เกิดเห็นเหมือนตาละออดัดจน ถึงความไม่มีใน

ภายหลัง มีความไม่เกิดต่อไปเป็นธรรมดา ด้วยเหตุใด ภิกษุจึงเป็นผู้ฉลาดในธรรมทั้งปวง

แม้ด้วยเหตุประมาณเท่านี้ เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า ฉลาดในธรรมทั้งปวง.

[๙๘] บทว่า สโต ในอุเททว่า "สโต วิกขุ ปริพพเช" ความว่า วิกขุมีสติด้วย

เหตุ ๔ ประการ คือ มีสติเจริญญาณอุปสมมตีสติปัฏฐานในกาย ๑ มีสติเจริญมทนามุปสมมตีสติปัฏฐาน

สติปัฏฐานในเวทนาทั้งหลาย ๑ มีสติเจริญจิตตานุุปสมมตีสติปัฏฐานในเจต ๑ มีสติเจริญธัมมา

อุปสมมตีสติปัฏฐานในธรรมทั้งหลาย ๑.

วิกขุมีสติด้วยเหตุ ๔ ประการนี้อีก คือ มีสติเพราะความเป็นผู้ไม่มีสติ ๑

เพราะนำกรรมไปตั้งแห่งความทำสติ ๑ เพราะละกรรมไปเข้าศึกษาสติ ๑

เพราะไม่หลงลืมธรรม

อันเป็นนิमितแห่งสติ ๑.

วิกขุมีสติด้วยเหตุ ๔ ประการนี้อีก คือ มีสติเพราะความเป็นผู้ประกอบด้วยสติ ๑

เพราะความชำนาญด้วยสติ ๑ เพราะความเป็นผู้คล่องแคล่วด้วยสติ ๑ เพราะไม่ถล่นลงจากสติ ๑.

วิกขุมีสติด้วยเหตุ ๔ ประการนี้อีก คือ มีสติเพราะความเป็นผู้มีสติเสมอ ๑ เพราะ

ความเป็นผู้สงบ ๑ เพราะความเป็นผู้ระงับ ๑ เพราะความเป็นผู้ประกอบด้วยธรรมของผู้สงบ ๑.

มีสติเพราะพุทธานุสสติ เพราะธัมมานุสสติ เพราะสังฆานุสสติ เพราะสีลา

านุสสติ เพราะจาคานุสสติ เพราะเมตตานุสสติ เพราะอานาปานัสสติ เพราะมรณานุสสติ เพราะกาย

คตาสติ เพราะอุปสมานุสสติ สติ ฯลฯ สังฆาสติ สติสัมโพชฌงค์ เอกายนรรคนี้เรียกว่า

สติ วิกขุเป็นผู้เข้าไป เข้าไปพร้อม เข้ามา เข้ามาพร้อม เข้าถึง เข้าถึงพร้อม ประกอบด้วย

สติใน วิกขุนี้เรียกว่ามีสติ.

คำว่า "วิกขุ" คือ ชื่อว่าวิกขุ เพราะเป็นผู้ทำลายกรรม ๗ ประการ คือ

เป็นผู้ทำลาย

สักกายทิฐิ วิจิตร สัมพุทธปรมาต ราคะ โทสะ โมหะ มานะ วิกษุณฺณเป็นผู้
ทำลาย

อุคคธรรมอันลามก อันก่อให้เกิดเศร้าหมอง ให้เกิดในภาพใหม่ มีความ
กระวนกระวาย มีวิบาก

เป็นทุกข์ เป็นที่ตั้งแห่งชาติ ชรา และมรณะต่อไป

(พระผู้มีพระภาคจึงตรัสว่า ดูกรสงฆ์)

วิกษุณฺณบรรลู่ถึงปรินิพพานแล้ว เพราะธรรมเป็นหนทางที่ตนทำ
(ดำเนิน) แล้ว ข้ามพ้นความสงสัยได้แล้ว ละเลวร้าย ความเลื่อม
และความเจริญ อยู่จบพรหมจรรย์แล้ว มีภาพใหม่สิ้นแล้ว.

คำว่า วิชาที่พึงมีสัณเฑาะฐ ความว่า วิชาที่พึงมีสัณเฑาะฐ คือ พึงมีสติเดิน
พึงมี
สัณเฑาะฐ พึงมีสติมั่น พึงมีสตินอน พึงมีสติก้าวไปข้างหน้า พึงมีสติถอยกลับ พึงมีสติ
แลดู
พึงมีสติเหี่ยวดู พึงมีสติคู้เข้า พึงมีสติเหี่ยวออก พึงมีสติทรงผ้าสังฆาฏิ บาตร
และจีวร
พึงมีสติเที่ยวไป พึงมีสติอยู่ คือ เป็นไป เปลี่ยนแปลง รักษา บำรุง เยียวยา ให้
เยียวยา
เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่าวิชาที่พึงมีสัณเฑาะฐ
เพราะเหตุนี้ พระผู้มีพระภาคจึงตรัสว่า
วิชาที่ไม่พึงติดใจในภามทั้งหลาย มีใจไม่ขุ่นมัว จลลิตในธรรมทั้งปวง
พึงมีสัณเฑาะฐ

[๙๙] พร้อมด้วยเวลาจบพระคาถา ธรรมลักขุ (โสดาปัตติมารค)
ปราศจากอุทเทสน
ปราศจากมลทิน เกิดขึ้นแล้วแก่เทวดาและมนุษย์หลายพัน ผู้มีฉันทะร่วมกัน มี
ประโยชน์ร่วมกัน
มีความประสงค์ร่วมกัน มีความอบรมมาสนะร่วมกัน กับอภิตทราหณนั้นว่า สิ่ง
ใดสิ่งหนึ่ง
ความเกิดขึ้นเป็นธรรมดา สิ่งนั้นทั้งมวลล้วนมีความดับไปเป็นธรรมดา. และจิต
ของอภิตทราหณ
นั้น พ้นแล้วจากอาสวะทั้งหลาย เพราะไม่ถือมั่น ทั้งเลิกละ ฆฎา ผ้าคากรอง ไม้
เท้า ลักขณ
น้ำ ผม และหนวดของอภิตทราหณนั้นหายไปแล้ว พร้อมด้วย การบรรลุอรหัตต
อภิตทราหณ
นั้น เป็นภิกษุครองผ้ากาสายะเป็นบริวาร ทรงสังฆาฏิ บาตรและจีวร เพราะการ
ปฏิบัติตาม
ประโยชน์ นั้นประณมัญญะถึงนัยสการพระผู้มีพระภาค ประกาศว่า ข้าแต่พระองค์
ผู้เจริญ พระผู้มี
พระภาคเป็นศาสดาของข้าพระองค์ ข้าพระองค์เป็นสาวก ดังนี้
จบ อภิตทราหณกัปปุณนิสเทศที่ ๑.

พระสุตตันตปิฎก เล่ม ๒๒ ขุททกนิกาย จุฬินิเทศ - หน้าที่ 27

ติสสเมตเตยฺยมาณิกปัญฺหาภิณฑเทส

ว่าด้วยปัญหาของท่านติสสเมตเตยฺย

[๑๐๐] (ท่านติสสเมตเตยฺยทูลถามว่า)

ใครสันโดษแล้วในโลกนี้? ความหวั่นไหวของใครย่อมไม่มี?

ใครรู้ส่วนสัดทั้งสองแล้ว ย่อมไม่ติดในท่ามกลางด้วยปัญญา?

พระองค์ใครเรียกว่า เป็นมหาบุรุษ? ใครล่วงแล้วซึ่งตัณหา

อันเป็นเครื่องเย็บไว้ในโลกนี้?

[๑๐๑] คำว่า ใครสันโดษแล้วในโลกนี้ ความว่า ใครพอใจ คือ ชอบใจ มี

ความ

ดำริบริบูรณ์ เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า ใครสันโดษแล้วในโลกนี้? บทว่า อิติ ใน

อุเทศว่า "อิจฺจา

ยสฺมา ติสฺสเมตฺเตยฺโย" ดังนี้ เป็นพหุสัท คือ เป็นพหุเกี่ยวเนื่อง เป็นพหุทั้งเนื้อ
ความให้

บริบูรณ์ เป็นความประชุมแห่งอักษระ เป็นความสละสลวยแห่งพยัญชนะ บทว่า
อิตฺติ นี้ เป็น

ไปตามลำดับบท. คำว่า อายสฺมา เป็นเครื่องกล่าวด้วยความรัก เป็นเครื่องกล่าว
โดยเคารพ

คำว่า อายสฺมา นี้ เป็นเครื่องกล่าวถึงเป็นไปด้วยความเคารพและความ
ยำเกรง. คำว่า

ติสฺสเมตฺเตยฺโย เป็นชื่อ เป็นเครื่องนับ เป็นเครื่องหมายรู้ เป็นบัญญัติ เป็นเครื่อง
เรียกร้อง

เป็นนาม เป็นการตั้งชื่อ เป็นเครื่องทรงชื่อ เป็นภาษาที่เรียกร้องกัน เป็นเครื่อง
แสดงให้ปรากฏ

เป็นเครื่องกล่าวเฉพาะ เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า "อิจฺจา ยสฺมา ติสฺสเมตฺเตยฺโย".

[๑๐๒] คำว่า ความหวั่นไหวของใครย่อมไม่มี ความว่า ความหวั่นไหว

เพราะตัณหา

ความหวั่นไหวเพราะอิทธิ ความหวั่นไหวเพราะมานะ ความหวั่นไหวเพราะภีเลส

ความหวั่นไหว

เพราะกรรม ความหวั่นไหวเหล่านี้ของใครย่อมไม่มี คือ ไม่ปรากฏ ไม่ประจักษ์

คือ ความ

หั่นไหม อันใครจะได้แล้ว ตัดขาดแล้ว สบแล้ว ระวังแล้ว มีความไม่เกิดขึ้น
เผา

เสียแล้วด้วยไฟ คือญาณ เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า ความหั่นไหมของใครย่อมไม่มี?

[๑๐๓] คำว่า ใครรู้ส่วนสุดท้ายทั้งสองแล้ว ความว่า ใครรู้จัก คือ ทราบ เห็น
เคียง

พิจารณา เจริญ ทำให้แจ่มแจ้ง ซึ่งส่วนสุดท้ายทั้งสอง เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า ใครรู้จัก
ส่วนสุดท้าย

ทั้งสองแล้ว?

[๑๐๔] คำว่า ไม่ติดในท่ามกลางด้วยปัญญา ความว่า ไม่ติด คือ ไม่เข้าไปติด ออกไป
ลัดออกไป หลุดพ้น ไม่เกี่ยวข้องกับ มีใจปราศจากเขตแดนอยู่ เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า ไม่ติด
ในท่ามกลางด้วยปัญญา.

[๑๐๕] คำว่า พระองค์ตรัสเรียกใครว่าเป็นมหาบุรุษ ความว่า พระองค์ตรัส
เรียกใคร
คือ ตรัสใคร ทรงสำคัญใคร ทรงชมเชยใคร ทรงเห็นใคร ทรงบัญญัติใครว่าเป็น
มหาบุรุษ คือ
เป็นอัครบุรุษ บุรุษสูงสุด บุรุษวิเศษ บุรุษประจักษ์ อุดมบุรุษ บุรุษประเสริฐ
เพราะฉะนั้น
จึงชื่อว่า พระองค์ตรัสเรียกใครว่าเป็นมหาบุรุษ?

[๑๐๖] คำว่า ใครล่วงล้ำซึ่งตัณหาอันเป็นเครื่องเย็บไว้ในโลกนี้ ความว่า
ใครล่วง
ล้ำ คือ เข้าไปล่วงล้ำ ก้าวล่วงล้ำ พ้นล้ำ เป็นไปล่วงล้ำ ซึ่งตัณหาอันเป็น
เครื่อง
เย็บไว้ เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า ใครล่วงล้ำซึ่งตัณหาอันเป็นเครื่องเย็บไว้ในโลกนี้
เพราะเหตุนี้ เพราะฉะนั้น จึงกล่าวว่
ใครล่วงล้ำในโลกลี้? ความหวั่นไหวของใครย่อมไม่มี?
ใครรู้ส่วนสุดทั้งสองแล้ว ย่อมไม่ติดในท่ามกลางด้วยปัญญา?
พระองค์ย่อมตรัสเรียกใครว่าเป็นมหาบุรุษ? ใครล่วงล้ำซึ่ง
ตัณหาอันเป็นเครื่องเย็บไว้ในโลกนี้?

[๑๐๗] (พระผู้มีพระภาคตรัสตอบว่า ดูกรเมตเตยยะ) ภิักษุมิพรหมจรรย์
ในพระภิกษุ
ทั้งหลาย ปราศจากตัณหา มีสติทุกเมื่อ ทราบแล้ว ดับแล้ว ไม่มีความหวั่นไหว
ภิักษุมิ
ยิซึ่งส่วนสุดทั้งสอง และท่ามกลางด้วยปัญญาแล้ว ไม่ติดอยู่ เราเรียกภิักษุมิว่า
เป็น
มหาบุรุษ ภิักษุมิ ล่วงเสียแล้วซึ่งตัณหา อันเป็นเครื่องเย็บไว้ในโลกนี้

[๑๐๘] โดยอุทานว่า กามา ในอุเทศว่า "กามสุพรหมจริยา" ดังนั้น กาม

มี ๒ อย่าง

คือ วัตถุทาง ๑ กิเลสทาง ๑ ฯลฯ เหล่านี้เรียกว่าวัตถุทาง เหล่านี้เรียกว่ากิเลสทาง คำว่า

มีพรหมจรรย์ ความว่า ความงด ความเว้น ความเว้นขาด ความขับไล่แหว กิริยาที่ไม่กระทำ

ความไม่ทำ ความไม่ต้อง ความไม่ล่วงแดน ซึ่งความถึงพร้อมด้วยอสังกรรมเรียกว่า พรหมจรรย์

อีกอย่างหนึ่ง โดยตรงท่านเรียกว่า อริยมรรคมีองค์ ๘ คือสัมมาทิฐิ ฯลฯ

สัมมาสมาธิ

ว่าพรหมจรรย์ วิกฤษได้เข้าไป เข้าไปพร้อม เข้ามา เข้ามาพร้อม เข้าถึง เข้าถึงพร้อม ประกอบ

ด้วยอริยมรรคมีองค์ ๘ นี้ วิกฤษนั้น ท่านเรียกว่า มีพรหมจรรย์ เขาเรียกบุคคลว่ามีทัฬหี

พระสูตรต้นปิฎก เล่ม ๒๒ ขุททกนิกาย จุฬินิเทศ - หน้า 29

เพราะทรัพย์ เรียกว่า มีโภค เพราะโภค เรียกว่ามียศ เพราะยศ เรียกว่า มีศีล

เพราะศีล เรียกว่ามีศีล เพราะศีล เรียกว่า มีความเพียร เพราะความเพียร เรียกว่า

มีปัญญา เพราะปัญญา เรียกว่ามีวิชา เพราะวิชา จึงได้ วิชาใดเข้าไป เข้าไปพร้อม

เข้ามา เข้ามาพร้อม เข้าถึง เข้าถึงพร้อม ประกอบด้วยอริยมรรคมีองค์ ๘ นี้ วิชาอันงามนัก

เรียกว่า มีพรหมจริย ฉะนั้นเหมือนกัน เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า มีพรหมจริยใน เพราะงาม

ทั้งหลาย

พระผู้มีพระภาคตรัสเรียกพรหมนั้นโดยโคตรว่า ดูกุมตเตยยะ. คำว่า ภาควา เป็น

เครื่องกล่าวโดยเคารพ ฯลฯ คำว่า ภาควา นี้ เป็นลักษณะปฏิบัติ เพราะฉะนั้น ท่านจึงกล่าวว่า

พระผู้มีพระภาคตรัสตอบว่า ดูกุมตเตยยะ.

[๑๐๙] รูปตัณหา ... อรรถตัณหา ชื่อว่า ตัณหา ในอุเทศว่า "ปราศจาก ตัณหา มีสติ

ทุกเมื่อ". วิชาใดละตัณหาได้แล้ว คือ ตัดขาดแล้ว สงบแล้ว ระวังแล้ว มีความไม่ใคร

เกิดขึ้น เผาเสียแล้วด้วยไฟคือญาณ วิชาอันงามนี้เรียกว่า ปราศจากตัณหา คือ ละตัณหาแล้ว

คายตัณหาแล้ว ปล่อยตัณหาแล้ว ละตัณหาแล้ว ละคืนตัณหาแล้ว มีราคะไป ปราศจากแล้ว

ละราคะแล้ว คายราคะแล้ว ปล่อยราคะแล้ว ละราคะแล้ว ละคืนราคะแล้ว เป็นผู้ไม่มี

ความภิง เป็นผู้ดับแล้ว เย็นแล้ว เสงี่ยม มีตนเป็นเพียงดังพรหมอยู่.

คำว่า สก ความว่า ทุกเมื่อ คือ ทุกสมัย ตลอดกาลทั้งปวง กาลเป็นนิตย์ ฤกษ์

ยังยืน ติดต่อกัน เองๆ เองกัน ต่อลำดับไม่สับสน ไม่ว่าง ประกอบด้วยความ

พร้อมเพียง

ถูกต้องกัน กาลเป็นปุเรวัต กาลเป็นปัจจุวัต ตลอดยามต้น ตลอดยามกลาง
ตลอดยามหลัง

ในข้างแรม ในข้างขึ้น ในฤดูฝน ในฤดูหนาว ในฤดูร้อน ในตอนวัยต้น ในตอนวัย
กลาง

ในตอนวัยหลัง.

คำว่า มีสติ ความว่า มีสติด้วยเหตุ ๔ ประการ คือ ชื่อว่า มีสติ เพราะเป็น
ผู้เจริญ

สติปัญญา คือการพิจารณาเห็นภายในกาย ๑ ... การพิจารณาเห็นภายนอกใน
เวทนาทั้งหลาย ๑ ...

พิจารณาเห็นจิตในจิต ๑ ... พิจารณาเห็นธรรมในธรรมทั้งหลาย ๑ ฯลฯ วิชา
นี้เรียกว่า

ผู้มีสติ เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า ปราศจากตัณหา มีสติทุกเมื่อ.

[๑๐๐] คำว่า ญาณปัญญา กิริยาที่รู้ ความเลือกเฟ้น ฯลฯ ความไม่หลง
ความ

เลือกเฟ้นธรรม ปัญญาอันเห็นชอบ ชื่อว่า สังข ในอุทเทสว่า สงขาย นิพพุโต
วิญญู.

คำว่า ทราบแล้ว ความว่า ทราบ คือ รู้ เห็นด้วย พิจารณา เจริญ ทำให้
แจ่มแจ้ง

แล้ว คือ ทราบ ... ทำให้แจ่มแจ้งแล้วว่า สังขารทั้งปวงไม่เที่ยง ... สังขารทั้ง
ปวงเป็นทุกข์ ...

ธรรมทั้งปวงเป็นอนัตตา ... เพราะวิชาวินัยปัจจัย จึงมีสังขาร ฯลฯ สิ่งใดสิ่ง
หนึ่งมีความ

เกิดขึ้นเป็นธรรมดา สิ่งนั้นทั้งมวลล้วนมีความดับไปเป็นธรรมดา.

อีกอย่างหนึ่ง ทราบ ... ทำให้แจ่มแจ้งแล้วโดยความเป็นสภาพไม่เที่ยง ...
เป็นทุกข์ ...

เป็นโรค ... เป็นดังหัวฝี ... เป็นลูกศร ฯลฯ โดยไม่มีอุปายเครื่องออกไป

คำว่า ดับแล้ว ความว่า ชื่อว่าดับแล้ว เพราะเป็นผู้ตัดบราคะ โหระ โณะ
... มหะ

ปมาทะ กิเลสทั้งปวง ทุจริตทั้งปวง ความกระวนกระวายทั้งปวง ความร่ำร้อนทั้ง
ปวง ความ

เดือดร้อนทั้งปวง อุกุสลาวิสังขารทั้งปวง.

คำว่า วิทยุ ความว่า ชื่อว่าวิทยุ เพราะเป็นผู้ทำลายธรรม ๗ ประการ ฯลฯ
วิทยุ นั่น ...

อยู่จบพรหมจรรย์แล้ว มีภาพให้สิ้นแล้ว เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า วิทยุ ... ทราบ
แล้ว ดับแล้ว.

[๑๑๑] คำว่า ตสฺส ในอุเทศว่า "ตสฺส โน สหติ อญฺชิตา" ความว่า พระ
อรหันต

ขิณมสฺสไม่มีความหวั่นไหว คือ ความหวั่นไหวเพราะตัณหา ความหวั่นไหวเพราะ
ทิฏฐิ ความ

หวั่นไหวเพราะมานะ ความหวั่นไหวเพราะภีเส ความหวั่นไหวเพราะกรรม
ความหวั่นไหว

เหล่านี้ย่อมไม่มี ได้แก่ ไม่ปรากฏ ไม่ประจักษ์ แก่ภิกษุ นั่น คือความหวั่นไหว
เหล่านี้ภิกษุ นั่น

ละได้แล้ว ตัดขาดแล้ว สงบแล้ว ไม่อาจเกิดขึ้นอีก เผาเสียแล้วด้วยไฟปัญญา
เพราะฉะนั้น

จึงชื่อว่า ภิกษุ นั้นไม่มีความหวั่นไหวทั้งหลาย.

[๑๑] คำว่า ที่สุด ในอุเทศว่า "โส อุนตมวิญญาย มชฌมมต น ลิม
ปติ"

ดังนี้ ความว่า ผัสสะเป็นส่วนสุดท้ายหนึ่ง เหตุให้เกิดผัสสะเป็นส่วนสุดท้ายที่สอง
ความดับผัสสะ

เป็นท่ามกลาง อัตตเป็นส่วนสุดท้ายหนึ่ง อนาคตเป็นส่วนสุดท้ายที่สอง ปัจจุบัน เป็น
ท่ามกลาง

สุขเวทนาเป็นส่วนสุดท้ายหนึ่ง ทุกขเวทนาเป็นส่วนสุดท้ายที่สอง อทุกขมสุขเวทนา
เป็นท่ามกลาง

นามเป็นส่วนสุดท้ายหนึ่ง รูปเป็นส่วนสุดท้ายที่สอง วิญญานเป็นท่ามกลาง อายตนะ
ภายใน ๖ เป็น

ส่วนสุดท้ายหนึ่ง อายตนะภายนอก ๖ เป็นส่วนสุดท้ายที่สอง วิญญานเป็นท่ามกลาง
ลักษณะเป็น

ส่วนสุดท้ายหนึ่ง เหตุให้เกิดลักษณะเป็นส่วนสุดท้ายที่สอง ความดับลักษณะเป็น
ท่ามกลาง.

ปัญญา ความรู้ทั่ว กิริยาที่รู้ ฯลฯ ความไม่หลง ความเลือกเฟ้นธรรม
ปัญญาอันเห็น

ชอบ เรียกว่า มตต.

ความติด ๒ อย่าง คือ ความติดเพราะตัณหา ๑ ความติดเพราะวิถูลิ ๑ ชื่อ
ว่า เลป.

ความติดเพราะตัณหาเป็นไฉน? การทำเขต การทำแดน การทำส่วน การ
ทำกรรมกำหนด

ความหงเห่น ความยี้ดื้อ โดยส่วนแห่งตัณหา นี้ของเรา น้ของเรา เท่านี้
ของเรา

ประมาณเท่านี้ของเรา รูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ เครื่องลาด เครื่องนุ่งห่ม
ทาส ทาส

แพะ เกะ ไก่ สุกร ช้าง โค ม้า ลา ไร่นา ที่ดิน เงิน ทอง บ้านนิคม ราชธานี
แว่นแคว้น ชนบท ฉางข้าว คลังของเรา บุคคลยี้ดื้อเอามาหาปฏิไธม์ทั้งสิ้น
ว่าเป็นของ

เราด้วยสามารถแห่งตัณหา และตัณหาวิปริต ๑๐๐ นี้ เป็นความติดเพราะตัณหา.
ความติดเพราะ

ทิฐิเป็นไฉน? สักกายทิฐิมีวัตถุ ๒๐ มิจฉาทิฐิมีวัตถุ ๑๐ อัสนคติทิฐิมี
วัตถุ ๑๐ ทิฐิ

ความเห็น ราชัญคือทิฐิ ทางกันดารคือทิฐิ เลียนนามคือทิฐิ ความดีน
คือทิฐิ ความ

ประกอบไว้คือทิฐิ ความถือ ความถือเฉพาะ ความถือมั่น ความอุปบถา ทางชั่ว
ทางผิด

ความเป็นผิด สัทธแห่งเดียริย ความถือด้วยความเลวหาผิด ความถืออันวิปริต
ความถือ

อันวิปลาส ความถือผิด ความถือในวัตถุอันไม่จริงว่าวัตถุจริง ทิฐิ ๖๒ เท่าใด นี้
เป็นความติด

เพราะทิฐิ.

คำว่า ภาณุนันฐิยังซึ่งส่วนสุดท้ายทั้งสองและท่ามกลาง ด้วยปัญญาแล้วไม่ติดอยู่
ความว่า

ภาณุนันฐิยัง ทราบ เทียบเคียง พิจารณา เจริญ ทำให้แจ่มแจ้ง ซึ่งส่วนสุดท้ายทั้งสอง
และ

ท่ามกลางด้วยปัญญาแล้ว ไม่ติดอยู่ คือ ไม่เข้าไปติด ไม่ทก ไม่เปื้อน ออกไป
สะอาด

หลุดพ้น ไม่เกี่ยวข้องกับแล้ว มีจิตปราศจากเขตแดนอยู่ เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า ภาณุนันฐิยัง
นันฐิยัง

ส่วนสุดท้ายทั้งสอง และท่ามกลางด้วยปัญญาแล้ว ไม่ติดอยู่.

[๑๑๓] คำว่า ต่ พุทธิ มหาปริโส ความว่า เราย่อมเรียก กล่าว สำคัญ

บอก

เห็น บัญญัติ วิชาชั้นว่า เป็นมหาบุรุษ คือ เป็นอัครบุรุษ บุรุษสูงสุด บุรุษพิเศษ
บุรุษเป็น

ประธาน อุดมบุรุษ บุรุษประเสริฐ. ท่านพระสารีบุตรทูลถามพระผู้มีพระภาคว่า
ข้าแต่พระองค์

ผู้เจริญ พระองค์ตรัสว่า มหาบุรุษ. ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ด้วยเหตุเท่าไรหนอแล
บุคคลจึง

เป็นมหาบุรุษ? พระผู้มีพระภาคตรัสตอบว่า ดูกุรสารีบุตร เรากล่าวว่า เป็นมหา
บุรุษ เพราะ

เป็นผู้มีจิตหลุดพ้น เราไม่กล่าวว่า เป็นมหาบุรุษเพราะเป็นผู้มีจิตเชื่อ. ดูกุรสา
รีบุตร ก็ภิกษุ

เป็นผู้มีจิตหลุดพ้นแล้วอย่างไร? ดูกุรสารีบุตร วิชาในธรรมวินัยนี้ เป็นผู้
พิจารณาเห็นภายใน

ภายในภายใน มีความเพียร มีสัมปชัญญะ มีสติ กำจัดอวิชฌาและโทมนัสใน
โลกอยู่ เมื่อภิกษุ

นั้นพิจารณาเห็นภายในภายในอยู่ จิตย่อมคลายกำหนัด ย่อมหลุดพ้นจากอาสวะทั้ง
หลาย เพราะไม่

ถือมั่น วิชาเป็นผู้พิจารณาเห็นแวพนาในแวพนาทั้งหลาย ... ในจิต ... เป็นผู้
พิจารณาเห็นธรรม

ในธรรมทั้งหลาย มีความเพียร มีสัมปชัญญะ มีสติ กำจัดอวิชฌาและโทมนัสใน
โลกอยู่ เมื่อ

ภิกษุเหล่านั้นพิจารณาเห็นธรรมในธรรมทั้งหลายอยู่ จิตย่อมคลายกำหนัด ย่อมหลุด
พ้นจากอาสวะ

ทั้งหลายเพราะไม่ยึดมั่น ดูกรสารีบุตร ภิกษุเป็นผู้จิตหลุดพ้นแล้วอย่างนี้แล
ดูกรสารีบุตร

เรากล่าวว่า เป็นมหาบุรุษ เพราะเป็นผู้จิตหลุดพ้นแล้ว เราไม่กล่าวว่า เป็นมหา
บุรุษ เพราะ

เป็นผู้ยึดถือ เพราะฉะนั้น จึงตรัสว่า "เราขอเรียภิกษุเหล่านั้นว่า มหาบุรุษ".

[๑๔] คำว่า ภิกษุเหล่านั้นแลซึ่งตนกำหนดเป็นเครื่องเย็บไว้ในโลกนี้ ความ
ว่า ตณหา

ราคะ สาราคะ ฯลฯ อวิชฌา โสกะ อหุสฺสูล ตรัสว่า ตณหาอันเป็นเครื่องเย็บ
ไว้. ตณหา

อันเป็นเครื่องเย็บไว้แล้ว อันภิกษุใดละแล้ว ตัดขาดแล้ว สงบแล้ว สงบแล้ว ไม่
อาจเกิดขึ้น

อีก เผาเสียแล้วด้วยไฟของญาณภิกษุเหล่านั้นแล คือ เข้าไปแล้ว ละแล้ว
ล่วงเลย

ไปแล้ว ซึ่งตนกำหนดเป็นเครื่องเย็บไว้ เพราะฉะนั้น ภิกษุเหล่านั้นจึงชื่อว่าล่วงแล้วซึ่ง
ตณหาอันเป็น

เครื่องเย็บไว้ในโลกนี้;

เพราะเหตุนี้ พระผู้มีพระภาคจึงตรัสว่า

ภิกษุผู้มีพรหมจรรย์ในพระภิกษุทั้งหลาย ปราศจากตณหา มี
สติทุกเมื่อ ทราบแล้ว ดับแล้ว ไม่มีความหวั่นไหว. ภิกษุ
เหล่านั้นรู้ส่วนสุดท้ายสองและท่ามกลางด้วยปัญญาแล้ว ย่อมไม่ติด
อยู่. เราเรียภิกษุเหล่านั้นว่า มหาบุรุษ ภิกษุเหล่านั้นแลซึ่ง
ซึ่งตนกำหนดเป็นเครื่องเย็บไว้ในโลกนี้

[๑๕] พร้อมด้วยเวลาจบพระคาถา ธรรมจักขุ (โสดาปัตติมรรค)

ปราศจากอุถิ

ปราศจากมลทิน เกิดขึ้นแล้วแก่เทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย ผู้มีฉันทะร่วมกัน มี
ประโยชน์ร่วมกัน

มีความประสงค์ร่วมกัน มีความอบรมภาวนาร่วมกันกับสัตตมตเตยฺยพราหมณ์
นั้นว่า สิ่งใดสิ่ง

เห็นมีความเกิดขึ้นเป็นธรรมดา สิ่งนั้นทั้งมวลล้วนมีความดับไปเป็นธรรมดา.
และจิตของ

ติสสเมตเตยพราหมณ์นั้นพ้นแล้วจากอาสวะทั้งหลายเพราะไม่ถือมั่น ทั้งเสีย
ชฎา ผักกากรอง

ไม้เท้า ล้อคันน้ำ ผมและหนวดของติสสเมตเตยพราหมณ์หายไปแล้ว พร้อมด้วย
การบรรลุ

อรหัต ติสสเมตเตยพราหมณ์นั้นเป็นภิกษุครองผ้ากาสายะเป็นบริวาร ทรง
สังฆาฏิ บาตรและ

จีวร เพราะการปฏิบัติตามประโยชน์ นิ่งประณอัญชลีนัยการพระผู้มีพระภาค
ประกาศว่า ข้าแต่

พระองค์ผู้เจริญ พระผู้มีพระภาคเป็นศาสดาของข้าพระองค์ ข้าพระองค์เป็น
สาวก ดังนี้

จบติสสเมตเตยมาณวกปัญหานิเทศที่ ๒

ปณณมณิกปัญหานิเทศ
ว่าด้วยปัญหาของท่านปณณะ

[๑๑] (ท่านปณณะทูลถามดังนี้ว่า)

ข้าพระองค์มีความประสงค์ด้วยปัญหา จึงมาเฝ้าพระองค์ผู้
ไม่มีตัณหาเครื่องหวั่นไหว ผู้เห็นมูล ฤๅษี มุนี กษัตริย์
และพราหมณ์ไปอันมากในโลกนี้อาศัยอะไร จึงพากัน
แสวงหัยอันให้แก่เทวดาทั้งหลาย? ข้าแต่พระผู้มีพระภาค
ข้าพระองค์ขอทูลถามปัญหานี้ ขอพระองค์จงตรัสบอกปัญหา
นั้นแก่ข้าพระองค์เถิด

[๑๒] คำว่า ผู้ไม่มีตัณหาเครื่องหวั่นไหว ผู้เห็นมูล ความว่า ตัณหา ราคะ
สราคะ ฯลฯ อวิชฌา โสกะ อุกุศล เรียกว่า ความหวั่นไหว. ตัณหาอันเป็น
ความหวั่นไหว

นั้น พระผู้มีพระภาคผู้ตรัสรู้แล้ว ทรงละขาดแล้ว ตัณหาขาดแล้ว ทำให้ไม่ให้เกิด
ผลตกผลอดตัว

ถึงความไม่มี มีความไม่เกิดขึ้นต่อไปเป็นธรรมดา เพราะเหตุนั้น พระพุทธเจ้าจึง
ตรัสว่าไม่มี

ความหวั่นไหว. พระผู้มีพระภาคชื่อว่าอเนช เพราะพระองค์ทรงละตัณหาเครื่อง
หวั่นไหวขาดแล้ว

ย่อมไม่ทรงหวั่นไหวเพราะลาภ แม้เพราะความเสื่อมลาภ แม้เพราะยศ แม้เพราะ
ความเสื่อมยศ

แม้เพราะสรรเสริญ แม้เพราะนิมิต্ত แม้เพราะสุข แม้เพราะทุกข์ ... ไม่หวั่น ไม่
ไหว

ไม่คลอนแคลน เพราะเหตุนี้ จึงชื่อว่า อเนช.

คำว่า มูลทูลสวี่ ความว่า พระผู้มีพระภาคทรงเห็นมูล คือ ทรงเห็นเหตุ
ทรงเห็น

นิทาน ทรงเห็นสภาพ ทรงเห็นสมุฏฐาน ทรงเห็นอาหาร ทรงเห็นอารมณ์ ทรง
เห็นปัจจัย

ทรงเห็นสมุทัย. อุกุศล ๓ คือ โสกะอุกุศล ๑ โทสะอุกุศล ๑ โมหะอุกุ
ศล ๑.

สมจริงตามพระพุทธพจน์ที่พระผู้มีพระภาคตรัสไว้ว่า ดูกิริยาทั้งหลาย เหตุแห่ง

ความเกิดขึ้น

แห่งกรรม ๓ ประการนี้ คือ โสกะ ๑ โทสะ ๑ โมหะ ๑. ตูกริกษัทั้งหลาย
เวทนา มนุญฺญ

หรือสัคคิอย่างใดอย่างหนึ่งเมื่อ ย่อมไม่ปรากฏเพราะกรรมเกิดแต่โละะ เพราะ
กรรมเกิดแต่

โทะะ เพราะกรรมเกิดแต่โมะะ. ดูกรวิกาทุกหลาย โดยที่แท้ นรก กำเนิดสัตว์
ดิรัจฉาน

ปิตติวิสัย หรือทุกติ อย่างใดอย่างหนึ่งเมื่อ ย่อมปรากฏ เพราะกรรมเกิดแต่
โละะ เพราะ

กรรมเกิดแต่โทะะ เพราะกรรมเกิดแต่โมะะ. อุกุศล ๓ ประการนี้ เพื่อความ
เกิดแห่งอรรถภาพ

ในนรก ในกำเนิดสัตว์ดิรัจฉาน ในปิตติวิสัย. พระผู้มีพระภาคย่อมทรงรู้ทรงเห็น
ดังนี้ พระผู้มี

พระภาคทรงเห็นมูล ฯลฯ ทรงเห็นสมุทัย แล้วย่อมประการอย่างนั้น

กุศล ๓ ประการ คือ อโละะกุศล ๑ อโทะะกุศล ๑ อโมะะกุศล

๑.

สมจริงตามพระพุทโธพณนี้พระผู้มีพระภาคตรัสไว้ว่า กุศล ๓ ประการนี้ ฯลฯ
ดูกรวิกาทุกหลาย

นรก กำเนิดสัตว์ดิรัจฉาน ปิตติวิสัย หรือทุกติอย่างใดอย่างหนึ่งเมื่อ ย่อมไม่
ปรากฏเพราะ

กรรมเกิดแต่โละะ เพราะกรรมเกิดแต่โทะะ เพราะกรรมเกิดแต่โมะะ. ดูกร
วิกาทุกหลาย

โดยที่แท้ เทวดา มนุญฺย์ หรือสัคคิอย่างใดอย่างหนึ่งเมื่อ ย่อมปรากฏเพราะ
กรรมเกิดแต่โละะ

เพราะกรรมเกิดแต่โทะะ เพราะกรรมเกิดแต่โมะะ. กุศล ๓ ประการนี้
เพื่อความเกิด

แห่งอรรถภาพในเทวดา และในมนุญฺย์. พระผู้มีพระภาคย่อมทรงรู้ทรงเห็นดังนี้
พระผู้มีพระภาค

ย่อมทรงเห็นมูล ฯลฯ ทรงเห็นสมุทัย แล้วย่อมประการอย่างนั้น

และสมจริงตามพระพุทโธพณนี้พระผู้มีพระภาคตรัสไว้ว่า ดูกรวิกาทุกหลาย
ธรรมอย่างใด

อย่างหนึ่งที่เป็นอกุศล เป็นส่วนอกุศล เป็นฝ่ายอกุศล ธรรมทั้งหมดนั้นเป็นวิฆา
เป็นมูล

มีวิชาเป็นธรรม มีวิชาอันอรหัตตรรคทำได้ ย่อมถึงความพิภพอน
ทั้งหมด พระผู้มี
พระภาคย่อมทรงรู้ทรงเห็นดังนี้ พระผู้มีพระภาคทรงเห็นคุณ ฯลฯ ทรงเห็นคุณ
เนื่ด้วยประการ
อย่างนี้

และสมจริงตามพระพุทธานี้ที่พระผู้มีพระภาคตรัสไว้ว่า ดูกรภิกษุทั้งหลาย
ธรรมอย่างใด

อย่างหนึ่งที่เป็นกุศล เป็นส่วนกุศล เป็นฝ่ายกุศล ธรรมทั้งหมดนั้น มีความไม่
ประมาณเป็นคุณ

มีความไม่ประมาณเป็นธรรม ความไม่ประมาณ บัณฑิตกล่าวว่าเป็นยอดแห่ง
ธรรมเหล่านั้น

พระผู้มีพระภาคย่อมทรงรู้ทรงเห็นดังนี้ พระผู้มีพระภาคทรงเห็นคุณ ฯลฯ ทรง
เห็นคุณ เนื่
ด้วยประการอย่างนี้

อีกอย่างหนึ่ง พระผู้มีพระภาคย่อมทรงรู้ทรงเห็นว่า อวิชชาเป็นมูลแห่ง
สังขาร สังขาร
เป็นมูลแห่งวิญญาณ วิญญาณเป็นมูลแห่งนามรูป นามรูปเป็นมูลแห่งสฬายตนะ
สฬายตนะ
เป็นมูลแห่งผัสสะ ผัสสะเป็นมูลแห่งเวทนา เวทนาเป็นมูลแห่งตัณหา ตัณหาเป็น
มูลแห่งอุปาทาน
อุปาทานเป็นมูลแห่งภพ ภพเป็นมูลแห่งชาติ ชาติเป็นมูลแห่งชราและมรณะ.
พระผู้มีพระภาค
ย่อมทรงรู้ทรงเห็นดังนี้ พระผู้มีพระภาคทรงเห็นมูล ฯลฯ ทรงเห็นสมุทัย แม้
ด้วยประการ
อย่างนี้

และสมจริงตามพระพุทธรูปนี้ ที่พระผู้มีพระภาคตรัสไว้ว่า ดูกสิริทุกขัง
หลาย ธรรม
อย่างใดอย่างหนึ่งที่ไปอกุศล เป็นส่วนอกุศล เป็นฝ่ายอกุศล ธรรมทั้งหมดนั้นมี
อวิชชาเป็นมูล
มีอวิชชาเป็นไตรมม มีอวิชชาอันอรหัตมรรคกำจัดได้ ย่อมถึงความพิภพอน
ทั้งหมด พระผู้มี
พระภาคทรงเห็นมูล ทรงเห็นเหตุ ทรงเห็นนิมิต্ত ทรงเห็นสมภาพ ทรงเห็น
สมุฏฐาน ทรงเห็น
อาหาร ทรงเห็นอารมณ์ ทรงเห็นปัจจัย ทรงเห็นสมุทัย แม้ด้วยประการอย่างนี้
เพราะฉะนั้น
จึงชื่อว่า ไม่ทรงหวั่นไหว ทรงเห็นมูล

คำว่า อิตฺติ ในอุททว่า อิกขายสฺมา ปุณฺณโก เป็นเบญจสนธิ. คำว่า อายสฺมา
เป็นเครื่องกล่าวด้วยความรัก. คำว่า ปุณฺณโก เป็นชื่อของพรหมณ์นั้น

[๑๘๘] คำว่า ข้าพระองค์มีความต้องการด้วยปัญฺหกิจฺจมาเฝ้า ความว่า ข้า
พระองค์
มีความต้องการด้วยปัญฺหกิจฺจมาเฝ้า คือ ข้าพระองค์ประสงค์จะพินิจพิจารณาปัญฺหกิจฺจมา
เฝ้า ประสงค์
จะฟังปัญฺหกิจฺจมาเฝ้า เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า ข้าพระองค์มีความต้องการด้วย
ปัญฺหกิจฺจมาเฝ้า

เมื่อดำเนินการอย่างนั้น

อีกอย่างหนึ่ง ความว่า ข้าพระองค์ทั้งหลายประสงค์จะทูลถามปัญหา คือ ประสงค์จะ

ฟังปัญหาจึงมาเฝ้า คือ เข้ามาเฝ้า เข้าใกล้ นั่งใกล้ เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า ข้า

พระองค์มีความ ต้องการด้วยปัญหาจึงมาเฝ้า เมื่อดำเนินการอย่างนั้น อีกอย่างหนึ่ง ความว่า

ประสงค์ด้วยปัญหาจึงเสด็จมา คือ เมื่อพระองค์ทรงอาจ ทรงสามารถ ทรงเป็นผู้

ควรจะตรัส จะวิไลสง่า จะทรงแสง จะขี้ใจ ซึ่งปัญหาที่ข้าพระองค์ทูลถาม เพราะฉะนั้น จึง

ชื่อว่า ข้าพระองค์มีความต้องการด้วยปัญหาจึงมาเฝ้า เมื่อดำเนินการอย่างนั้น

[๑๑๙] คำว่า กีนสิธก ในอุเทคว่า กีนสิธก อัสโย มนุสา ความว่า อาศัย คือ หัง เยื่อใย เข้าไปใกล้ พัวพัน น้อมใจถึงซึ่งอะไร. บุคคลพวกใดพวกหนึ่ง มีชื่อว่าฤาษี

คือ ผู้ที่บวชเป็นฤาษี เป็นอาชีวก เป็นนิครนถ์ เป็นขมูล เป็นดาส ชื่อว่า อัสโย. พระผู้มีพระภาคตรัสเรียกมนุษย์ว่า มนุสา เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า ฤาษี มนุสย อาศัยอะไร?

[๑๒๐] ผู้ที่เกิดเป็นชาติกษัตริย์เหล่าใดเหล่าหนึ่ง ชื่อว่ากษัตริย์ ในอุเทคว่า "ขัตติยา

พราหมณา เทวตาน"

ผู้ที่ยกย่องสรรเสริญกันว่า มีมาพะเจริญ เหล่าใดเหล่าหนึ่ง ชื่อว่าพราหมณ์ คำว่า

เทวตาน ความว่า อาชีวกเป็นเทวดาของพวกาชีวกสาวก นิครนถ์เป็นเทวดาของพวกนิครนถ์

สาวก ขมูลเป็นเทวดาของพวขมูลสาวก ปรีพาชาเป็นเทวดาของพวปรีพาชาสาวก ดาส

เป็นเทวดาของพวดาสสาวก ช้างเป็นเทวดาของพวประพัตติหัตถีพรต ม้า เป็นเทวดาของ

พวประพัตติอัสสพรต โคเป็นเทวดาของพวประพัตติโคพรต สุนัขเป็นเทวดาของพวประพัตติ

กุกกุรพรต กาเป็นเทวดาของพวประพัตติกากพรต หักวาสูเทพเป็นเทวดาของพวประพัตติ

วาสูเทพพรต พลเทพเป็นเทวดาของพวประพัตติพลเทพพรต หักวปุลณัทธีเป็นเทวดาของ

พวประพัตติปุลณัททพรต หักมณินัทธีเป็นเทวดาของพวประพัตติมณินัททพรต ไฟเป็นเทวดา

ของพวประพัตติอัคคิพรต นาคเป็นเทวดาของพวประพัตตินาคพรต ครุฑเป็นเทวดาของพว

ประพัตติสุบรรณพรต ยักษ์เป็นเทวดาของพวประพัตติยักษ์พรต อสูรเป็นเทวดาของพว

ประพัตติอสูรพรต คนธรรพ์เป็นเทวดาของพวประพัตติคนธรรพ์พรต หักว

มหาราชเป็นเทวดา

ของพวกประพัตติมหาราชพรต จันทรเทษบุตรเป็นเทวดาของพวกประพัตติคัมภีรพรต สุริยเทพบุตร

เป็นเทวดาของพวกประพัตติสุริยพรต อิมมเทพบุตรเป็นเทวดาของพวกประพัตติอิมมพรต

พรหมเป็นเทวดาของพวกประพัตติพรหมพรต พวกเทพเป็นเทวดาของพวกประพัตติเทพพรต

ทิศทั้งหลายเป็นเทวดาของพวกประพัตติทิศพรต พระทัตติโยเนยบุคคลผู้สมควรแก่ไทยธรรมของ

ชนเหล่าใด ก็เป็นเทวดาของชนเหล่านั้น เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า กษัตริย์ ...

พราหมณ์... เทวดา

ทั้งหลาย

[๑๓๑] ไทยธรรม คือ จีวร ภิณฑบาต เสนอสนะ คิลานัมภยฆัสสบริการข้าว

น้ำ ผัก ยาน ดอกไม้ ของหอม เครื่องลูบไล้ ที่นอน ที่พัก เครื่องประทีป ทาน เรียกว่า

ยัญโญในอุททว่า "ยญมมาปัสสึ ปุณฺณ โลเก". คำว่า แสงหาแล้ซึ่งยัญญ ความ
ว่า แฉก
เหล่าใดยญมแสงหา แสงหา สิบหายัญญคือ จิวร ... เครื่องประทีป แฉกเหล่า
นั้นก็ชื่อว่า
แสงหาญญ แฉกเหล่าใดยญมจัดเจยัญญคือ จิวร ... เครื่องประทีป แฉก
เหล่านั้นก็ชื่อว่า
แสงหาญญ แฉกเหล่าใดยญมให้ ยญมฐา ยญมบริจายัญญคือ จิวร ...
เครื่องประทีป แฉก
เหล่านั้นก็ชื่อว่า แสงหาญญ
คำว่า เปฉนมาก คือ ยญมเหล่านั้นก็มาก ผู้บูชาญญนั้นก็มาก หรือพระ
ทักษิโณยบุคคล
นั้นก็มาก. ยญมเหล่านั้นมากอย่างไร? ยญมเหล่านั้นมากคือ จิวร ... เครื่อง
ประทีป ยญมเหล่านั้น
มากอย่างนั้น ผู้บูชาญญนั้นมากอย่างไร? ผู้บูชาญญนั้นมากคือ กัษัตริย
พราหมณ์ แพศย์ ศูทร
คฤหัสถ์ บรรพชิต เทวดาและมนุษย์ ผู้บูชาญญนั้นมากอย่างนั้น หรือพระ
ทักษิโณยบุคคลนั้น
มากอย่างไร? พระทักษิโณยบุคคลนั้นมากคือ สมณะ พราหมณ์ ยาจก วนิพก
สาวกหรือ
พระทักษิโณยบุคคลนั้นมากอย่างนั้น คำว่า ในโลกนั้นคือในมนุษยโลก เพราะ
ฉะนั้นจึงชื่อว่า
มากในโลกนั้น ... แสงหาแล้ซึ่งยัญญ

[๑๒๒] การถาพมี ๓ อย่าง คือ อธิกขุสฺสชิตตนาปุคฺคา ๑ ติขุสฺสสังสันตนาปุคฺคา

๑

วิมิตฺเตตตนาปุคฺคา ๑ ชื่อว่าปุคฺคา ในอุททว่า "ปุคฺคาณิ ตํ ภควา พุริหิ เม ตํ".

อธิกขุสฺสชิตตนาปุคฺคาเป็นไฉน? ลักษณะที่ยังไม่รู้ ไม่เห็น ไม่เทียบเคียง ไม่
พิจารณา
ไม่เล็งเล้ง ไม่ปรากฏ โดยปกติ บุคคลย่อมถามปัญหาเพื่อรู้ เพื่อเห็น เพื่อเทียบ
เคียง เพื่อ

พิจารณา เพื่อต้องการให้เล็งเล้ง เพื่อต้องการให้ปรากฏ ซึ่งลักษณะนั้น ชื่อว่า

อิทธิพลใช้ตมบุคค.

อิทธิพลสังคตมบุคคเป็นไฉน? ลักษณะที่รู้ เห็น เทียบเคียง พิจารณแฉม
แจ้ง

ปรากฏ โดยปกติ บุคคละอณณมบุคค เพื่อต้องการสังคตกับณณิตอื่น ๆ ชื่อ
ว่า อิทธิพล

สังคตมบุคค.

วิมิตตมบุคคเป็นไฉน? บุคคละอณณมบุคค ไปสู่การสงสย ความเคลือบเคลง
มีใจเป็น

สงว เรื่องนี้เป็นอย่างนี้หรือหนอเด หรือไม่เป็นอย่างนี้ เรื่องนี้เป็นไฉนหนอ
หรือเป็น

อย่างไร ดังนี้ โดยปกติ บุคคละอณณมบุคค เพื่อต้องการตัดความเคลือบเคลง
เสีย นี้ชื่อว่า

วิมิตตมบุคค. บุคค ๓ ประการนี้

บุคคอีก ๓ ประการ คือ มนุสสปุคค ๑ อมนุษย์บุคค ๑ นิมิตตบุคค ๑.

มนุสสุปกฺกมาเปเนโณน? มนุสฺสํทังหลายเข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคผู้ตรัสรู้แล้ว
ย่อนฺตุล
ถาณปญฺหา วิกุสํทังหลาย ... วิกุสํทังหลาย ... อุบาสกํทังหลาย ...
อุบาสิกํทังหลาย ... พระราชา
ทังหลาย ... กัษัตริย์ทังหลาย ... พราหมณ์ทังหลาย ... เภษจฺยํทังหลาย ...
คหฺมทังหลาย ... คหฺม
ทังหลาย ... บรรพิตทังหลาย เข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคผู้ตรัสรู้แล้ว ย่อนฺตุล
ถาณปญฺหา นีเฬว่า
มนุสฺสปญฺหา.

อนฺนุสสุปกฺกมาเปเนโณน? อนฺนุสฺสํทังหลายเข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคแล้ว
ย่อนฺตุลถาณ
ปญฺหา นาคทังหลาย ... ครุททังหลาย ... ยักขทังหลาย ... อสุรทังหลาย ...
คณธรรพทังหลาย ...
ทักมหาราชทังหลาย ... พระอินทร์ทังหลาย ... พระพรหมทังหลาย ...
เทวดาทังหลาย เข้าไปเฝ้า
พระผู้มีพระภาคแล้ว ย่อนฺตุลถาณปญฺหา นีเฬว่า อนฺนุสสุปกฺกมา.

นิมิตฺตปฺกมาเปเนโณน? พระผู้มีพระภาคทรงนิมิตพระรูปใด อันสำเรจด้วย
พระทัย มี
อัยยะกรบทุกส่วน มีอินทริยไม่บกพร่อง พระพุทธานิมิตนั้นเข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระ
ภาคผู้ตรัสรู้
แล้ว ย่อนฺตรัสถามปญฺหา พระผู้มีพระภาคทรงวิสัชนา นีเฬว่า นิมิตฺตปฺกมา.
ปฺกมา ๓ ประการนี้

ปฺกมาอีก ๓ ประการ คือ การกามประโยชน์ตน ๑ การกามประโยชน์ผู้อื่น
๑ การกาม
ประโยชน์ทั้งสอง ๑.

ปฺกมาอีก ๓ ประการ คือ การกามถึงทิฏฐิฉันทตตประโยชน์ ๑ การกามถึง
สัมปราชิตต
ประโยชน์ ๑ การกามถึงปรัตตตประโยชน์ ๑.

ปฺกมาอีก ๓ ประการ คือ การกามถึงเนือความอันไม่มีโทษ ๑ การกามถึง
เนือความอัน

ไม้อีกสิบ ๑ การถนอมเนื้อความอันพอแผ้ว ๑.

บุคอีก ๓ ประการ คือ การถนอมเรื่องอดีต ๑ การถนอมเรื่องอนาคต ๑ การถนอมเรื่องปัจจุบัน ๑.

บุคอีก ๓ ประการ คือ การถนอมเรื่องภายใน ๑ การถนอมเรื่องภายนอก ๑ การถนอมเรื่องทั้งภายในภายนอก ๑.

บุคอีก ๓ ประการ คือ การถนอมเรื่องกุศล ๑ การถนอมเรื่องอกุศล ๑ การถนอมเรื่องอพยากรณ์ ๑.

บุคอีก ๓ ประการ คือ การถนอมเรื่องชั้น ๑ การถนอมเรื่องธาตุ ๑ การถนอมเรื่องอายตนะ ๑.

พระสุตตันตปิฎก เล่ม ๒๒ ขุททกนิกาย จุฬินิเทศ - หน้าที่ 39

ปฐมอีก ๓ ประการ คือ การถามเรื่องสติปัฏฐาน ๑ การถามเรื่อง
สัมมปธาน ๑ การ
ถามเรื่องอิทธิบาท ๑.

ปฐมอีก ๓ ประการ คือ การถามเรื่องอินทรีย์ ๑ การถามเรื่องพล ๑ การ
ถามเรื่อง
โพชฌงค์ ๑.

ปฐมอีก ๓ ประการ คือ การถามเรื่องมรรค ๑ การถามเรื่องผล ๑ การ
ถามเรื่อง
นิพพาน ๑.

คำว่า ข้าพระองค์ขอทูลถามปัญหานี้ ความว่า ข้าพระองค์ทูลถาม คือ ทูล
ขอ ทูล

เชื่อเชื่อ ทูลให้ประสาธน์ ซึ่งปัญหานี้ว่า ขอพระองค์จงตรัสบอกปัญหากแก่ข้า
พระองค์ เพราะ

ฉะนั้น จึงชื่อว่า ข้าพระองค์ขอทูลถามปัญหานี้

คำว่า ภควา นี้ เป็นคำกล่าวโดยเคารพ ฯลฯ คำว่า ภควา นี้ เป็นลัทธิ
บัญญัติ คำว่า

ขอพระองค์จงตรัสบอกปัญหานี้แก่ข้าพระองค์ ความว่า ขอพระองค์จงตรัส ...
ขอพระองค์จง

ประกาศ เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า ข้าแต่พระผู้มีพระภาค ข้าพระองค์ขอทูลถาม
ปัญหานี้ ขอ

พระองค์จงตรัสบอกปัญหานี้แก่ข้าพระองค์

เพราะเหตุนี้ พราหมณ์จึงกราบทูลว่า

ข้าพระองค์มีความประสงค์ด้วยปัญหา จึงมาเฝ้าพระองค์ผู้ไม่
หวั่นไหว ผู้เห็นผล ฤทธิ มนุญ กษัตริย์ พราหมณ์เป็น
อันมากในโลกนี้ อาศัยอะไร จึงพากันแสวงหัยคุณให้แก่
เทวดาทั้งหลาย ข้าแต่พระผู้มีพระภาค ข้าพระองค์ขอทูลถาม
ปัญหานี้ ขอพระองค์จงตรัสบอกปัญหานี้แก่ข้าพระองค์
เถิด.

[๑๓๓] (พระผู้มีพระภาคตรัสว่า ดูกรปัญณะ)

ฤทธิ มนุญ กษัตริย์ พราหมณ์ พวกใดพวกหนึ่งนั้น เป็น

อันมากในโลกนี้ พากันแสวงหัยญ่แก่เวดทั้งหลาย. ดูกร
ปณณะ ฤาษี มุนี กษัตริย์ พราหมณ์ เป็อันมาก
ในโลกนี้ เหล่านั้น หวังความเป็นอย่างนี้ อาคัยรา จึง
พากันแสวงหัยญ่แก่เวดทั้งหลาย.

[๑๒๔] คำว่า เยเกสิเม ในอุเทศว่า "เยเกสิเม อัสสิโย มนุชา" ดังนี้ ความ
ว่า ทั้งหมด
โดยกำหนดทั้งหมด ทั้งหมดโดยประการทั้งหมด ไม่เหลือ ไม่มีส่วนเหลือ คำว่า
เยเกสิเม
นี้เป็นเครื่องกล่าวรวมหมด บุคคลพวกใดพวกหนึ่ง มีชื่อว่า ฤาษี คือ พวกที่บวช
เป็นฤาษี
อชีวก นิครนถ์ ฐิลล ตาส ชื่อว่า ฤาษี พระผู้มีพระภาคตรัสเรียนมนุษย์ว่า
มนุชา เพราะฉะนั้น
จึงชื่อว่า ฤาษี มนุษย์ ... เหล่าใดเหล่าหนึ่งนั้น พระผู้มีพระภาคตรัสเรียก
พราหมณ์นั้นโดยชื่อว่า
ปุนณฺเณ. พระนามว่า ภควา นี้ เป็นเครื่องกล่าวโดยเคารพ ฯลฯ พระนามว่า
ภควา นี้ เป็น
ลัทธิกัมมปฏิบัติ เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า พระผู้มีพระภาคตรัสว่า ดูกปุนณฺเณ.
[๑๒๕] ผู้ที่เกิดเป็นชาติกษัตริย์เหล่าใดเหล่าหนึ่ง ชื่อว่ากษัตริย์ ในอุเทศว่า
"ชุตติยา
พราหมณา เทวตาน".
ผู้ที่ยกย่องสรรเสริญกันว่ามีความเจริญเหล่าใดเหล่าหนึ่ง ชื่อว่าพราหมณ์
คำว่า เทวตาน
ความว่า อชีวกเป็นเทวดาของพวกอชีวกสาวก ฯลฯ วิชาทั้งหลายเป็นเทวดา
ของพวกประพต
วิชาพรต พระทักขิไณยบุคคลผู้สมควรแก่ไทยธรรมของชนเหล่าใด ก็เป็นเทวดา
ของชนเหล่านั้น
เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า กษัตริย์ พราหมณ์ ... เก่าเทวดาทั้งหลาย.
[๑๒๖] ไทยธรรม คือ จีวร ... เครื่องประทีป ท่านเรียกว่าอัญญ ในอุเทศว่า
ยถมกบิโส
ปฐุธ โลก. คำว่า แสงหาแลซึ่งอัญญ ความว่า แฉกเหล่าใดย่อมแสงหา
แสงหา สิบหา
อัญญ คือ จีวร ... เครื่องประทีป แฉกเหล่านั้นนี้ชื่อว่าแสงหาอัญญ คำว่า เป็น
อันมาก คือ
อัญญเหล่านั้นก็มาก ผู้บูชาอัญญนั้นก็มาก หรือพระทักขิไณยบุคคลนั้นก็มาก. อัญญ

เหล่านั้นมาก

อย่างไร? ฯลฯ หรือพระทักษิโณยบุคคลมากอย่างนั้น คำว่า ในโลกนั้น คือ ใน มนุษย์โลก เพราะ

ฉะนั้น จึงชื่อว่า มากในโลกนั้น ... แสงหาแลวซึ่งยัง

[๑๓๗] คำว่า อาสึสมาน ในอุทว่า อาสึสมาน ปุณณ อิตถัม ความว่า หวัง

คือ หวังได้รูป หวังได้เสียง หวังได้กลิ่น หวังได้รส หวังได้โผฏฐัพพะ หวังได้บุตร หวังได้

ภรรยา หวังได้ทรัพย์ หวังได้ยศ หวังได้ความเป็นใหญ่ หวังได้อรรถาภิธานในสกุล กษัตริย์มหากาล

หวังได้อรรถาภิธานในสกุลพราหมณ์มหากาล หวังได้อรรถาภิธานในสกุลกฤตติมหากาล หวังได้อรรถาภิธาน

ในเทวดาชาวดุมหาราช หวังได้อรรถาภิธานในเทวดาชาวดังส์ หวังได้อรรถาภิธาน ในเทวดาชาวยามา

หวังได้อรรถาภิธานในเทวดาชาวดุสิต หวังได้อรรถาภิธานในเทวดาชาวิมมานรดี หวังได้อรรถาภิธานใน

[๑๗๘] คำว่า ชรัสิตา ในอุเททว่า ชรัสิตา ยถาปิยาปิสุ ความว่า อาศัย
ชรา
อาศัยพยาธิ อาศัยมรณะ อาศัยโสหาะ ปริเทวะ ทุกขั โทมนัส อุปายาส บุคคล
พวกนั้นแล
ห้ายัญในเทวดา เพราะอาศัยชาติ หรือว่าอาศัยชาติจึงแลมห้ายัญในเทวดา
แลมห้ายัญในเทวดา
เพราะอาศัยชรา หรือว่าอาศัยชราจึงแลมห้ายัญในเทวดา แลมห้ายัญในเทวดา
เพราะอาศัย
พยาธิ หรือว่าอาศัยพยาธิจึงแลมห้ายัญในเทวดา แลมห้ายัญในเทวดา เพราะ
อาศัยมรณะ
หรือว่าอาศัยมรณะจึงแลมห้ายัญในเทวดา แลมห้ายัญในเทวดา เพราะอาศัย
โสหาะ ปริเทวะ
ทุกขั โทมนัส และอุปายาส หรือว่าอาศัยโสหาะ ปริเทวะ ทุกขั โทมนัส และอุ
ปายาส จึง
แลมห้ายัญในเทวดา แลมห้ายัญในเทวดา เพราะอาศัยคติ หรือว่าอาศัยคติจึง
แลมห้ายัญใน
เทวดา แลมห้ายัญในเทวดา เพราะอาศัยอุบัติ หรือว่าอาศัยอุบัตินี้จึงแลมห
้ายัญในเทวดา
แลมห้ายัญในเทวดา เพราะอาศัยปฏิสนธิ หรือว่าอาศัยปฏิสนธิจึงแลมห้ายัญใน
เทวดา
แลมห้ายัญในเทวดา เพราะอาศัยภพ หรือว่าอาศัยภพจึงแลมห้ายัญในเทวดา
แลมห้ายัญ
ในเทวดา เพราะอาศัยสงสาร หรือว่าอาศัยสงสารจึงแลมห้ายัญในเทวดา
แลมห้ายัญในเทวดา
เพราะอาศัยภังคะ หรือว่าอาศัยภังคะจึงแลมห้ายัญในเทวดา ปารัตนา พัทธัน
เขตัง ติตัง
น้อยใจไปแล้ว เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า อาศัยชรา จึงแลมห้ายัญ
เพราะเหตุนี้ พระผู้มีพระภาคจึงตรัสว่า
"ถ้ามี มนุสฺส ภูษิตริยฺ พราหมณ์ พวกใดพวกหนึ่งนั้น เป็น
อันมากในโลกนี้ แลมห้ายัญแก่เทวดาทั้งหลาย. ดูกรบุรุษ"

ฤๅษี มุนี กษัตริย์ พราหมณ์เป็นอันมากในโลกนี้เหล่านั้น
หวั่นความเป็นอย่างนี้ อาศัยจึงแสวงหาบุญเก่าเทวดาทั้งหลาย.

[๑๓๙] (ท่านอุปนายตถามว่า)

มุนี กษัตริย์ พราหมณ์ พวกใดพวกหนึ่งนี้มีเป็นอันมาก
ในโลกนี้ แสวงหาแล้วซึ่งบุญเก่าเทวดาทั้งหลาย. ข้าแต่
พระผู้มีพระภาคผู้บริสุทธิ์ ผู้บูชาบุญเหล่านั้นไม่ประมาณแล้ว
ในทางบุญ ได้ข้ามพ้นแล้วซึ่งชาติชราบ้างหรือ? ข้าแต่พระผู้มี

พระสุตตันตปิฎก เล่ม ๒๒ ขุททกนิกาย จุฬินิเทศ - หน้าที่ 42

พระภาค ข้าพระองค์ขอทูลถามปัญหานี้ ขอพระองค์จงตรัสตอบ
ปัญหานี้ แก่ข้าพระองค์เถิด

[๑๓๐] คำว่า เยเกิเม ในอุเทศว่า เยเกิเม อัสโย มุชฺสา ดังนี้ ฯลฯ คำว่า
กคฺคิสฺส เต ภควา ยถูปปถุ ความว่า การถามเพื่อตัดความสงสัย การ
ถามเพื่อ

ตัดความเคลือบแคลง การถามเพื่อตัดความมีใจเป็นสอง การถามโดยไม่ใช้ส่วน
เดียว เรืองขึ้น

เป็นอย่างนี้หรือหนอแล หรือไม่เป็นอย่างนี้ เรืองขึ้นเป็นไฉน หรือเป็นอย่างไร
เพราะฉะนั้น

จึงชื่อว่า บ้างหรือ. คำว่า เต ความว่า ผู้บุชชาญญ คำว่า ภควา เป็นเครื่องกล่าว
โดยเคารพ ฯลฯ

คำว่า ภควานี้ เป็นลัทธิภิกษุปฏิบัติ เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า ข้าแต่พระผู้มีพระภาค
บุคคล

พวกนั้น ... บ้างหรือ

คำว่า ไม่ประมาณแล้วในทางญาณ ความว่า ญาณนั้นแหละท่านกล่าวว่าทาง
ญาณ อธิษรรวค

ทางอริยะ มรรคเทวค ทางเทวค มรรคพรหม ทางพรหม จันใด ญาณนั้นแหละ
ท่านกล่าว

ว่าทางญาณจันนั้นเหมือนกัน คำว่า ไม่ประมาณแล้ว ความว่า ไม่ประมาณแล้ว
คือ ทำโดย

ความเคารพ ทำติดต่อกัน ทำไม่หยุด มีความประพฤติน้อยละละ ไม่ทอดทิ้งละ ไม่
ทอดธุระ

ในทางญาณคือ ประพฤติอยู่ในทางญาณนั้น มากอยู่ในทางญาณนั้น หักอยู่ในทาง
ญาณนั้น น้อม

ไปในทางญาณนั้น โอนไปในทางญาณนั้น เจือไปในทางญาณนั้น น้อมใจไปในทางญาณ
นั้น มีทาง

ญาณนั้นเป็นใหญ่ เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า ไม่ประมาณแล้วในทางญาณ แม้ท่านเหล่าใด
แสวงหา

สืบหา สืบหาญาณคือ จีวร ... เครื่องประทีป เป็นผู้กระทำโดยเคารพ ฯลฯ มี
ทางญาณนั้นเป็น

ใหญ่ เขื่อนเหล่านั้เป็นผู้ไม่ประมาทแล้วในทางยัญ เขื่อนเหล่านั้ได้จัดเจงยัญ
คือ จัวร ...

เขื่อนเหล่านั้เป็นผู้ไม่ประมาทแล้วในทางยัญ เขื่อนเหล่านั้ได้ยอมให้ ย่อมูขง
ยอมบริจาค

ยัญคือ จัวร ... เขื่อนเหล่านั้เป็นผู้ไม่ประมาทแล้วในทางยัญ เพราะฉะนั้น จัง
ชื่อว่า ขัแต่

พระผู้มีพระภาค ผู้ขงยัญเหล่านั้ ไม่ประมาทในทางยัญ ... บัองหรือ

[๑๓๖] คำว่า "อตุร ชติลล มริส" ความว่า ผู้ขงยัญเหล่านั้ได้ขัม
พันแล้ว คือ ขัมขึ้นแล้ว ขัมทัมแล้ว กักล่งแล้ว ล่งไปแล้วซึ่งชติ ชรา และ
มรณะ.

คำว่า มริส เป็นเครื่องกล่าวดัขความรัก เป็นเครื่องกล่าวโดยเคารพ คำว่า มา
ริส นั้ เป็น

เครื่องกล่าวเป็นไปกับดัขความเคารพและความยำเกรง เพราะฉะนั้น จังชื่อว่า
ขัแต่พระผู้มี

พระภาคผู้บริสุทธิ ผู้ขงยัญเหล่านั้ ได้ขัมพันแล้วซึ่งชติและชรา.

[๑๓๒] คำว่า ปุณฺณมิ ตํ ในอุเทศว่า "ปุณฺณมิ ตํ ภควา พุริหิ เม ตํ" ดังนี้ ความว่า ข้าพระองค์ขออุทสาณ คือ ขออุทสิทวณ ขอเชิญ ขอให้ทรงประสาท ขอจงตรัสบอก

ปัญฺหานัน แก่ข้าพระองค์ เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า ข้าพระองค์ขออุทสาณปัญฺหานัน คำว่า ภควา นั้น

เป็นเครื่องกล่าวโดยเคารพ ฯลฯ คำว่า ภควา นี้ เป็นลัทธิภักตยัตติ คำว่า พุริหิ เม ตํ

ความว่า ขอพระองค์จงตรัส คือ ขอจงบอก ขอจงแสดง ขอจงบัญญัติ ขอจงแต่ง ตั้ง ขอจง

เปิดเผย ขอจงจำแนก ขอจงทำให้เห็น ขอจงทรงประกาศ เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า ข้าแต่

พระผู้มีพระภาค ข้าพระองค์ขออุทสาณปัญฺหานัน ขอพระองค์จงตรัสบอกปัญฺหานัน แก่ข้าพระองค์

เพราะเหตุนี้ พระภิกษุทั้งหลายจึงกล่าวว่า

มณฺเษย ภาษิตริยฺย พราหมณ์ พวกใดพวกหนึ่ง มีปัญฺณมาก

ในโลกนี้ แสงหาแล้วซึ่งยังอยู่ท่ามกลางทั้งหลาย ข้าแต่ พระผู้

มีพระภาคผู้บริสุทธิ ผู้บูชาด้วยเหล่านั้ไม่ประมาทแล้วในทางยัง

ได้ข้ามพ้นแล้วซึ่งชาติและชราบ้างหรือ, ข้าแต่พระผู้มีพระภาค

ข้าพระองค์ขออุทสาณปัญฺหานัน ขอพระองค์จงตรัสบอกปัญฺหานัน

แก่ข้าพระองค์

[๑๓๓] (พระผู้มีพระภาคตรัสตอบว่า ดูกรปัญฺณะ)

ชนทั้งหลายย่อมหวัง ย่อมชม (ย่อมชอบ) ย่อมบูชา อาคัษ

สภาน์แล้ว ย่อมชอบภากทั้งหลาย เราทั้งหลายว่า ชนเหล่านั้น

ประกอบการบูชาด้วย กำหนดแล้วด้วยความกำหนดในภาพ ไม่

ข้ามพ้นชาติและชราไปได้

[๑๓๔] คำว่า อาสิสฺสํ ในอุเทศว่า อาสิสฺสํ โณยฺสํ อชิชฺชปฺปํ ชุทฺธิํ ดังนี้ ความว่า หวังได้รูป หวังได้เสียง หวังได้กลิ่น หวังได้รส หวังได้โผฏฐัพพะ หวังได้

บุตร หวังได้ภรรยา หวังได้ทรัพย์ หวังได้ยศ หวังได้ความเป็นใหญ่ หวังได้ อติภาพในสกุล

กษัตริย์มหากาล หวังได้อัศตภาพในสุลพรานันมหากาล หวังได้อัศตภาพในสุล
คฤหบดีมหากาล

หวังได้อัศตภาพในเขตดาขาวจาตุมหาริชิก ฯลฯ หวัง ยินดี ปราบณา รักใคร่การ
ได้อัศตภาพ

ในเขตที่นับเนื่องในหมู่พรหม เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า ย่อมหวัง.

คำว่า ย่อมชม ความว่า ย่อมชยัณบัง ย่อมชยผลบัง ย่อมชม
ทักษิณยบุคคลบัง.

ย่อมขณฺณ้อย่างไร? ย่อมขณฺ คือ ยกย่อง พรรณนา สรรเสริญว่า เราให้
ของรัก
เราให้ของเจริญใจ เราให้ของประณีต เราให้ของที่ควร เราเลือกให้ เราให้ของ
ไม่มีโทษ เรา
ให้เนืองๆ เมื่อกำลังให้ จิตก็เลื่อมใส ย่อมขณฺณ้อย่างนั้น
ย่อมขณฺผลอย่างไร ย่อมขณฺ ยกย่อง พรรณนา สรรเสริญว่า เพราะขณฺนี้เป็น

เหตุ
จักได้รูป ... จักได้โณภูตฺตัพพะ จักได้อัตถภาพในสกุลาษัตริย์มหากาล ฯลฯ จักได้
อรรถภาพในเทวดา
ที่นับเนื่องในหมู่พรหม ย่อมขณฺผลอย่างนั้น ย่อมขณฺทักษิณโยนบุคคลอย่างไร? ย่อม
ขณฺ ยกย่อง

พรรณนา สรรเสริญว่า พระทักษิณโยนบุคคลเป็นผู้ถึงพร้อมด้วยชาติ ถึงพร้อมด้วย
โคตร เป็นผู้

ชำนาญในคัมภีร์ ทรงมนต์ เรียบจบไตรเพท พร้อมด้วยคัมภีร์วิญญูศาสด์และเก
ตุศาสด์ เป็น

ประมาทอักษระ มีคัมภีร์อิติทาสเป็นเทีทัก เป็นผู้เข้าใจตัวบท เข้าใจไวยากรณ์
ชำนาญในคัมภีร์

โลกายณะและตำราทำนายมหาบุรุษลักษณะ เป็นผู้ปราศจากราคะบ้าง ปฏิบัติ
เพื่อกำจัดโรคบ้าง

เป็นผู้ปราศจากโทษบ้าง ปฏิบัติเพื่อกำจัดโทษบ้าง เป็นผู้ปราศจากโมหะบ้าง
ปฏิบัติเพื่อกำจัด

โมหะบ้าง ถึงพร้อมด้วยศรัทธา ศีล สมาธิ ปัญญา วิมุติ วิมุตติญาณทัสสะ
ย่อมขณฺ

ทักษิณโยนบุคคลอย่างนั้น เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า ย่อมหัง ย่อมขณฺ

คำว่า อธิขบฺปนฺติ ความว่า ย่อมขอขมการได้รูป ... ขอขมการได้โณภูตฺตัพพะ
ขอขมการได้

อรรถภาพในสกุลาษัตริย์มหากาล ฯลฯ ขอขมการได้อรรถภาพในเทวดาผู้นับเนื่องใน
หมู่พรหม เพราะ

ฉะนั้น จึงชื่อว่า ย่อมหัง ย่อมขณฺ ย่อมขอขม

คำว่า ขุทฺตปิ ความว่า ย่อมบูชา คือ ย่อมให้ ย่อมสละ ย่อมบริจาค ซึ่งจิวร

เครื่องประทีป เพราะฉะนั้นจึงชื่อว่า ย่อมหวัง ย่อมชม ย่อมชอบ ย่อมบูชา.

คำว่า ปุณณภาติ ภควา ความว่า พระผู้มีพระภาค ย่อมตรัสเรียกพรหมณ์
นั้นโดย

ชื่อว่า ปุณณะ.

คำว่า ภควา นี้ เป็นเครื่องกล่าวโดยเคารพ เพราะฉะนั้นจึงชื่อว่า พระผู้มี
พระภาค

ตรัสตอบว่า ดูกรปุณณะ.

[๑๓๕] คำว่า อาคัษสาณเฬรย่อมชอบงามทั้งหลาย ความว่า อาคัษการได้
รูปแล้อยู่

ชอบงามทั้งหลาย ฯลฯ อาคัษการได้อัธยาไฟในเทวตัพฐันเนื่องในหมู่พรหมแล้ว
ย่อมชอบ คือ

ยิ่งดี ปราศจากงามทั้งหลาย เพราะฉะนั้นจึงชื่อว่า อาคัษสาณเฬรย่อมชอบ
ทั้งหลาย.

[๑๗๖] คำว่า เต ในอุเททว่า "เต ยาสโยค ภวาคครตฺตา นาตริสฺส ชาติ
ชนฺติ
พฺภูมิ" ดังนี้ ความว่า ผู้บูชาสัตถุ
คำว่า ยาสโยค ความว่า ผู้ประกอบ คือ ประกอบทั่ว ประกอบทั่วด้วยดี ใน
การ
บูชาทั้งหลาย คือ ประพฤติในการบูชา มาอยู่ในการบูชา หันไปในการบูชา
เอนไปในการ
บูชา โอนไปในการบูชา เจื่อมไปในการบูชา น้อมใจไปในการบูชา มีการบูชาเป็น
ใหญ่ เพราะ
ฉะนั้น จึงชื่อว่า ชนทั้งหลายผู้ประกอบในการบูชาสัตถุเหล่านั้น
คำว่า ภวาคครตฺตา ความว่า ตัณหาที่กันเรียกว่า ภวาคะ (อสัง) ความ
พอใจในภพ
ความกำหนัดในภพ ความเพลิดเพลินในภพ ตัณหาในภพ ความเื่อยในภพ
ความทะนุ
ในภพ ความร่ำร้อนในภพ ความลุ่มหลงในภพ ความหมกมุ่นในภพ ในภพทั้ง
หลาย เรียกว่า
ภวาคะ ผู้บูชาสัตถุเหล่านั้นกำหนัดแล้ว คือ ติดใจ หลงใหล หมกมุ่น ข้อง
เกี่ยวข้อง
พัวพันแล้วในภพทั้งหลายด้วยความกำหนัดในภพ เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า ผู้
บูชาสัตถุเหล่านั้น
ประกอบในการบูชา ยินดีแล้วด้วยภวาคะ.
คำว่า นาตริสฺส ชาติชนฺติ พฺภูมิ ความว่า เราอย่ากล่าว คือ อย่าบอก อย่า
แสดง
อย่าบัญญัติ อย่าแต่งตั้ง อย่าเปิดเผย อย่าจำแนก อย่าทำให้ตื่น อย่าประกาศ
ว่า ผู้บูชาสัตถุ
เหล่านั้น ประกอบในการบูชา กำหนัดแล้วด้วยภวาคะ ไม่ข้าม คือ ไม่ข้ามขึ้น
ไม่ข้ามพ้น
ไม่ก้าวล่วง ไม่เป็นไปล่วงซึ่งชาติ ชรา และมรณะ คือ เป็นผู้ไม่ออก ไม่หลุดออก
ไม่ล่วง
ไม่พ้น ไม่เป็นไปล่วงจากชาติ ชรา และมรณะ อย่าภวนเวียนอยู่ภายในชาติ ชรา

และมรณะ

ย่อมวนเวียนอยู่ภายในทางสังสาร เป็นผู้เป็นไปตามชาติ อังชราแก่ตาม พยาธิ
ก็ครอบงำ

มรณะกำหนด ไม่มีที่ต้านทาน ไม่มีที่ซ่อนเร้น ไม่มีอะไรเป็นสรณะ ไม่มีอะไรเป็นที่
พึ่ง เพราะ

ฉะนั้น จึงชื่อว่า เรื่อยมรณะว่า ผู้บุขัณณเหล่านั้น ประกอบในการบูชา ยินดี
ด้วยภรราคะ

ไม่ข้ามพ้นซึ่งชาติ ชรา และมรณะไปได้

เพราะเหตุนั้น พระผู้มีพระภาคจึงตรัสว่า

ดูกรปุณณะ ชนทั้งหลายย่อมหวัง ย่อมชม (ย่อมชอบ)

ย่อมบูชา อาคัษฏาแล้ว ย่อมชอบงามทั้งหลาย. เรื่อยม

กล่าวว่า ชนเหล่านั้นประกอบการบูชา ยัญญ กำหนดแล้ว

ด้วยความกำหนดในภาพ ไม่ข้ามพ้นชาติและชราไปได้

[๑๓๗] (ท่านอุทตมอุททมา)

ข้าแต่พระองค์ผู้วิรุทขี ถ้าชนเหล่านั้น ประกอบด้วยการบูชา ด้วยยัญทั้งหลาย ไม่ข้ามพ้นชาติและชราไปได้ ข้าแต่พระองค์ ผู้วิรุทขี เมื่อเป็นดังนี้ บัดนี้ ใครเล่าในเทวโลกและมนุษยโลก ได้ข้ามพ้นชาติและชรา. ข้าแต่พระผู้มีพระภาค ข้าพระองค์ ขออุททามปัญหานี้ ขอพระองค์จงตรัสตอบปัญหานี้แก่ ข้าพระองค์.

[๑๓๘] คำว่า เต เจ นาตริสุ ยาชโยคา ความว่า ผู้บูชายัญเหล่านั้น ประกอบใน การบูชา กำหนดแล้วด้วยความกำหนดในภาพ ไม่ข้าม คือ ไม่ข้ามขึ้น ไม่ข้ามพ้น ไม่ก้าวล่วง ไม่เป็นไพล่ลง ซึ่งชาติ ชรา และมรณะ คือ เป็นผู้ไม่ออก ไม่หลุดออก ไม่ล่วง ไม่ พ้น ไม่เป็นไพล่ลง จากชาติ ชรา และมรณะ ย่อมวนเวียนอยู่ภายในชาติชราและ มรณะ ย่อม วนเวียนอยู่ภายในทางสงสาร เป็นผู้เป็นไปตามชาติ อันชราเล่าตาม พยาธิ ครุอุปัฏฐา มรณะ กำหนด ไม่มีการต้านทาน ไม่มีการข้อนั้น ไม่มีการเป็นสาระ ไม่มีการเป็นสิ่งที่ พิจารณานั้น จึงชื่อว่า ถ้าชนเหล่านั้นประกอบในการบูชา ไม่ข้ามพ้น คำว่า อิติ โนเหตุว่า อิจจาสุมา ปุณณโก เป็นมโหสถิ ฯลฯ ท่านอุทตม อุท.

[๑๓๙] คำว่า ยถาณนิ ชาตัญญ ชรญญ มาริส ความว่า ด้วยยัญเป็นอันมาก คือ

ด้วยยัญต่างๆ ชนิด ด้วยยัญมากมาย.

คำว่า มาริส เป็นเครื่องกล่าวด้วยความรัก เป็นเครื่องกล่าวโดยเคารพ

คำว่า มาริส นี้ เป็นเครื่องกล่าวเป็นไปด้วยความเคารพและความ

ยำเกรง เพราะ

ฉะนั้นจึงชื่อว่า ยถาณนิ ชาตัญญ ชรญญ มาริส.

[๑๔๐] คำว่า อถ โก จรหิ เทมมุตฺตลโลก อตริ ชาตัญญ ชรญญ มาริส

ความว่า

เมื่อเป็นดังนั้น ใครเล่าในโลก พร้อมทั้งเทวโลก พรหมโลก ในหมู่สัตว์ พร้อมทั้ง
สมณพราหมณ์

เทวดาและมนุษย์ ชำนาญแล้ว คือ ชำนาญขึ้น ชำนาญพัน ก้าวล่วง เป็นไปล่วง ซึ่งชาติ
ชรา

และมรณะ?

คำว่า มาริส เป็นเครื่องกล่าวด้วยความรัก เป็นเครื่องกล่าวโดยเคารพ คำ
ว่า มาริส

นี้ เป็นเครื่องกล่าวเป็นไปกับความเคารพยำเกรง เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า ชำ
นาญพระองค์

ผู้วิรุทกข์ เมื่อเป็นดังนี้ ในบัดนี้ ใครเล่า ในทวโลกและมนุษยโลก ได้ข้ามพ้น
ชาติและ
ชราไปได้?

[๑๔๑] คำว่า ปุณณมิ ต่ ภควา พุริหิ เม ต่ ความว่า ข้าพระองค์ขออุทสาณ
ปัญหานี้

นั่น คือ ขณิวงน ขอเชื้อเชิญ ขอให้ทรงประสาธปัญหานี้ ขอพระองค์จงตรัส
บอกปัญหาก

นั่นแก่ข้าพระองค์ เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า ข้าพระองค์ขออุทสาณปัญหานี้

คำว่า ภควา นี้ เป็นเครื่องกล่าวเป็นไปด้วยความเคารพ ฯลฯ คำว่า
ภควา นี้ เป็น

ลัทธิภิกษุปฏิบัติ คำว่า ขอพระองค์จงตรัสบอกปัญหานี้ แก่ข้าพระองค์ ความว่า
ขอพระองค์

จงตรัสบอก ... ขอจงประกาศ เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า ข้าแต่พระผู้มีพระภาค ข้า
พระองค์

ขออุทสาณปัญหานี้ ขอพระองค์จงตรัสบอกปัญหานี้แก่ข้าพระองค์

เพราะเหตุนี้ เพราะฉะนั้นจึงกล่าวว่

ข้าแต่พระองค์ผู้วิรุทกข์ ถ้าชนเหล่านั้น ประกอบในการ
บุษด้วยอภัยทั้งหลาย ไม่ข้ามพ้นชาติและชราไปได้ ข้าแต่
พระองค์ผู้วิรุทกข์ เมื่อเป็นดังนี้ ใครเล่าในทวโลกและ
มนุษยโลก ได้ข้ามพ้นชาติและชรา? ข้าแต่พระผู้มีพระภาค
ข้าพระองค์ขออุทสาณปัญหานี้ ขอพระองค์จงตรัสบอก
ปัญหานี้แก่ข้าพระองค์

[๑๔๒] (พระผู้มีพระภาคตรัสตอบว่า ดูกุปฺพนะ)

เราขอกล่าวว่า ความหันไหวในโลกใหญ่ มิได้มีแก่
พระอรหันตวิมุตตพิด เพราะทราบฟังและฟังในในโลก
พระอรหันตวิมุตตพิด เป็นผู้สงบ ขจัดทุจริต เพียงดัง
ว่ากัน ไม่มีทุกข์ ไม่มีความหวัง ได้ข้ามแล้ว ซึ่งชาติ
และชรา

[๑๔๓] ญาณปัญญา ความรู้ทั่ว ฯลฯ ความไม่หลง ความเลิกละพันธุกรรม
สัมมาทิฐิ

ตรัสว่า สังข ในอุเทศว่า "สขุขย โลกขี ปโรปราน".

คำว่า ปโรปราน ความว่า มนุษยโลกตรัสว่าฟังนี้ เทวโลกตรัสว่าฟังนี้
กามาตุ
ตรัสว่าฟังนี้ รูปาตุและอรูปาตุตรัสว่าฟังนี้ กามาตุ รูปาตุ ตรัสว่าฟังนี้
อรูปาตุตรัสว่า
ฟังนี้

คำว่า สขาย โสภณ ปโรปรานี ความว่า เพราะทราบ คือ รู้เห็ยเค็ย
พิจารณา
ให้เล้มเล็ง ทำให้ปรากฏ ซึ่งฝั่งนั้นและฝั่งโน้น โดยความเป็นของไม่เที่ยง เป็นทุกข์
เป็นโรค
เป็นดังหมีฬ เป็นดังลูกร ฯลฯ โดยไม่มีอุปายเครื่องสลัดออกได้ เพราะฉะนั้น จึง
ชื่อว่าเพราะ
ทราบฝั่งโน้นและฝั่งนี้ในโลก.

คำว่า ปุณณกตติ ภควา ความว่า พระผู้มีพระภาคย่อมาตรัสเรียกพรหมณ์
นั้นโดยชื่อว่า
ปุณณะ.

คำว่า ภควา นี้ เป็นเครื่องกล่าวโดยเคารพ ฯลฯ คำว่า ภควา นี้ เป็นลัทธิ
กัมมัตถุ

เพราะฉะนั้น ท่านจึงกล่าวว่า พระผู้มีพระภาคตรัสว่า ดูกรปุณณะ.

[๑๔๔] คำว่า ยสฺส ในอุททว่า ยสฺสึชฺชิตฺตํ นตฺถิ กุหฺมุจฺจ โสเก" ดังนี้ ได้แก่
พระอรหันตชินนสพ คำว่า ชฺชิตฺตํ คือความหวั่นไหวเพราะตัณหา ความหวั่น
ไหวเพราะวิภูติ

ความหวั่นไหวเพราะภีเสส ความหวั่นไหวเพราะมานะ ความหวั่นไหวเพราะกรรม
ความหวั่นไหว

เหล่านี้ไม่มี คือ ไม่ปรากฏ ไม่ประจักษ์ แก่พระอรหันตชินนสพใด คือ ความ
หวั่นไหว

เหล่านี้ พระอรหันตชินนสพใด ละได้แล้ว ตัดขาดแล้ว สงบแล้ว ระวังแล้ว ทำไม่
ให้อายุ

เกิดขึ้น เผาเสียแล้วด้วยไฟคือญาณ

คำว่า กุหฺมุจฺจ ความว่า ไหนๆ คือ แห่งไหน แห่งไร ภายใน หรือภายนอก
หรือ

ทั้งภายในภายนอก.

คำว่า โสเก คือในอบายโลก ฯลฯ ในอายตนโลก เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า
ความ

หวั่นไหวในโลกไหนๆ มิได้มีแก่พระอรหันตชินนสพใด.

[๑๔๕] คำว่า สมนฺโต ในอุททว่า "สมนฺโต วิภูมฺม อธิมฺม นินาสฺส อตฺถิ โส

ชาติชนูปถัมภ์' ดังนั้น ความว่า เชื่อว่า สันตะ เพราะเป็นผู้มีวิเศษ
สงบ มี
โมหะสงบ เชื่อว่าสงบแล้ว คือ เข้าไปสงบแล้ว ระวังแล้ว ดับแล้ว ระวังเฉพาะแล้ว
เพราะ
เป็นผู้สงบแล้ว ถึงความสงบแล้ว เข้าไปสงบแล้ว เผาแล้ว ดับแล้ว ปราศจากแล้ว
ระวัง
เฉพาะแล้วทั้งความโกรธ ความผูกโกรธ ความลบหลู่ ความตีเสมอ ความริษยา
ความตระหนี่
ความหลง ความโอ้อวด ความกระด้าง ความแข็งดี ความเมา ความประมาท
กิเลสทั้งปวง
ทุจริตทั้งปวง ความกระวนกระวายทั้งปวง ความร่ำรวยทั้งปวง ความเดือดร้อน
ทั้งปวง อุตสา
วิสัยทั้งปวง เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่าสงบ

คำว่า วิรุโณ ความว่า กายทุจริต วิจฺจุจริต มโนทุจริต อันพระอรหันต
ชินมสพจิต
แล้ว กำจัดแล้ว ให้เหือดแห้งแล้ว ทำให้สิ้นสุดแล้ว รากะ โทสะ โมหะ ความ
โกรธ ...
ความประมาท กิเลสทั้งปวง ... อภุสสาวิธังขารทั้งปวง อันพระอรหันตชินมสพ
จิตแล้ว กำจัด
แล้ว ให้เหือดแห้งแล้ว ทำให้สิ้นสุดแล้ว.

อัมม ความโกรธท่านกล่าวว่า เป็นดังคัน

ดูกรพราหมณ์ ท่านนิมานะเปรียบเหมือนดังเครื่องทาบ มี
ความโกรธเปรียบเหมือนกัน มีการพูดเท็จเปรียบเหมือนงู
มีลิ้นเปรียบเหมือนงูพิษ หุทัยของสัตว์ทั้งหลายเปรียบ
เหมือนสถานียาพิษของท่าน ตมมิจฺฉิตแล้ว เป็นกำเริบ
ของบุรุษ

อัมม ความโกรธย่อมเกิดด้วยอาการ ๑๐ อย่าง คือ ความโกรธเกิดด้วยนึก
ใจว่า คนโน้น
ได้ประพฤติดังที่ไม่เป็นประโยชน์แก่เราแล้ว ๑ คนโน้นประพฤติดูซึ่งสิ่งที่ไม่เป็น
ประโยชน์
แก่เรา ๑ คนโน้นลักประพฤติดังที่ไม่เป็นประโยชน์แก่เรา ๑ คนโน้นได้ประพฤ
ติแล้วซึ่งสิ่งที่ไม่
เป็นประโยชน์แก่บุคคลผู้เป็นที่รักที่พอใจของเรา ๑ คนโน้นประพฤติดูซึ่งสิ่งที่ไม่
เป็นประโยชน์
แก่บุคคลผู้เป็นที่รักที่พอใจของเรา ๑ คนโน้นลักประพฤติดังที่ไม่เป็นประโยชน์
แก่บุคคลผู้เป็น
ที่รักที่พอใจของเรา ๑ คนโน้นได้ประพฤติแล้วซึ่งประโยชน์แก่บุคคลผู้ไม่เป็น
ที่รักที่พอใจ
ของเรา ๑ คนโน้นประพฤติดูซึ่งประโยชน์แก่บุคคลผู้ไม่เป็นที่รักที่พอใจของเรา
๑ คนโน้นจะ
ประพฤติดังสิ่งที่เป็นประโยชน์แก่บุคคลผู้ไม่เป็นที่รักที่พอใจของเรา ๑. อีกอย่าง
หนึ่ง ความ
โกรธย่อมเกิดในฐานะอันไม่ควร ความปองร้าย ความมุ่งร้าย ความขัดเคือง

ความโกรธตอบ

ความเคือง ความเคืองทั่ว ความเคืองเสมอ ความชิง ความชิงทั่ว ความชิงเสมอ
ความ

พยาบาทแห่งจิต ความประทุษร้ายในใจ ความโกรธ กิริยาที่โกรธ ความเป็นผู้
โกรธ ความชิง

กิริยาที่ชิง ความเป็นผู้ชิง ความพยาบาท กิริยาที่พยาบาท ความเป็นผู้พยาบาท
ความพิโรธ

ความพิโรธตอบ ความเป็นผู้ดูร้าย ความเพะวาทชั่ว ความไม่พอใจของจิต นี้
เรียกว่า

ความโกรธ.

อนึ่ง พึงทราบความโกรธมาก โกรธน้อย ความโกรธเป็นแต่เพียงทำจิตใจ
ขุ่นมัวใน
บางครั้งก็มี แต่ยังไม่ถึงให้หันหน้าเง้าหน้าอ. ความโกรธเป็นแต่เพียงทำให้หัน
เง้าหน้าอ ใน
บางครั้งก็มี แต่ไม่ถึงให้กางสัน ความโกรธเป็นแต่เพียงทำให้กางสันในบางครั้งก็
มี แต่ยังไม่
ถึงแปลงพรุสวาท. ความโกรธเป็นแต่เพียงทำให้แปลงพรุสวาทในบางครั้งก็มี
แต่ยังไม่ถึงให้
เหี้ยมดุติกาทางต่างๆ. ความโกรธเป็นแต่เพียงทำให้เหี้ยมดุติกาต่างๆ ในบางครั้ง
ก็มี แต่ยังไม่
ถึงการจับก่อนไม้และศาดรา. ความโกรธเป็นแต่เพียงทำให้จับก่อนไม้และศาดรา
ในบางครั้งก็มี
แต่ยังไม่ถึงเงี้ยวก่อนไม้และศาดรา. ความโกรธเป็นแต่เพียงทำให้เงี้ยวก่อนไม้และ
ศาดราในบางครั้ง
ก็มี แต่ยังไม่ถึงตีฟัน ความโกรธเป็นแต่เพียงทำให้ตีฟันในบางครั้งก็มี แต่ยังไม่
ถึงฉีกขาดเป็น
บาดแผล. ความโกรธเป็นแต่เพียงทำให้ฉีกขาดเป็นบาดแผลในบางครั้งก็มี แต่
ยังไม่ให้หัก
ให้เหลก. ความโกรธเป็นแต่เพียงทำให้หักให้เหลกในบางครั้งก็มี แต่ยังไม่ให้
อวัยวะน้อยใหญ่
เคลื่อนไหว. ความโกรธเป็นแต่เพียงทำให้อวัยวะน้อยใหญ่เคลื่อนไหวในบางครั้งก็มี
แต่ยังไม่ให้ชีวิต
ดับ ความโกรธเป็นแต่เพียงทำให้ชีวิตดับในบางครั้งก็มี แต่ยังไม่ถึงความสะ
บิรจากอวัยวะ
ทั้งหมด เมื่อใด ความโกรธให้ฆ่าบุคคลอื่นแล้วให้ฆ่าตน เมื่อนั้น ความโกรธถึง
ความเป็น
ความโกรธเรอยิ่ง ถึงความเป็นความโกรธมากยิ่ง โดยอาการอย่างนั้น ความโกรธ
นั้น อันพระ
อรหันตปัญจสนพใด ละได้แล้ว ตัดขาดแล้ว สงบระงับแล้ว ทำไม่ให้อาณเกิดขึ้นอีก
เผ่าเดียว

แล้วด้วยไฟคือญาณ พระอรหันตวิมุตติธรรมนั้น เรียกว่าผู้กำจัดกิเลสเพียงดังคัน
พระอรหันต

วิมุตติชื่อว่า วิมุตติ เพราะเป็นผู้ละความโกรธ เพราะเป็นผู้กำหนดรู้วัตถุแห่ง
ความโกรธ เพราะ
เป็นผู้ตัดขาดซึ่งเหตุแห่งความโกรธ เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า วิมุตติ.

คำว่า อหิงสา ความว่า ราคะเป็นทุกข์ โทสะเป็นทุกข์ โมหะเป็นทุกข์ ความ
โกรธ

เป็นทุกข์ ความผูกโกรธเป็นทุกข์ ฯลฯ อหิงสากิริยาทั้งปวงเป็นทุกข์. ทุกข์
เหล่านั้น อัน

พระอรหันตวิมุตติได้ละได้แล้ว ... เภาเสียแล้วด้วยไฟคือญาณ พระอรหันต
วิมุตติธรรมนั้น เรียกว่า

ผู้ไม่มีทุกข์.

คำว่า ไม่มีความหึง ความว่า ตณฺหาเรียกว่าความหึง ราคะ สาราณะ
ฯลฯ อหิงสา

โหระ อหิงสาล เรียกว่าความหึง. ตณฺหาอันเป็นความหึงนั้น อันพระอรหันต
วิมุตติได้ละ

ได้แล้ว เภาเสียได้แล้วด้วยไฟคือญาณ พระอรหันตวิมุตติธรรมนั้น เรียกว่า ผู้ไม่มี
ความหึง.

ความเกิด ความเกิดพร้อม ความก้าวลง ความบังเกิด ความเกิดเฉพาะ
ความปรากฏ
แห่งขันธ์ทั้งหลาย ความได้เฉพาะซึ่งอายตนะทั้งหลาย ในหมู่สัตว์นั้นๆ แห่งสัตว์
เหล่านั้นๆ
ชื่อว่า ขาติ

ความแก่ ความเสื่อม ความเป็นผู้มีฟ้าผ่า ความเป็นผู้มีลมพายุ ความเป็นผู้มี
ผู้มีภัย
ความเสื่อมอายุ ความแก่แห่งอินทรีย์ทั้งหลาย ในหมู่สัตว์นั้นๆ แห่งสัตว์เหล่านั้นๆ
ชื่อว่า ชรา

คำว่า สมุเต ฐิโม อธิโม นิราโส อตริ โส ขาติ ชราติ พุริ ความว่า เรา
ย่อม

กล่าว ... ย่อมประกาศว่า พระอรหันตชินมสพใด เป็นผู้สงบ กำจัดกิเลสเพียงดัง
ว่าค้อน ไม้

ทุขี และไม่มีความหวัง พระอรหันตชินมสพนั้นข้ามได้แล้ว ข้ามขึ้นแล้ว ข้ามทั่ว
แล้ว ล่วงแล้ว

เป็นไปล่วงแล้วซึ่งขาติ ชรา และมรณะ เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า เราย่อมกล่าวว่า
พระอรหันต

ชินมสพนั้น เป็นผู้สงบ กำจัดกิเลสเพียงดังว่าค้อน ไม้ ทุขี ไม่มี ความหวัง ข้าม
ได้แล้วซึ่ง

ขาติและชรา

เพราะเหตุนี้ พระผู้มีพระภาคจึงตรัสว่า

เราย่อมกล่าวว่า ความหวังไหวในโลกใหญ่ มิได้มีแก่

พระอรหันตชินมสพใด เพราะทราบฟังและฟังในในโลก

พระอรหันตชินมสพนั้น เป็นผู้สงบ กำจัดกิเลสเพียงดังว่า

ค้อน ไม้ ทุขี ไม่มี ความหวัง ได้ข้ามแล้วซึ่งขาติ

และชรา

พร้อมด้วยเวลาจบคาถา ฯลฯ ท่านพระปุนณะนั้น เป็นภิกษุครองผ้ากาส
ยะเป็นบริวาร

ทรงสังฆาฏิ บาตร และจีวร นั่งประณชัญญะสนิสนการพระผู้มีพระภาค ประกาศ
ว่า ข้าแต่

พระองค์ผู้เจริญ พระผู้มีพระภาคเป็นศาสดาของข้าพระองค์ ข้าพระองค์เป็น
สาวก ฉะนั้นแล.

จบ ปุณณมณณกัปปุหนิเทศ ที่ ๓

เมตตคุณนวกัปปุณห์นิเทศ
ว่าด้วยปัญาของท่านเมตต

[๑๔๖] (ท่านเมตตคุณนวกัปปุณห์ว่า)

ข้าแต่พระผู้มีพระภาค ข้าพระองค์ขอทูลถามปัญาหนึ่ง ขอ
พระองค์จงตรัสบอกปัญาหนึ่ง แก่ข้าพระองค์ ข้าพระองค์
ย่อมสำคัญซึ่งพระองค์ว่าเป็นผู้จบพร มีพระองค์อันให้เจริญ
แล้ว. ทุกข์มีชนิดเป็นอันมาก เหล่าใดเหล่าหนึ่งในโลก
เกิดมาแต่ที่ไหนหนอ?

[๑๔๗] การถามมี ๓ อย่าง คือ อธิกฺขลฺไชตนาปุจฉา ๑ ปิฏฺฐสัจจสนา

ปุจฉา ๑

วิมฺติเจตนาปุจฉา ๑ ฯลฯ (เขียนในข้อ ๑๒๒) เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า ข้าแต่พระ
ผู้มีพระภาค

ข้าพระองค์ขอทูลถามปัญาหนึ่ง ขอพระองค์จงตรัสบอกปัญาหนึ่งแก่ข้าพระองค์.
คำว่า อิติ

ในอุทกัฏฐ อิจฺจาเยสฺมา เมตตฺตฺวํ เป็นคำเชื่อมบท ฯลฯ ชื่อว่า อิจฺจาเยสฺมา เมตตฺตฺวํ

[๑๔๘] คำว่า มนุสฺสํ ตํ เวทํ ภาวิตฺตํ ความว่า ข้าพระองค์ย่อมสำคัญ
ซึ่งพระองค์

ว่า ผู้จบพร ย่อมสำคัญซึ่งพระองค์ว่า มีพระองค์อันจบพรแล้ว คือ ข้าพระองค์
ย่อมสำคัญ

ย่อมรู้ ย่อมรู้ทั่ว ย่อมรู้แจ้ง ย่อมรู้แจ้งเฉพาะ ย่อมแทงตลอดอย่างนี้ว่า พระองค์
เป็นผู้จบพร

มีพระองค์อันให้เจริญแล้ว.

ก็พระผู้มีพระภาคทรงจบพรอย่างไร? ญาณปัญฺญา ปณฺธิณฺทริยฺ ปณฺญา
พล

ธรรมิกายสฺมึปิเชตฺตํ วิมฺงฺสา วิปัสฺสา สัมมาทิฏฺฐิ เรียบกว่าเวท

พระผู้มีพระภาคทรงถึงที่สุด ทรงบรรลุถึงที่สุด ทรงไปสู่อันสูงสุด ทรงบรรลุซึ่ง
ที่สุด ทรง

ถึงส่วนสุดรอบ ถึงส่วนสุดแล้ว ทรงถึงความจบ ทรงบรรลุความจบแล้ว แห่งชาติ
ชรา และ

มรณะ ทรงถึงที่ต้านทาน ทรงบรรลุถึงที่ต้านทาน ทรงถึงที่เร้น ทรงบรรลุถึงที่

เร้น ทรงถึงที่พึ่ง
ทรงบรรลุถึงที่พึ่ง ทรงถึงความไม่มีภัย ทรงบรรลุถึงความไม่มีภัย ทรงถึงความ
ไม่เคลื่อน ทรง
บรรลุถึงความไม่เคลื่อน ทรงถึงความไม่ตาย ทรงบรรลุความไม่ตาย ทรงถึง
นิพพาน ทรงบรรลุ
นิพพาน ด้วยเวทเหล่านั้น

อีกอย่างหนึ่ง พระผู้มีพระภาคทรงถึงที่สุดแห่งเวททั้งหลาย เพราะฉะนั้น จึง
ชื่อว่าเวทคุณ

อีกอย่างหนึ่ง พระผู้มีพระภาคทรงถึงที่สุดด้วยเวททั้งหลาย เพราะฉะนั้น จึง
ชื่อว่าเวทคุณ

อีกอย่างหนึ่ง พระผู้มีพระภาคได้ชื่อว่าเวทคุณ เพราะพระองค์ทรงทราบแล้ว
ซึ่งธรรม ๗

ประการ คือ ทรงทราบสักกายทิฐิ วิจิกขมา สัมมัตตปารมัส ราคะ โทสะ
โมหะ มานะ

และพระองค์ทรงทราบอภุคฺคธรรมอันลามก อันก่อให้เกิดเศร้าหมอง ให้เกิดในภพใหม่
มีความ

กระวนกระวาย มีวิบากเป็นทุกข์ เป็นที่ตั้งแห่งชาติ ชรา และมรณะต่อไป

(พระผู้มีพระภาคตรัสว่า ดูกรสุตฺต)

บุคคลเลือกเอาเหล่าใดทั้งสิน เวทเหล่านั้น ของสมณพราหมณ์
ก็อยู่ บุคคลนั้นปราศจากราคะในเวทเหล่านั้น ล่วงเวทเหล่านั้น
แล้ว ชื่อว่าเวทคุณ

พระผู้มีพระภาค มีพระองค์อันให้เจริญแล้วอย่างไร?

พระผู้มีพระภาคมีพระกาย มีศีล มีจิต มีปัญญา มีสติปัญญาน มีสัมมปธาน

มี

อิทธิบาท มีอินทริย มีพละ มีโพชนงค์ มีมรรค อันให้เจริญแล้ว ทรงละกิเลสแล้ว
ทรง

แทงตลอดอรูปธรรมแล้ว มีนิโรธอันทรงทำให้เลื่อมแจ้งแล้ว พระองค์ทรงกำหนด
รู้ทุกข์ ทรง

ละสมุทัย ทรงเจริญมรรค ทรงทำให้แจ้งนิโรธแล้ว ทรงรู้ซึ่งธรรมที่ควรรู้อย่าง
ทรงกำหนด

รู้ธรรมที่ควรกำหนดรู้ ทรงละธรรมที่ควรละ ทรงเจริญธรรมที่ควรเจริญ ทรง
ทำให้แจ้งซึ่งธรรม

ที่ควรทำให้แจ้ง. พระองค์มีธรรมไม่น้อย มีธรรมมาก มีธรรมลึก มีธรรม

ประมุกดไม่ได้ มีธรรม

ยากที่จะหยั่งลงได้ มีธรรมรัตนะมาก เปรียบเหมือนมะละกอ ทรงประภ

บัตถะอันพึงคุณ

พระองค์ทรงเห็นรูปด้วยพระจักขุแล้ว ไม่ได้พระทัย ไม่เสียพระทัย ทรงวางเฉย มีสติ

สัมปชัญญะอยู่ ทรงได้ยินเสียงด้วยพระโสตแล้ว ทรงดมกลิ่นด้วยพระฆานะแล้ว ทรงลิ้มรส

ด้วยพระชีวกาแล้ว ทรงถูกต้องโผฏฐัพพะด้วยพระกายแล้ว ทรงทราบธรรมารมณ์ด้วยพระมโน

แล้ว ไม่ได้พระทัย ไม่เสียพระทัย ทรงวางเฉย มีสติสัมปชัญญะอยู่ ทรงเห็นรูปอันน่าพอใจ

ด้วยพระจักขุแล้ว ไม่ทรงติดใจ ไม่ทรงรักใคร่ ไม่ทรงยังราคะให้เกิด พระองค์มีพระกายคงที่

มีพระทัยคงที่ ดำรงอยู่ด้วยดีในภายใน พ้นกิเลสดีแล้ว. ทรงเห็นรูปนั้นอันไม่เป็นที่พอใจด้วย

พระจักขุแล้ว ไม่ทรงเก้อเขิน มีพระทัยมิได้ขัดเคือง มีพระทัยไม่หดหู่ มีพระทัยไม่พยายาท

พระองค์มีพระกายคงที่ มีพระทัยคงที่ ดำรงอยู่ด้วยดีในภายใน พ้นกิเลสดีแล้ว. ทรงได้ยิน

เสียงอันน่าพอใจด้วยพระโสดาแล้ว ทรงตมกลีอันน่าพอใจด้วยพระขมาแล้ว
ทรงลิ้มรสอันน่า

พอใจด้วยพระชีวหาแล้ว ทรงถูกต้องโณภูฏพะอันน่าพอใจด้วยพระกายแล้ว
ทรงทราบธรรม

รมอันน่าพอใจด้วยพระมโณแล้ว ไม่ทรงจิตใจ ไม่ทรงรักใคร่ ไม่ทรงยังราคาให้
เกิด พระองค์

มีพระกายคนที่มีพระทัยคนที่ดีดำรงอยู่ด้วยดีในภายใน พ้นวิเสชิตแล้ว. ทรงรู้แจ้ง
ธรรมารมณ์

อันไม่เป็นเหตุพอใจด้วยพระมโณแล้ว ไม่ทรงเก้อเขิน มีพระทัยมิได้ขัดเคืองมี
พระทัยไม่หดหู่

มีพระทัยไม่พยาบาท พระองค์มีพระกายคนที่มีพระทัยคนที่ดีดำรงอยู่ด้วยดีใน
ภายใน พ้นวิเศษ

ดีแล้ว. ทรงเห็นรูปด้วยพระจักขุแล้ว มีพระกายคนที่มีรูป ทั้งที่พอใจและไม่
พอใจ มีพระทัย

คนที่ดีดำรงอยู่ด้วยดีในภายใน พ้นวิเศษดีแล้ว. ทรงได้ยินเสียงด้วยพระโสตแล้ว
ทรงตมกลี

ด้วยพระขมาแล้ว ทรงลิ้มรสด้วยพระชีวหาแล้ว ทรงถูกต้องโณภูฏพะด้วยพระ
กายแล้ว

ทรงทราบธรรมารมณ์ด้วยพระมโณแล้ว มีพระกายคนที่มีในธรรมทั้งหลาย ทั้งที่
พอใจและไม่ชอบ

ใจ มีพระทัยคนที่ดีดำรงอยู่ด้วยดีในภายใน พ้นวิเศษดีแล้ว. ทรงเห็นรูปด้วยพระ
จักขุแล้ว ไม่

ทรงรักในรูปอันเป็นที่ตั้งแห่งความรัก ไม่ทรงชังในรูปอันเป็นที่ตั้งแห่งความชัง ไม่
ทรงหลงในรูป

อันเป็นที่ตั้งแห่งความหลง ไม่ทรงโกรธในรูปอันเป็นที่ตั้งแห่งความโกรธ ไม่ทรง
มัวเมาในรูปอัน

เป็นที่ตั้งแห่งความมัวเมา ไม่ทรงเศร้าหมองในรูปอันเป็นที่ตั้งแห่งความเศร้า
หมอง. ทรงได้ยิน

เสียงด้วยพระโสตแล้ว ทรงตมกลีด้วยพระขมาแล้ว ทรงลิ้มรสด้วยพระชีวหา
แล้ว ทรงถูกต้อง

ต้องโผล่รู้พระด้วยพระกายแล้ว ทรงทราบธรรมณีนด้วยพระมโนแล้ว ไม่ทรง
รักในธรรมอื่น
เป็นที่ตั้งแห่งความรัก ไม่ทรงขัดเคืองในธรรมอื่นเป็นที่ตั้งแห่งความขัดเคือง ไม่
ทรงหลงในธรรม
อันเป็นที่ตั้งแห่งความหลง ไม่ทรงโกรธในธรรมอันเป็นที่ตั้งแห่งความโกรธ ไม่
ทรงฉกฉวย
ในธรรมอันเป็นที่ตั้งแห่งความฉกฉวย ไม่ทรงเศร้าหมองในธรรมอันเป็นที่ตั้งแห่ง
ความเศร้าหมอง
พระผู้มีพระภาคเป็นแต่เพียงทรงเห็นรูปที่ทรงเห็น เป็นแต่เพียงทรงได้ยินในเสียง
ที่ทรงได้ยิน
เป็นแต่เพียงทรงทราบในอารมณ์ที่ทรงทราบ เป็นแต่เพียงทรงรู้ในธรรมณีนที่
ทรงรู้แจ้ง ไม่ทรง
ติดในรูปที่ทรงเห็น ในเสียงที่ทรงได้ยิน ในอารมณ์ที่ทรงทราบ ในธรรมณีนที่
ทรงรู้แจ้ง ไม่ทรง
เข้าถึง ไม่ทรงอาศัย ไม่ทรงเกี่ยวข้อง ทรงพิเศษแล้ว. ไม่ทรงเกี่ยวข้องในรูปที่
ทรงเห็น มี
พระทัยอันไม่เหินขาดแต่อยู่ ไม่ทรงเข้าถึง ... ไม่ทรงเกี่ยวข้อง ในเสียงที่ทรง
ได้ยิน ในอารมณ์
ที่ทรงทราบ ในธรรมณีนที่ทรงรู้แจ้ง มีพระทัยอันไม่เหินขาดแต่อยู่ พระผู้มีพระ
ภาคทรงมี
พระจักขุ ทรงเห็นรูปด้วยพระจักขุ แต่ไม่ทรงมีฉันทราคะ มีพระทัยพิเศษ
ดีแล้ว, พระผู้มี

พระสุตตันตปิฎก เล่ม ๒๒ ขุททกนิกาย จุฬินิเทศ - หน้าที่ 55

พระภาคทรงมีพระโสด ทรงสดับเสียงด้วยพระโสด แต่ไม่ทรงมีฉันทราคะ มี
พระทัยพ้นวิเศษ
ดีแล้ว. พระผู้มีพระภาคทรงมีพระมานะ ทรงสดับกลิ่นด้วยพระมานะ แต่ไม่ทรงมี
ฉันทราคะ มี
พระทัยพ้นวิเศษดีแล้ว. พระผู้มีพระภาคทรงมีพระชีวหา ทรงสับรสด้วยพระชีวหา
แต่ไม่ทรงมี
ฉันทราคะ มีพระทัยพ้นวิเศษดีแล้ว. พระผู้มีพระภาคทรงมีพระกาย ทรงถูกต้อง
ในภูล้ำพยะด้วย
พระกาย แต่ไม่ทรงมีฉันทราคะ มีพระทัยพ้นวิเศษดีแล้ว. พระผู้มีพระภาคทรงมี
พระมโนส ทรงรู้
แจ้งธรรมด้วยพระมโนส แต่ไม่ทรงมีฉันทราคะ มีพระทัยพ้นวิเศษดีแล้ว. พระผู้มี
พระภาคทรงข่ม
ทรงคุ้มครอง ทรงรักษา ทรงสำรวมพระจักขุอันชอบใจในรูป ยินดีในรูป พอใจใน
รูป และ
ทรงแสดงธรรมเพื่อสำรวมจักขุนั้น ทรงข่ม ทรงคุ้มครอง ทรงรักษา ทรงสำรวม
พระโสตอัน
ชอบใจในเสียง ยินดีในเสียง ทรงข่ม ทรงคุ้มครอง ทรงรักษา ทรงสำรวมพระ
มานะอัน
ชอบใจในกลิ่น ยินดีในกลิ่น ทรงข่ม ทรงคุ้มครอง ทรงรักษา ทรงสำรวมพระ
ชีวหาอันชอบใจ
ในรส ยินดีในรส ทรงข่ม ทรงคุ้มครอง ทรงรักษา ทรงสำรวมพระกายอันชอบใจ
ในภูล้ำพยะ
ยินดีในภูล้ำพยะ ทรงข่ม ทรงคุ้มครอง ทรงรักษา ทรงสำรวมพระมโนสอัน
ชอบใจในธรรมา
รวมอัน ยินดีในธรรมารมณ์ พอใจในธรรมารมณ์ และทรงแสดงธรรมเพื่อสำรวมใจ
นั้น

ชนทั้งหลาย ย่อมนำญาณเกิดนี้มาแล้วไปสู่ที่ประชุม พระราชา
ย่อมทรงประทับที่ปราสาทแล้ว. บุคคลที่ฝึกแล้วเป็นผู้ประเสริฐ
ในหมู่มนุษย์, บุคคลใดย่อมอดทนคำที่ล่วงเกินได้ บุคคลนั้นเป็น
ผู้ประเสริฐ. ม้าอัสตร ม้าอาชาไนย ม้าสินธพ ช้างให้น้ำคืออุญธร

ที่เขไฟฟ้าแล้ว จึงประเสริฐ. บุคคลที่ไฟตนแล้วประเสริฐกว่ายานี้อีก
อัสตร ที่สารที่ไฟแล้วเป็นต้นนั้น ใครๆ ก็ไปสู่ทิศที่ไม่เคยไป
ด้วยยานเหล่านั้น เหมือนบุคคลที่ติดไฟ (ด้วยความไม่อินทรีย์)
ไฟติด (ด้วยอริยมรรคการนา) ไฟแล้ว ย่อมไปสู่ทิศที่ไม่เคยไป
จะนั้นหาได้ไม่ พระชินนสพทั้งหลายย่อมไม่หันไหว ในเพราะ
มานะทั้งหลาย ย่อมเป็นผู้หลุดพ้นจากการมกิลส อันเป็นเหตุให้
เกิดบ่อยๆ บรรลึงภูมิที่ไฟแล้ว (อรหัตผล). พระชินนสพ
เหล่านั้น เป็นผู้มีความชนะในโลก อินทรีย์ทั้งหลาย พระชินนสพใด
ให้เจริญแล้ว อยาตะนภายใน อยาตะนภายนอก พระชินนสพนั้น

พระสุตตันตปิฎก เล่ม ๒๒ ขุททกนิกาย จุฬินิเทศ - หน้าที่ 56
ทำให้หมดเสียดใจแล้ว พระชินนสพัตถ์ ล่วงแล้วทั้งโลกนี้และ
โลกอื่น ในโลกทั้งปวง มีธรรมอันให้เจริญแล้ว ฝึกดีแล้ว ย่อม
ทั้งมรรณกาล

คำว่า เอว ภควา ภาวิตตโต ความว่า ข้าพระองค์ย่อมสำคัญซึ่งพระองค์ว่า
จอม
มีพระองค์อันให้เจริญแล้ว.

[๑๔๙] คำว่า กุโตนฺ ในอุทฺทว่า "กุโตนฺ ทุภฺวา สุปาคตา เม" ความว่า
เป็น
การตามด้วยความสงสัย เป็นการตามด้วยความเคลือบแคลง เป็นการตามสงสัย
แง่ ไม่เป็นการตาม
โดยส่วนเดียวว่า เรื่องนี้เป็นอย่างนี้หรือหนอแล หรือไม่เป็นอย่างนี้? เรื่องนี้เป็น
ไฉนหนอ
หรือเป็นอย่างไร? เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า เตอะโรหนอ.

ชื่อว่าทุกข์ คือ ขาติทุกข์ ขราทุกข์ พยาธิทุกข์ มรณทุกข์ ทุกข์คือ ความโศก
ความ
รำไร ความทุกข์ ความทุกข์ใจ และความคับแค้นใจ ทุกข์ในนรก ทุกข์ในไตรภวน
กำเนิดทุกข์
ในปิตติวิสัย ทุกข์ในเนมิยะ ทุกข์มีการกำลงสู่กรรมเป็นมูล ทุกข์มีการตั้งอยู่ใน
กรรม เป็นมูล
ทุกข์มีความออกจากกรรมเป็นมูล ทุกข์เนื่องแต่สัตว์ผู้เกิด ทุกข์เนื่องแต่ผู้อื่นแห่ง
สัตว์ผู้เกิด ทุกข์
เกิดแต่ความเพียรของตน ทุกข์เกิดแต่ความเพียรของผู้อื่น ทุกข์ในทุกข์ สังสาร
ทุกข์ วิปริณม
ทุกข์ โรคตา โรคหู โรคจมูก โรคลิ้น โรคกาย โรคในศีรษะ โรคที่หู โรคในปาก
โรคฟัน
โรคไธ โรคของคร่อม โรคจิตสติดวงจุก โรคร้อนใน โรคชรา โรคในช่อง โรคสลับ
โรคลงแดง
โรคลุกเสียด โรคลงท้อง โรคเรื้อน โรคฝี กลาก โรคหืด โรคลมปาก หูด้าน
หิดเปื่อย
คุณะราด รำราบ คุณะราดใหญ่ โรคกลากเลือด โรคดี โรคเบาหวาน โรค

จิตตมทวาร

โรคต่อม บานะโรค อาพาธดีเป็นสมุทฐาน อาพาธมีสาเหตุเป็นสมุทฐาน
อาพาธมีผลเป็น

สมุทฐาน อาพาธดีเป็นต้นประทุกัน อาพาธเกิดเพราะฤดูแปรไป อาพาธเกิด
เพราะเปลี่ยน

วิธยาที่ไม่สม่ำเสมอ อาพาธเกิดเพราะความเพียร อาพาธเกิดเพราะผลกรรม
ความหนาว ความ

ร้อนความหิว ความกระหาย ปวดอุจจาระ ปวดปัสสาวะ ทุกข์แต่เหลือบุญ สม
แดด และ

สัมผัสแห่งสัตว์เลื้อยคลาน ความตายของมารดาที่เป็นทุกข์ ความตายของบิดาก็
เป็นทุกข์

ความตายของพี่ชายน้องชายก็เป็นทุกข์ ความตายของพี่หญิงน้องหญิงก็เป็นทุกข์
ความตายของ

บุตรก็เป็นทุกข์ ความตายของธิดาก็เป็นทุกข์ ความฉิบหายแห่งญาติก็เป็นทุกข์
ความฉิบหาย

แห่งโภคทรัพย์ก็เป็นทุกข์ ความฉิบหายแห่งศีลก็เป็นทุกข์ ความฉิบหายแห่งจิตตวิ
ก็เป็นทุกข์

รูปาทิธรรมเหล่านี้ได้มีความเกิดในเบื้องต้นปรากฏรูปาทิธรรมเหล่านั้น ก็มีความ
ดับไปในเบื้องปลาย

ปรากฏ วิภกาคัยกรรม กรรมกาคัยวิภก รูปาคัยนาม นามกาคัยรูป นาม
รูปไปตามชาติ

ชราภิตตตาม พยภิกักรอนำ มรณะภิกัทัศน์ ตั้งอยู่ในทุกข์ ไม่มิอะไรต้านทาน
ไม่มิอะไรเป็น

ที่เร้น ไม่มิอะไรเป็นสภาวะ ไม่มิอะไรเป็นฉัที่พึง เหล่านี้เรียกว่าทุกข์.

ท่านพระเมตตคุย่อมอุทลถาม อุทลิวอน อุทลเชื้อเชิญ อุทลให้ทรงประสาทซึ่ง
มูล เหตุ

ในทาน เหตุเกิด เดนเกิด สกฺขฐาน อาหาร อาภรณ์ปัจจัย สกฺขัย แห่งทุกข์เหล่า
นี้

ทุกข์เหล่านี้เข้ามาถึงพร้อม เกิด ประจักษ์ บังเกิด บังเกิดเฉพาะ ปรากฏแล้วแต่
อะไร มิอะไร

เป็นนิทาน มิอะไรเป็นสกฺขัย มิอะไรเป็นเดนเกิด เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า ทุกข์
เหล่านี้ เกิด

มาแต่ที่ไหนหนอ?

[๕๕๐] คำว่า เยเกจิ ในอุเทศว่า "เยเกจิ โสภสิ อเนกูปา" ความว่า ทั้ง
ปม

โดยกำหนดทั้งปม ทั้งปมโดยประการทั้งปม ไม่เหลือ มีส่วนไม่เหลือ บทว่า เย
เกจิ นี้

เป็นเครื่องกล่าวรวมหมด.

คำว่า โสภสิ ความว่า ในอภยโลก ในมนุษยโลก ในเทวโลก ในชั้นโลก
ใน

ธาตุโลก ในอายตโนโลก.

คำว่า อเนกูปา ความว่า ทุกข์ทั้งหลายมีอย่างเป็อนเนก คือ มีประการ
ต่างๆ เพราะ

ฉะนั้น จึงชื่อว่า ทุกข์ทั้งหลายมีชนิดเป็อนเนกอย่างใดอย่างหนึ่งในโลก.

เพราะเหตุนี้ พระภิกษุทั้งหลายจึงกราบทูลว่า

ข้าแต่พระผู้มีพระภาค ข้าพระองค์ขออุทลถามปัญหานี้ ขอ

พระองค์จงตรัสบอกปัญหานี้แก่ข้าพระองค์. ข้าพระองค์

ย่อมสำคัญยิ่งพระองค์ว่าเป็นผู้สวาท มีพระองค์อันให้เจริญ
แล้ว. ทุกข์ทั้งหลายมีชนิดเป็นอันมาก เหล่าใดเหล่าหนึ่ง
ในโลก เกิดมาแต่ที่ไหนหนอ?

[๑๕๖] (พระผู้มีพระภาคตอบว่า ดูกรเมตต)
ท่านถามถึงเหตุแห่งทุกข์ของเราแล้ว. เราอยู่อย่างไร ก็ละ

พระสุตตันตปิฎก เล่ม ๒๒ ขุททกนิกาย จุฬินิเทศ - หน้าที่ 58

บอกเหตุนั้นแก่ท่าน ทูตทั้งหลายมีชนิดเป็นอันมาก อย่าง
โดย่างหนึ่งในโลก มีอุปเป็นเหตุ ย่อมเกิดขึ้น

[๔๙๒] คำว่า ทูตส ในอุเทศว่า "ทูตส เว มํ ปกัํ อปฺภินิ" ความว่า
แห่งชาติทุกข์ ขราทุกข์ พยาธิทุกข์ มรณทุกข์ ทูตคือความโศก ความรำไร
ความทุกข์กาย

ความทุกข์ใจ ความคับแค้นใจ เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่าแห่งทุกข์

คำว่า เว มํ ปกัํ อปฺภินิ ความว่า ท่านถาม วิฆวน เขียวเขียว ให้ประสาท
ซึ่งมูล

เหตุ นิทาน เหตุเกิด เด่นเกิด สุกฺกุฐาน อาหาร อารมณ์ ปัจจัย สุขภัย แห่งทุกข์
กะเรา

เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า ท่านถามถึงเหตุแห่งทุกข์กะเราแล้ว.

พระผู้มีพระภาคตรัสเรียกพราหมณ์นั้นโดยชื่อว่า เมตตคุ. คำว่า ภควา นี้
เป็นเครื่อง

กล่าวโดยเคารพ ฯลฯ คำว่า ภควา เป็นลักษณะปฏิบัติ เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า
พระผู้มีพระภาค

ตรัสตอบว่า ดูกรมเมตตคุ.

[๔๙๓] คำว่า ตนฺเต ปภุขมิ ในอุเทศว่า "ตนฺเต ปภุขมิ ยถา ปชานํ"
ดังนี้

ความว่า เราจักกล่าว ... จักประกาศ ซึ่งมูล ... สุขภัยแห่งทุกข์นั้นแก่ท่าน
เพราะฉะนั้น จึง

ชื่อว่า เราจักกล่าวซึ่งมูลแห่งทุกข์นั้นแก่ท่าน

คำว่า ยถา ปชานํ ความว่า เราจักอยู่ รู้ทั่ว รู้แจ้ง รู้แจ้งเฉพาะ เหนือตลอด
อย่างไร

จะบอกธรรมที่ประจักษ์แก่ตนที่เรารู้เฉพาะด้วยตนเอง โดยจะไม่บอกว่า กล่าวกัน
มาดังนี้ๆ ไม่

บอกตามที่ได้ยินกันมา ไม่บอกตามลัทธิสืบๆ กันมา ไม่บอกโดยการอ้างตำรา
ไม่บอกตามที

นึกเอาเอง ไม่บอกตามทีคาดคะเนเอาเอง ไม่บอกด้วยความตรึกตามอาการ
ไม่บอกด้วย

ความเข้าใจว่าต้องกับลัทธิของตน เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า เรารู้จักอย่างไร.

[๑๕๔] คำว่า อูริ ในอุเทศว่า "อุริณิกานา ปภวนติ ทุกขา" ดังนี้
ได้แก่ อูริ

๑๐ ประการ คือ ตัญหุริ ภิณฺณหุริ กิลฺลหุริ กัมมฺหุริ พุคฺคหุริ อาหุริ ปฏี
หุริ

อูริคืออุปาทินนธาตุ ๔ อูริคืออายตนะภายใน ๖ อูริคือหมวดวิญญูณ ๖
ทุกขันธ์ทั้งหมดก็

เป็นอูริ เพราะอรรถว่า ยากที่จะทนได้ เหล่านี้เรียกว่าอูริ ๑๐.

คำว่า ทุกขา คือชาติทุกขั ชราทุกขั พยาธิทุกขั มรณทุกขั ฯลฯ ไม่มีอะไร
เป็นสาระ

ไม่มีอะไรเป็นที่พึ่ง เหล่านี้เรียกว่าทุกขั. ทุกขีเหล่านี้มีอูริเป็นนิทาน มีอูริเป็น
เหตุ มีอูริ

พระสูตรต้นตปิฎก เล่ม ๒๒ ขุททกนิกาย จุฬินิเทศ - หน้า 59

เป็นปัจจัย มีอุบิเป็นการณ์ ย่อมมี ย่อมเป็น เกิดขึ้น เกิดพร้อม บังเกิด ปรากฏ เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า ทุกข์ทั้งหลาย มีอุบิเป็นเหตุ ย่อมเกิดขึ้น

[๑๕๕] คำว่า เยเกสิ ในอุเทศว่า "เยเกสิ โสภสิ อเนกูปา" ดังนั้น ความว่า
ทั้งปวงโดยกำหนดทั้งปวง ทั้งปวงโดยประการทั้งปวง ไม่เหลือ มีส่วนไม่เหลือ คำว่า เยเกสิ

นี้เป็นเครื่องกล่าวรวมหมด คำว่า โสภสิ ความว่าในอบายโลก ในมนุษยโลก ในเทวโลก

ในชั้นโลก ในธาตุโลก ในอายตนะโลก. คำว่า อเนกูปา ความว่า ทุกข์ทั้งหลาย มีอย่างเป็น

อเนก มีประการต่างๆ เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า ทุกข์ทั้งหลายมีชนิดเป็นอันมาก อย่างใดอย่างหนึ่งในโลก

เพราะเหตุนั้น พระผู้มีพระภาคจึงตรัสว่า

ท่านได้ญาณเหตุแห่งทุกข์ของเราแล้ว. เราอยู่อย่างไร ก็ละ
ออกเหตุนั้นแก่ท่าน ทุกข์ทั้งหลาย มีชนิดเป็นอันมาก
อย่างใดอย่างหนึ่งในโลก มีอุบิเป็นเหตุ ย่อมเกิดขึ้น

[๑๕๖] ผู้ใดเล มิใช่ผู้รู้ ย่อมทำอุบิ ผู้นั้นเป็นคนเขลา ย่อมเข้า
ถึงทุกข์บ่อยๆ. เพราะเหตุนั้น บุคคลผู้รู้อยู่ ไม่พึงทำอุบิ
เป็นผู้พิจารณาเหตุเกิดแห่งทุกข์.

[๑๕๗] คำว่า โย ในอุเทศว่า "โย เว อิททา อุบิ กโรติ" ดังนั้น ความว่า
กัษัตริย์ พราหมณ์ แพทย์ ศูทร คหบดี บรพชิต เทวดา หรือ มนุษย์ผู้ใด คือ
เช่นใด

ควรอย่างไร ชนิดใด ประการใด ถึงฐานะใด ประกอบด้วยกรรมใด

คำว่า อิททา ความว่า ไม่รู้ คือ ไปแล้วในวิพasca ไม่มีญาณ ไม่มีปัญญา
เล่มแจ้ง

มีปัญญาทึบ

คำว่า อุบิ กโรติ ความว่า กระทำซึ่งตัณหา ... อุบิ คือ หมวดวิภวตัณหา
๖ คือ

ให้เกิด ให้เกิดพร้อม ให้บังเกิด เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า มิใช่ผู้รู้กระทำอุบิ.

[๑๕๘] คำว่า ปุณฺณปุณฺ ทุทฺถมฺเบติ ในอุทฺทว่า "ปุณฺณปุณฺ ทุทฺถมฺเบติ มน
โห"
ดังนี้ ความว่า ย่อมถึง คือ เข้าถึง เข้าไปถึง ย่อมจับ ย่อมรู้ผลคำ ย่อมยึดมั่น ซึ่ง
ชาติทุกข์
ชราทุกข์ พยาธิทุกข์ มรณทุกข์ ทุกข์คือ ความโศก ความร่ำไร ความทุกข์กาย
ความทุกข์ใจ
ความคับแค้นใจบ่อยๆ เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า เข้าถึงทุกข์บ่อยๆ.

คำว่า มนุเท ความว่า เป็นคนเขลา คือ เป็นคนหลงมิใช้ผู้รู้ ไปแล้ว ใน
อิริยา
ไม่มีปัญญา ไม่มีปัญญาแจ่มแจ้ง มีปัญญาทึบ เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า เป็นคน
เขลา เข้าถึง
ทุกข์บ่อยๆ.

[๕๕๙] คำว่า ตสฺมา ในอุเทศว่า "ตสฺมา ปชานํ อูธึ น กิธา" ดังนี้
ความว่า
เพราะเหตุนั้น คือ เพราะการเห็น เหตุ ปัจจัย นิทานั้น บุคคลเมื่อเห็นโทษนั้นใน
อูธึทั้งหลาย
เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า เพราะเหตุนั้น

คำว่า ปชานํ คือ รู้ รู้ทั่ว รู้แจ้ง รู้แจ้งเฉพาะ เทงตลอด คือ รู้ ... เทง
ตลอดว่า
สังขารทั้งปวงไม่เที่ยง ... สังขารทั้งปวงเป็นทุกข์ ... ธรรมทั้งปวงเป็นอนัตตา
ฯลฯ สิ่งใดสิ่งหนึ่ง
มีความเกิดขึ้นเป็นธรรมดา สิ่งนั้นทั้งปวงล้วนมีความดับไปเป็นธรรมดา.

คำว่า อูธึ น กิธา ความว่า ไม่พึงกระทำ ... ไม่พึงกระทำต้อนุธึ ...
อูธึ คือ
อายตนะภายใน ๖ คือ ไม่พึงให้เกิด ให้เกิดพร้อม ให้บังเกิด เพราะฉะนั้น จึงชื่อ
ว่า เพราะ
เหตุนั้น รู้อยู่ ไม่พึงทำอูธึ.

[๕๖๐] คำว่า ทุกขสฺส ความว่า เป็นผู้พิจารณาเห็นแดนเกิด คือ เป็นผู้
พิจารณา
เห็นมูล เหตุ นิทาน สมภาพ แดนเกิด สมุทฺธฐาน อาหาร อารมณํ ปัจจัย สมุทัย
แห่ง
ชาติทุกข์ ชราทุกข์ พยาธิทุกข์ มรณทุกข์ ทุกข์ คือ ความโศก ความรำไร ทุกข์
กาย
ทุกข์ใจ ความคับแค้นใจ. ปัญญา คือ ความรู้ชัด กิริยาที่รู้ชัด ฯลฯ ความไม่หลง
ความ
เลือกเฟ้นธรรม สัมมาทิฐิ เรียกว่า อุนฺนัสสนา. บุคคลเป็นผู้เข้าไป คือ เข้าไป
พร้อม เข้ามา

เข้ามาพร้อม เข้าถึง เข้าถึงพร้อม ประกอบได้ด้วยปัญญาอันพิจารณาเห็น
บุคคลนั้นเรียกว่า

ผู้พิจารณาเห็น เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า ผู้พิจารณาเห็นเด่นเกิดแห่งทุกข์.

เพราะเหตุนั้น พระผู้มีพระภาคจึงตรัสว่า

ผู้ใดเล มิใช่ผู้รู้ ย่อมทำอุบิ ผู้นั้นเป็นคนเขลา ย่อมเข้าถึง
ทุกข์บ่อยๆ. เพราะเหตุนั้น บุคคลผู้รู้ ไม่พึงทำอุบิ
เป็นผู้พิจารณาเห็นเด่นเกิดแห่งทุกข์.

[๑๖๑] ข้าพระองค์ได้ทูลถามแล้วซึ่งปัญหาใด พระองค์ได้ตรัสตอบ
ปัญหานั้นแล้วแก่ข้าพระองค์. ข้าพระองค์ทั้งหลาย จะขอ
ทูลถามปัญหาข้ออื่น ขอพระองค์โปรดตรัสตอบปัญหานั้น

พระสูตรต้นตปิฎก เล่ม ๒๒ บทกนิยาย จุฬินเทส - หน้าที่ 61

ธีรชนทั้งหลายย่อมข้ามสิ่งโงะ ชาติ ชรา โสณะและ
ปริเทวะได้อย่างไรหนอ? พระองค์เป็นพระมุนี ขอทรงโปรด
แก้ปัญหานั้นแก่ข้าพระองค์ทั้งหลายด้วยดี. แท้จริง ธรรมนั้น
อันพระองค์ทรงทราบแล้ว.

[๑๖๒] คำว่า ยมุตฺต อปฺปมฺมฺห อจิตฺติย โน ความว่า ข้าพระองค์ทั้งหลายได้
ทูลถาม

คือ ทูลวิงวอน ทูลขอไขปัญหา ทูลให้ทรงประสาธน์แล้วซึ่งปัญหาใด.

คำว่า อจิตฺติย โน ความว่า พระองค์ได้ตรัส คือ เอก ... ทรงทำให้ง่าย
ทรงประกาศ
แล้ว ซึ่งปัญหานั้นแล้วแก่ข้าพระองค์ทั้งหลาย. เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า ข้าพระองค์
ทั้งหลายได้

ทูลถามปัญหาใดแล้ว พระองค์ได้ตรัสแก้ปัญหานั้นแล้วแก่ข้าพระองค์ทั้งหลาย.

[๑๖๓] คำว่า กถํ นฺ ในอุเทศว่า "อญฺมํ ตํ ปุคฺคํ ตํ วิชฺฌ พุริหํ กถํ นฺ
ธีรา วิตรุนฺติ โขมํ ชาตฺติชฺชโร โสกาปริเทวฺจ" ดังนี้ ความว่า เป็นการด้วยความ
สงสัย

เป็นการถามด้วยความเคลือบแคลง เป็นการถามสงสัย ไม่เป็นการถามโดยส่วน
เดียวว่า เรื่องนี้

เป็นอย่างนี้หรือหนอแล หรือไม่เป็นอย่างนี้? เรื่องนี้เป็นไฉนหนอแล หรือเป็น
อย่างไร?

เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า อย่างไรหนอ?

คำว่า ธีรา คือ นักปราชญ์ บัณฑิต ผู้มีปัญญา ผู้มีความรู้ มีญาณมีปัญญา
เล่มแจ้ง

มีปัญญาทำลายกิเลส.

คำว่า โขมํ คือ กาโมะ ภาโวะ ทิฏฺฐิโอะ อวิชฺโชะ ความเกิด ความเกิด
พร้อม

ความกำลง ความบังเกิด ความบังเกิดเฉพาะ ความปรากฏแห่งขั้นนี้ทั้งหลาย
ความได้เฉพาะ

ซึ่งอายตนะทั้งหลาย ในขั้นนี้ทั้งนั้นๆ แห่งสัตว์เหล่านั้นๆ ชื่อว่าชาติ.

ความแก่ ความเสื่อม ความเป็นผู้มีพินาศ ความเป็นผู้มีผองผา ความเป็นผู้
ผู้หนึ่งนั้น

ความเลื่อมลาย ความเก้แห่งอินทรีย์ทั้งหลาย ในหมู่สัตว์นั้นๆ แห่งสัตว์เหล่านั้นๆ
ชื่อว่าชรา.

ความโศก กิริยาที่โศก ความเป็นผู้โศก ความโศก ณภายใน ความกรม
กระหม่น ณ
ภายใน ความร้อน ณภายใน ความเร้าร้อน ณภายใน ความกระวนกระวายแห่ง
จิต โทมนัส

สุภาษิตความโศก ของคนที่ถูกความฉิบหายแห่งญาติกระเทวเข้า หรือของคนที่ถูก
ความฉิบหาย

แห่งโศกะกะทบไข ของคนมีธูความฉิบหายเพราะโรคะทบไข หรือของคน
ที่ธูความฉิบหาย

แห่งศีลกะทบไข ของคนมีธูความฉิบหายแห่งวิญญูกะทบไข ของคนมี
ประจวบกับความ

ฉิบหายอย่างใดอย่างหนึ่ง หรือของคนมีธูเหตุแห่งทุกข์อย่างใดอย่างหนึ่งกะทบ
ไข ชื่อว่า

ความโศก

ความร้งให้ ความร่ำพัน กิริยาที่ร้งให้ กิริยาที่ร่ำพัน ความเป็นผู้ร้งให้
ความเป็น

ผู้ร่ำพัน ความพูดถึง ความพูดเพื่อ ความพูดบ่อยๆ ความรำไร กิริยาที่รำไร
ความเป็นผู้รำไร

ของคนมีธูความฉิบหายแห่งญาคะทบไข ... หรือของคนมีธูเหตุแห่งทุกข์
อย่างใดอย่างหนึ่ง

กะทบไข ชื่อว่า ปริเทวะ

คำว่า อิริชฌังทหลายย่อมข้ามโอะ ขาดิ ชรา โสณะและปริเทวะได้ อย่างไร
หนอ

ความว่า อิริชฌังทหลาย ย่อมข้าม คือ ข้ามขึ้น ข้ามพ้น ก้าวล่วง เป็นไปล่วงซึ่ง
โอะ ขาดิ

ชรา โสณะและปริเทวะได้อย่างไร เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า อิริชฌังทหลาย ย่อมข้าม
โอะ ขาดิ

ชรา โสณะและปริเทวะได้อย่างไรหนอ?

[๑๖๔] คำว่า ต่ ในอุเทศว่า "ตมฺม มฺนึ สาทฺ วิยากโรหิ" ดังนี้ ความว่า
ข้าพระองค์ย่อมทูลถาม ทูลทวงถาม ทูลขอเชิญทูลให้ทรงประสาท ญาณ
ปัญญา

ความรู้ทั่ว ฯลฯ ความไม่หลง ความเลิกละพันธุกรรม สัมมาวิญญู ท่านกล่าวว่า โม
นะ ในคำว่า

มฺนึ พระผู้มีพระภาคทรงประกอบด้วยญาณนั้น จึงเป็นพระมฺนึ คือ ถึงความเป็น
พระมฺนึ

โมเนยฺเย (ความเป็นมฺนึ) ๓ ประการ คือ กายโมเนยฺเย วิจิโมเนยฺเย มนโม
เนยฺเย.

กายโมเนยะ เป็นไฉน? การละกายทุจริต ๓ อย่าง เป็นกายโมเนยะ
กายสุจริต ๓ อย่าง
เป็นกายโมเนยะ ภูณมีกายเป็นอารมณ์ เป็นกายโมเนยะ ความกำหนดรู้กาย
เป็นกายโมเนยะ
มรรคอันสหคตด้วยความกำหนดรู้ เป็นกายโมเนยะ การละฉันทราคะในกาย
เป็นกาย
โมเนยะ ความดับกายสังขาร ความเข้าสู่ตณฺหา เป็นกายโมเนยะ นี้ชื่อว่า
กายโมเนยะ.

วิโมเนยะ เป็นไฉน? การละวิทุจริต ๔ อย่าง เป็นวิโมเนยะ วิสุจริต
๔ อย่าง
เป็นวิโมเนยะ ภูณมีวาจาเป็นอารมณ์ เป็นวิโมเนยะ การกำหนดรู้วาจา
เป็นวิโมเนยะ
มรรคอันสหคตด้วยการกำหนดรู้ เป็นวิโมเนยะ การละฉันทราคะในวาจา
เป็นวิโมเนยะ
ความดับวิสังขาร ความเข้าสู่ตณฺหา เป็นวิโมเนยะ นี้ชื่อว่า วิโมเนยะ.

มโนโณนฺนํเยหํ เปนโณน? การละมโนหฺมฺจิต ๓ อย่าง เปนมโนโณนฺนํเยหํ

มโนหฺมฺจิต ๓

อย่าง เปนมโนโณนฺนํเยหํ ญาณมิจิตเปหฺมฺกมฺมํ เปนมโนโณนฺนํเยหํ การกำหนดรู้
จิต เปน

มโนโณนฺนํเยหํ มรรคอันสํหคตด้วยความกำหนดรู้ เปนมโนโณนฺนํเยหํ การละ
ฉันทราคะในจิต

ความดับจิตสังขาร ความเข้าสัญญาเวทิตินิโรธ นี้ชื่อว่า มโนโณนฺนํเยหํ.

บัดนี้ทั้งหลายนกล่าวถึงมโน ผู้เปนมโนโดยกาย เปนมโนโดย
วาจา เปนมโนโดยใจ ผู้ไม่มีอาสวะถึงพร้อมด้วยความเปนมโน
มโนว่า เปนผู้ละอกุศลธรรมทั้งปวง. บัดนี้ทั้งหลายนกล่าวถึง
มโน ผู้เปนมโนโดยกาย เปนมโนโดยวาจา เปนมโนโดยใจ
ผู้ไม่มีอาสวะ ถึงพร้อมด้วยความเปนมโนว่า เปนผู้มีบาปอัน
ลบล้างแล้ว.

มโนผู้ประกอบด้วยธรรมอันทำให้เปนมโนเหล่านี้ เปนมโน ๖ จำพวก คือ เปน
อากาสมโน ๑

อนาคาสมโน ๑ เสหาสมโน ๑ อเสหาสมโน ๑ ปัจเจาสมโน ๑ มุณิสมโน ๑. อากาสมโน เปน
โณน?

คฤหัสถ์ผู้ครองเรือน มีมกฺขนเห็นแล้ว มีศาสนานัฏฐ์แจ้ง นี้ชื่อว่า อากาสมโน อ
นาคาสมโน

เปนโณน? บรรพชิตผู้มีมกฺขนเห็นแล้ว มีศาสนานัฏฐ์แจ้งแล้ว นี้ชื่อว่า อนาคาสม
โน พระเสนา

บุคค ๗ จำพวก ชื่อเสหาสมโน พระอรหันตที่ชื่อเสหาสมโน พระปัจเจกสัมพุทธเจ้า
ชื่อปัจเจกาสมโน

พระตถาคตอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า ชื่อมุณิสมโน

บุคคยอมไม่เปนมโนด้วยความเปนมโนทั้งปวง เปนผู้หลง มิใช่ผู้รู้
ก็ไม่เปนมโน ส่วนบุคคใดเปนมโนด้วยจิต ถือธรรมอันประเสริฐ
เหนือบุคคปกครองตราขึง ย่อมละเว้นบาปทั้งหลาย
บุคคนี้เปนมโน โดยเหตุนี้ บุคคนี้เปนมโน บุคค
ใด รู้จักโลกทั้ง ๒ บุคคนี้ยกานเรียกว่าเปนมโน โดยเหตุนี้
บุคคใด รู้ธรรมของอัสตบุรุษและธรรมของสัตบุรุษในโลก

ทั้งปวง ทั้งในภายในทั้งในภายนอก อันหมดและมนุษย์
ทั้งหลายบูชาแล้ว บุคคลนั้นล่วงแล้วซึ่งราคีธรรมเป็น
เครื่องข้อ และตนหาดีว่าข้าย ชื่อว่าเป็นนุญ

คำว่า สารุ วิทยาภิโรหิ ความว่า ขอพระองค์ทรงตรัสบอก คือ ทรงแสดง ...

ทรง

ประกาศด้วยดี เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า พระองค์เป็นพระมุนี ขอทรงโปรดแก้ปัญหา
นั้นของ

ข้าพระองค์ด้วยดี

[๑๖๕] คำว่า ตถา หิ เต วิทิต เอส ฌมโม ความว่า จริงอย่างนั้น ธรรม
นั้น

อันพระองค์ทรงทราบแล้ว คือ ทรงรู้แล้ว ทรงเขียนเคียงแล้ว ทรงพิจารณาแล้ว
ทรงให้เจริญแล้ว

ทรงเลื่อมแจ้งแล้ว เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า จริงอย่างนั้น ธรรมนี้อันพระองค์ทรง
ทราบแล้ว.

เพราะเหตุนี้ พระภิกษุทั้งหลายจึงกล่าวว่า

ข้าพระองค์ได้พละกรรมแล้วซึ่งปัญหาใด พระองค์ได้ตรัสบอก

ปัญหานั้นแล้วแก่ข้าพระองค์. ข้าพระองค์ทั้งหลายจงขอยุท

ถามปัญหายุ่งอื่น ขอพระองค์โปรดตรัสบอกปัญหานั้น

อิธขันธ์ทั้งหลายย่อมข้ามซึ่งโอรุช ชาติ ชรา โสกะ และ

ปริเทวะได้อย่างไรหนอ? พระองค์เป็นพระมุนี ขอทรงโปรด

แก้ปัญหานั้นแก่ข้าพระองค์ทั้งหลายด้วยดี. แท้จริง ธรรมนั้น

อันพระองค์ทรงทราบแล้ว.

[๑๖๖] (พระผู้มีพระภาคตรัสว่า ดูกรเบตตคุ)

เราจักบอกธรรมในธรรมที่เราเห็นแล้ว อันประจักษ์แก่ตน

ที่บุคคลทราบแล้ว เป็นผู้มิสติดีเยวไป พึงข้ามตัณหาอัน

เกาะเกี่ยวในอารมณ์ต่างๆ ในโลกาแก่ท่าน

[๑๖๗] คำว่า เราจักบอกธรรม ... แก่ท่าน ความว่า เราจักบอก ...

ประกาศซึ่งพระหรรษย์

อันงามในเบื้องต้น งามในท่ามกลาง งามในที่สุด พร้อมทั้งอรรถ พร้อมทั้ง

พยัญชนะ บริสุทธิ

บริบูรณ์สิ้นเชิง และสติปัญฐาน ๔ สัมมปธาน ๔ อิทธิบาท ๔ อินทริย ๕ พละ

๕

โพชฌงค์ ๗ อริยมรรคมีองค์ ๘ นิพพาน และปฏิบัติกันให้ถึงนิพพาน เพราะ

จะนั้นจึงชื่อว่า

เราจักบอกธรรมแก่ท่าน พระผู้มีพระภาคตรัสเรียกพรหมณ์นั้นโดยชื่อว่า เมตต
คู

[๑๖๘] คำว่า ปิณฺฑจ ฌมฺเม ในอุเทศว่า "ปิณฺฑจ ฌมฺเม อิติทํ" ดังนี้ ความ
ว่า

ในธรรมที่เราเห็น รู้ เทียบเคียง พิจารณา ให้เจริญแล้ว ปากฏแล้ว คือ ใน
ธรรมอันเราเห็นแล้ว ...

ปรากฏแล้วว่า สังขารทั้งปวงไม่เที่ยง ฯลฯ สิ่งใดสิ่งหนึ่งมีความเกิดขึ้นเป็น
ธรรมดา สิ่งนั้น
ทั้งมวลล้วนมีความดับไปเป็นธรรมดา แม้ด้วยเหตุอย่างนั้น ดังนี้ จึงชื่อว่า เราจัก
เบื่อธรรมในธรรม
ที่เราเห็นแล้ว.

อีกอย่างหนึ่ง ความว่า เราจักเบื่อทุกข์ในทุกข์ที่เราเห็นแล้ว จักเบื่อสุขใน
ในสุขในทุกข์
เราเห็นแล้ว จักเบื่อมารกในมารกที่เราเห็นแล้ว จักเบื่อในโรโรในโรโรที่เราเห็น
แล้ว แม้ด้วย
เหตุอย่างนั้น ดังนี้ จึงชื่อว่า จักเบื่อธรรมในธรรมที่เราเห็นแล้ว.

อีกอย่างหนึ่ง ความว่า เราจักเบื่อธรรมที่จะพึงเห็นเอง ไม่ประกอบด้วยกาล
ควรเรียก
ให้มาดู ควรนำมาเข้ามาในตน อันวิญญูชนพึงรู้เฉพาะตน ในธรรมที่เราเห็นแล้ว
แม้ด้วยเหตุ
อย่างนั้น ดังนี้ จึงชื่อว่า เราจักเบื่อธรรมในธรรมที่เราเห็นแล้ว เพราะฉะนั้น จึงชื่อ
ว่า ในธรรม
ที่เราเห็นแล้ว.

คำว่า อนิธิห์ ความว่า เราจักเอากิจธรรมอันประจักษ์แก่ตน ที่เรารู้เฉพาะ
ด้วยตนเอง
โดยไม่เอากว่ากล่าวกันมาอย่างนั้น ไม่เอาตามที่ได้ยินกันมา ไม่เอาตามลำดับ
สืบๆ กันมา ไม่
เอาโดยการอ้างตำรา ไม่เอาตามที่มีเขาเอาเอง ไม่เอาตามที่เขาแนะนำ
เอง ไม่เอาโดย
ความตรึกตามอาการ ไม่เอาด้วยความพอใจว่าต้องกับลัทธิของตน เพราะฉะนั้น
จึงชื่อว่า ใน
ธรรมที่เราเห็นแล้วอันประจักษ์แก่ตน

[๑๖๙] คำว่า ยัม วิหิตฺวา สโต จัม ความว่า กระทำให้รู้แจ้ง คือ เทียบเคียง
พิจารณา
ให้เจริญ ทำให้รู้แจ้ง คือ ทำให้รู้ ... ทำให้รู้แจ้งว่า สังขารทั้งปวงไม่เที่ยง
ฯลฯ สิ่งใด

สิ่งหนึ่งที่มีความเกิดขึ้นเป็นธรรมดา สิ่งนั้นทั้งมวลล้วนมีความดับไปเป็นธรรมดา.

คำว่า สติ ความว่า มีสติด้วยเหตุ ๔ ประการ คือ มีสติเจริญสติปัฏฐาน
เป็นเครื่อง

พิจารณาเห็นภายในกาย ฯลฯ บุคคลนั้นเรียกว่า มีสติ

คำว่า จม คือ เทียวไป เทียวไปทั่ว ผัดเปลี่ยนอิริยาบถเป็นไป รักษาบำรุง
เยี่ยงยา

เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า รู้ธรรมใดแล้ว เป็นผู้มีสติเทียวไป

[๑๗] ตณฺหา รากะ สารากะ ฯลฯ อวิชฺชา โสกะ อหฺมึชฺชุล ทํานถํสํวํ
วิสัฏฺฐิกา.

ตณฺหาอันเกาะเกี่ยวในอารมณ์ต่างๆ ในอุเทศว่า "ตเร โลก วิสัฏฺฐิก"

ชื่อว่า วิสัฏฐิกา ในคำว่า วิสัฏฐิกา เพราะอรรถกถาอะไร? เพราะอรรถกถา
แผ่ไป

เพราะอรรถกถา กว้างขวาง เพราะอรรถกถา ช่างไป เพราะอรรถกถา ครอบงำ

เพราะอรรถกถา นำไปผิด

เพราะอรรถกถา ให้กล่าวผิด เพราะอรรถกถา มีรากเป็นพิษ เพราะอรรถกถา มีผล
เป็นพิษ เพราะ

อรรถกถา มีการบริโภคน้ำเป็นพิษ

อิมม ตัณหานันท์กว้างขวาง ช่างไป แผ่ช่างไปใน รูป เสียง กลิ่น รส
โผฏฐัพพะ

สกุล คณะ อากาส ลกข ยศ สรรเสริญ สุข จิวร โภชนาบาต เสนาสนะ

คิลานัมภักขัย

ภัสสัชชีริหาร กามธาตุ รูปธาตุ อรูปธาตุ กามภาพ รูปภาพ อรูปภาพ สัญญูปภาพ

อัญญูปภาพ

เนวสัญญานาสัญญูปภาพ เอกโวการภาพ จตุโวการภาพ ปญฺญโวการภาพ อตีตกาล

อนาคตกาล

ปัจจุปันนกาล ธรรม คือ รูปที่เห็น เสียงที่ได้ยิน อารมณ์ที่ได้ทราบ และธรรมที่รู้

แจ้ง เพราะ

เหตุนี้ จึงชื่อว่า วิสัฏฐิกา.

คำว่า โลก คือในอภายโลก มนุษยโลก เทวโลก ชั้นโลก ธาตุโลก ภายนอก
โลก.

คำว่า ตเร โลก วิสัฏฐิกัม ความว่า บุคคลนั้นเป็นผู้มีสติ พึงข้าม คือ ข้ามขึ้น

ข้ามพ้น กว้างขวาง เป็นไปอย่าง ซึ่งตัณหาอันเกาะเกี่ยวในอารมณ์ต่างๆ ในโลก

เพราะฉะนั้น

จึงชื่อว่า พึงข้ามตัณหาอันเกาะเกี่ยวในอารมณ์ต่างๆ ในโลก.

เพราะเหตุนี้ พระผู้มีพระภาคจึงตรัสว่า

เราจักหาธรรมในธรรมที่เราเห็นแล้ว อันประจักษ์แก่ตน

ที่บุคคลทราบแล้ว เป็นผู้มิมีสติเที่ยวไป พึงข้ามตัณหาอัน

เกาะเกี่ยวในอารมณ์ต่างๆ ในโลก แก่ท่าน

[๑๓๖] ข้าแต่พระองค์ผู้แสงสุกาศอันยิ่งใหญ่ ข้าพระองค์ขอบใจ

พระดำรัสของพระองค์นั้น และธรรมอันสูงส่งที่สุดที่บุคคลทราบ

แล้ว เป็นผู้เสียเที่ยวไป พึงข้ามต้นห่ออันเกาะเกี่ยวใน
อารมณ์ต่างๆ ในโลกได้

[๑๓๒] คำว่า ต่ ในอุเทศว่า "ตฤณำห อภินุหมิ" ความว่า ซึ่งพระดำรัส
คือ
ทางแห่งร้อยคำ เทคน อุนสนธิ ของพระองค์

คำว่า อานิสงส์ คือ ข้าพระองค์ย่อมยินดี ขอใจ เบิกบาน อนุโมทนา
ปรารภ
พอใจ ขอ ประสงค์ รักใคร่ ติดใจ เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า ข้าพระองค์ย่อมพอใจ
พระดำรัส
ของพระองค์นั้น

[๑๓๓] คำว่า มเหสี ในอุทกฯ มเหสี ธรรมะดุดม့် ดังนั้น ความว่า ชื่อว่า
มเหสี
เพราะอะไรว่ากระไร? ชื่อว่า มเหสี เพราะอะไรว่า พระผู้มีพระภาคทรงแสงหา
เสาะหา
คุณาศักดิ์สิทธิ์ใหญ่ ซึ่งสมณศักดิ์ใหญ่ ซึ่งปัญญาชั้นใหญ่ ซึ่งวิมุติชั้นใหญ่
ซึ่งวิมุตติญาณ
ทัสสนชั้นใหญ่ ชื่อว่า มเหสี เพราะอะไรว่า พระผู้มีพระภาคทรงแสงหา เสาะ
หา คุณาศักดิ์สิทธิ์
แล้วซึ่งความทำลายของมืดใหญ่ ซึ่งความทำลายกิเลสใหญ่ ซึ่งความถอนธุลา
คือตัณหาใหญ่
ซึ่งความตัดความติดต่อกิเลสใหญ่ ซึ่งความให้มานะเป็นเข่นธงใหญ่ตกไป ซึ่งความ
ระงับ
อาสัสนาถาใหญ่ ซึ่งความละเอียดใหญ่ ซึ่งความปลงภาระใหญ่ ซึ่งความตัด
สังสารวัฏใหญ่ ซึ่งการ
ให้ความร่าเริงใหญ่ตกไป ซึ่งความสงบระงับความเดือดร้อนใหญ่ ซึ่งความยก
ขึ้นตั้งธรรมเป็น
ดังว่าสูงใหญ่ ซึ่งสถาปนาใหญ่ ซึ่งสัมปทานใหญ่ ซึ่งอิทธิบาทใหญ่ ซึ่งอิณกรีย
ใหญ่ ซึ่ง
พละใหญ่ ซึ่งโพธิมงคลใหญ่ ซึ่งอริยมรรคประกอบด้วยองค์ ๘ ใหญ่ ซึ่งอมต
นิพพานเป็น
ปรมัตถ์ใหญ่
อีกอย่างหนึ่ง พระผู้มีพระภาคชื่อว่า มเหสี เพราะอะไรว่า อันสัตว์ทั้งหลาย
ผู้มีศักดิ์
ใหญ่ แสงหา เสาะหา สืบหาว่า พระพุทธเจ้าประทับ ณ ที่ไหน พระผู้มีพระภาค
ประทับ ณ

ที่ไหน พระผู้มีพระภาคผู้เป็นเทวดาล่วงเทวดาประทับ ณ ที่ไหน พระราชา
ประทับ ณ ที่ไหน

อนตนิพพาน ความสงบสัขการทั้งปวง ความละคืนอุภยทัตถ์ทั้งปวง ความสิ้น
ตัณหา

ความสำรอกตัณหา ความดับตัณหา ความออกจากตัณหาเป็นเครื่องระงับรัด ท่าน
กล่าวว่า เป็น

ธรรมอุดม ในคำว่า ธรรมุตตม

คำว่า ุตตม คือ ธรรมอันเลิศ ประเสริฐ วิเศษ เป็นประธาน สูงสุด อย่าง
ยิ่ง

เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า ผู้แสวงหาคุณอันยิ่งใหญ่นั่น ... ซึ่งธรรมอุดม

[๑๓๕] คำว่า ยัม วิชิตวา สโต จัม ความว่า ทำให้ทราบ คือ เทียบเคียง
พิจารณา

ให้เจริญ ทำให้แจ่มแจ้งแล้ว คือ ทำให้ทราบ ... ทำให้แจ่มแจ้งแล้วว่า สังขารทั้ง
ปวงไม่เที่ยง ฯลฯ

สิ่งใดสิ่งหนึ่งมีความเกิดเป็นธรรมดา สิ่งนั้นทั้งมวลล้วนมีความดับไปเป็น
ธรรมดา.

พระสุตตันตปิฎก เล่ม ๒๒ ขุททกนิกาย จุฬินิเทศ - หน้าที่ 68

คำว่า สัตว์ ความว่า มีสัตว์ด้วยเหตุ ๔ ประการ คือ มีสติเจริญสติปัญญา
เป็นเครื่อง

พิจารณาเห็นภายในกาย ฯลฯ บุคคลนั้นท่านกล่าวว่า เป็นผู้มีสติ

คำว่า จม คือ เทียบไป เทียบไปทั่ว ... เยี่ยมยา เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า รู้
แจ้งแล้ว

เป็นผู้มีสติเทียบไป

[๑๓๕] ตณฺหา ราคะ สาราคะ ฯลฯ อวิชฌา โสกะ อุกฺคฺคฺสฺส ทํานํกล่าวว่
วิสัฏฺฐิกา

ตณฺหาอันเกาะเกี่ยวในอารมณ์ต่างๆ ในอุเทศว่า "ตเร โลกวิสัฏฺฐิกํ"

วิสัฏฺฐิกา ในทว่า วิสัฏฺฐิกา เพราะอรรถว่ากระไร? ฯลฯ ชำนไป แฉ่ชำน
ไปในรูป

เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ ฯลฯ ธรรม คือ รูปที่เห็น เสียงที่ได้ยิน อารมณ์ที่ได้
ทราบ และ

ธรรมที่รู้แจ้ง เพราะเหตุนั้น จึงชื่อว่า วิสัฏฺฐิกา.

คำว่า โลก คือ ในอภายโลก ฯลฯ อายตฺตฺตฺตฺโลก.

คำว่า ตเร โลกวิสัฏฺฐิกํ ความว่า บุคคลนั้นเป็นผู้มีสติ พึงข้าม คือ ข้ามขึ้น
ข้ามพ้น

ก้าวล่วง เป็นไปล่วงซึ่งตณฺหา อันเกาะเกี่ยวในอารมณ์ต่างๆ ในโลก เพราะฉะนั้น
จึงชื่อว่า

พึงข้ามตณฺหาอันเกาะเกี่ยวในอารมณ์ต่างๆ ในโลก.

เพราะเหตุนี้ พระภิกษุทั้งหลายจึงกล่าวว่า

ข้าแต่พระองค์ผู้แสงทวาคณฺธอันยิ่งใหญ่ ข้าพระองค์ขอบใจ
พระดำรัสของพระองค์นั้น และธรรมอันสูงสุดที่บุคคล
ทราบแล้ว เป็นผู้มีสติเทียบไป พึงข้ามตณฺหาอันเกาะเกี่ยว
ในอารมณ์ต่างๆ ในโลกได้

[๑๓๖] (พระผู้มีพระภาคตรัสตอบว่า ดูกรเมตฺตฺต) ท่านย่อมรู้ธรรม

อย่างใดอย่างหนึ่ง ซึ่งเป็นธรรมชั้นสูง ชั้นต่ำ และชั้นกลาง

ส่วนกว้าง ท่านจงบรรลุความยินดี ความพัวพัน และ

วิญญูญในธรรมเหล่านั้นเสีย ไม่พึงตั้งอยู่ในภพ

[๑๓๗] คำว่า ท่านย่อมรู้ธรรมอย่างใดอย่างหนึ่ง ความว่า ท่านย่อมรู้ คือ

รู้ทั่ว รู้แจ้ง

รู้แจ้งเฉพาะ เทงตลอดทั้งธรรมอย่างใดอย่างหนึ่ง เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า ท่าน
ย่อมรู้ธรรม

อย่างใดอย่างหนึ่ง. พระผู้มีพระภาคตรัสเรียกพรหมณ์นั้น โดยชื่อว่า เมตตคุ.
คำว่า ภควา นี้

เป็นเครื่องกล่าวโดยเคารพ ฯลฯ คำว่า ภควา นี้ เป็นฉัจฉิกานัญญัติ เพราะ
ฉะนั้น จึงชื่อว่า

บุตรเมตตคุ.

[๑๓๘] พระผู้มีพระภาคตรัสตอบว่า ชัยสูง ในอุเทศว่า "อุธัธ อธิ ติ
ริณฺณปิ
มฺขเม" ดังนี้ ตรัสอดีตว่า ชัยต่ำ. ตรัสปัจจุบันว่า ชัยกลาง ส่วนกว้าง. ตรัส
เทวโลกว่า
ชัยสูง. ตรัสสิทธโลกว่า ชัยต่ำ. ตรัสมนุษยโลกว่า ชัยกลาง ส่วนกว้าง. ตรัส
กุกกธรรมา
ชัยสูง. ตรัสกุกกธรรมา ชัยต่ำ. ตรัสอภยาคธรรมา ชัยกลาง ส่วนกว้าง.
ตรัสสุภธาตุว่า
ชัยสูง ตรัสสุภธาตุว่า ชัยต่ำ. ตรัสสุภธาตุว่า ชัยกลาง ส่วนกว้าง. ตรัสสุข
เวทนว่า ชัยสูง.
ตรัสสุขเวทนว่า ชัยต่ำ. ตรัสสุขเวทนสุขเวทนว่า ชัยกลาง ส่วนกว้าง. ตรัส
ส่วนเบื้องบน
ตลอดถึงพื้นเท้าว่า ชัยสูง. ตรัสส่วนเบื้องต่ำตลอดถึงปลายผมว่า ชัยต่ำ. ตรัส
ส่วนกลางว่า
ชัยกลาง ส่วนกว้าง. เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า ชัยสูง ชัยต่ำ และชัยกลาง ส่วน
กว้าง.

[๑๓๙] คำว่า เอเตสุ ในอุเทศว่า "เอเตสุ นฺนิยฺม นินฺวสฺสณฺณ ปนฺนุช
วิญญานํ
ภเว น ติญฺนเจ" ดังนี้ ความว่า ในธรรมทั้งหลายที่เราบอกแล้ว ... ประกาศแล้ว
ตณฺหา รากะ

สาราคะ ฯลฯ อภิขมฺมา โสกะ อุกฺกมฺมฺม ตรัสว่าความยินดี.

ความพัวพันในเมทว นินฺวสนํ มี ๒ อย่าง คือ ความพัวพันด้วยตณฺหา ๑
ความพัวพัน

ด้วยทิวฺฐิ ๑. ความพัวพันด้วยตณฺหาเป็นไฉน? ความถือว่าของเราอันหนักให้เป็น
แดน ... ด้วยส่วน

ตณฺหาเท่าใด ฯลฯ นี้ชื่อว่า ความพัวพันด้วยตณฺหา. ความพัวพันด้วยทิวฺฐิเป็น
ไฉน? สักกายทิวฺฐิ

มีวัตถุ ๒๐ ฯลฯ นี้ชื่อว่า ความพัวพันด้วยทิวฺฐิ.

คำว่า ปนฺนุช วิญญานํ ความว่า วิญญูญาณสหคตด้วยปณฺณทิวฺฐิสังขาร
วิญญูญาณ

สหาคด้วยอุปญญาสังขาร วิญญูถนสหาคด้วยอนญญาสังขาร. ท่านจง
บรรเท คือ

จงสลด จงถอน จงถอนทิ้ง จงละ จงทำให้ไกล จงทำให้สิ้นสุด ให้ถึงความไม่มีซึ่ง
ความยินดี

ความพัวพัน และวิญญูถนสหาคด้วยอสังขารในธรรมเหล่านี้ เพราะฉะนั้น
จึงชื่อว่า ท่าน

จงบรรเทความยินดี ความพัวพัน และวิญญูถนในธรรมเหล่านี้

ภาพิม ๒ คือ กรรมภาพ ๑ ภาพใหม่อัณิในปฏิสนธิ ๑ ชื่อว่าภาพในอุเทกว่า "ภ
เวณ น

ติญฺจ". กรรมภาพเป็นไฉน? อุปญญาสังขาร ออุปญญาสังขาร อนญญาสังขาร
นี้เป็นกรรมภาพ

ภาพใหม่อัณิในปฏิสนธิเป็นไฉน? รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญูถนอัณิใน
ปฏิสนธิ

นี้เป็นภาพใหม่อัณิในปฏิสนธิ.

คำว่า ภเว น ติญฺจ ความว่า เมื่อละขาด บรรเท ทำให้สิ้นสุด ให้ถึงความ
ไม่มี

ซึ่งความยินดี ความพัวพัน วิญญูถนสหาคด้วยอสังขาร กรรมภาพ และภาพ
ใหม่อัณิใน

ปฏิสนธิ ไม่พึงตั้งอยู่ในกรรมภาพ ไม่พึงดำรงอยู่ ไม่พึงประดิษฐานอยู่ในภพใหม่อัน
มีในปฏิสนธิ

เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า ทำนองบรรเท ... วิญญูชนไม่พึงตั้งอยู่ในภพ เพราะ
เหตุนี้ พระผู้มีพระภาค
จึงตรัสว่า

ทำนองรู้ธรรมอย่างใดอย่างหนึ่ง ซึ่งเป็นธรรมชั้นสูง ชั้นต่ำ
และชั้นกลางส่วนกว้าง. ทำนองบรรเทาความยึด ความพัวพัน
และวิญญูชนในธรรมเหล่านั้นเสีย ไม่พึงตั้งอยู่ในภพ

[๑๘๐] วิกุณฺโณปติอยู่อย่างนี้ มีสติ ไม่ประมาท มีความรู้แจ้ง
ละความยึดถือว่าเป็นของเราแล้ว เทียบไป พึงละชาติ ชรา
ความโศกและความรำพันอันเป็นทุกข์ในอัตภาพนี้เสียทีเดียว.

[๑๘๑] คำว่า เอววิหริ ในอุเทศว่า "เอววิหริ สโต อปฺปมตฺโต" ดังนี้
ความว่า
ละ บรรเท ทำให้สิ้นสุด ให้ถึงความไม่มี ซึ่งความยึด ความพัวพัน วิญญูชนอัน
สหาคต
ด้วยอภิสังขาร กรรมภาพ และภพใหม่อันมีในปฏิสนธิ เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า ผู้มี
ปติอยู่อย่างนี้

คำว่า สโต ความว่า มีสติด้วยเหตุ ๔ ประการ คือ มีสติเจริญสติปัฏฐาน
เครื่อง

พิจารณาเห็นภายในภายใน ฯลฯ วิกุณฺโณ พระผู้มีพระภาคตรัสว่าเป็นผู้มีสติ.

คำว่า อปฺปมตฺโต ความว่า วิกุณฺโณเป็นผู้ทำด้วยความเต็มใจ คือ ทำเนืองๆ ทำ
ไม่หยุด

มีความประพฤติน้อยย่อห่อน ไม่ประมาท ไม่ทอดธุระ ไม่ประมาทในกุศลธรรม
คือ ความพอใจ

ความพยายาม ความหมั่น ความเป็นผู้มีความหมั่น ความไม่ถอยหลัง สติ

สัมปชัญญะ

ความเพียรให้เล็ดร่อนทั่ว ความเพียรชอบ ความตั้งใจ ความประกอบเนืองๆ ใด
ในกุศลธรรม

นั่นว่า เมื่อไร เราพึงบำเพ็ญศีลชั้นนี้ที่ยังไม่บริบูรณ์ให้บริบูรณ์ หรือพึงอนุเคราะห์
ศีลชั้นนี้

บริบูรณ์ด้วยปัญญาในพุทธธรรมนั้น ... เมื่อไร เราพึงบำเพ็ญสมาธิขั้นที่ขันธ์ยังไม่
บริบูรณ์ให้บริบูรณ์
หรือพึงอนุเคราะห์สมาธิขั้นที่บริบูรณ์ด้วยปัญญาในพุทธธรรมนั้น ... เมื่อไร
เราพึงบำเพ็ญปัญญา
ขั้นที่ขันธ์ยังไม่บริบูรณ์ให้บริบูรณ์ หรือพึงอนุเคราะห์ปัญญาขั้นที่บริบูรณ์ด้วย
ปัญญาในพุทธธรรม
นั้น ... เมื่อไร เราพึงบำเพ็ญมุนิตาสน์ขั้นที่ขันธ์ยังไม่บริบูรณ์ให้บริบูรณ์ หรือพึง
อนุเคราะห์มุนิตาสน์
ที่บริบูรณ์ด้วยปัญญาในพุทธธรรมนั้น ... เมื่อไร เราพึงบำเพ็ญมุนิตาสน์
สนธิขั้นที่ขันธ์ยังไม่บริบูรณ์
ให้บริบูรณ์ หรือพึงอนุเคราะห์มุนิตาสน์สนธิขั้นที่บริบูรณ์ด้วยปัญญาในพุทธ
ธรรมนั้น ความ
พอใจเป็นต้นนั้น ชื่อว่าความไม่ประมาทในพุทธธรรม ความพอใจ ความพยายาม
... ความตั้งใจ

ความประกอบเนืองๆ ได้ในกุศลธรรมนั้นว่า เมื่อไรเราพึงกำหนดรู้ทุกขที่ยังไม่
กำหนดรู้ เราพึง

ละกิเลสทั้งหลายที่ยังไม่ได้ละ เราพึงเจริญมรรคที่ยังไม่เจริญ หรือเราพึงทำให้
แจ้งซึ่งนิโรธที่ยัง

ไม่ทำให้แจ้ง ความพอใจเป็นต้นนั้น ชื่อว่าความไม่ประมาทในกุศลธรรม เพราะ
ฉะนั้น จึงชื่อว่า

ผู้มีปกติอยู่อย่างนั้น เป็นผู้สติไม่ประมาท

[๑๘๖] วัชระเป็นภักษณบุรุษนัถิ วัชระเป็นพระเสนาบดี ชื่อว่า วัชระ ใน
อุเททว่า

"วัชระ จัม วัตถา มนยิตานิ" ดังนี้

คำว่า จัม ความว่า เทียบไป คือ เทียบไปทั่ว ... เยียวยา.

ความเย็ดเยื่อของเรา ๒ อย่าง คือ ความเย็ดเยื่อของเรา ด้วยอำนาจ

ตัณหา ๑ ความ

เย็ดเยื่อของเราด้วยอำนาจพินธุ ๑ ฯลฯ นี้ชื่อว่า ความเย็ดเยื่อของเราด้วย
อำนาจตัณหา ฯลฯ นี้ชื่อว่า

ความเย็ดเยื่อของเราด้วยอำนาจพินธุ ชื่อว่าความเย็ดเยื่อของเรา. ละความ
เย็ดเยื่อของเราด้วย

อำนาจตัณหา ละความเย็ดเยื่อของเราด้วยอำนาจพินธุ ละ ละ บรรเทา
ทำให้สิ้นสุด

ให้ถึงความไม่มีซึ่งความเย็ดเยื่อของเราทั้งหลาย เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า วัชระ ...
ละแล้วซึ่งความ

เย็ดเยื่อของเราทั้งหลายเทียบไป

[๑๘๗] ความเกิด ความเกิดพร้อม ... ความได้เฉพาะซึ่งอายตนะทั้งหลาย
ในหมู่สัตว์

นั้นๆ แห่งสัตว์เหล่านั้นๆ ชื่อว่าชาติ ในอุเททว่า "ชาติขุขัม โสภปริทุเทภณ อิมม
วิทวา

ปชฺชเหย ทุขัม" ดังนี้ ความแก่ ความเสื่อม ... ความแก่รอบแห่งอนิริยทั้ง
หลาย ชื่อว่าชรา.

ความโคก กิริยาที่โคก ... หรือของคนที่ถูกเหตุแห่งทุกข์อย่างใดอย่างหนึ่ง
กระทบเข้า ชื่อว่า

ความโศก ความร้องไห้ ความรำพัน ... หรือของคนที่ถูกเหตุแห่งทุกข์อย่างใด
อย่างหนึ่งกระทบใจ

ชื่อว่า ปริเทวะ.

คำว่า อธิ ความว่า ในจิตนี้ ฯลฯ ในมนุษยโลกนี้

คำว่า วิหว ความว่า ผู้รู้แจ้ง คืออริยความรู้แจ้ง มีญาณมีความแจ่มแจ้ง

เป็น

นักปราชญ์ ช่างทุกข์ ฯลฯ ทุกข์คือโศก ปริเทวะ ทุกข์ โทมนัส และอุปายาส

ชื่อว่าทุกข์.

คำว่า ชาติขร โสกาปริทุเททฺธ อธิ วิหว ปชฺชเหยฺย ทุกฺข ความว่า ผู้รู้
แจ้ง

คือ ถึงความรู้แจ้ง มีญาณมีความแจ่มแจ้ง เป็นปราชญ์พึงละ คือ พึงบรรเทา

ทำให้สิ้นสุด

ให้ถึงความไม่มีซึ่งชาติ ชรา ความโศก และความรำไรในอัตภาพนี้เพียง เพราะ
ฉะนั้น จึงชื่อว่า

ผู้รู้แจ้งพึงละชาติ ชรา ความโศก และความรำไรอันเป็นทุกข์ในอัตภาพนี้เสีย.
เพราะฉะนั้น

พระผู้มีพระภาคจึงตรัสว่า

วิภะขุณฺโณปติอยู่อย่างนั้น มีสติ ไม่ประมาท มีความรู้แจ้ง
ละความยึดถือว่า เป็นของเรา แล้วเที่ยวไป พึงละชาติ ชรา
ความโศกและความรำไรอันเป็นทุกข์ในอัตภาพนี้เสียทีเดียว.

[๑๘๔] ข้าแต่พระโคตม ข้าพระองค์ขอบใจพระดำรัส ของพระองค์
ผู้แสวงหาคุณอันยิ่งใหญ่ ที่ตรัสไว้แล้ว เป็นธรรมไม่มีอุทริ.
พระผู้มีพระภาคทรงละทุกข์ได้แล้วเป็นแน่ จริงอย่างนั้น ธรรม
นั้นอันพระองค์ทรงทราบแล้ว.

[๑๘๕] คำว่า เอตฺ โนสุเททวํ "เอตถินนุณณํ วิจ มหสิโน" ดังนี้ ความ
ว่า

ถ้อยคำ ทางถ้อยคำ เทสนา อุสนธิของพระองค์

คำว่า อธินุณณํ ความว่า ย่อยิบดี คือ ชอบใจ เบิกบาน อุณิเมทนา
ปรารภนา

พอใจ ขอประสงค์ รักใคร่ ติดใจ.

คำว่า มหสิโน ความว่า พระผู้มีพระภาคทรงแสวงหา เสาะหา ค้นหาศีล
ชั้นดีใหญ่ ฯลฯ

พระนาคทปัทบที่ไหนด เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า ข้าพระองค์ขอบใจพระดำรัสของ
พระองค์

ผู้แสวงหาคุณอันยิ่งใหญ่

[๑๘๖] คำว่า สหิตติตฺตํ โนสุเททวํ "สหิตติตฺตํ โคตม นูณริกํ" ดังนี้ ความว่า
อันพระองค์ตรัสแล้ว คือ ตรัสบอก ... ทรงประกาศแล้ว เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า
ตรัสดีแล้ว.

กิเลสทั้งหลายก็ดี ชั้นก็ดี อริสังขารก็ดี ท่านกล่าววว่า อุทริ โนสุเททวํ
"โคตม

นูณริกํ" เป็นธรรมที่ละอุทริ คือ เป็นศีลสงอุทริ ที่ละคืออุทริ ที่ระงับอุทริ หมด
นิพพาน

เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า ข้าแต่พระโคตม ... ตรัสดีแล้ว เป็นธรรมไม่มีอุทริ.

[๑๘๗] คำว่า อหุตา โนสุเททวํ "อหุตา หิ ภควา ปหสิสํ ทุกขํ" ดังนี้ เป็น

เครื่องกล่าวโดยส่วนเดียว เป็นเครื่องกล่าวโดยไม่มีคางสลับ เป็นเครื่องกล่าว
โดยไม่มีคาง

เครื่องเคลง เป็นเครื่องกล่าวโดยไม่มีคางสลับ เป็นเครื่องกล่าวแน่นอน เป็น
เครื่องกล่าวไม่ปิด

ค้ำว่า ฮทฐา นี้ เป็นเครื่องกล่าวแน่นั่น ค้ำว่า ภคฺคา นี้ เป็นเครื่องกล่าวโดย
เคารพฐุสฯ ค้ำว่า

ภคฺคา นี้ เป็นค้ำค้ำภคฺคา

คำว่า ปกัสิ ทุขํ ความว่า พระองค์ทรงละ คือ ทรงละขาด ทรงบรรเทา
ทรงทำ

ให้สิ้นสุด ให้ถึงความไม่มี ซึ่งชาติทุกข์ พยาธิทุกข์ มรณทุกข์ ทุกข์คือความโศก
ความรำพัน

ความทุกข์กาย ความทุกข์ใจ และความคับแค้นใจ เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า พระผู้มี
พระภาคทรง

ละทุกข์ได้แลแล้วเป็นแน่

[๑๘๘] คำว่า จริงอย่างนั้น ธรรมนั้นอันพระองค์ทรงทราบแล้ว ความว่า
จริงอย่างนั้น

ธรรมนั้นอันพระองค์ทรงทราบ คือ ทรงรู้ ทรงเห็ยเคียง ทรงพิจารณา ทรงให้
เลื่อมแจ้ง

ปรากฏแล้ว เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า จริงอย่างนั้น ธรรมนั้นอันพระองค์ทรงทราบ
แล้ว เพราะ

ฉะนั้น พราหมณ์นั้นจึงกล่าวว่า

ข้าแต่พระโคตม ข้าพระองค์ขอบใจพระดำรัสของพระองค์
ผู้แสวงหาคุณอันยิ่งใหญ่พิตรัสไว้แล้ว เป็นธรรมไม่มี
อุปริ. พระผู้มีพระภาคทรงละทุกข์ได้แลแล้วเป็นแน่ จริง
อย่างนั้น ธรรมนั้นอันพระองค์ทรงทราบแล้ว.

[๑๘๙] พระองค์เป็นพระมีตรัสสอนชนเหล่าใดบ่อยๆ ก็ชนนั้น
เหล่านั้นมีผลทุกข์ได้เป็นแน่ ข้าพระองค์มาพบแล้วซึ่ง
พระผู้มีพระภาคผู้ประเสริฐ จักขอแนะนำการขององค์. ขอ
พระผู้มีพระภาคพึงตรัสสอนข้าพระองค์บ่อยๆ บ้าง.

[๑๙๐] คำว่า เต จาปิ ในอุเทศว่า "เต จาปิ ฐน ปชฺเชยฺยํ ทุขํ" ดังนี้ คือ
กัษัตริย์ พราหมณ์ แพทย์ ศูทร คหฬัฏฐี บรรพชิต เทวดา มนุษย์ พึงจะได้

คำว่า ทุขํ ความว่า พังลง คือ พังบรรเท ทำให้สิ้นสุด ให้ถึงความไม่มีซึ่ง
ชาติทุกข์ ... ความคับแค้นใจ เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า ก็แม้ชนเหล่านั้นมีผลทุกข์
ได้เป็นแน่

[๑๙๑] คำว่า เย ในอุเทศว่า "เย ตํ มุนิ อภิลิตํ โสมเพยฺย" ดังนี้ คือ
กัษัตริย์

พราหมณ์ แพทย์ ศูทร คหฬัฏฐี บรรพชิต เทวดา มนุษย์ เมตตูกุพราหมณ์ย่อม

กล่าวกับ

พระผู้เป็นพระภาคฯ ตอ.

ญาณเรียกว่า โมนะ ในคำว่า มุนี ฯลฯ บุคคลนั้นล่วงแล้วซึ่งราคิธรรม

เป็น

เครื่องของ และตณฺหาเป็นดังว่าข่าย ย่อมเป็นมุนี

คำว่า อภิลิขิต โอวาทะ ความว่า ตรัสสอนโดยเอื้อเฟื้อ คือ ตรัสสอนเนื่องๆ
ตรัสสอน ปราสาสน้อยๆ เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า พระองค์เป็นพระมุนี ตรัสสอนชน
เหล่าใด

น้อยๆ.

[๑๙๒] เมตตคฺคพราหมณ์กล่าวกับพระผู้มีพระภาคว่า ต่ ในอุเทศว่า ตบัต
นสฺส สมิ

สมมุจ นาค.

คำว่า นสฺส สมิ ความว่า ข้าพระองค์ขอแนะนำ คือ ขอ สักการะ เคารพ
นมัส

บูชาด้วยกาย ด้วยจิต ด้วยข้อปฏิบัติอันเป็นไปตามประโยชน์ หรือด้วยการปฏิบัติ
ธรรมสมควร

แก่ธรรม

คำว่า สมมุจ ความว่า ข้าพระองค์มาพบ คือ มาประสบ มาหา มาเฝ้าแล้ว
ขอ

แนะนำพระองค์เฉพาะพระพักตร์.

คำว่า นาค ความว่า ผู้ไม่มีความชั่ว, พระผู้มีพระภาคไม่ทรงทำความชั่ว
เพราะฉะนั้น

จึงทรงพระนามว่า นาค. ไม่เสียดไปรู้ความชั่ว เพราะฉะนั้น จึงทรงพระนามว่า
นาค. ไม่เสียด

มาสู่ความชั่ว เพราะฉะนั้น จึงทรงพระนามว่า นาค.

พระผู้มีพระภาคไม่ทรงทำความชั่วอย่างไร เพราะฉะนั้น จึงทรงพระนามว่า
นาค. อุกุศล

ธรรมทั้งปวงอันทำให้เศร้าหมอง ให้เกิดในภพใหม่ มีความกระวนกระวาย มีทุกข์
เป็นวิบาก

เป็นเหตุตั้งแห่งชาติ ชราและมรณะต่อไป ท่านกล่าวว่าความชั่ว.

บุคคลไม่ทำความชั่วน้อยหนึ่งในโลก สัตว์แล้วซึ่งกิเลสเครื่องประกอบสัตว์ไว้
ทั้งปวง

ซึ่งเครื่องผูกทั้งหลาย เป็นผู้หลุดพ้นแล้ว ไม่เกี่ยวข้องกับเหตุทั้งปวง. บุคคลนั้นท่าน
กล่าวว่า เป็น

นาค ผู้คงที่ มีจิตอย่างนั้น

พระผู้มีพระภาคไม่ทรงทำความชั่วอย่างนั้น เพราะฉะนั้น จึงทรงพระนามว่า
นาค

พระผู้มีพระภาคไม่เสด็จไปอย่างไร เพราะฉะนั้น จึงทรงพระนามว่า นาค?
พระผู้มี

พระภาคไม่เสด็จไปสู่ฉนาคคติ ไม่เสด็จไปสู่โศกคติ ไม่เสด็จไปสู่โมหคติ ไม่
เสด็จไปสู่

ภยากคติ พระองค์ไม่เสด็จไปตมอำนาจราคะ ไม่เสด็จไปตมอำนาจโทสะ ไม่
เสด็จไปตมอำนาจ

โมหะ ไม่เสด็จไปตมอำนาจทิฐฐิ ไม่เสด็จไปตมอำนาจมานะ ไม่เสด็จไปตม
อำนาจอหังการะ

ไม่เสด็จไปตมอำนาจวิจิจจมา ไม่เสด็จไปตมอำนาจนุสัย ไม่ดักเนิน ไม่เสด็จ
ออก ไม่ชุก

พัดไป ไม่ถูกนำไป ไม่ถูกเคลื่อนไปด้วยธรรมอันเป็นพวก พระผู้มีพระภาคไม่เสด็จไปอย่างนี้

เพราะฉะนั้น จึงทรงพระนามว่า นาค

พระผู้มีพระภาคไม่เสด็จมาอย่างไร เพราะฉะนั้น จึงทรงพระนามว่า นาค? พระผู้มี

พระภาคไม่มียก ไม่ย่อมน ไม่กลับมายุติเล่ห์ทั้งหลาย ที่พระองค์ทรงจะได้แล้ว ด้วยโสดาปัตติ

มรรค ... ด้วยสหาคณิมรรค ... ด้วยอนาคณิมรรค ... ด้วยอรหัตตมรรค

พระผู้มีพระภาค

ไม่เสด็จมาอย่างนี้ เพราะฉะนั้น จึงทรงพระนามว่า นาค เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า ข้าพระองค์

มาพบพระผู้มีพระภาคผู้เป็นนาค จึงขอฉันสารพระองค์

[๑๙๓] คำว่า อปโป ม ภควา อภิสิต โอวเทยฺย ความว่า ขอพระผู้มีพระภาค

พึงตรัสสอนข้าพระองค์บ่อยๆ คือ โปรดตรัสสอนโดยเอื้อเฟื้อ ตรัสสอนเนื่องๆ ตรัสสอน

พร่ำสอนบ่อยๆ บ้าง เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า ขอพระผู้มีพระภาคพึงตรัสสอนข้าพระองค์บ่อยๆ

บ้าง. เพราะเหตุนี้ม พราหมณ์นั้นจึงกล่าวว่า

พระองค์เป็นพระมุนิ ตรัสสอนชนเหล่าใดบ่อยๆ ก็ชน

เหล่านั้นพึงจะทุกข์ได้เป็นแน่ ข้าพระองค์มาพบแล้ว

ซึ่งพระผู้มีพระภาคผู้ประเสริฐ จักขอฉันสารพระองค์

ขอพระผู้มีพระภาคพึงตรัสสอนข้าพระองค์บ่อยๆ บ้าง.

[๑๙๔] บุคคลที่พญามัจจุราชได้ว่าเป็นพราหมณ์ ผู้ถึงเวท ไม่มีกิเลสเครื่อง

กักขฬ ไม่ข้องเกี่ยวในภานภาพ ผู้มีขันธ์ได้แล้วยังโอบน้อม

โดยแท้ และเป็นผู้ข้ามถึงฝั่ง ไม่มีเสนาเขื่อน ไม่มีควม

สงสัย

[๑๙๕] คำว่า พราหมณ์ในอุเทศว่า ยัม พราหมณ์เวทคุ อธิชฌน ความว่า ชื่อว่า

เป็นพราหมณ์เพราะเป็นผู้ละเสียแล้วซึ่งธรรม ๗ ประการ. เป็นผู้ละสัถกาย

โพธิ์ วิจิตร

สัพพตปรมาส รากะ โทสะ โมหะ มานะ. เป็นผู้ลยอกุศลบาปธรรมอันทำให้
เศร้าหมอง

ให้เกิดในภพใหม่ มีความกระวนกระวาย มีทุกข์เป็นวิบาก เป็นที่ตั้งแห่งชาติ ชรา
และมรณะ

ต่อไป

(พระผู้มีพระภาคตรัสตอบว่า ดูกรสิริเย) พระผู้มีพระภาค
ลยเสียแล้วซึ่งธรรมอันลามกทั้งปวง ปราศจากมลทิน มีจิต

พระสุตตันตปิฎก เล่ม ๒๒ ขุททกนิกาย จูฬนิคมเทส - หน้าที่ 76

ตั้งมนีมีจิตตังขี ล้างแล้วจึงสงสาร เป็นผู้บริบูรณ์

พระผู้มีพระภาคนี้อันตณหาและทิวฐิไม่อาศัย เป็นผู้คงที่

บัณฑิตกล่าวว่าเป็นผู้ประเสริฐ.

ญาณในมรรค ๔ ตรัสว่าเวท ในคำว่า เวทํ ฯลฯ พรหมณ์นั้นเป็นเวท
เพราะล้าง
เสียซึ่งเวททั้งปวง.

คำว่า อธิชฺชยา ความว่า พึงรู้จัก คือ พึงรู้ทั่ว รู้แจ้ง รู้แจ้งเฉพาะ เทว
ตลอด

เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า พึงรู้จักผู้ใดว่าเป็นพรหมณ์ผู้ถึงเวท

[๑๙๖] คำว่า อธิชฺชนํ ในอุเทศว่า อธิชฺชนํ กามาว อสฺสํ ดังนี้ ความว่า
เครื่องกังวล คือ ฐานะ เครื่องกังวล คือ โทสะ โมหะ มานะ ทิฐิ กิเลส ทริต.
เครื่องกังวลเหล่านี้อันผู้ใดละขาดแล้ว ตัดขาดแล้ว สงบแล้ว สงบแล้ว ทำไม่ให้อาจเกิดขึ้น

เผาเสียแล้วด้วยไฟคือญาณ ผู้ที่พระผู้มีพระภาคตรัสว่า ไม่มีกิเลสเครื่องกังวล.

โดยอุทานว่า กาม กามมี ๒ อย่าง คือ วัตถุกาม ๑ กิเลสกาม ๑. ฯลฯ
เหล่านี้ตรัสว่า

วัตถุกาม ฯลฯ เหล่านี้ตรัสว่า กิเลสกาม

ชื่อว่าภพ คือ ภพ ๒ อย่าง. คือ กรรมภพ ๑ ภพให้ยึดมั่นในภวิสณิ ๑.

ฯลฯ นี้

ชื่อว่าภพให้ยึดมั่นในภวิสณิ.

คำว่า อธิชฺชนํ กามาว อสฺสํ ความว่า ไม่มีกิเลสเครื่องกังวล ไม่ข้องเกี่ยว
คือ

ไม่ข้องแวะ ไม่เกาะเกี่ยว ไม่พัวพัน ในภพภาพ เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า ผู้ไม่มีกิเลส
เครื่องกังวล

ไม่ข้องเกี่ยวในภพภาพ

[๑๙๗] คำว่า อหฺตา ในอุเทศว่า อหฺตา หิ โส โขยิมฺม อตฺติ ดังนี้ เป็น
เครื่อง

กล่าวโดยส่วนเดียว ฯลฯ คำว่า อหฺตา นี้เป็นเครื่องกล่าวแน่แท้. คำว่า โยิมฺ คือ
กามโยมะ

ภวโยมะ ทิฐิโยมะ อวิชชาโยมะ. คำว่า อตฺติ ความว่า ชำมแล้ว คือ ชำมขึ้น

แล้ว ข้าม

พันแล้ว ก็กล่งแล้ว เป็นไป่งแล้ว เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า ผู้นั้นได้ข้ามแล้วซึ่ง
โอบนี้

โดยแท้

[๑๙๘] คำว่า ตินฺนในอุเทศว่า "ตินฺน จ ปาริ อธิโล อากุโข" ดังนั้น
ความว่า

ผู้นั้นข้ามได้แล้ว คือ ข้ามขึ้น ข้ามพ้น ล่วงพ้นแล้ว เป็นไป่งแล้ว ซึ่งกามโอบะ
ภวโอบะ

พินฺนโอบะ อวิชาโอบะ มีความอยู่ครบแล้ว มีภรณ์อันประพาศแล้ว มีทางไกลอัน
ถึงแล้ว

มีทิศาถึงแล้ว มีที่สุดถึงแล้ว มีพรหมจรรย์อันรักษาแล้ว ถึงแล้วซึ่งวิสุทธิอัน
อุดม มีมรรค

อันเจริญแล้ว มีกิเลสอันละแล้ว มีอุปปารมย์อันแทงตลอดแล้ว มีนิโรธอันทำให้
แจ่มแจ้งแล้ว.

ผู้นี้กำหนดรู้ทั่วทุกขันธ์แล้ว ละสกุญธ์แล้ว เจริญมรรคแล้ว ทำนิโรธให้แจ่มแจ้งแล้ว รู้
คุณซึ่งธรรม

ที่ควรรู้อย่างแล้ว กำหนดรู้ซึ่งธรรมที่ควรกำหนดรู้แล้ว ละซึ่งธรรมที่ควรละแล้ว
เจริญซึ่งธรรมที่

ที่ควรเจริญแล้ว ทำให้แจ้งซึ่งธรรมที่ควรทำให้แจ้งแล้ว. ผู้นี้มีวิชาเพียงดัง
กลอนอันยอด

อุดมแล้ว มีชาติสังสารเพียงดังคุ้ยอันกลบแล้ว มีตัณหาเพียงดังเสากระเบียดอันนอน
ขึ้นแล้ว ไม่มี

สิ่งสลัก เป็นผู้ไกลจากกิเลสตั้งข้าศึก มีอัสมิมาแต่ดวงละมไปแล้ว มีภาระปลด
เสียแล้ว เป็น

ผู้ไม่เกียจของ ละนิมรณีนองค์ ๕ เสียแล้ว ประกอบด้วยอุเบกขาเมือง ๖ มีสติ
เป็นเครื่องรักษา

อย่างเอก มีธรรมเป็นที่พักพิง ๔ มีวิสุทธิสัจจะเฉพาะอย่างหนึ่งๆ บรรเทาเสียแล้ว
มีความ

แสงหาอันประเสริฐบริบูรณ์โดยชอบ มีความดำริไม่ขุ่นมัว มีกายสังขารระงับ
แล้ว มีจิตพ้น

วิเศษดีแล้ว มีปัญญาพิวิเศษดีแล้ว เป็นผู้บริบูรณ์ อยู่จบพรหมจรรย์แล้ว เป็น
บุรุษอุดม

เป็นบุรุษประเสริฐ เป็นผู้ถึงอรหัตผลอันประเสริฐ.

ผู้นี้ย่อมไม่ก่อ ไม่ทำลาย ทำลายเสร็จแล้วดำรงอยู่ ไม่ต้องละ ไม่ต้อง
ยึดถือ ละเสร็จ

แล้วดำรงอยู่ ย่อมไม่เจ็บ ไม่ยาก ตัดเสร็จแล้วดำรงอยู่ ไม่ต้องกำจัด ไม่ต้องก่อ
ก่อเสร็จ

แล้วดำรงอยู่ ชื่อว่าดำรงอยู่แล้ว เพราะเป็นผู้ประกอบด้วยศีลชั้น สภาสีชั้น
ปัญญาชั้น

มุตติชั้น มุตติญาณทัสนชั้น อันเป็นของพระอเสขะ ยังอริยสัจทั้งปวงให้แจ้ง

เฉพาะแล้ว

ดำรงอยู่ ล่วงเสียอย่างนั้นแล้วดำรงอยู่ ดับไฟไฟแล้วดำรงอยู่ ดำรงอยู่ในความ
เป็นผู้ไม่มัวเวียน

ยึดถือความชนะเสร็จแล้วดำรงอยู่ ดำรงอยู่ในความส่องแสงพิรุณ ดำรงอยู่ใน
เมตตาก กุณนา

มิตตา อุเบกขาอันบริสุทธิ์ ดำรงอยู่ในความบริสุทธิ์ส่วนเดียว ดำรงอยู่ในความ
เป็นผู้ไม่มี

กัมมัญญา (ตัณหา ทิฐิฐิ มาณะ) ดำรงอยู่เพราะความเป็นผู้พิเศษแล้ว ดำรง
อยู่เพราะความ

เป็นผู้มีจิตสงบ ดำรงอยู่ในที่สุดแห่งขันธ ดำรงอยู่ในที่สุดแห่งธาตุ ดำรงอยู่ใน
ที่สุดแห่งอายตนะ

ดำรงอยู่ในที่สุดแห่งคติ ดำรงอยู่ในที่สุดแห่งอุบัติ ดำรงอยู่ในที่สุดแห่งปฏิสนธิ
ดำรงอยู่ใน

ที่สุดแห่งภพ ดำรงอยู่ในที่สุดแห่งสังขาร ดำรงอยู่ในที่สุดแห่งวัฏฏะ ดำรงอยู่ใน
ภพอันมีในที่สุด

ดำรงอยู่ในอรรถภาพอันมีในที่สุด เป็นพระอรหันต์ทรงไว้ซึ่งร่างกายอันมีในที่สุด

พระชินนสพณ มีภาพเป็นครั้งแรก มีอรรถภาพและมีสงสาร

คือ ชำติ ชราและมรณะเป็นครั้งสุดท้าย ไม่มีภาพใหม่

พระสุตตันตปิฎก เล่ม ๒๒ ขุททกนิกาย จุฬินิเทศ - หน้าที่ 78

เพราะฉะนั้นจึงชื่อว่า เป็นผู้ชำนาญแล้ว.

อรรถนิพพาน ความสงบสังขารทั้งปวง ความละเอียดอุบายทั้งปวง ความสิ้น
ตัณหา
ความล้าระอากตัณหา ความดับตัณหา ความออกจากตัณหาเป็นเครื่องระอาก ตัณ
ว่าพัง ในบทว่า
ปารุ ดังนี้ ผู้เข้าถึงแล้วซึ่งพัง คือ บรรลุถึงพัง ไปสู่ส่วนสุด ถึงส่วนสุด ไปสู่ที่สุด
ถึงที่สุด
ไปสู่ส่วนสุดรอบ ถึงส่วนสุดรอบ ไปสู่ที่จบ ถึงที่จบ ไปสู่ที่ต้านทาน ถึงที่ต้านทาน
ไปสู่
ที่เร้น ถึงที่เร้น ไปสู่ที่พึง ถึงที่พึง ไปสู่ที่ไม่มีภัย ถึงที่ไม่มีภัย ไปสู่ที่ไม่เคลื่อนไหว
ถึงที่ไม่เคลื่อนไหว
ไปสู่อมตะ ถึงอมตะ ไปสู่นิพพาน ถึงนิพพาน ผู้นี้มีพรหมจรรย์อันเป็นเครื่องอยู่
อยู่จบแล้ว
มีภพประทุพฺติแล้ว ฯลฯ ไม่มีสังสาร คือ ขาติ ชราและมรณะ ไม่มีภพใหม่
เพราะฉะนั้น
จึงชื่อว่า เป็นผู้ชำนาญแล้ว ถึงพัง.

คำว่า ไม่มีเสาเขื่อน คือ ราคะเป็นเสาเขื่อน โทสะเป็นเสาเขื่อน โมหะเป็น
เสาเขื่อน
ความโกรธเป็นเสาเขื่อน ความผูกโกรธเป็นเสาเขื่อน ฯลฯ อุกุศลวิสังขารทั้ง
ปวงเป็นเสาเขื่อน
ผู้ใดละเสาเขื่อนเหล่านี้แล้ว ตัดขาด สงบ ระวังแล้ว ทำไม่ให้อากเกิดขึ้น เผาเสีย
แล้วด้วยไฟ
คือญาณผู้ันตรัสว่า เป็นผู้ไม่มีเสาเขื่อน

คำว่าผู้ไม่มีกิเลสสังขย คือ ความสังขยในกุศล ความสังขยในกุศลสุขัตถ์
ความ
สังขยในกุศลนิโรธ ความสังขยในกุศลนิโรธคามินิปฏิปทา ความสังขยในเงื่อน
เบื้องต้น ความ
สังขยในเงื่อนเบื้องปลาย ความสังขยในปัจจุสมุปฺปนธรรม คือ ความเป็นปัจจุ
แห่งสงฆาร
พิธีกรรมนี้ ความสังขย กิริยาที่สังขย ความเป็นผู้สังขย ความเคลื่อนไหว ความ

ไม่ตกลง

ความเป็นสองแง่ ความเป็นสองทาง ความลังเล ความไม่ถือเอาโดยส่วนเดียว
ความระแวง

ความระแวงรอบ ความตัดสินใจไม่ลง ความวิตกกังวล ความมีใจสั่นหวั่นไหว เห็น
ปานนี้ ผู้ใด

ละความสงสัยเหล่านี้ ... เผาเสียแล้วด้วยไฟ คือ ญาณผู้้นตรัสว่า เป็นผู้ไม่มี
ความสงสัย

เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า เป็นผู้ข้ามแล้ว ถึงฝั่ง ไม่มีสาเหวน ไม่มีความสงสัย

เพราะเหตุนี้

พระผู้มีพระภาคจึงตรัสว่า

บุคคลที่พึงรู้จักผู้ใดว่า เป็นพราหมณ์ ผู้ถึงเวท ไม่มีกิเลสเครื่อง
กักขฬ ไม่ข้องเกี่ยวในภพภูมิ ผู้้นได้ข้ามแล้วซึ่งโอชสน
โดยแท้ และเป็นผู้ข้ามถึงฝั่ง ไม่มีสาเหวน ไม่มี
ความสงสัย

พระสุตตันตปิฎก เล่ม ๒๒ ขุททกนิกาย จุฬินิเทศ - หน้าที่ 79

[๑๙๙] นรชนใดในศาสนานี้มีความรู้ เป็นเวทกุ สัตว์แล้วซึ่ง
ปาปกรรมเป็นเครื่องข้องในภาพน้อยและภาพใหญ่ นรชน
นั้นเป็นผู้ปราศจากตัณหา ไม่มีทุกข์ ไม่มีความหวัง. เรา
กล่าวว่า นรชนนั้นได้ข้ามแล้วซึ่งชาติและชรา.

[๒๐๐] คำว่า วิทูรา ในอุเทศว่า "วิทูรา จ โย เวทกุ นโร อหิ" ดังนั้น ความ
ว่า

ไปแล้วในวิชา มีบุญมีปัญญาแจ่มแจ้ง มีปัญญาทำลายกิเลส.

คำว่า โย ความว่า ฯลฯ มนุษย์ใด คือ เช่นใด.

บุญในวรรค ๔ ตั้สว่าเวท ในบทว่า เวทกุ นรชน นั้น ชื่อว่าเป็นเวทกุ
เพราะลาง
เสียซึ่งเวททั้งปวง.

คำว่า นโร ได้แก่ สัตว์ นระ มานพ ผู้อันเขาเลี้ยง บุคคล ผู้เป็นอยู่ ผู้ถึง
ชาติ

สัตว์เกิด ผู้ถึงความเป็นใหญ่ ๗ ผู้เกิดแต่พระมุนี

คำว่า อหิ คือ ในอิทธิวิน ฯลฯ ในมนุษย์โลกนี้ เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า นรชน
ใดใน
ศาสนานี้มีความรู้ เป็นเวทกุ.

[๒๐๑] คำว่า ภาวาเว ในอุเทศว่า "ภาวาเว สงคิมมิ วิสขช" ดังนั้น ความ
ว่า

ในภาพน้อยและภาพใหญ่คือ ในกรรมภาพ (กรรมภว) ในรูปภาพ (วิปากภว) ใน
กามภาพ

(กามธาตุ) ในกรรมภาพ ในกามภาพ ในรูปภาพ ในรูปภาพ ในกรรมภาพ ในรูปภาพ
ในรูปภาพ

ในรูปภาพ ในกรรมภาพ ในวิปากภวอันให้เกิดใหม่ในรูปภาพ ในภาพน้อยๆ ในคติ
น้อยๆ

ในอุปบัติบ่อยๆ ในภวิสนธิบ่อยๆ ในความเกิดแห่งอรรถภาพบ่อยๆ. ปาปกรรมเป็น
เครื่องข้อง

ในบทว่า สงคัม มี ๗ อย่าง คือ รากะ โทสะ โมหะ มานะ ทิฐิฐิ กิเลส ทุจริต เป็น
เครื่องข้อง.

คำว่า สละแล้ว คือ สัตว์แล้ว ซึ่งปาปกรรมเป็นเครื่องข้องทั้งหลาย. อีก

อย่างหนึ่ง

ความว่า สิ่งปลูกสร้างทั้งหลายเป็นเครื่องของ คือ เป็นเครื่องผูก

เครื่องพัน เครื่อง

คล้อง เครื่องเกี่ยวของ เครื่องผูกพัน เครื่องทักพัน เปรียบเหมือนง้างทั้งหลาย

ย่อมทำกรรม

ปลดปล่อยยาน คานหาม รถ เกวียน หรือล้อเลื่อน ย่อมให้เสียไป จันใด นรชน
นั้น

ละ สัตว์บาปธรรมเป็นเครื่องของเหล่านั้น หรือปลดปล่อยบาปธรรมทั้งหลาย
เป็นเครื่องของ

เป็นเครื่องผูกไว้ เป็นเครื่องพัน เป็นเครื่องคล้องไว้ เป็นเครื่องเกี่ยวของ เป็น
เครื่องพัวพัน
เป็นเครื่องผูกพัน ฉะนั้นเหมือนกัน เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า สัตว์เลี้ยงชีพบาปกรรม
เป็นเครื่องขัง
ในภพน้อยและภพใหญ่

[๒๐๒] รูปตัณหา สัทตัณหา คันธตัณหา รสตัณหา โสณทัฬหตัณหา
ธรรมตัณหา
ชื่อว่า ตัณหา ในอุเทศว่า "โส วิตถุณฺเห อนิโฆ นิราโส อุตฺตริ โสชาติชฺรติ พุ
มฺมิ"
ดังนั้น ทรงใดละตัณหานี้แล้ว ... เผาเสียแล้วด้วยไฟคือญาณ ทรงนั้นตรัสว่า
เป็นผู้ปราศจาก
ตัณหา คือ เป็นผู้ละตัณหา คายตัณหา ปล่อยตัณหา ละตัณหา สะคืนตัณหา
ปราศจาก
ราคะ สละราคะ คายราคะ ปล่อยราคะ ละราคะ สะคืนราคะ ไร้ความหวง เป็น
ผู้ดับ
เือกเย็นแล้ว เสวยสุขอยู่ด้วยตนอันประเสริฐ เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า ทรงนั้น
เป็นผู้ปราศจาก
ตัณหา.

คำว่า อนิโฆ ความว่า ราคะ โทสะ โมหะ ความโกรธ ความผูกโกรธ ฯลฯ
อุคฺคสวธิสังขารทั้งปวง เป็นทุกข์. ทรงใดละทุกข์เหล่านี้แล้ว ... เผาเสียแล้ว
ด้วยไฟ คือ ญาณ
ทรงนั้นตรัสว่า ไร้ทุกข์.

คำว่า ไร้ความหวง ความว่า ตัณหา ราคะ สราคะ ฯลฯ อวิชฌา โสกะ
อุคฺคสมูล
ตรัสว่าความหวง. ทรงใดละความหวง คือ ตัณหานี้แล้ว ... เผาเสียแล้วด้วย
ไฟ คือ ญาณ
ทรงนั้นตรัสว่า ไร้ความหวง.

ความเกิด ความเกิดพร้อม ... ความได้เฉพาะซึ่งอายตนะทั้งหลาย ในหมู่
สัตว์นั้นๆ
แห่งสัตว์นั้นๆ ชื่อว่าชาติ. ความแก่ ความเสื่อม ... ความแก่แห่งอินทรีย์ทั้ง

หลายในหมู่สัตว์

นั้นๆ แห่งสัตว์นั้นๆ ชื่อว่า ชรา. ความตาย ความจุติ ... ความทอดทิ้งซากศพ
ความขาด

แห่งชีวิตนกรียทั้งหลาย จากหมู่สัตว์นั้นๆ แห่งสัตว์นั้นๆ ชื่อว่า มรณะ. คำว่า นร
ชนนั้น

เป็นผู้ปราศจากตัณหา ไม่มีความทุกข์ ไม่มีความกังวล เรากล่าวว่า นรชนนั้นได้
ข้ามแล้ว ซึ่ง

ชาติชรา ความว่า นรชนนั้นได้เป็นผู้ปราศจากตัณหา ไม่มีความทุกข์ ไม่มีความกังวล
เรากล่าว

เอก ... ประกาศว่า นรชนนั้นได้ข้ามแล้ว คือ ข้ามพ้น ก้าวล่วง เป็นไปล่วง ซึ่ง
ชาติ ชรา

และมรณะ เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า นรชนนั้นเป็นผู้ปราศจากตัณหา ไม่มีความทุกข์ ไม่
มีความกังวล

เรากล่าวว่า นรชนนั้นได้ข้ามแล้วซึ่งชาติและชรา. เพราะเหตุนี้ พระผู้มีพระ
ภาคจึงตรัสว่า

พระสุตตันตปิฎก เล่ม ๒๒ ขุททกนิกาย จุฬินิเทศ - หน้าที่ 81
นรชนใดในศาสนานี้มีความรู้ เป็นแนวทูล สัตว์แล้วซึ่งรูป
ธรรมเป็นเครื่องข่มในภาพน้อยและภาพใหญ่ นรชนนั้น
เป็นผู้ปราศจากตัณหา ไม่มีทุกข์ ไม่มีความหวัง เรากล่าว
ว่านรชนนั้นได้ข้ามแล้วซึ่งชาติและชรา.

พร้อมด้วยเวลาจบพระคาถา เมตตุมพรหมณ์ ฯลฯ นั้นประณมัญชลี
นโมสการพระผู้มี
พระภาคประกาศว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ พระผู้มีพระภาคเป็นศาสดาของข้า
พระองค์ ข้าพระองค์
เป็นสมณ ดั่งนี้แล

จบ เมตตุมภกฏโกฏนิกายที่ ๔.

โศตมณณกัปปุณานิกาย
ว่าด้วยปัญหาของท่านโศตะ

[๒๐๓] (ท่านโศตะทูลถามว่า)

ข้าแต่พระผู้มีพระภาค ข้าพระองค์ขอทูลถามปัญหานี้ ขอ
พระองค์โปรดตรัสบอกปัญหานี้แก่ข้าพระองค์ ข้าแต่พระ
องค์ผู้แสงหาธรรมอันใหญ่ ข้าพระองค์ยอมทั้งพระวาจา
ของพระองค์ บุคคลได้ฟังพระดำรัสของพระองค์แล้ว พึง
ศึกษาถึงนิพพานเพื่อตน

[๒๐๔] คำถามในคำว่า ปุณฺณมิ ในอุเทศว่า "ปุณฺณมิ ตํ ภควา พุริหิ เม
ตํ" ดังนี้
มี ๓ อย่าง คือ อธิกฺขลฺชีตนาปุณฺนา ๑ วิกฺขลฺสังสํภานาปุณฺนา ๑ วมิตฺเตนนาปุณฺนา
๑. ฯลฯ

ปุณฺนา ๓ อย่างนี้ ฯลฯ ตามถึงนิพพาน

คำว่า ปุณฺณมิ ตํ ความว่า ข้าพระองค์ขอทูลถาม คือ ทูลวิงวน ทูลขู่เชิญ
ทูลให้
ประกาศปัญหานี้ ขอพระองค์จงตรัสบอกปัญหานี้แก่ข้าพระองค์ เพราะฉะนั้น
จึงชื่อว่า

ข้าพระองค์ขอทูลถามปัญหานี้

คำว่า ภควา นี้ เป็นเครื่องกล่าวโดยเคารพ ฯลฯ คำว่า ภควา นี้ เป็นลัทธิ
กัมมัญญิ

คำว่า พุริหิ เม ตํ ความว่า ขอพระองค์โปรดตรัสบอก คือ โปรดบอก ...
ขอทรงโปรด

ประกาศ เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า ข้าแต่พระผู้มีพระภาค ข้าพระองค์ขอทูลถาม
ปัญหานี้ ขอ

พระองค์โปรดตรัสบอกปัญหานี้แก่ข้าพระองค์

คำว่า อิจฺจ ในอุเทศว่า "อิจฺจายสฺมา โธตโก" ดังนี้ เป็นมทสนธิ. คำว่า
อายสฺมา

เป็นเครื่องกล่าวด้วยความรัก. คำว่า โธตโก เป็นชื่อ ฯลฯ เป็นคำร้องเรียกของ
พรหมณ์นั้น

เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า ท่านพระโศตะทูลถามว่า.

[๒๐๕] คำว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เลื่องลือใหญ่ ข้าพระองค์ย่อมหวังพระ
วาทของ
พระองค์ มีความว่า ข้าพระองค์ย่อมหวัง คือ ย่อมจำแนง ปราบปราม ยินดี
ประสงค์ รักใคร่
ขอบใจ ซึ่งพระดำรัส คือ คำเป็นทาง เทศาณ อนุสสติ ของพระองค์.

คำว่า มเหสี ความว่า ชื่อว่ามเหสีเพราะอรรกว่ากระไร? ชื่อว่ามเหสีเพราะอรรกว่า

พระผู้มีพระภาคทรงแสงหา สะหา คันทหา ซึ่งศีลชั้นใหญ่ ฯลฯ พระนราสาประทับที่ไทร

เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า มเหสี เพราะเหตุนี้ จึงชื่อว่า ข้าแต่พระองค์ผู้แสงหาธรรมใหญ่

ข้าพระองค์ย่อมหวังเฉพาะซึ่งพระวาทะของพระองค์.

[๒๐๖] คำว่า บุคคลได้ฟังพระดำรัสของพระองค์แล้ว ความว่า บุคคลได้ฟังคือ ได้ยิน

ศึกษา เข้าไปทรงจำ เข้าไปกำหนดแล้ว ซึ่งพระดำรัส คือ คำเป็นทาง เทศนาอันสุดอันของ

พระองค์ เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า บุคคลได้ฟังพระดำรัสของพระองค์แล้ว.

[๒๐๗] ศึกษา ในคำว่า ศึกษา ในอุเทศว่า "ศึกษา นิพพานมุตตโน" ดังนี้ มี ๓

อย่าง คือ อธิสัสสิกขา ๑ อธิจิตตสิกขา ๑ อธิปัญญสิกขา ๑ ฯลฯ นี้ย่ออธิปัญญสิกขา.

คำว่า นิพพานมุตตโน ความว่า ฟังศึกษาเมื่ออิสร เมื่ออิจิต เมื่ออธิปัญญเพื่อดับ

ราคะ โทสะ โมหะ โภคะ อุปาทา เพื่อสงบ เพื่อเข้าไปสงบ เพื่อสงบวิเศษ เพื่อดับ

เพื่อละละคืน เพื่อระงับ ฯลฯ อุกุศลสังขารทั้งปวง เพื่อนี้ถึงสิกขา ๓ อย่างนี้จึงฟังศึกษา

เมื่อรู้ก็ฟังศึกษา เมื่อเห็นก็ฟังศึกษา เมื่อพิจารณาก็ฟังศึกษา เมื่ออธิฐานจิตก็ฟังศึกษา เมื่อ

โน้มใจไปด้วยศรัทธาก็ฟังศึกษา เมื่อประกอบด้วยเพียรก็ฟังศึกษา เมื่อเข้าไปตั้งสติก็ฟังศึกษา

เมื่อตั้งจิตก็ฟังศึกษา เมื่อรู้ด้วยปัญญาก็ฟังศึกษา เมื่อรู้ยิ่งด้วยปัญญารู้ยิ่งก็ฟังศึกษา เมื่อ

กำหนดรู้ด้วยปัญญาเครื่องกำหนดรู้ก็ฟังศึกษา เมื่อละธรรมที่ควรละก็ฟังศึกษา เมื่อเจริญธรรมที่

ควรเจริญทั้งศึกษา เมื่อทำให้แจ้งซึ่งธรรมที่ควรทำให้แจ้งก็ทั้งศึกษา สมาทาน
ประพฤติ

สมาทานปฏิบัติไป เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า ทั้งศึกษานิพพานเพื่อตน เพราะเหตุ
นั้น พรหมณ์
นี้จึงกล่าวว่า

ข้าแต่พระผู้มีพระภาค ข้าพระองค์ขอทูลถามปัญหานี้ ขอ
พระองค์จงตรัสบอกปัญหานี้แก่ข้าพระองค์ ข้าแต่พระองค์
ผู้เลมเหลียวอันใหญ่ ข้าพระองค์ย่อมหวังพระวาจาของ
พระองค์ บุคคลได้ฟังพระดำรัสของพระองค์แล้ว ทั้งศึกษา
นิพพานเพื่อตน

[๒๐๘] (พระผู้มีพระภาคตรัสตอบว่า ดูกรโธตะ)

ถ้าเช่นนั้น ท่านจงเป็นผู้มีปัญญา มีสติ ทำความเพียรใน
วิธุลีนี้แหละ. บุคคลได้ฟังคำแต่ปากเรานี้แล้ว พึงศึกษา
นิพพานเพื่อตน

[๒๐๙] คำว่า ถ้าเช่นนั้น ท่านจง ... ทำความเพียร ความว่า ท่านจง
ทำความเพียร
ทำความหั่น ทำความเป็นผู้มีความหั่น ทำความพยายาม ทำความทรงจำ
ทำความเป็นผู้กล้า
ยังฐานะให้เกิด ให้เกิดพร้อม ให้เข้าไปตั้งไว้ ให้บังเกิด ให้บังเกิดเฉพาะ เพราะ
ฉะนั้น จึง

ชื่อว่า ถ้าเช่นนั้น ท่านจง ... ทำความเพียร.

พระผู้มีพระภาคตรัสเรียกพรหมณ์นั้นโดยชื่อว่า โธตะ ในอุเทศว่า โธทกา
ติ ภควา.

คำว่า ภควา นี้ เป็นเครื่องกล่าวโดยเคารพ ฯลฯ คำว่า ภควา นี้ เป็นลัทธิ
กัมมัญญู

เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า พระผู้มีพระภาคตรัสตอบว่า ดูกรโธตะ.

[๒๑๐] คำว่า อธิ ในอุเทศว่า 'อิเธว นิปปโก สโต' ดังนี้ คือ วิธุลีนี้ ใน
ความ
ควรนี้ ในความชอบใจนี้ ในความถือมั่น ในธรรมนี้ ในวินัยนี้ ในธรรมวินัยนี้ ใน
ปาฬกนี้

ในพรหมจรรย์นี้ ในสัตตสุกาสนี้ ในอรรถาพิน ในมนุษยโลกนี้

คำว่า นิปปโก ความว่า เป็นผู้มีความเพียร คือ เป็นบัณฑิต มีความรู้ มีความ
ตรัสรู้ มีญาณ

มีปัญญาเข้มแข็ง มีปัญญาทำลายกิเลส.

คำว่า สโต ความว่า มีสติด้วยเหตุ ๔ ประการ คือ มีสติเจริญสติปัฏฐาน
เครื่องพิจารณา

เห็นภายในภายใน ฯลฯ ผู้มีตรัสว่ามีสติ เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า เป็นผู้มีความเพียร มี
สติ . . . ใน

วิธุลีนี้แหละ.

[๒๑๑] คำว่า ได้ฟังคำแต่ปากเรานี้แล้ว ความว่า ได้ยิน คือ ได้ฟัง ศึกษา

เข้าไป

ทรงจำ เข้าไปกำหนดแล้วซึ่งอ้อยคำ คำเป็นทาง เทคน อุตุนิของเรา แต่ปาก
เรานี้ เพราะ

ฉะนั้น จึงชื่อว่า บุคคลได้ฟังคำแต่ปากเรานี้แล้ว.

[๒๑๒] สิกขา ในคำว่า สิกขา ในอุเทศว่า "สิกขา นิพพานุตตโน" ดังนี้ มี

๓

คือ อธิสสิกขา อจิตตสิกขา อธิปัญญาสิกขา ฯลฯ นี้ ชื่อว่า อธิปัญญาสิกขา.

คำว่า นิพพานุตตโน ความว่า พึงศึกษาเมื่ออิสร เมื่ออจิต เมื่ออธิปัญญา

... สภาทาน

ปฏิบัติ เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า พึงศึกษานิพพานเพื่อตน เพราะเหตุนี้ พระผู้มี
พระภาคจึงตรัสว่า

พระสุตตันตปิฎก เล่ม ๒๒ ขุททกนิกาย จุฬินิเทศ - หน้าที่ 85

ถ้าเช่นนั้น ท่านจงเป็นผู้มีปัญญา มีสติ ทำความเพียรในอิริยาบถ
นี้แหละ. บุคคลได้ฟังคำแต่ปากเรานี้แล้ว พึงศึกษากิจพยาน
เพื่อตน

[๒๑๓] ข้าพระองค์ย่อมเห็นพระองค์ผู้เป็นเทพผู้ไม่มีเครื่องกำวล เป็น
พรหมณ์ เทียบอยู่ในมนุษยโลก. ข้าแต่พระองค์ผู้มีพระสมันต์
จักขุ ข้าพระองค์ขอผู้สการพระองค์นั้น ข้าแต่พระสัทกะ
ขอพระองค์จงปลดปล่อยข้าพระองค์ จากความสงสัยทั้งหลาย

[๒๑๔] เทพในอุเทศว่า "ปุตฺตสมันห์ เทวมนุสฺสโลก" ดังนี้ มี ๓
คือ สมมติเทพ ๑ อุบัติเทพ ๑ วิสสุทฺธิเทพ ๑. สมมติเทพเป็นไฉน? พระราชา
พระราช

กุมารและพระเทวี เรียกว่า สมมติเทพ

อุบัติเทพเป็นไฉน? เทวดาชาวจาตุมหรรษิชา เทวดาชาวดาวดึงส์ เทวดา
ชาวยามา

เทวดาชาวดุสิต เทวดาชาวนิมมานรดี เทวดาชาวปรนิมิตตสวรรค์ เทวดาที่ห้าม
เนื่องในหมู่พรหม

และเทวดาในชั้นที่สูงกว่า เรียกว่า อุบัติเทพ

วิสสุทฺธิเทพเป็นไฉน? พระอรหันต์ที่หมดสฬสาวกของพระตถาคต และพระ
ปัจเจก

สัมพุทธเจ้า เรียกว่า วิสสุทฺธิเทพ

พระผู้มีพระภาคเป็นเทพ เป็นเทพยิ่งกว่าสมมติเทพ กว่าอุบัติเทพ และกว่า
วิสสุทฺธิเทพ

ทั้งหลาย เป็นเทพยิ่งกว่าเทพ เป็นสัพพัญญูยิ่งกว่าสัพพัญญู เป็นนาคยิ่งกว่านาค เป็นเจ้า
คนยิ่งกว่า

เจ้าคณะ เป็นนุญยิ่งกว่านุญ เป็นพระราชยิ่งกว่าพระราช.

คำว่า ปุตฺตสมันห์ เทว มนุสฺสโลก ความว่า ข้าพระองค์ย่อมเห็นพระองค์ผู้
เป็นเทพ

คือ ย่อมเห็นพระองค์ผู้เป็นอุบัติเทพ ย่อมเห็น ย่อมดู ย่อมเลดู ย่อมเพ่งดู ย่อมเข้าใจ
พิจารณา

ซึ่งพระองค์ผู้เป็นเทพยิ่งกว่าเทพ เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า ข้าพระองค์ย่อมเห็น
พระองค์ผู้เป็นเทพ ...

ในมนุษย์โลก.

[๒๒๕] คำว่า อธิคุณ ในอุเทศว่า "อธิคุณ พราหมณ์ อริยมาน" ดังนั้น
ความว่า

ฐานะ โทสะ โมหะ มานะ ทิฐิ กิเลส ทุจริต เป็นเครื่องกังวล เครื่องกังวลเหล่านี้

อันพระผู้มีพระภาคผู้ตรัสรู้แล้ว ทรงละได้แล้ว ตัดรากขาดแล้ว ทำให้ไม่ให้มีที่ตั้งดัง
ตาลยอดด้วน

พระสุตตันตปิฎก เล่ม ๒๒ ขุททกนิกาย จูฬนิเทศ - หน้าที่ 86

ให้ถึงความไม่มี ไม่ให้เกิดขึ้นอีกต่อไปเป็นธรรมดา เพราะเหตุนั้น พระผู้มีพระภาคผู้ตรัสแล้ว
จึงชื่อว่าไม่มีเครื่องกังวล.

คำว่า พราหมณ์ ความว่า พระผู้มีพระภาคชื่อว่าป็นพราหมณ์ เพราะทรง
ลยธรรม
๗ ประการแล้ว คือ ทรงลยสักกายทิฐิ วิจิกขา สัตถพตปรามาส ราคะ โทสะ
โมหะ
มานะ และทรงลยธรรมทั้งหลายที่เป็นอกุศลอันลามก อันทำให้เศร้าหมอง ให้
เกิดในภพใหม่

มีความกระวนกระวาย มีทุกข์เป็นนิบาก เป็นที่ตั้งแห่งชาติ ชราและมรณะต่อไป.

(พระผู้มีพระภาคตรัสว่า ดูกรสงฆ์)

พระผู้มีพระภาคลยเสียแล้วซึ่งธรรมอันลามกทั้งปวง ปราศจาก
มลทิน มีจิตตั้งมั่น มีจิตคงที่ ล่วงแล้วซึ่งสงสาร เป็นผู้บริบูรณ์
พระผู้มีพระภาคนั้น ตัณหาและทิฐิไม่อาศัยแล้ว เป็นผู้ซึ่ง
บัดนี้ตกลงแล้ว เป็นผู้ประเสริฐ.

คำว่า อริยมาน ความว่า เทียบไป เทียบไปทั่ว ผิดเปลี่ยนอริยาบท รักษา
เป็นไป

เยี่ยงนก เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า ผู้ไม่มีเครื่องกังวล เป็นพราหมณ์ที่เทียบไป

[๒๑๖] โอศกพราหมณ์กล่าวกะพระผู้มีพระภาคว่า ต่ ในอุเทศว่า "ตนได้
นโมสนามิ
สมนตคฤขุ" ดังนี้

คำว่า นโมสนามิ ความว่า ข้าพระองค์ขอแสดงความคารวะด้วยกาย ด้วยวาจา ด้วย
จิต ขอ
แสดงความคารวะขอปฏิบัติอันเป็นไปตามประโยชน์ หรือขอแสดงความ สักการะ เคารพ
นโม

บูชา ด้วยการปฏิบัติธรรมสมควรแก่ธรรม

พระสัมพันธัญญะเรียกว่าสมันตคฤขุ ในบทว่า สมนตคฤขุ. พระผู้มีพระ
ภาคทรง

เข้าไป เข้าไปพร้อม เข้ามา เข้ามาพร้อม เข้าถึง เข้าถึงพร้อม ประกอบด้วยพระ
สัมพันธัญญะ

ญาณนั้น

พระตถาคตพระองค์นั้น ไม่ทรงเห็นอะไร น้อยหนึ่งในโลกนี้
อึ่ง ไม่ทรงรู้อะไร ที่ไม่ทรงรู้แล้ว ไม่มีเลย. พระตถาคต
ทรงรู้ถึงธรรมทั้งปวง ธรรมชาติใดที่ควรแนะนำอยู่ พระ
ตถาคตทรงรู้ถึงธรรมชาตินั้นแล้ว เพราะฉะนั้น พระตถาคต
จึงชื่อว่า มีพระสัมมตปัญญา.

พระสุตตันตปิฎก เล่ม ๒๒ ขุททกนิกาย จุฬินิเทศ - หน้าที่ 87

เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า ข้าแต่พระองค์ผู้มีพระสันตจักขุ ข้าพระองค์ ขอ
น้อมสการพระองค์

[๒๑๗] คำว่า สักกะ ในอุเททว่า "ปณฺณ มํ สุกก กัมมกัหิ" ดังนี้ ความ
ว่า

พระผู้มีพระภาคทรงผนวชจากคหบดีสกุล แม้เพราะเหตุนี้ จึงชื่อว่าสักกะ. อีก
อย่างหนึ่ง พระผู้มี

พระภาคเป็นผู้มีอําคัง มีอําคังมาก นับว่ามีอําคัง แม้เพราะเหตุนี้ พระองค์จึงชื่อ
ว่าสักกะ.

พระองค์มีอําคังเหล่านี้ คือ อําคังคือศรัทธา อําคังคือศีล อําคังคือวิริ อําคังคือ
โศตตปเป

อําคังคือสุตะ อําคังคือจาคะ อําคังคือปัญญา อําคังคือสติปัญญาน อําคังคือ
สัมมปธาน

อําคังคืออิทธิบาท อําคังคืออินทริย อําคังคือพระ อําคังคือโพธิมงคล อําคังคือ
มรรค

อําคังคือผล อําคังคือนิพพาน พระผู้มีพระภาคมีอําคังมาก นับว่ามี
อําคัง ด้วย

รัตนอําคังทั้งหลายอย่างนี้ แม้เพราะฉะนั้น พระองค์จึงชื่อว่าสักกะ. อีกอย่างหนึ่ง
พระผู้มี

พระภาคเป็นผู้ฉลาด ผู้รอบคอบ อาจหาญมีความสามารถ ผู้กล้า ผู้เฝ้าระวัง ผู้
ก้าวหน้

ผู้ไม่ขลาด ผู้ไม่หวาดเสียว ผู้ไม่สะดุ้ง ผู้ไม่ท้อ ละความกลัวความขลาดเสียวแล้ว
ปราศจาก

ความเป็นผู้ขลาดกลัวตนเอง แม้เพราะเหตุนี้ จึงชื่อว่า สักกะ.

วิจิตร คือ ความสงัดในทุกข์ ความสงัดในทุกข์สุข ความสงัดใน
ทุกข์

นิโรธ ความสงัดในทุกข์นิโรธคณินปฏิปทา ความสงัดในเงื่อนเงื่อนต้น ความ
สงัดในเงื่อน

เงื่อนปลาย ความสงัดทั้งในเงื่อนเงื่อนต้นและเงื่อนเงื่อนปลาย ความสงัดใน
ธรรมที่อาศัยกัน

เกิดขึ้น คือ ความที่สังขารอิทธิธรรมนี้เป็นปัจจัยแก่กันและกัน ความสงัด กิริยา

ผู้สงสัย

ความเป็นผู้สงสัย ความเคลือบแคลง ความไม่ตกลง ความเป็นสองแง่ ความเป็นสองทาง

ความลังเล ความไม่ถือเอาโดยส่วนเดียว ความระแวง ความระแวงโดยรอบ ความตัดสินใจ

ไม่ลง ความพิศตรันคร้าม ใจสั่นท้อ เรียกว่า กัมภฎา.

คำว่า ข้าแต่พระสัทกะ ขอพระองค์จงปลดปล่อยข้าพระองค์ จากความสงสัยทั้งหลาย

ความว่า ขอพระองค์จงปลดปล่อย จงปล่อย จงถอนขึ้น จงหลุดชัก จงให้ข้าพระองค์ออกไป

จากอตุร คือความสงสัย เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า ข้าแต่พระสัทกะ ขอพระองค์จงปลดปล่อย

ข้าพระองค์จากความสงสัยทั้งหลาย. เพราะเหตุนี้ พระภิกษุจึงทูลว่า

ข้าพระองค์ย่อมเห็นพระองค์ผู้เป็นเทพเจ้า ผู้ไม่มีเครื่องกังวล

เป็นพรหมณ์เพียงอยู่ในมนุษยโลก. ข้าแต่พระองค์ผู้มีสัมมัตตัญญู

พระสุตตันตปิฎก เล่ม ๒๒ ขุททกนิกาย จุฬินิเทศ - หน้าที่ 88

ข้าพระองค์ขอมีฐาการพระองค์นั้น ข้าแต่พระสักกะ ขอ

พระองค์จงปลดปล่อยข้าพระองค์ จากความสงสัยทั้งหลาย

[๒๓๘] ดูกรโธตตะ เราไม่อาจปลดปล่อยใครๆ ที่มีความสงสัยในโลกได้
ก็แต่ท่านเมื่อมารู้ธรรมอันประเสริฐ พึงข้ามโศกนี้ได้ด้วยความรู้
อย่างนี้

[๒๓๙] คำว่า เราไม่อาจปลดปล่อย ความว่า เราไม่อาจ ปลด ปล่อย แก่
ปล่อย
ถุเขิน จุดข้าท่านให้ออกจากอุทกาค คือความสงสัยได้ แม้ด้วยเหตุอย่างนี้ดังนี้
จึงชื่อว่า เรา
ไม่อาจปลดปล่อย.

อีกอย่างหนึ่ง เราไม่อาจ ไม่สามารถ ไม่อุตสาหะ ไม่พยายาม ไม่กระทำ
ความขึ้น
ไม่กระทำความเป็นผู้มีอำนาจขึ้น ไม่กระทำเรี่ยวแรง ไม่ทำความทรงจำ ไม่
ทำความเพียร ไม่ยัง
ฉันทะให้เกิด ให้เกิดพร้อม ให้บังเกิด ให้บังเกิดเฉพาะ เพื่อจะแสดงธรรมแก่บุคคล
ผู้ไม่มี
ศรัทธา ไม่มีฉันทะ ผู้เกียจคร้าน มีความเพียรเลว ไม่ปฏิบัติตาม แม้ด้วยเหตุ
อย่างนี้ ดังนี้
จึงชื่อว่า เราไม่อาจปลดปล่อย.

อีกอย่างหนึ่ง ถ้าบุคคลเหล่านั้นพึงปลดปล่อยได้ ก็ไม่ต้องมีใครๆ อื่นช่วย
ปลดปล่อย.

บุคคลทั้งหลายเป็นผู้ปฏิบัติปฏิปทาอันชอบ ปฏิปทาสมาควร ปฏิปทาอันเป็นไป
ตามประโยชน์

ปฏิบัติธรรมอันสมควรแก่ธรรม ด้วยเรี่ยวแรง กำลัง ความเพียร ความบากบั่น
ของตน ด้วย

เรี่ยวแรงของบุรุษ ด้วยกำลังของบุรุษ ด้วยความเพียรของบุรุษ ด้วยความบากบั่น
ของบุรุษ อัน

เป็นส่วนของตนเอง พึงปลดปล่อยได้ แม้ด้วยเหตุอย่างนี้ ดังนี้ จึงชื่อว่า เราไม่
อาจปลดปล่อย.

สมจริงตามพระดำรัสที่พระผู้มีพระภาคตรัสไว้ว่า ดูกรจุนทะ บุคคลนั้นหนอ

เป็นผู้

ติดอยู่ด้วยตน จักหาขึ้นซึ่งบุคคลอื่นผู้ติดอยู่ได้ ข้อนี้ ไม่ใช่ฐานะที่จะมีได้

ดูกรจุนทะ

บุคคลนั้นหนอ ไม่ได้ฝึก ไม่ได้ถูกแนะนำ ไม่ได้รอบแล้วด้วยตนเอง จักฝึกจัก
แนะนำให้

บุคคลอื่นให้ติดรอบได้ ข้อนี้ ไม่ใช่ฐานะที่จะมีได้ แม้ด้วยเหตุอย่างนั้น ดังนี้ จึงชื่อ
ว่า เราไม่

อาจปลดปล่อยได้

สมจริงตามพระดำรัสที่พระผู้มีพระภาคตรัสไว้ว่า

กรรมชั่วอันบุคคลทำด้วยตนเองแล้ว จักเศร้าหมองด้วยตนเอง.

กรรมชั่วอันบุคคลไม่ทำด้วยตนเองแล้ว ย่อมบริสุทธิ์ด้วยตนเอง.

พระสุตตันตปิฎก เล่ม ๒๒ ขุททกนิกาย จูฬนิคาเย - หน้าที่ 89

ความบริสุทธิ์ ความไม่บริสุทธิ์ เจาะตะตน ผู้เฒ่าช่วย

ชำระผู้เฒ่าให้บริสุทธิ์หาได้ไหม

แม้ด้วยเหตุอย่างนั้น จึงชื่อว่า เราไม่อาจปลดเปลื้อง.

สมจริงตามพระดำรัสที่พระผู้มีพระภาคตรัสไว้ว่า ดูกรพราหมณ์ นิพพานก็
ตั้งอยู่อย่างนั้น

แหละ. หนทางนิพพานก็ตั้งอยู่. เราผู้เฒ่าเฒ่าก็ตั้งอยู่. ก็เมื่อเป็นอย่างนั้น สากทั้ง
หลายของเรา

เราก็ตัดเดือนอย่างนั้น พร้าสอยอย่างนั้น บางพวกบรรลุนิพพานอันมีความสำเร็จ
ส่วนเดียว. บาง

พวกก็ไม่บรรลุ. ดูกรพราหมณ์ ในเรื่องนั้น เราจะทำอย่างไรได้. ดูกรพราหมณ์
ตถาคตเป็นแต่

ผู้บอกทาง. ใครตามทางแล้วก็บอกให้. บุคคลทั้งหลายปฏิบัติอยู่ด้วยตน พึ่งพัน
ได้เอง. แม้

ด้วยเหตุอย่างนั้นจึงชื่อว่า เราไม่อาจปลดเปลื้อง.

[๒๒๐] คำว่า ดูกรโศทะ ... ใครๆ ผู้มีความสงสัยในโลก ความว่า ซึ่ง
บุคคลผู้มี

ความสงสัย มีความเคลือบแคลง มีความระแวง มีความเห็นเป็นสองทาง มี
วิจิกขา.

คำว่า กฤติ ความว่า ใครๆ คือ กษัตริย์ พราหมณ์ แพศย์ สุทร คหฬรัถ
บรรพชิต เทวดา หรือมนุษย์.

คำว่า โลก ความว่า ในอภยโลก ฯลฯ ในอายตนโลก เพราะฉะนั้น จึงชื่อ
ว่า

ดูกรโศทะ ... ใครๆ ผู้มีความสงสัยในโลก.

[๒๒๑] คำว่า ก็แต่ ... เมื่อภูกัธรวมอันประเสริฐ ความว่า ฆตนิพพาน
ความรู้แจ้ง

สังขารทั้งปวง ความสะเค้นอุปัทวันตทั้งปวง ความสิ้นตัณหา ความสำรอกกิเลส
ความดับ ความ

อากาถตัณหาเป็นเครื่องระงับ ตัณห์สวเป็นธรรมอันประเสริฐ.

คำว่า เสฐฺฐิ ความว่า อันเลิศ คือ ประเสริฐ วิเศษ เป็นประธานอุดม

คำว่า อาชาณานิ ความว่า รู้ทั่ว คือ รู้แจ้ง รู้แจ้งเฉพาะ แห่งตลอด

เพราะฉะนั้น
จึงชื่อว่า ก็แต่ ... รู้ทัชฌารมณ์ประเสริฐ.
[๒๒๒] คำว่า ทำเนืองงามโงะนี้ด้วยความรู้อย่างนี้ ความว่า ทำเนือง
งาม คือ พึ่ง
กำล่ง พึ่งเป็นไปล่ง ซึ่งโงะคือกาม โงะคือภพ โงะคืออิฏฐิ โงะคือ
อิชชา
ด้วยความรู้อย่างนี้ เพราะฉะนั้นจึงชื่อว่า ทำเนืองงามโงะนี้ด้วยความรู้อย่างนี้ เพราะเหตุ
นั้น พระผู้มีพระภาคจึงตรัสว่า.

พระสุตตันตปิฎก เล่ม ๒๒ ขุททกนิกาย จุฬินิเทศ - หน้าที่ 90
ตรกโรตะ เราไม่เอาจุดเบี่ยงใครๆ ที่มีความสงสัย
ในโลกได้ ก็แต่ทำน้อมมือธรรมอันประเสริฐ พึงข้าม
โอบน้อมได้ด้วยความรู้เท่านั้น

[๒๒๓] ข้าแต่พระองค์ผู้ประเสริฐ ขอพระองค์โปรดทรงพระกรุณา
ตรัสสอนธรรมอันสงัดที่ข้าพระองค์พึงรู้ได้ ข้าพระองค์ไม่
ขัดข้องเหมือนอากาศ เป็นผู้สงอยู่ในใจนี้แหละ ไม่อาศัย
แล้วพึงเที่ยวไป

[๒๒๔] คำว่า อนุสาส พรหม ในอุเทศว่า "อนุสาส พรหม กรุณณา
โน"

ความว่า ข้าแต่พระองค์ผู้ประเสริฐ ขอพระองค์โปรดตรัสสอน คือ อนุเคราะห์
เอ็นดู เพราะ

ฉะนั้นจึงชื่อว่า ข้าแต่พระองค์ผู้ประเสริฐ ขอพระองค์โปรดตรัสสอน

คำว่า กรุณณาโน ความว่า โปรดกรุณา ปราบ รักษา อนุเคราะห์ เอ็นดู
เพราะ

ฉะนั้นจึงชื่อว่า ข้าแต่พระองค์ผู้ประเสริฐ ขอพระองค์โปรดทรงพระกรุณาตรัส
สอน

[๒๒๕] ขณินิพพาน ... ความออกจากตัณหาเป็นเครื่องระงับ ตัณหา
เป็นธรรม

อันสงัด ในอุเทศว่า "วิเวกมมัมมัม วิชณัม".

คำว่า มมัม วิชณัม ความว่า ที่ข้าพระองค์พึงรู้ คือ พึงรู้แจ้ง พึงรู้แจ้งเฉพาะ
พึง

แทงตลอด เพราะฉะนั้นจึงชื่อว่า ธรรมอันสงัดที่ข้าพระองค์พึงรู้แจ้ง.

[๒๒๖] คำว่า ข้าพระองค์ไม่ขัดข้องเหมือนอากาศ ความว่า ข้าพระองค์ไม่
ขัดข้อง

คือ ไม่ติด ไม่พัวพัน เหมือนอากาศอันไม่ขัดข้อง คือ ไม่ติด ไม่พัวพัน ด้วยเหตุ
อย่างนี้

จึงชื่อว่า ข้าพระองค์ไม่ขัดข้อง เหมือนอากาศ. ข้าพระองค์ไม่รัก ไม่ชัง ไม่หลง
ไม่มัวหมอง

เหมือนอากาศที่ใครๆ ย้อมด้วยน้ำคั่ง น้ำขุ่น น้ำสีเขียว น้ำสีฟ้าด ไม่ได้ ฉะนั้น
แม้ด้วย

เหตุอย่างนั้นจึงชื่อว่า ข้าพระองค์ไม่ขัดข้อง เหมือนอากาศ. ข้าพระองค์ไม่โกรธ
ไม่ขัดเคือง

ไม่หุดหู่ ไม่กระทบกระทั่ง เหมือนอากาศ ไม่โกรธ ไม่ขัดเคือง ไม่หุดหู่ ไม่กระทบ
กระทั่ง

แม้ด้วยเหตุอย่างนั้นดังนี้ จึงชื่อว่า ข้าพระองค์ไม่ขัดข้อง เหมือนอากาศ.

[๒๒๗] คำว่า อีเร สนิโต ในอุเทศว่า อีเร สนิโต อิติ จเรยฺ ความว่า
เป็นผู้สงบอยู่ในเกีณีนีแหละ คือ เป็นผู้สงบอยู่ในเกีณีนีแหละ ผู้เป็นนังอยู่แล้ว ณ
อาสนะนี้

พระสุตตันตปิฎก เล่ม ๒๒ ขุททกนิกาย จูฬนิคมเทส - หน้าที่ 91

แหละ เป็นผู้ฝังอยู่แล้วในบริษัทนี้แหละ แม้เพราะเหตุอย่างนี้ฉันจึงชื่อว่า เป็นผู้ฝังอยู่ในที่นี้แหละ.

อีกอย่างหนึ่ง ข้าพระองค์สงบ เข้าไปสงบ เข้าไปสงบพิเศษ ดับระงับแล้วในที่นี้

นี้แหละ แม้ด้วยเหตุอย่างนี้ฉันจึงชื่อว่า เป็นผู้ฝังอยู่ในที่นี้แหละ.

"คำว่า อสิตี ความว่า นิยาม ๒ อย่าง คือ ตัณหานิยาม ๑ ทิฐินิยาม ๑

บุลา

นี้ชื่อว่าตัณหานิยาม. ฯลฯ นี้ชื่อว่าทิฐินิยาม. ข้าพระองค์ละตัณหานิยาม ละคืนทิฐินิยาม

ไม่อาศัย จักษุ โสณะ ฆาณะ ชิวหา กาย ใจ ไม่อาศัยรูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ

ธรรมารมณ์ ไม่อาศัย สกฺขล คณะ อภาส ลภ ยศ สรรเสริญ สุข ไม่อาศัยจิตร ภิณฑบาท

เสนาสนะ คิลานแล้งชบริการ ไม่อาศัยภณธาตุ รูปธาตุ อรูปธาตุ ไม่อาศัย กามภาพ รูปภาพ

อรูปภาพ ไม่อาศัยสัญญาภาพ อสัญญาภาพ เนวสัญญาเนวสัญญาภาพ ไม่อาศัยเอก โวกภาพ

จิตโตการภาพ ปญฺโฆการภาพ ไม่อาศัยอดีต อนาคต ปัจจุบัน ไม่อาศัย ไม่เอน ไม่เข้าถึง

ไม่พัวพัน ไม่เอนใจ ออก ละ พ้นขาดแล้วซึ่งรูปที่ได้เห็น เสียงที่ได้ฟัง อารมณ์ที่ได้ทราบ

และธรรมที่พึงรู้แจ้ง มีจิตอันทำให้ปราศจากเขตแดนอยู่ เพราะฉะนั้นจึงชื่อว่าไม่อาศัย

คำว่า จระยฺย ความว่า พึงเที่ยวไป เที่ยวไปทั่ว ผละเปลี่ยนอิริยาบถ ประพฤติไป

เป็นไป เยียวยา เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า ข้าพระองค์เป็นผู้ฝังอยู่ในที่นี้แหละ ไม่อาศัยแล้ว

พึงเที่ยวไป เพราะเหตุนี้ พรหมณ์นั้นจึงกล่าวว่า

ข้าแต่พระองค์ผู้ประเสริฐ ขอพระองค์โปรดทรงพระกรุณา

ตรัสสอนธรรมอันสงัดที่ข้าพระองค์พึงรู้ได้, ข้าพระองค์ไม่
ขัดข้องเหมือนอากาศ เป็นผู้สงบอยู่ในใจนิ่งเหว ไม่อาศัย
แล้ว พึงเที่ยวไป

[๒๒๘] (พระผู้มีพระภาคตรัสตอบว่า ดูกรโศตยะ) เราจักบอกความ
สงบในธรรมที่เราเห็นแล้ว อันประจักษ์แก่ตนแก่ท่าน ที่
บุคคลได้ทราบแล้วเป็นผู้มีสติเที่ยวไป พึงข้ามตัณหาอันช่าน
ไปในอารมณ์ต่างๆ ในโลกได้

[๒๒๙] คำว่า เราจักบอกความสงบ ... แก่ท่าน ความว่า เราจักบอก คือ
จักเล่า ...
จักประกาศซึ่งความสงบระเค ความสงบโหระ ความสงบโมหะ ความสงบ เข้าไป
สงบ ความ

เข้าไปสงวนพิเศษ ความดับ ความระงับถึงความโกรธ ความผูกโกรธ ความลบหลู่
ความตีเสมอ

ความริษยา ความตระหนี่ ความหลง ความโอ้อวด ความหิวดี ความแข่งดี
ความถือตัว ความ

ดูหมิ่นน่าน ความเมา ความประมาท กิเลสทั้งปวง พุริตทั้งปวง ความ
กระวนกระวายทั้งปวง

ความร่ำร้อนทั้งปวง ความเดือดร้อนทั้งปวง อุกุศลวิสัยทั้งปวง เพราะฉะนั้น
จึงชื่อว่า เรา

จักบอกความสงบ ... แก่ท่าน พระผู้มีพระภาคตรัสเรียกพราหมณ์นั้นโดยชื่อว่า
โธตะ ในเทศ

ว่า โธทกัตติ ภควา ดังนี้

คำว่า ภควา นี้ เป็นเครื่องกล่าวโดยเคารพ ฯลฯ คำว่า ภควา นี้ เป็นลัทธิ
บัญญัติ

เพราะฉะนั้นจึงชื่อว่า พระผู้มีพระภาคตรัสตอบว่า ดูกรโธตะ.

[๒๓๐] คำว่า ญาณเจ ฌมม ในอุเทศว่า ญาณเจ ฌมม อิติหิ ดังนี้ ความว่า
ใน

ธรรมที่เราเห็นแล้ว คือ ในธรรมที่เรารู้แล้ว เทียบเคียงแล้ว พิจารณาแล้ว ปราบ
ภูแล้ว

เล่มแจ้งแล้ว คือ ในธรรมที่เราเห็นแล้ว ... เล่มแจ้งแล้วว่า สังขารทั้งปวงไม่
เที่ยง ฯลฯ สิ่งใด

สิ่งหนึ่งมีความเกิดขึ้นเป็นธรรมดา สิ่งนั้นทั้งมวลล้วนมีความดับไปเป็นธรรมดา
แม้ด้วยเหตุ

อย่างนี้ดังนี้ จึงชื่อว่า ในธรรมที่เราเห็นแล้ว.

อีกอย่างหนึ่ง เราจักบอกทุกข์ในทุกข์ที่เราเห็นแล้ว จักบอกสุขในสุขที่เรา
เราเห็น

แล้ว จักบอกมรรคในมรรคที่เราเห็นแล้ว จักบอกนิโรธในนิโรธที่เราเห็นแล้ว แม้
ด้วยเหตุ

อย่างนี้ดังนี้ จึงชื่อว่า ในธรรมที่เราเห็นแล้ว.

อีกอย่างหนึ่ง เราจักบอกธรรมอันบุคคลผู้บรรลุนิพพานเห็นเอง ไม่ประกอบด้วย
กาล ควบ

เรียกว่าให้มาดู การโน้มเข้ามาในตน อันนิมิตซึ่งพึงรู้เฉพาะตน ในธรรมที่เราเห็น
แล้ว แม้ด้วย
เหตุอย่างนี้ดังนี้ จึงชื่อว่า ในธรรมที่เราเห็นแล้ว เพราะฉะนั้นจึงชื่อว่า ในธรรมที่
เราเห็นแล้ว.

คำว่า ประจักษ์แก่ตน ความว่า เราจักบอกซึ่งธรรมอันประจักษ์แก่ตน ที่เรา
รู้เฉพาะ
ด้วยตนเอง โดยไม่บอกกล่าวกับมาดังนี้ ไม่บอกตามที่ได้ยินกับมา ไม่บอกตาม
ลำดับสืบๆ
กันมา ไม่บอกด้วยอ้างตำรา ไม่บอกตามทีมนิกายเขาเอง ไม่บอกตามที่คาดคะเน
เขาเอง ไม่บอก
ด้วยความตรึกตามอาการ ไม่บอกด้วยความขบใจว่าต้องกับลัทธิของตน เพราะ
ฉะนั้นจึงชื่อว่า
ในธรรมที่เราเห็นแล้ว อันประจักษ์แก่ตน

[๒๓๖] คำว่า ที่บุคคลรู้แจ้งแล้วเป็นผู้มีสติเที่ยวไป ความว่ากระทำให้รู้แจ้ง
คือ
เทียบเคียง พิจารณา เจริญ ทำให้แจ่มแจ้งแล้ว คือ ทำให้รู้แจ้ง ... แจ่มแจ้งแล้ว
ว่า สังขาร

ทั้งปวงไม่เที่ยง ฯลฯ สิ่งใดสิ่งหนึ่งมีความเกิดขึ้นเป็นธรรมดา สิ่งนั้นทั้งมวลล้วนมีความดับไปเป็น

ธรรมดา.

คำว่า เป็นผู้มีสติ ความว่า มีสติด้วยเหตุ ๔ ประการ คือ มีสติเจริญสติปัฏฐานเครื่อง

พิจารณาเห็นกายในกาย ฯลฯ บุคคลนั้นตรัสว่า เป็นผู้มีสติ

คำว่า เทียวไป ความว่า เทียวไป เทียวไปทั่ว ผัดเปลี่ยนอิริยาบถ ประพฤติ รักษา

บำรุง เยี่ยมยา เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า ที่รู้แจ้งแล้ว เป็นผู้มีสติเทียวไป

[๒๒๒] ตณฺหา ราคะ สราคะ ฯลฯ อวิชฺชา โสกะ อหฺมึชฺชัตถํ ตณฺหาณํ

ชานไปในการณ์ต่างๆ ในอุเทศว่า "ตฺเร โลเก วิสฺสํติกา"

คำว่า วิสฺสํติกา ความว่า ตณฺหาวิชิตฺติกา เพราะอรรถว่ากระไร? ฯลฯ เพราะอรรถว่า

ชานไป กว้างขวาง เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า วิสฺสํติกา.

คำว่า โลเก คือ ในอภายโลก ฯลฯ ในอายตนโลก. คำว่า พึงข้ามตณฺหาณํ ชานไป

ในการณ์ต่างๆ ในโลก ความว่า พึงเป็นผู้มีสติข้าม คือ ข้ามขึ้น ข้ามพ้น ก้าวล่วง เป็นไปล่วง

ซึ่งตณฺหาณํชานไปในการณ์ต่างๆ ในโลกนั้น เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า พึงข้ามตณฺหาณํชานไป

ในการณ์ต่างๆ ในโลก. เพราะฉะนั้นพระผู้มีพระภาคจึงตรัสว่า

เรจักบอกความสงบในธรรมที่เราเห็นแล้วอันประจักษ์ แก่ตน

แก่ท่าน ที่บุคคลได้ทราบแล้ว เป็นผู้มีสติเทียวไป พึงข้าม

ตณฺหาณํชานไปในการณ์ต่างๆ ในโลกได้.

[๒๒๓] ข้าแต่พระองค์ ผู้เลื่องลือคุณอันยิ่งใหญ่ ข้าพระองค์ขอบใจ

พระดำรัสของพระองค์นั้น และสันติอันสูงสุดที่บุคคล

ทราบแล้ว เป็นผู้มีสติเทียวไป พึงข้ามตณฺหาณํชานไปใน

การณ์ต่างๆ ในโลกได้.

[๒๒๔] คำว่า ตํ ในอุเทศว่า ตณฺหาหิ อวิชฺชาณํ ความว่า ซึ่งพระดำรัส

คือ ทางแห่ง

ถ้อยคำ เทคนิควิธีของพระองค์.

คำว่า อธิษฐานทำมิ ความว่า ข้าพระองค์ย่อมยินดี ชอบใจ เบิกบาน

อันมีทาน พอใจ

ปรารถนา รู้ใคร่ ตัดใจ เพราะฉะนั้นจึงชื่อว่า ข้าพระองค์ย่อมชอบใจพระดำรัส
ของพระองค์นั้น

คำว่า มเหสี ในอุทกฯ มเหสี สนิตมุตตม ดังนั้น ความว่า พระผู้มีพระภาค
ทรง

แสงหกละหกล คั่นกึ่งสี่ชั้นใหญ่ เพราะฉะนั้นจึงชื่อว่า มเหสี พระผู้มีพระ
ภาคทรง

แสงหกละหกล คั่นกึ่งสามชั้นใหญ่ ฯลฯ พระผู้มีพระภาคเป็นทวดล่อง
เทวดา ประทับ

อยู่ ณ ที่ไหน พระนลาศประทับอยู่ ณ ที่ไหน เพราะฉะนั้นจึงชื่อว่า มเหสี
อนัตติภาพาน ความสงบสังขารทั้งปวง ความละเอียดอุปัทมทั้งปวง ความสิ้น
ตัณหา

ความล้าระเกะระกะ ความดับ ความออกจากตัณหาเป็นเครื่องระมัดรัด เรียกว่า
สันติ ในอุทกฯ

"สนิตมุตตม".

คำว่า มุตตม ความว่า เลิศ ประเสริฐ วิเศษ เป็นประธาน สูงสุดอย่างยิ่ง
เพราะ

ฉะนั้นจึงชื่อว่า มเหสี สนิตมุตตม

[๒๓๕] คำว่า ที่บุคคลรู้แจ้งแล้วเป็นผู้มีสติเที่ยวไป ความว่า กระทำให้รู้
แจ้ง คือ

เทียบเคียง พิจารณา เจริญ ทำให้รู้แจ้งแล้ว คือ ทำให้รู้แจ้ง ... เฒ่าเฒ่าแล้ว
ถึงขาร

ทั้งปวงไม่เที่ยง ฯลฯ สิ่งใดสิ่งหนึ่งมีความเกิดขึ้นเป็นธรรมดา สิ่งนั้นทั้งมวลล้วนมี
ความดับไป

เป็นธรรมดา.

คำว่า เป็นผู้มีสติ ความว่า มีสติด้วยเหตุ ๔ ประการ คือ มีสติเจริญสติปัฏ
ฐาน เครื่อง

พิจารณาเห็นภายในภายใน ฯลฯ บุคคลนั้นเรียกว่า เป็นผู้มีสติ

คำว่า จม ความว่า เที่ยวไป เที่ยวไปทั่ว ผลัดเปลี่ยนอิริยาบถ ประพฤติ
รักษา บำรุง

เยี่ยงนก เพราะฉะนั้นจึงชื่อว่า ที่รู้แจ้งแล้ว เป็นผู้ที่มีสติเที่ยวไป

[๒๓๖] ตัณหา รากะ สารากะ ฯลฯ อวิชฌมา โลภะ อหังการ เรียกว่า
ตัณหา

อันชำนไปในอารมณ์ต่างๆ ในอุเทศว่า "ตเร โลก วิสตุติ".

คํ่า วิสตุติ ความเป็น วิสตุติ เพราะอรรถกถาอะไร? ฯลฯ
เพราะอรรถกถา

ชำนไป กว้างขวาง เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า วิสตุติ.

คํ่า โลก คือ โอบายโลก ฯลฯ โอบายตนโลก. คํ่า พึงข้ามตณหา
อันชำนไปใน

อารมณ์ต่างๆ ในโลก ความเป็น พึงเป็นผู้มีสติข้าม คือ ข้ามขึ้น ข้ามพ้น กว้าง
เป็นไปอย่าง

ซึ่งตณหาอันชำนไปในอารมณ์ต่างๆ ในโลกนั้น เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า พึงข้าม
ตณหาอันชำนไป

ในอารมณ์ต่างๆ ในโลก. เพราะเหตุนี้พราหมณ์นั้นจึงกล่าวว่า

ข้าแต่พระองค์ผู้ทรงแสงทาคุณอันยิ่งใหญ่ ข้าพระองค์ขอบใจพระดำรัสของ
พระองค์นั้น
และสันติอันสูงสุดที่บุคคลทราบแล้ว เป็นผู้มิสยิเยวไป พึงข้ามตัณหาอันช่านไป
ในอารมณ์
ต่างๆ ในโลกได้

[๒๓๗] (พระผู้มีพระภาคตรัสตอบว่า ดูกรโธตะ) ท่านย่อมรู้
ธรรมอย่างใดอย่างหนึ่ง ซึ่งเป็นธรรมชั้นสูง, ชั้นต่ำ และ
ชั้นกลางส่วนกว้าง ท่านรู้ธรรมนี้ว่า เป็นเครื่องของอยู่ในโลก
แล้วอย่าได้ทำตัณหาเพื่อภพน้อยและภพใหญ่

[๒๓๘] คำว่า ท่านย่อมรู้ธรรมอย่างใดอย่างหนึ่ง ความว่า ท่านย่อมรู้ คือ
ย่อมรู้แจ้ง
รู้แจ้งเฉพาะ เทงตลอดธรรมอย่างใดอย่างหนึ่ง เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า ท่านย่อมรู้
ธรรมอย่างใด
อย่างหนึ่ง. พระผู้มีพระภาคตรัสเรียกพรหมณ์นั้นโดยชื่อว่า โธตะ ในอุเทศว่า
"โธตภาติ ภควา"

คำว่า ภควา นี้ เป็นเครื่องกล่าวโดยเคารพ ฯลฯ คำว่า ภควา นี้ เป็นสัจฉิ
กาณณัตถุ

เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า พระผู้มีพระภาคตรัสว่า ดูกรโธตะ.

[๒๓๙] พระผู้มีพระภาคตรัสบอกต่อว่า ชั้นสูง ในอุเทศว่า "อุทฺธ อโร ติ
ริยญฺเฐปิ
มฺหุญฺเณ" ดังนี้ ตรัสอดีตว่า ชั้นต่ำ. ตรัสปัจจุบันว่า ชั้นกลางส่วนกว้าง. อีกอย่าง
หนึ่ง ตรัส
สุขเวทนว่า ชั้นสูง. ตรัสทุกข์เวทนว่า ชั้นต่ำ. ตรัสทุกขมสุขเวทนว่า ชั้น
กลางส่วนกว้าง.
ตรัสสุกขธรรมว่า ชั้นสูง. ตรัสอกุศลธรรมว่า ชั้นต่ำ. ตรัสอพยพธรรมว่า ชั้น
กลางส่วนกว้าง.
ตรัสเทวโลกว่า ชั้นสูง. ตรัสอมนุษย์โลกว่า ชั้นต่ำ. ตรัสมนุษยโลกว่า ชั้นกลาง
ส่วนกว้าง. ตรัส
อรูปธาตุว่า ชั้นสูง. ตรัสสามธาตุว่า ชั้นต่ำ. ตรัสรูปธาตุว่า ชั้นกลางส่วนกว้าง.
ตรัสส่วน

เบื้องบนตลอดถึงพื้นเท้าว่า ชั้นสูง. ตัณส่วนเบื้องต่ำตลอดถึงปลายผมว่า ชั้นต่ำ.
ตัณส่วนกลาง
ว่า ชั้นกลางส่วนกว้าง. เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า ชั้นสูง ชั้นต่ำ และชั้นกลางส่วน
กว้าง.

[๒๔๐] คำว่า ทำนรู้แล้วซึ่งธรรมนั้นว่า เป็นเครื่องข้องในโลก ความว่า รู้
คือ ทราบ

เทียบเคียง พิจารณา ให้เด่นแจ้ง ทำให้ปรากฏว่า ธรรมนี้เป็นเครื่องข้อง

ธรรมชาติเป็นเครื่อง

ขัดข้อง ธรรมชาติเป็นเครื่องผูกพัน ธรรมนี้เป็นเครื่องกังวล เพราะฉะนั้น จึง
ชื่อว่า รู้แล้ว

ซึ่งธรรมนั้นว่า เป็นเครื่องข้องในโลก.

[๒๔๑] คำว่า อย่าได้ทำแล้วซึ่งตัณหาเพื่อภพน้อยและภพใหญ่ ความว่า รูป
ตัณหา

สัทตตัณหา คันธตัณหา รสตัณหา โผฏฐัพพตัณหา ธรรมตัณหา.

คำว่า เพื่อภาพน้อยและภาพใหญ่ ความว่า ทำอย่างใดทำ คือ อย่าให้ตณหา
เกิด อย่าให้
เกิดพร้อม อย่าให้บังเกิด อย่าให้บังเกิดเฉพาะ จงละ บรรเทา ทำให้สิ้นสุด ให้ถึง
ความไม่มี
ซึ่งตณหา เพื่อภาพน้อยและภาพใหญ่ คือ เพื่อกรรมภาพ (กรรมวัฏ) เพื่อบุณภาพ
(วิปากวัฏ)
เพื่อกามภาพ (กามธาตุ) เพื่อกรรมภาพ (กรรมวัฏ) เพื่อกามภาพ เพื่อบุณภาพ (วิ
ปากวัฏ) เพื่อ
รูปภาพ เพื่อกรรมภาพ เพื่อวิปากวัฏอันให้เกิดขึ้นในรูปภาพ เพื่อรูปภาพ เพื่อกรรม
ภาพ เพื่อ
วิปากวัฏ อันให้เกิดขึ้นในรูปภาพ เพื่อภาพน้อยๆ เพื่อคติบ่อยๆ เพื่ออุบัติบ่อยๆ
เพื่อปฏิสนธิ
บ่อยๆ เพื่อความเกิดแห่งอัตภาพบ่อยๆ เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า อย่าได้ทำตณหา
เพื่อภาพน้อย
และภาพใหญ่ เพราะเหตุนี้ พระผู้มีพระภาคจึงตรัสว่า
ทำนุบำรุงธรรมอย่างใดอย่างหนึ่ง ซึ่งเป็นธรรมชั้นสูง ชั้นต่ำ
และชั้นกลางส่วนกว้าง. ทำนุบำรุงธรรมนี้ว่า เป็นเครื่องของ
ในโลกแล้ว อย่าได้ทำตณหาเพื่อภาพน้อยและภาพใหญ่
พร้อมด้วยเวลาจบพระคาถา ฯลฯ นี้ประณมัญญสัณนิสการ พระผู้มีพระ
ภาคประกาศว่า
ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ พระผู้มีพระภาคเป็นศาสดาของข้าพระองค์ ข้าพระองค์
เป็นสาวก ฉะนั้นแล.

จบ โอตมณณกปิฎกนิเทศ ที่ ๕

อุปลิฆาณนิกาย
ว่าด้วยปัญหาของท่านอุปลิฆะ

[๒๔๒] (ท่านอุปลิฆะทูลถามว่า)

ข้าแต่พระสัทกะ ข้าพระองค์เป็นผู้เดียว ไม่อาศัยแล้ว ไม่อาศัย
ข้ามิใช่ใหญ่ได้ ข้าแต่พระองค์ผู้มีพระสัมมัตตักุ ขอพระองค์
จงตรัสบอกอารมณ์ที่ข้าพระองค์ได้อาศัยแล้ว พึงข้ามไต่ได้

[๒๔๓] คำว่า เอโก ในอุเทศว่า เอโก อัม สกฺก มหนต์มัมมํ ดังนี้ ความว่า
ข้าพระองค์ไม่มีบุคคลเป็นเพื่อน หรือไม่มีธรรมเป็นเพื่อน ข้าพระองค์อาศัยบุคคล
หรืออาศัยธรรม

แล้ว พึงข้าม คือ ข้ามขึ้น ข้ามพ้น ก้าวล่วง เป็นไปแล้วซึ่งกามโอรส ภาวะโอรส
ทิฐิโอรส

อิทธิโอรส ใหญ่ได้ เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า เป็นผู้เดียว.

คำว่า สกฺก คือ พระผู้มีพระภาคเป็นคากยราช พระผู้มีพระภาคทรงผนวช
จากคากย

สกฺล แม้เพราะเหตุนี้ จึงชื่อว่า สัทกะ.

อีกอย่างหนึ่ง พระผู้มีพระภาคเป็นผู้มีมั่งคั่ง มีทรัพย์มาก นับว่ามีทรัพย์ แม้
เพราะเหตุนี้

พระองค์จึงชื่อว่าพระสัทกะ. พระองค์มีทรัพย์เหล่านั้น คือ ทรัพย์คืออรัทธา ทรัพย์
คือศีล

ทรัพย์คืออิริ ทรัพย์คือโอตตปะ ทรัพย์คือสุตะ ทรัพย์คือจาคะ ทรัพย์คืออัปฺภฺยา
ทรัพย์คือ

สติปัญฺญา ฯลฯ ทรัพย์คืออินพฺพาน พระผู้มีพระภาคมีมั่งคั่ง มีทรัพย์มาก นับว่ามี
ทรัพย์ ด้วย

ทรัพย์รัตนะหลายอย่างนี้ แม้เพราะฉะนั้น พระองค์จึงชื่อว่า สัทกะ.

อีกอย่างหนึ่ง พระผู้มีพระภาคผู้ไกล ผู้ไกล มีความสามารถ อาจหาญผู้
กล้า ผู้มี

ความกล้ากล้า ก้าวหน้า ไม่ขลาด ไม่หวาดเสียว ไม่สะดุ้ง ไม่หิ้น ละความกลัว
ความขลาด

เสียแล้ว ปราศจากความเป็นผู้มีขลุ่ยของเอง แม้เพราะเหตุนี้จึงชื่อว่า เป็นพระ
สัทกะ เพราะ

จะนั้น จึงชื่อว่า ข้าแต่พระสากะ ข้าพระองค์เป็นผู้เดียว ... โยะใหญ่ได้
คำว่า อิติ ในอุเทศว่า "อิจุจาตมา อุตตีโว" ดังนี้ เป็นมทสธ. คำว่า าย
สมา
เป็นเครื่องกล่าวด้วยความรัก. คำว่า อุตตีโว เป็นชื่อ ฯลฯ เป็นคำร้องเรียกของ
พรหมนั้น
เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า ท่านอุปัชฌาย์คุณธรรมดังนี้

พระสุตตันตปิฎก เล่ม ๒๒ ขุททกนิกาย จุฬินิเทศ - หน้าที่ 98

[๒๔๔] คำว่า อนิสฺสิตโต ในอุเทศว่า "อนิสฺสิตโต โน วิสทมิ ตริตุ" ดังนั้น
ความว่า ไม่อาศัยบุคคลหรือไม่อาศัยธรรมแล้ว.

คำว่า ไม่อาจ คือ ไม่อดทน ไม่อาจ ไม่สามารถ.

คำว่า ขัม คือ ขัม ขัมขึ้น ขัมพัน ก้าล่วง เป็นไปล่วงซึ่งกามโฆระ ภา
โฆระ

พิณฺณโฆระ อวิชาโฆระ เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า ไม่อาศัยแล้วไม่อาจขัมได้.

[๒๔๕] คำว่า อารมณํ พุริ ในอุเทศว่า "อารมณํ พุริ สมฺมตคฺคฺ"
ความ

ว่า ขอพระองค์ตรัส คือ เอก ... ประกาศซึ่งอารมณ์ คือ ที่ยึดเหนี่ยว ที่อาศัย ที่
เข้าไป

อาศัย พระสัพพัญญุตญาณ เรียกว่า สมฺมตคฺคฺ ในคำว่า ข้แต่พระองค์ผู้มีพระ
สมฺมตคฺคฺ,

พระผู้มีพระภาคทรงเข้า เข้าไปพร้อม เข้ามา เข้ามาพร้อม เข้าถึง เข้าถึงพร้อม
ประกอบด้วย

พระสัพพัญญุตญาณนั้น

พระตถาคตพระองค์นั้น ไม่ทรงเห็นอะไร ไม่ยั้งในโลกัน อื่น ไม่ทรงรู้
อะไร ที่

ไม่ทรงรู้แล้ว ไม่มีเลย. พระตถาคต ทรงรู้ซึ่งธรรมทั้งปวง. ธรรมชาติใต้ที่ควร
แนะนำอยู่

พระตถาคต ทรงรู้ซึ่งธรรมชาตินั้น เพราะเหตุนั้น พระตถาคตจึงชื่อว่า มีพระ
สมฺมตคฺคฺ

เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า ข้แต่พระองค์ผู้มีพระสมฺมตคฺคฺ ขอพระองค์ตรัสเอก
อารมณ์

[๒๔๖] คำว่า ยํ นิสฺสิตโต ในอุเทศว่า "ยํ นิสฺสิตโต โฆณิมิ ตระยํ" ดังนั้น
ความว่า อาศัยบุคคล หรืออาศัยธรรมแล้ว.

คำว่า พึงขัมโฆระนี้ได้ คือ พึงขัม ขัมขึ้น ขัมพัน ก้าล่วง เป็นไปล่วง
ซึ่ง

กามโฆระ ภาโฆระ พิณฺณโฆระ อวิชาโฆระ เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า อาศัยอันใดแล้ว
พึงขัม

โฆระนี้ได้ เพราะเหตุนั้น พรากนั้นถึงกล่าวว่า

ข้าแต่พระสากะ ข้าพระองค์เป็นผู้เดียว ไม่อาศัยแล้ว ไม่อาจ
ข้ามโงะใหญ่ได้ ข้าแต่พระองค์ผู้มีพระสมันตักษะ ขอ
พระองค์ตรัสบอกการณ์นี้ข้าพระองค์ได้อาศัยแล้ว พึ่งข้ามโงะ
นี้ได้

[๒๔๗] (พระผู้มีพระภาคตรัสบอกว่า ดูกรอุเบสีละ)

ท่านจงเป็นผู้สันทิเพ่งดูากิณัญญูญตสมกัปปิ อาศัยสมกัปปิ
อันเป็นไปว่า อะไรๆ น้อยสิ่งไม่มีตั้งขึ้นแล้ว จข้ามโงะเถิด.

พระสุตตันตปิฎก เล่ม ๒๒ ขุททกนิกาย จุฬินิเทศ - หน้าที่ 99

ท่านลงละกามทั้งหลาย เว้นจากความสงสัยทั้งหลาย พิจารณดู
ความสิ้นไปแห่งตัณหาตลอดคืนและวันเกิด

[๒๔๘] คำว่า ท่านจะเป็นผู้มีสติเพ่งดูอากิณ္ณกุญฺญตสมภาติ ความว่า
พรหมณินฺน
ได้อากิณ္ณกุญฺญตสมภาติ โดยปกติ ไม่รู้ว่าเป็นที่อาศัยว่าสมภาตินั้นเป็นที่ยอาศัย
ของเรา. พระผู้มี
พระภาคย่อมตรัสบอกสมภาติเป็นที่อาศัยและธรรมเป็นทางที่ออกยิ่งขึ้นไป แก่
พรหมณินฺนว่า
ท่านเข้าแนวสัญญาแนสสัญญาตสมภาติ ออกจากสมภาติแล้ว จงเพ่งดู คือ
ตรวจุดู พินิจดู
พิจารณา ดูซึ่งธรรม คือ จิตและเจตสิกที่เกิดในสมภาตินั้น โดยความเป็นธรรมไม่
เที่ยง เป็น
ทุกข์ เป็นโรค เป็นไข้ เป็นธุาคร เป็นความลำบาก เป็นอาพาธ เป็นของขำขุด
เป็นเสียด
เป็นอุบาทว์ เป็นของไม่สำราญ เป็นภัย เป็นอุปสรรค เป็นของทวนไถว เป็นของ
ทำลาย
เป็นของไม่ยั่งยืน เป็นของไม่มีที่ต้านทาน เป็นของไม่มีที่เร้น เป็นของไม่บริสุทธิ์
เป็นของ
ไม่เป็นที่พึ่ง เป็นของว่าง เป็นของเปล่าเป็นของสูญ เป็นอนัตตา เป็นนิโทษ เป็นวิ
ปริกขธรรม
เป็นของไม่มีแก่นสาร เป็นมูลแห่งทุกข์ เป็นของไม่เจริญ เป็นของมีอาสวะ เป็นดัง
เพชรฆาต
เป็นธรรมอันมีภัยประจักษ์ชัด เป็นเหมือนมาร เป็นของมีชาติเป็นธรรมตา เป็นของมี
ชราเป็นธรรมตา
เป็นของมีพยาธิเป็นธรรมตา เป็นของมีมรณะเป็นธรรมตา เป็นของมีโสกะ ปริ
เทวะ ทุกข์ โทมนัส
และอุปายาสเป็นธรรมตา เป็นของมีความเกิดเป็นธรรมตา เป็นของมีความดับ
เป็นธรรมตา เป็น
ของไม่แน่นอนใจ เป็นของมีอาทินิโทษ เป็นของไม่มีเครื่องลัดออก

คำว่า มีสติ ความว่า ความระลึก ความตามระลึก ความระลึกเฉพาะ ฯลฯ

ความ

จะลักขบ นี้เรียกว่า สติ

พราหมณ์นั้นเข้าไป เข้าไปพร้อม เข้ามา เข้ามาพร้อม เข้าถึง เข้าถึงพร้อม

ประกอบ

ด้วยสตินี้ ตรัสว่า มีสติ เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า เป็นผู้มีสติเพ่งดูอภิญญาตน
สมาบัติ

พระผู้มีพระภาคตรัสเรียกพราหมณ์นั้นโดยชื่อว่า อุสึสะ ในอุเทศว่า อุสึสวัตติ
ภควา ดังนี้

คำว่า ภควา นี้ เป็นเครื่องกล่าวโดยเคารพ ฯลฯ คำว่า ภควา นี้ เป็นฉัทธิกา
บัญญัติ เพราะ

ฉะนั้น จึงชื่อว่า พระผู้มีพระภาคตรัสตอบว่า ดูกรอุสึสะ.

[๒๔๙] คำว่า อาศัยสมาบัติอันเป็นไปว่า อะไรๆ น้อยสิ่ง ไม่ผิดดังนี้แล้ว

จึงข้าม

โอบะเถต ดังนี้ ความว่า อาภิญญาตนสมาบัติ เพราะอรรถว่าอะไรๆ น้อยห
็นง่อมไม่มี

อาภิญญาตนสมาบัติ เพราะอรรถว่า อะไรๆ น้อยสิ่งง่อมไม่มี เพราะเหตุ
ไร. พราหมณ์

พระสุตตันตปิฎก เล่ม ๒๒ ขุททกนิกาย จุฬินิเทศ - หน้าที่ 100

นั่นเป็นผู้มีสติ เข้ากัณฐกัญญาตนสมาบัติ ออกจากสมาบัตินั้นแล้ว ไม่ยัง
วิญญูณนั้นขึ้น

และให้จิรัฐให้เปล่งเสียง ใ้กายไป ย่อมเห็นว่าอะไร น้อยก็มีย่อมไม่มี
เพราะเหตุนี้

จึงชื่อว่า อากัณฐกัญญาตนสมาบัติ เพราะอรรถว่า อะไร น้อยก็มีย่อมไม่มี
ที่หลงอาศัย

คือ เข้าไปอาศัยสมาบัตินั้น ทำให้เป็นอารมณ์ให้เป็นเครื่องท่วงเทียว แล้วจึง
ข้าม ข้ามขึ้น

ข้ามพ้น กัณถ่วง เป็นไปล่วงซึ่งกามโอรส ภาโอรส ทุจริตโอรส อวิชชาโอรสเกิด
เพราะ

ฉะนั้น จึงชื่อว่า อาศัยสมาบัตินั้นเป็นไปว่า อะไร น้อยก็มีย่อมไม่มีตั้งนั้นแล้ว
ข้ามโอรสเกิด

[๒๕๐] โดยอุทานว่า กามา ในอุเทศว่า กามา ปกาย วิรโต กถาหิ ดังนี้
ความ

ว่า กามมี ๒ คือ วัตถุกาม ๑ กิเลสกาม ๑. ฯลฯ เหล่านี้เรียกว่า วัตถุกาม ฯลฯ
เหล่านี้

เรียกว่า กิเลสกาม

คำว่า ละกามทั้งหลาย ความว่า กำหนดรู้วัตถุกามทั้งหลาย ละ ละ
บรรเทา ทำให้

สิ้นสุด ให้ถึงความไม่มีซึ่งกิเลสกามทั้งหลาย เพราะฉะนั้นจึงชื่อว่า ละกามทั้ง
หลาย

วิจิตรเรียกว่า ความสงสย ในอุเทศว่า วิรโต กถาหิ ความสงสยในทุกข์
ฯลฯ

ความที่คิดครั่นคร้าม ใจสั่นท้อ งด เว้น ขาด อาก สลัด หลุดพ้น ไม่เกี่ยวข้องกับ
ด้วยความ

สงสย ย่อมมีใจทำให้ปราศจากเขตแดนอยู่ เมื่อดูเหตุอย่างนี้ตั้งนั้น จึงชื่อว่า เว้น
จากความ

สงสยทั้งหลาย

อีกอย่างหนึ่ง งด เว้น เว้นขาด อาก สลัด หลุดพ้น ไม่เกี่ยวข้องกับด้วย
ดิรัจฉาน

กฏ ๗๒ ประการ ย่อมมีใจทำให้ปราศจากเขตแดนอยู่ แม้ด้วยเหตุอย่างนี้ดังนี้
จึงชื่อว่า
เว้นจากความสงสัยทั้งหลาย เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า ละการทั้งหลายแล้ว เว้นจาก
ความสงสัย
ทั้งหลาย

[๒๕๖] รูปตัณหา สัมผัสตัณหา คันธตัณหา รสตัณหา โยนิสุปปตัณหา
จรรมตัณหา
ชื่อว่า ตัณหา ในอุเทศว่า "ตณฺหุขมฺปี รตฺตมฺหวิปฺส" ดังนี้
กลางคี่ชื่อว่า รัตตะ. กลางวันชื่อว่า อาชะ. ท่านจงดู คือ พิจารณา แลดู
ตรวจดู
พิณ พิจารณา ซึ่งความสิ้นไปแห่งตัณหา คือ ความสิ้นแห่งราคะ โทสะ โมหะ
คติ อุปบัติ
ปฏิสนธิ ภพ สงสาร วัฏฏะ ทั้งกลางคี่กลางวัน เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า จง
พิจารณาดูความ
สิ้นแห่งตัณหาตลอดกลางคี่และกลางวัน เพราะเหตุนี้ พระผู้มีพระภาคจึง
ตรัสว่า

พระสุตตันตปิฎก เล่ม ๒๒ ขุททกนิกาย จุฬินิเทศ - หน้า 101

ท่านจงเป็นผู้มีสติเพ่งดูอาภิวัจฉญาณุตตมสมาบัติ อาศัย
สมาบัติอันเป็นไปว่า อะไรๆ ไม่อยู่หนึ่งไม้มิ ดังนั้นแล้ว
จึงข้ามโอฆะเกิด ท่านจงละภากัมมทั้งหลายแล้ว เว้นจาก
ความสงสัยทั้งหลาย พิจารณาถึงความสิ้นไปแห่งตัณหาตลอด
คืนและวันเกิด.

[๒๕๒] (ท่านอุปัชฌายะทูลถามว่า)

ผู้ใดปราศจากความกำหนัดในภามทั้งปวง ละสมาบัติอื่น
อาศัยอาภิวัจฉญาณุตตมสมาบัติ น้อมใจไปในสัญญาภิเษกซ์
อย่างยิ่ง ผู้ผู้นั้นไม่มีความหวั่นไหว พึงดำรงอยู่ในอาภิว
ัจฉญาณุตตมสมาบัตินั้นหรือหนอ.

[๒๕๓] คำว่า สฬเพสุ ในอุเทศว่า "สฬเพสุ กามสฺส โย วิตราคโค" ดังนั้น
ความว่า
ทั้งปวงโดยกำหนดทั้งปวง ทั้งปวงโดยประการทั้งปวง ไม่เหลือ ไม่มีส่วนเหลือ.
คำว่า สฬเพสุ
นี้เป็นเครื่องกล่าวรวม โดยอุทานว่า กามสฺส กามมี ๒ อย่าง คือ วัตถุกาม ๑
กิลส
กาม ๑. ฯลฯ เหล่านี้เรียกว่า วัตถุกาม ฯลฯ เหล่านี้เรียกว่า กิลสคาม
คำว่า ผู้ใดปราศจากความกำหนัดในภามทั้งปวง ความว่า ผู้ใดปราศจาก
ความกำหนัด
คือ สละ คาย ปล่อย ละ สละคืน ข่มความกำหนัดในภามทั้งปวง เพราะฉะนั้นจึง
ชื่อว่า
ผู้ใดปราศจากความกำหนัดในภามทั้งปวง.

คำว่า อิติ ในอุเทศว่า อิจจายสฺมา อุปลีโว เป็นมพสนธิ. คำว่า ายสฺมา
เป็น
เครื่องกล่าวด้วยความรัก คำว่า อุปลีโว เป็นชื่อ ฯลฯ เป็นคำร้องเรียกของ
พราหมณ์นั้น
เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า ท่านอุปัชฌายะทูลถามว่า.

[๒๕๔] คำว่า ละสมาบัติอื่น อาศัยอาภิวัจฉญาณุตตมสมาบัติ ความว่า ละ
เว้น สละ
ล่อง กักล่อง เป็นไปล่องซึ่งสมาบัติ ๖ ขั้นต่ำแล้ว อาศัย คือ แออิง เข้ามา เข้า

มาพร้อม

ขอใจ น้อมใจไปสู่อาภิสัญญาตนสมาบัติ เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า ละสมาบัติขึ้น
อาศัย

อาภิสัญญาตนสมาบัติ

[๒๕๕] คำว่า น้อมใจไปในสัญญาวิโมกข์อย่างยิ่ง ความว่า สัญญาสมาบัติ
๗ ท่าน

กล่าวว่า สัญญาวิโมกข์. บรรดาสัญญาสมาบัตินั้น อาภิสัญญาตนสมาบัติเป็น
วิโมกข์เลิศ

ประเสริฐ วิเศษ เป็นประธาน อุดมและอย่างยิ่ง. น้อมใจไป ในสัญญาวิโมกข์
อย่างยิ่ง เลิศ

ประเสริฐ วิเศษ เป็นประธาน อุดม อย่างยิ่ง ด้วยอธิมัตติวิโมกข์ คือ น้อมใจไปใน
สัญญา

วิโมกข์นั้น น้อมใจไปในสัญญาวิโมกข์นั้น ประพฤติในสัญญาวิโมกข์ มากอยู่ใน
สัญญาวิโมกข์

พักอยู่ในสัญญาวิโมกข์ เอนไปในสัญญาวิโมกข์ โอนไปในสัญญาวิโมกข์ เจื่อมไปใน
สัญญา

วิโมกข์ มีสัญญาวิโมกข์นั้นเป็นใหญ่ เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า น้อมใจไปในสัญญา
วิโมกข์เป็น

อย่างยิ่ง.

[๒๕๖] คำว่า ติญฺจ นฺ ในอุเทศว่า "ติญฺจ นฺ โส ตตฺถ อนาญายี" ดัชนี
เป็นคำถามด้วยความสงสัย เป็นคำถามสองแง่ ไม่เป็นคำถามส่วนเดียวว่า เรื่อง
นั้นเป็นอย่างนี้

หรือหาใช่หรือไม่เป็นอย่างนี้ เรื่องนี้เป็นไหมหาใช่หรือไม่อย่างไร เพราะ
ฉะนั้น จึง

ชื่อว่า พึงดำรงอยู่หรือหาใช่

คำว่า ตตฺถ คือ ในอากัณฐัญญุตสนาปฏิบัติ

คำว่า อนาญายี ความว่า ไม่หวั่นไหว คือ ไม่พรั่นพรึง ไม่ไปปราศ ไม่

อันตราย

ไปไม่เสื่อมไป อีกอย่างหนึ่ง ไม่กำหนัด ไม่ขัดเคือง ไม่หลง ไม่ัวงมของ เพราะ
ฉะนั้น

จึงชื่อว่า ผู้ที่ไม่มีความหวั่นไหว พึงดำรงอยู่ในอากัณฐัญญุตสนาปฏิบัตินั้นหรือ
หาใช่ เพราะ

เหตุนี้ เพราะฉะนั้นจึงกล่าวว่า

ผู้ใดปราศจากความกำหนัดในภามทั้งปวง ละสมาบัติอื่น

อาคัณฺฐกัณฺฐัญญุตสนาปฏิบัติ น้อมใจไปในสัญญาวิโมกข์

อย่างยิ่ง ผู้ที่ไม่มีความหวั่นไหว พึงดำรงอยู่ในอากัณ

ัญญุตสนาปฏิบัตินั้นหรือหาใช่

[๒๕๗] (พระผู้มีพระภาคตรัสตอบว่า ดูกรอุสสัะ)

ผู้ใดปราศจากความกำหนัดในภามทั้งปวง ละสมภัตีอื่น
อาศัยฤทธิคุณยุยงตลบอบอวล น้อมใจไปในสัญญาวิโมกข์
อย่างยิ่ง ผู้นั้นไม่มีความหวั่นไหว พึงดำรงอยู่ในสัญญา
วิโมกข์นั้น

[๒๕๘] คำว่า สพฺเพสฺ ในอุเทศว่า "สพฺเพสฺ กาเมสฺ โย วิตราคโค" ดัชนี
ความ
ว่า ... ไม่มีส่วนเหลือ. คำว่า "สพฺเพสฺ" นี้ เป็นเครื่องกล่าวรวม

โดยอุทเทว่า กามสฺส กามมี ๒ อย่าง คือ วัตถุกาม ๑ กิเลสกาม ๑ ฯลฯ
เหล่านี้

เรียกว่า วัตถุกาม ฯลฯ เหล่านี้เรียกว่า กิเลสกาม

คำว่า ผู้ใดปราศจากความกำหนัดในกามทั้งปวง ความว่า ผู้ใดปราศจาก
ความกำหนัด ...

เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า ผู้ใดปราศจากความกำหนัดในกามทั้งปวง.

พระผู้มีพระภาคตรัสเรียกพรหมณ์นั้นโดยชื่อว่า อุปลิสะ ในอุเทศว่า "อุปลิ
วาทิ ภควา"

ดังนี้

คำว่า ภควา นี้ เป็นเครื่องกล่าวโดยเคารพ ฯลฯ คำว่า ภควา นี้ เป็นลัทธิ
กัมมัญญี

เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า พระผู้มีพระภาค ตรัสตอบว่า ดูกรอุปลิสะ.

[๒๕๙] คำว่า ละสมาบัติอื่น อาศัยอภิญญัตถญาณตนสมาบัติ ความว่า
ละเว้น ไฉนใจ

ไปสู่อภิญญัตถญาณตนสมาบัติ เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า ละสมาบัติอื่น อาศัย
อภิญญัตถญาณ

สมาบัติ

[๒๖๐] คำว่า ไฉนใจไปในสู่อภิญญัตถญาณยิ่ง ความว่า สู่อภิญญัตถญาณ
๗ กาม

กล่าวว่า สู่อภิญญัตถญาณ ... มีสู่อภิญญัตถญาณนั้นเป็นใหญ่ เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า
ไฉนใจไปใน

สู่อภิญญัตถญาณ เป็นอย่างยิ่ง.

[๒๖๑] คำว่า ติฏฺฐเจยฺย ในอุเทศว่า "ติฏฺฐเจยฺย โส ตตฺถ อนาญายี" ดังนี้
ความ

ว่า พึงตั้งอยู่หาที่มั่น คำว่า ตตฺถ คือ ในอภิญญัตถญาณตนสมาบัติ คำว่า อ
นาญายี

ความว่า ไม่หวั่นไหว ... เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า ผู้นั้นไม่มีความหวั่นไหว พึงดำรง
อยู่ใน

อภิญญัตถญาณตนสมาบัตินั้น เพราะเหตุนี้พระผู้มีพระภาคจึงตรัสว่า
ผู้ใดปราศจากความกำหนัดในกามทั้งปวง ละสมาบัติอื่น

อาศัยอิทธิพลบุญตถาสมบัติ น้อมใจไปแล้วในสัญญา
วิโมกข์อย่างยิ่ง ผู้นั้นไม่มีความหวั่นไหว พึงดำรงอยู่ใน
อิทธิพลบุญตถาสมบัตินั้น

[๒๖๒] ถ้าผู้นั้นไม่มีความหวั่นไหว พึงดำรงอยู่ในสมบัตินั้น ข้าแต่
พระองค์ผู้มีพระสันตคัมภีร์ ผู้นั้นเป็นผู้พ้นแล้ว มีความเย็น
พึงมีในสมบัตินั้นอันละเอียดมากไป วิญญาณของบุคคล
เช่นนั้นถึงพินิจหรือ?

[๒๖๓] คำว่า ตัญญู เจ โส ในอุเทศว่า "ตัญญู เจ โส ตตฺถ อภินุญชัย"
ดังนี้ ความว่า ถ้าผู้หนึ่งพึงดำรงอยู่หาหมิ่นนัก

คำว่า ตตฺถ คือ ในอากิณฺณัญญุตสนาปัตติ

คำว่า อภินุญชัย ความว่า ไม่หวั่นไหว ... ไม่เศร้าหมอง เพราะฉะนั้น จึง
ชื่อว่า

ถ้าผู้หนึ่งไม่มีความหวั่นไหว พึงดำรงอยู่ ในอากิณฺณัญญุตสนาปัตตินั้น

[๒๖๔] คำว่า ปุณฺณิ วสุทํ ในอุเทศว่า "ปุณฺณิ วสุทํ สมฺมตคฺคฺย"
ดังนี้

ความว่า เต็มทุกปี คือ เต็มหลายปี หลายร้อยปี หลายพันปี หลายแสนปี หลาย
ร้อยกัป

หลายพันกัป หลายแสนกัป พระสัพพัญญุตญาณเรียกว่า สมฺมตคฺคฺย ในคำว่า
ข้าแต่พระ

องค์ผู้มีพระสมฺมตคฺคฺย ฯลฯ เหตุนี้พระตถาคต จึงชื่อว่า มีพระสมฺมตคฺคฺย
เพราะฉะนั้น

จึงชื่อว่า ข้าแต่พระองค์ผู้มีพระสมฺมตคฺคฺย ... เต็มทุกปี

[๒๖๕] คำว่า ผู้หนึ่งเป็นผู้พ้นแล้ว มีความเย็น พึงมีในสมาบัติอันนั้นแหละ
วิญญูณ

ของบุคคลเช่นนี้พึงมีหรือ ความว่า ผู้หนึ่งถึงความเป็นผู้เย็น ยั้งเย็น เป็นผู้เที่ยง
ไม่มีความ

แปรปรวนเป็นธรรมดา ในสมาบัติอันนั้นแหละ พึงตั้งอยู่ในสมาบัติอันนั้นแหละ
เที่ยงแท้

อีกอย่างหนึ่ง พรหมณ์นั้นย่อมหมายถึงความเที่ยงแท้ และความขาดสูญของ
บุคคล

บังเกิดในอากิณฺณัญญุตนาพว่ วิญญูณของผู้หนึ่งพึงเคลื่อนไป พึงขาดสูญ
พิณาศไป ไม่พึงมี

ปฏิสนธิวิญญูณไม่พึงเกิดในภพชาติ ในรูปชาติ หรือในอรูปชาติดังนี้ หรือว่า
ย่อมหมายถึง

ปริณิพพานและปฏิสนธิของบุคคลผู้เกิดแล้วในอากิณฺณัญญุตนาพว่ บุคคลนั้น
ย่อมปริณิพพาน

ด้วยอนุปาทิเสสนิพพานชาติ ในอากิณฺณัญญุตนาพว่อันนั้นแหละ หรือว่า

วิญญาณของบุคคลนั้น

พึงเคลื่อนไป พึ่งเกิดเป็นวิญญาณในภพชาติ รูปธาตุ หรืออรูปธาตุอีก.

คำว่า ตถาวรสุต ความว่า ของบุคคลชนิดอย่างนั้น คือ ของบุคคลเช่นนั้น ผู้

ดำรง

อยู่ดังนั้น ผู้มีประการดังนั้น ผู้มีส่วนดังนั้น ผู้เกิดแล้วในอภิญญัตถุญญตนาพ

เพราะฉะนั้น

จึงชื่อว่า ผู้เป็นเป็นผู้พ้นแล้ว มีความเย็น พึ่งมีในสมาบัตินั้นแหละ วิญญาณของ

บุคคลเช่นนั้น

พึงมีหรือ. เพราะเหตุนั้น พราหมณ์นั้นจึงกล่าวว่า.

ถ้าผู้ใดไม่มีความหวั่นไหว พึ่งดำรงอยู่ในสมาบัตินั้น ข้าแต่

พระองค์ผู้มีพระสันตคฤฯ ผู้เป็นเป็นผู้พ้นแล้ว มีความเย็น

พระสูตรตันติปาฎา เล่ม ๒๒ ขุททกนิกาย จฬินทเรศ - หน้าที่ 105

พึงมีในสมาบัติอันนั้นแหละเข้ามาใกล้ วิญญูญของบุคคล
เช่นนี้มีพมิจหรือ?

[๒๖๖] (พระผู้มีพระภาคตรัสตอบว่า ดูกรอุปลีสะ)
เปลวไฟดับไปแล้วเพราะกำลังลม ย่อมถึงความไม่มี ไม่
เข้าถึงความนั้น จันใด มุนีพ้นแล้วจากนภมกาย ย่อมถึง
ความไม่มี ไม่เข้าถึงความนั้น จันนั้น

[๒๖๗] เปลวไฟตรัสว่า อัจฉิ ในอุเทศว่า "อัจฉิ ยถา วาตเวเคน ขิตตัม"
ดังนี้
สมทิตะวันออก สมทิตะวันตก สมทิตเหือ สมทิตไต้ สมมิจฺฉิ สมไมมิจฺฉิ สม
เยน สมร้อน
สมแรง สมปากุม สมเตปภาณ สมเตปครุท สมเตปิตาล สมเตปัด ชื่อว่า
วาต.

คำว่า ดับแล้วเพราะกำลังลม ความว่า ดับ คือ สูญหาย หายไป สิ้นไป
หมดไป
หมดสิ้นไปแล้วเพราะกำลังลม เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า เปลวไฟดับไปแล้วเพราะ
กำลังลม ... จันใด
พระผู้มีพระภาคตรัสเรียกพราหมณ์นั้นโดยชื่อว่า อุปลีสะ ในอุเทศว่า "อุปลีสะติ
ภควา" ดังนี้

คำว่า ภควา นี้ เป็นเครื่องกล่าวด้วยความเคารพ ฯลฯ พระนามว่า ภควา
นี้เป็น

ลัทธิกัมมัญญิต เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า พระผู้มีพระภาคตรัสตอบว่า ดูกรอุปลีสะ.

[๒๖๘] คำว่า อตฺถ ปลิต ในอุเทศว่า อตฺถ ปลิต น อเบติ สหัม ดังนี้
ความว่า ย่อมดับไป คือ ถึงความสิ้นไป ถึงความหมดไป ดับไป สงบไป ระงับไป

คำว่า ไม่เข้าถึงความนั้น ความว่า ไม่เข้าถึงความนั้น คือ ไม่เข้าถึงความ
อ้าง ความ

คาดคะเน ความบัญญัติว่า เปลวไฟนั้นไปสู่อุทิศอันนั้นแล้ว เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า
ย่อมถึง

ความไม่มี ไม่เข้าถึงความนั้น

[๒๖๙] คำว่า เอว ในอุเทศว่า "เอว มุนิ นภมกขา วิมุตโต" ดังนี้ เป็น
เครื่อง

ยังอุปมาให้ถึงพร้อม

ญาณตรัสว่า โฉม ในคำว่า มูนิ ฯลฯ มูนินั้นล่วงแล้วซึ่งราคะกิเลสเป็นเครื่อง

ข้องและตันหาเป็นดังว่าชาย

คำว่า พ้นแล้วจากนภาย ความว่า มูนินั้นพ้นจากนภายและรูปกายก่อนแล้วโดย

ปกติ คือ มูนินั้นละนภายและรูปกายแล้ว ด้วยการละ คือ ความล่วงและความข้าม ด้วย

องค์นั้นๆ อาศัยพระผู้มีพระภาคแล้วได้อริยมรรค ๔ เพราะเป็นผู้ได้อริยมรรค ๔ จึงกำหนดรู้

นามกายและรูปกาย เพราะเป็นผู้กำหนดรู้นามกายและรูปกาย จึงพ้น คือ พ้นวิเศษจากนามกาย

และรูปกายด้วยความพ้นวิเศษส่วนเดียว เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า มุนีพ้นแล้วจากนามกาย ...

จันฉัน

[๒๓๖] คำว่า ย่อมถึงความไม่มี ในอุเทศว่า "อตุล ปลิตี น อุเปติ สุขํ" ดังนี้

ความว่า มุนีนั้นย่อมบริณพพานด้วยอนุภาทิสสบริณพพานธาตุ คือ บริณพพานแล้วด้วยอนุภา

ทิสสบริณพพานธาตุ

คำว่า ย่อมไม่เข้าถึงความนับ ความว่า มุนีนั้นย่อมไม่เข้าถึงความนับ คือ ไม่เข้าถึง

ความอ้าง ความคาดคะเน ความบัญญัติว่า เป็นภักษัตริย์ เป็นพรากษณ เป็นแพศย์ เป็นบุตร

เป็นครูหัตถ์ เป็นบรรพชิต เป็นเทวดา เป็นมนุษย์ เป็นสัตว์มีรูป เป็นสัตว์ไม่มีรูป เป็นสัตว์

มีสัญญา เป็นสัตว์ไม่มีสัญญา หรือว่าเป็นสัตว์มีสัญญาก็มิใช่ ไม่มีสัญญาก็มิใช่ มุนีนั้นไม่มี

เหตุ ไม่มีปัจจัย ไม่มีการอันเครื่องให้ถึงการนับ เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า ย่อมถึงความไม่มี ไม่

เข้าถึงความนับ เพราะเหตุนั้น พระผู้มีพระภาคจึงตรัสว่า

เปลวไฟดับไปแล้วเพราะกำลังลม ย่อมถึงความไม่มี ไม่เข้า

ถึงความนับ จันใด มุนีพ้นแล้วจากนามกาย ย่อมถึงความ

ไม่มี ไม่เข้าถึงความนับ จันฉัน

[๒๓๖] มุนีนั้นเป็นผู้ดับไปแล้ว หรือมุนีนั้นย่อมไม่มี หรือว่ามุนีนั้น

เป็นผู้ไม่มีโรคด้วยความเป็นผู้เที่ยง. ขอพระองค์ผู้เป็นพระ

มุนี โปรดตรัสบอกปัญหานี้แก่ข้าพระองค์ด้วยดี พระองค์

ทรงทราบธรรมนั้นแล้วแต่จริง.

[๒๓๒] คำว่า มุณินเป็นผู้ดับไปแล้ว หรือมุณินยอมไม่มี ความว่า มุณินเป็นผู้ดับไปแล้ว หรือว่ามุณินยอมไม่มี คือ มุณินดับแล้ว ขาดสูญแล้ว หายไปแล้ว เพราะฉะนั้น

จึงชื่อว่า มุณินเป็นผู้ดับไปแล้ว หรือมุณินยอมไม่มี

[๒๓๓] คำว่า หรือว่ามุณินเป็นผู้ไม่มีโรคด้วยความเป็นผู้เที่ยง ความว่า หรือว่ามุณินเป็นผู้เที่ยง คือ เป็นผู้เที่ยง ไม่มีความแปรปรวนเป็นธรรมดา พึงตั้งอยู่เที่ยงแท้ในอภิญญา -

จักบุญตนภาพนั้นแหละ เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า หรือผู้นั้นเป็นผู้ไม่มีโรคด้วยความเป็นผู้เพียง.

[๒๓๕] คำว่า ต่ ในอุเทศว่า ตมเม มุนิ สกฺข วียากโรหิ ดังนี้ ความว่า ข้าพระองค์

ย่อมทูลถาม ทูลขอ ทูลขอเชิญ ทูลให้ทรงประสาทปัญญาใด.

ญาณท่านเรียกว่า โมนะ ในคำว่า มุนิ ฯลฯ มุนินั้นล่วงแล้วซึ่งราคิธรรมเป็นผู้

เครื่องของและตณหาเป็นดั่งว่าข่าง.

คำว่า ขอพระองค์จงตรัสบอก ... ด้วยดี ความว่า ขอพระองค์จงตรัสบอก ... ขอจง

ทรงประกาศด้วยดี เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า ขอพระองค์ผู้เป็นมุนิ โปรดตรัสบอกปัญหานี้แก่

ข้าพระองค์ด้วยดี.

[๒๓๕] คำว่า พระองค์ทรงทราบธรรมนั้นแล้วแท้จริง ความว่า พระองค์ทรงทราบ คือ

ทรงรู้ ทรงเพียงเคียง ทรงพิจารณา ทรงให้เล็งเล็ง ทรงให้ปรากฏแล้วแท้จริง เพราะฉะนั้น

จึงชื่อว่า พระองค์ทรงทราบธรรมนั้นแล้วแท้จริง. เพราะเหตุนี้ พระภิกษุทั้งหลายจึงกล่าวว่า

มุนินั้นเป็นผู้ดับไปแล้ว หรือผู้นั้นย่อมไม่มี หรือว่ามุนินั้นเป็นผู้ไม่มีโรคด้วยความเป็นผู้เพียง. ขอพระองค์ผู้เป็นพระมุนิ โปรดตรัสบอกปัญหานี้แก่ข้าพระองค์ด้วยดี. พระองค์ทรงทราบธรรมนั้นแล้วแท้จริง.

[๒๓๖] (พระผู้มีพระภาคตรัสตอบว่า ดูกรอุบาสุ)

บุคคลผู้ดับไปแล้วย่อมไม่มีประมาณ ขนึ่งทั้งหลายพึงว่าบุคคลนั้นด้วยกิเลสใด กิเลสนั้นก็ไม่มีแก่บุคคลนั้น เมื่อธรรมทั้งปวงอันบุคคลนั้นถอนเสียแล้ว เนืองทางแห่งราคิคำทั้งปวง บุคคลนั้นก็ถอนเสียแล้ว.

[๒๓๗] คำว่า บุคคลผู้ดับไปแล้วย่อมไม่มีประมาณ ความว่า บุคคลผู้ดับไป

แล้ว คือ

ปรีนิพพานแล้วด้วยอนุปาทิสเลนิพพานธาตุ ย่อมไม่มี ย่อมไม่ปรากฏ ย่อมไม่

ประจักษ์ประมาณ

แห่งรูป ประมาณแห่งเวทนา ประมาณแห่งสัญญา ประมาณแห่งสังขารประมาณ

แห่งวิญญาน

ประมาณแห่งรูปเป็นต้นนั้น อันบุคคลผู้ดับไปแล้ว ละได้แล้ว ตัดขาดแล้ว ให้สงบ
แล้ว

รับแล้ว ทำให้ไม่อาจเกิดขึ้น เผาเสียแล้วด้วยไฟคือญาณ เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า
บุคคลผู้
ดับไปแล้วย่อมไม่มีประมาณ

พระผู้มีพระภาคย่อมตรัสเรียกพรหมณ์นั้นโดยชื่อว่า อุปลิงะ ในอุเทศว่า
อุปลิงาทิ
ภควา ดังนี้ คำว่า ภควา นี้ เป็นเครื่องกล่าวโดยเคารพ ฯลฯ คำว่า ภควา นี้
เป็นลัทธิญาณปฏิบัติ
เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า พระผู้มีพระภาคตรัสตอบว่า ดูกอปลิงะ.

[๒๓๗] คำว่า ขนัทั้งหลายพึงว่าบุคคลนั้นด้วยกิเลสใด กิเลสนั้นก็ไม่มีแก่
บุคคลนั้น
ดังนี้ ความว่า ขนัทั้งหลายพึงว่า (บุคคลนั้น) ด้วยราคะ ด้วยโทสะ ด้วยโมหะ
ด้วยมานะ
ด้วยทิฏฐิ ด้วยอุทธัจจะ ด้วยวิจิกิจฉา ด้วยอนุสัยได้ว่า บุคคลนั้นเป็นผู้กำหนด
เป็นผู้ขัดเคือง
เป็นผู้หลง เป็นผู้มีมานะผูกพัน เป็นผู้ถือมั่น เป็นผู้ถึงความฟุ้งซ่าน เป็นผู้ถึงความ
ไม่ตกลง
หรือว่าเป็นผู้ถือกำลังอสังขารเหล่านั้น บุคคลนั้นจะเสียแล้ว เพราะบุคคลนั้น
เป็นผู้ละอสังขาร
เสียแล้ว ขนัทั้งหลายพึงว่าโดยคติด้วยเหตุได้ว่า บุคคลนั้นผู้เกิดในนรก เป็นผู้เกิด
ในกำเนิด
ดิรัจฉาน เป็นผู้เกิดในปิตติวิสัย เป็นมนุษย์ เป็นเทวดา เป็นสัตว์มีรูป เป็นสัตว์
ไม่มีรูป
เป็นสัตว์มีสัญญา เป็นสัตว์ไม่มีสัญญา หรือว่าเป็นสัตว์มีสัญญาก็มิใช่ไม่มีสัญญาก็
มิใช่ บุคคล
นั้นไม่มีเหตุ ไม่มีปัจจัย ไม่มีการละเว้นเป็นเครื่องให้ขนัทั้งหลายพึงว่า พึงกล่าว
พึงพูดถึงได้
เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า ขนัทั้งหลายพึงว่าบุคคลนั้นด้วยกิเลสใด กิเลสนั้นก็ไม่มีแก่
บุคคลนั้น

[๒๓๘] คำว่า เมื่อธรรมทั้งปวงอันบุคคลนั้นถอนเสียแล้ว ความว่า เมื่อ
ธรรมทั้งปวง

คือ เมื่อข้าพเจ้า ยายตาจะ ธาตุ คติ อุปบัติ ปฏิสนธิ ภาว สงสาร วิภว ทั้งปวง อันบุคคล
นั้นนอนขึ้นแล้ว คือ นอนขึ้นพร้อมแล้ว จูดยืนแล้ว จูดยืนพร้อมแล้ว เพิกขื่นแล้ว
เพิกขื่น
พร้อมแล้ว ละขาดแล้ว ดัดขาดแล้ว สงบแล้ว ระวังแล้ว ทำไม่ให้อากเกิดขึ้น เผา
เสียแล้ว
ด้วยไฟคือ ญาณ เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า เมื่อธรรมทั้งปวงอันบุคคลนั้นนอนเสีย
แล้ว.

[๒๘๐] คำว่า ทางแห่งธ้อยคำทั้งปวง บุคคลนั้นก็ถอนเสียแล้ว ความว่า
กิเลส ขันธ์ และ
อภิสัขาร ตัรัสว่า ทางแห่งธ้อยคำ. ธ้อยคำ ทางแห่งธ้อยคำ ชื่อ ทางแห่งชื่อ
นิวรุติ ทางแห่ง
นิวรุติ บัญญัติ ทางแห่งบัญญัติ อันบุคคลนั้นถอนขึ้นแล้ว ถอนขึ้นพร้อมแล้ว จด
ขึ้นแล้ว
จดขึ้นพร้อมแล้ว เพิกขึ้นแล้ว เพิกขึ้นพร้อมแล้ว ละขาดแล้ว ตัดขาดแล้ว สงบ
แล้ว ะงับ
แล้ว ทำให้ไม่อาจเกิดขึ้น เผาเสียแล้วด้วยไฟของญาณ เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า เฒ
ทางแห่ง
ธ้อยคำทั้งปวง บุคคลนั้นก็ถอนเสียแล้ว. เพราะเหตุนี้ พระผู้มีพระภาคจึงตรัส
ว่า

พระสุตตันตปิฎก เล่ม ๒๒ ขุททกนิกาย จุฬินิเทศ - หน้าที่ 109

บุคคลผู้ดับไปแล้วย่อมไม่มีประมาณ ข้างทั้งหลายก็พบว่าบุคคล
นั้นด้วยกิเลสใด กิเลสนั้นก็ไม่มีแก่บุคคลนั้น เมื่อธรรม
ทั้งปวง อันบุคคลนั้นถอนเสียแล้ว เน้นทางแห่งอภัยคำ
ทั้งปวง บุคคลนั้นก็ถอนเสียแล้ว.

พร้อมด้วยเวลาจบพระคาถา ฯลฯ นั้นประณายกขลิบเสนาการพระผู้มีพระ
ภาค ประกาศ
ว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ พระผู้มีพระภาคเป็นพระศาสดาของพวกข้าพระองค์
ข้าพระองค์เป็น
สาวก ดังนี้

จบอุปัชฌายาภิกขุเทวาทที่ ๖.

นิมิตตมกปัฏหานิเทศ
ว่าด้วยปัฏหาของท่านพระนันทะ

[๒๔๑] (ท่านพระนันทะทูลถามว่า)

ชนทั้งหลายย่อมกล่าวกันว่า มุนีทั้งหลายมีอยู่ในโลกนี้ ข้อนี้
นับเป็นอย่างไร? ชนทั้งหลายย่อมกล่าวถึงบุคคลผู้ประกอบด้วย
ตัณหาชื่อว่าปณิน หรือว่าย่อมกล่าวถึงบุคคลผู้ประกอบด้วย
ความเป็นอยู่ว่าปณิน?

[๒๔๒] คำว่า สนิต ในอุเทศว่า สนิต โลก มุนโย ดังนี้ ความว่า ย่อมมี
คือ
ย่อมปรากฏ ย่อมประจักษ์.

คำว่า ในโลก ความว่า ในอภยโลก ฯลฯ ในอายตนะโลก.

คำว่า มุนีทั้งหลาย ความว่า อาชีวก นิคครห์ ชฎิล ตาเส ชื่อว่า มุนี เพราะ
จะนับถึงชื่อว่า มุนีทั้งหลายมีอยู่ในโลก.

คำว่า อิติ ในอุเทศว่า อิจจาเยสุมา ฌมฺโห ดังนี้ เป็นมผลติ. คำว่า ภาส
มา
เป็นเครื่องกล่าวด้วยความรัก. คำว่า ฌมฺโห เป็นชื่อ ฯลฯ เป็นคำร้องเรียกของ
พรานหมันนั้น

เพราะฉะนั้นจึงชื่อว่า ท่านพระนันทะทูลถามว่า.

[๒๔๓] คำว่า ชนทั้งหลาย ในอุเทศว่า ชน วทติ ตยิทํ กัมมฺส ดังนี้ คือ
กษัตริย์

พรานหมัน แพทย์ ศูทร บรรพชิต เทวดา และมนุษย์.

คำว่า ย่อมกล่าว ความว่า ย่อมกล่าว คือ ย่อมพูด ย่อมแสดง ย่อมบัญญัติ.

คำว่า ตยิทํ กัมมฺส เป็นคำถามด้วยความสงสัย เป็นคำถามด้วยความเคลือบ
แคลง เป็น

คำถามสูงแง่ ไม่เป็นคำถามโดยส่วนเดียวว่า เรื่องนี้เป็นอย่างไรหนอแล หรือไม่
เป็นอย่างนี้?

เรื่องนี้เป็นไฉนหนอแล หรือเป็นอย่างไร? เพราะฉะนั้นจึงชื่อว่า ชนทั้งหลาย
ย่อมกล่าวกัน ...

ข้อนี้มันเป็นอย่างไร?

[๒๔๔] คำว่า ชนทั้งหลายย่อมกล่าวถึงบุคคลผู้ประกอบด้วยตัณหาชื่อว่าปณิน

มูนี่หรือ ความว่า

ซึ่งทั้งหลายย่อมกล่าว คือ ย่อมพูด ย่อมบอก ย่อมแสดง ย่อมบัญญัติซึ่งบุคคลผู้
เข้าไป เข้า

ไปพร้อม เข้ามา เข้ามาพร้อม เข้าถึง เข้าถึงพร้อม ประกอบด้วยญาณอันตั้งปุญต์
ด้วยสมาบัติ ๘

หรือด้วยญาณคือ อริยญาณ ๕ ว่าเป็นมุนี เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า ชนทั้งหลาย
ย่อมกล่าวถึง

บุคคลผู้ประกอบด้วยญาณว่าเป็นมุนี

[๒๕๕] คำว่า หรือว่าชนทั้งหลายย่อมกล่าวถึงบุคคลผู้ประกอบด้วยความ
เป็นอยู่ว่าเป็น

มุนี ความว่า หรือว่าชนทั้งหลายย่อมกล่าวว่า ... ประกอบด้วยความเพียรของ
บุคคลผู้เป็นอยู่

เศร้าหมอง ผู้ทำกิจที่ทำได้ยากยิ่งยวดหลายอย่างว่าเป็นมุนี เพราะฉะนั้น จึงชื่อ
ว่า หรือว่าชน

ทั้งหลายย่อมกล่าวถึงบุคคลผู้ประกอบด้วยความเป็นอยู่ว่าเป็นมุนี เพราะเหตุนี้
พรหมณ์นั้น

จึงกล่าวว่า

ชนทั้งหลายย่อมกล่าวกันว่า มุนีทั้งหลายมีอยู่ในโลก. ข้อนี้
นั้นเป็นอย่างไร? ชนทั้งหลายย่อมกล่าวถึงบุคคลผู้ประกอบ
ด้วยญาณว่าเป็นมุนี หรือว่าย่อมกล่าวถึงบุคคลผู้ประกอบด้วย
ความเป็นอยู่ว่าเป็นมุนี?

[๒๕๖] ดูกรบัณฑิต ท่านผู้ฉลาดย่อมไม่กล่าวบุคคลผู้ประกอบด้วย
วิสุทธิ ด้วยสุตะ ด้วยญาณ ว่าเป็นมุนี เราย่อมกล่าวว่า
ชนเหล่าใดกำจัดเสนาสีแล้ว เป็นผู้ไม่มีทุกข์ ไม่มีกรรม
หวั่นเหียวไป ชนเหล่านั้นเป็นมุนี

[๒๕๗] คำว่า น วิภูติยา ในอุเทศว่า น วิภูติยา น สุตติยา น ภาณณ ดังนี้
ความว่า ท่านผู้ฉลาดย่อมไม่กล่าวด้วยความหมดจดด้วยความเห็น

คำว่า น สุตติยา ความว่า ไม่กล่าวด้วยความหมดจด ด้วยการฟัง.

คำว่า น ภาณณ ความว่า ไม่กล่าวแม้ด้วยญาณอันตั้งปุญต์ด้วยสมาบัติ ๘
ไม่กล่าว

ด้วยญาณอันผิด เพราะฉะนั้นจึงชื่อว่า ย่อมไม่กล่าวบุคคลผู้ประกอบด้วยวิสุทธิ
ด้วยสุตะ

ด้วยญาณ

[๒๘๘] คำว่า กุสลา ในอุเทศว่า มุณิธ นนท กุสลา วทนติ ดังนี้ ความว่า
ท่าน
ผู้ฉลาดในชั้นนี้ ท่านผู้ฉลาดในธาตุ ท่านผู้ฉลาดในอายตนะ ท่านผู้ฉลาดในวิภังค
สมุปบาท ท่าน
ผู้ฉลาดในสติปัฏฐาน ท่านผู้ฉลาดในสังขยัตถะ ท่านผู้ฉลาดในอิทธิบาท ท่านผู้
ฉลาดใน

อินทริย์ ท่านผู้ฉลาดในผล ท่านผู้ฉลาดในโทษมคค์ ท่านผู้ฉลาดในมรรค ท่านผู้
ฉลาดในผล

ท่านผู้ฉลาดในนิพพาน ท่านผู้ฉลาดเหล่านั้น ย่อมไม่กล่าว ... ผู้ประกอบด้วย
ความหมดจดด้วย

ความเห็น ด้วยความหมดจดด้วยการฟัง ด้วยความหมดจดด้วยญาณอันสัมปยุต
ด้วยสมบัติ ๘

หรือด้วยญาณอันผิด ว่าเป็นผู้นั้น เพราะฉะนั้นจึงชื่อว่า ดูกรนั้ณะ ท่านผู้ฉลาด
... กล่าว ...

ว่าเป็นผู้นั้น

[๒๘๘] คำว่า เรื่อยมกล่าวชนเหล่าใดกำจัดเสนาเสียแล้ว เป็นผู้ไม่มีความ
ทุกข์ ไม่มี

ความหวั่น เทียวไป ชนเหล่านั้นเป็นผู้นั้น ความว่า เสนาฆาตรัสว่า เสนา. กาย
ทุจริตเป็น

เสนามา วิชทุจริตเป็นเสนามา มโนทุจริตเป็นเสนามา ราคะเป็นเสนามา
โทสะเป็นเสนา

มาร โมหะเป็นเสนามา ความโกรธ ความผูกโกรธ ความสับสน ความตีเสมอ
ความริษยา

ความตระหนี่ ความสงวน ความโอ้อวด ความกระด้าง ความแข่งดี ความถือตัว
ความดูหมิ่น

ท่าน ความเมา ความประมาท กิเลสทั้งปวง ทุจริตทั้งปวง ความกระวนกระวาย
ทั้งปวง ความ

เร่าร้อนทั้งปวง ความเดือดร้อนทั้งปวง อุทสาวิสัยทั้งปวง เป็นเสนามา.

สมควรตามพระพุทธพจน์ที่พระผู้มีพระภาคตรัสว่า

กามท่านกล่าวว่า เป็นเสนาที่ ๑ ของท่าน ความไม่ยินดีท่าน

กล่าวว่า เป็นเสนาที่ ๒ ของท่าน ความหิวและความกระหาย

ท่านกล่าวว่า เป็นเสนาที่ ๓ ของท่าน ตัณหาท่านกล่าวว่า เป็น

เสนาที่ ๔ ของท่าน ถีนมิทธะท่านกล่าวว่า เป็นเสนาที่ ๕

ของท่าน ความขลาดท่านกล่าวว่า เป็นเสนาที่ ๖ ของท่าน

วิจิณฺหาท่านกล่าวว่า เป็นเสนาที่ ๗ ของท่าน ความสับสน

ความกระด้างท่านกล่าวว่า เป็นเสนาที่ ๘ ของท่าน ลาภ ความ

สรรเสริญสักการะ ยศที่ได้มาผิด ก็เป็นเสน. ความยก
ตนและการข่มผู้อื่นก็เป็นเสน. นี่เสนมารของท่าน (เป็น
มารไม่ปล่อยท่านให้พ้นอำนาจไป) เป็นผู้ประหารท่านผู้มี
ธรรมดำ. คนไม่กล้าย่อมไม่ชนะเสนนั้นได้. คนกล้าย่อม
ชนะได้ ครั้นชนะแล้วย่อมได้ความสุข ดังนี้

เสนมารทั้งปวง ก็เล่ห์ทั้งปวง ชนะเหล่าใดชนะแล้ว ให้เตี๋ย ทำลาย กำจัดให้
เป็นอนันต์

เห็นแล้วด้วยวิมรรค ๔ ในกาลใด ในกาลนั้น ชนะเหล่านั้น เราถือว่าผู้กำจัด
เสนเสียแล้ว.

คำว่า อธิมา ความว่า รากะ โหระ โมะระ ความโกรธ ความผูกโกรธ ฯลฯ
อุทสา
วิสังขารทั้งปวง เป็นความทุกข์. ความทุกข์เหล่านั้น ชนเหล่าใดละขาด ตัดขาด
สงบ ระวังแล้ว
ทำไม่ให้อาจเกิดขึ้น เผาเสียแล้วด้วยไฟคือญาณ ชนเหล่านั้น ตรัสว่า ผู้ไม่มีความ
ทุกข์.

ตัณหา รากะ สารากะ ฯลฯ อวิชฌา โหระ อุคคณฺฐล ตรัสว่า ความหวัง ใน
คำว่า
นิราสา ดังนี้ ความหวังคือ ตัณหา ชนเหล่าใดละขาด ... เผาเสียแล้วด้วยไฟ
คือญาณ ชน
เหล่านั้น ตรัสว่า ผู้ไม่มีความหวัง.

คำว่า เรากล่าวว่า ชนเหล่าใดกำจัดเสนเสียบแล้ว ไม่มีความทุกข์ ไม่มีความหวัง
เที่ยวไป

ชนเหล่านั้นเป็นอุณิ ความว่า เรื่อยมกล่าว ... ย่อมประกาศว่า ชนเหล่าใด คือ
พระอรหันตชินฺนสพ

กำจัดเสนเสียบแล้ว ไม่มีความทุกข์ ไม่มีความหวัง ย่อมเที่ยวไป คือ เจริญอิริยาบถ
เป็นไป

รักษา บำรุง เยียวยา ชนเหล่านั้นเป็นอุณิในโลก เพราะฉะนั้นจึงชื่อว่า เรื่อยม
กล่าวว่า

ชนเหล่าใดกำจัดเสนเสียบแล้ว เป็นผู้ไม่มีความทุกข์ ไม่มีความหวัง เที่ยวไป ชนเหล่า
นั้นเป็นอุณิ

เพราะเหตุนี้ พระผู้มีพระภาคจึงตรัสว่า

ดูกรโณมะ ท่านผู้ฉลาดย่อมไม่กล่าวบุคคลผู้ประกอบด้วย

ทิฐิ ด้วยสุตะ ด้วยญาณว่า เป็นอุณิ เรื่อยมกล่าวว่า

ชนใดกำจัดเสนเสียบแล้ว เป็นผู้ไม่มีความทุกข์ ไม่มีความหวัง

เที่ยวไป ชนเหล่านั้นเป็นอุณิ

[๒๓๐] (ท่านพระโณมะทูลถามว่า)

สมณพราหมณ์เหล่าใดเหล่าหนึ่งนั้น ย่อมกล่าวความหมดจด

ด้วยการเห็นและการสดับฟัง ด้วยศีลและวัตรบ้าง ด้วย

มงคลหลายชนิดบ้าง. (ข้าแต่พระผู้มีพระภาค) ผู้มีฤทธิ์

สมเด็จพระพนังเหล่านั้นเป็นผู้สำรวมแล้ว ประพฤติอยู่ในอิริยา
นั้น ได้ข้ามแล้วซึ่งชาติและชราบ้างหรือ? ข้าแต่พระผู้มี
พระภาค ข้าพระองค์ขอทูลถามปัญหานั้น ขอพระองค์โปรด
ตรัสตอบปัญหานั้นแก่ข้าพระองค์เถิด.

[๒๓๖] คำว่า เขมฺภิ ในอุเทศว่า เขมฺภิเม สมนพฺราหฺมณ เส ดังนี้ ความว่า
ทั้งปวงโดยกำหนดทั้งปวง ทั้งปวงโดยประการทั้งปวง ไม่เหลือ มีส่วนไม่เหลือ.
คำว่า เขมฺภิ
นี้เป็นเครื่องกล่าวรวมหมด. เช่นเหล่าใดเหล่าหนึ่งเข้าถึงการบวช คือ ถึงพร้อม
ด้วยการบวช
ภายนอกพุทธศาสนาขึ้น ชื่อว่าสมณะ. เช่นเหล่าใดเหล่าหนึ่งอ้างว่าตนมีวาจาเจริญ
ชื่อว่า พราหฺมณ
เพราะฉะนั้นจึงชื่อว่า สมนพฺราหฺมณ

บทว่า อิตฺ ในอุเทศว่า อิจฺจาเยสฺมา นมฺโห ดังนี้ เป็นมทสฺส. คำว่า อาเยสฺมา
เป็นเครื่องกล่าวด้วยความรัก. คำว่า นมฺโห เป็นชื่อ ฯลฯ เป็นคำร้องเรียกของ
พราหฺมณนั้น
เพราะฉะนั้นจึงชื่อว่า ท่านพระนั้นมหาเถรสมาคมว่า.

[๒๓๗] คำว่า ย่อมกล่าวความหมดจดด้วยการเห็นและการฟังบ้าง ความว่า
ย่อมกล่าว
คือ ย่อมพูด ย่อมบอก ย่อมแสดง ย่อมบัญญัติความหมดจด คือ ความหมดจด
วิเศษ ความ
บริสุทธิ์ ความพ้น ความพิเศษ ความพ้นรอบ ด้วยการเห็นบ้าง ... ด้วยการ
สดับบ้าง ... ด้วยการ
เห็นและการสดับบ้าง เพราะฉะนั้นจึงชื่อว่า ย่อมกล่าวความหมดจดด้วยการเห็น
และการ
สดับบ้าง.

[๒๓๘] คำว่า ย่อมกล่าวความหมดจดด้วยศีลและวัตรบ้าง ความว่า ย่อม
กล่าว ...
ย่อมบัญญัติความหมดจด ... ความพ้นรอบด้วยศีลบ้าง ... ด้วยวัตรบ้าง ...
ด้วยทั้งศีลและวัตรบ้าง
เพราะฉะนั้นจึงชื่อว่า ย่อมกล่าวความหมดจดด้วยศีลและวัตรบ้าง.

[๒๓๙] คำว่า ย่อมกล่าวความหมดจดด้วยมงคลหลายชนิด ความว่า ย่อม
กล่าว ...

ย่อมบัญญัติความหลุด ... ความพ้นรอบด้วยมงคลคือวัตรและความตื่นตัว
มากอย่าง เพราะฉะนั้น

จึงชื่อว่า ย่อมกล่าวความหลุดด้วยมงคลหลายชนิด.

[๒๕๕] คำว่า กสิณ ในอุเทศว่า กสิณ เต (ภาว) ตตถ ยตา จรุต
ดังนี้

เป็นการภาวนาด้วยความสงบ เป็นการภาวนาด้วยความเคลื่อนไหว เป็นการภา
วณ่ง ไม่เป็นการ

ภาวนาเดียวว่า เรื่องนั้นเป็นอย่างนี้หรือหนอ หรือไม่เป็นอย่างนี้? เรื่องนี้
เป็นไฉนหนอ

หรือเป็นอย่างไร? เพราะฉะนั้นจึงชื่อว่าบางหรือ

คำว่า เต คือ พวกสมณพราหมณ์ผู้มีอิทธิเป็นคติ.

คำว่า ภาว นี้ เป็นเครื่องกล่าวโดยเคารพ ฯลฯ คำว่า ภาว นี้ เป็นลัทธิ
กานิธิ

เพราะฉะนั้นจึงชื่อว่า ข้าแต่พระผู้มีพระภาค พวกสมณพราหมณ์นั้น ... บาง
หรือ

คำว่า ตตถ ในเทกว่า ตตถ ยถา จนตถ ดังนี้ ความว่า ในอิทธิของตน
ในความควรของตน ในความชอบใจของตน ในลัทธิของตน

คำว่า ยถา ความว่า ลัทธิ สรรณ คัมภรณ รักษา ระวัง.

คำว่า เทียวไป ความว่า เทียวไป เทียวไปทั่ว ผัดเปลี่ยนอิริยาบถเป็นไป
รักษา

บำรุงเยี่ยวยา เพราะฉะนั้นจึงชื่อว่า (ข้าแต่พระผู้มีพระภาค) สมณพราหมณ์
เหล่านั้นเป็นผู้ลัทธิ

แล้วประพฤติดูอยู่ในอิทธินั้น ... บ้างหรือ.

[๒๓๖] คำว่า ข้าแต่พระองค์ผู้มีนรทุกข์ ... ได้ข้ามแล้วซึ่งชาติและชรา
ความว่า ได้ข้ามแล้ว

คือ ข้ามขึ้น ข้ามพ้น ก้าวล่วง เป็นไปล่วงแล้วซึ่งชาติชราและมรณะ.

คำว่า มาริส เป็นเครื่องกล่าวด้วยความรัก คำว่า มาริสัน เป็นเครื่องกล่าว
เป็นไปกับ

ด้วยความเคารพและความยกเกรง เพราะฉะนั้นจึงชื่อว่า ข้าแต่พระองค์ผู้มีนรทุกข์
... ได้ข้ามแล้ว
ซึ่งชาติและชรา.

[๒๓๗] คำว่า ปุณณมิ ต ในเทกว่า ปุณณมิ ต ภควา พุริหิ เมต ดังนี้
ความว่า

ข้าพระองค์ขออุทสาณ ทูลขอ ทูลเชื้อเชิญ ทูลให้ประกาศซึ่งปัญหานี้ว่า ขอ
พระองค์จงตรัส

บอกปัญหานี้แก่ข้าพระองค์ เพราะฉะนั้นจึงชื่อว่า ข้าพระองค์ขออุทสาณปัญหานี้

คำว่า ภควา นี้ เป็นเครื่องกล่าวโดยเคารพ ฯลฯ คำว่า ภควา นี้ เป็นลัทธิ
กาปัญญาธิ.

คำว่า ขอพระองค์จงตรัสบอกปัญหานี้แก่ข้าพระองค์ ความว่า ขอพระองค์
จงตรัส ...

จงประกาศ เพราะฉะนั้นจึงชื่อว่า ข้าแต่พระผู้มีพระภาค ข้าพระองค์ขออุทสาณ
ปัญหานี้

ขอพระองค์โปรดตรัสบอกปัญหานี้แก่ข้าพระองค์เถิด. เพราะเหตุนี้พราหมณ์
นี้จึงกล่าวว่า

สมณพราหมณ์เหล่าใดเหล่าหนึ่งนี้ ย่อมกล่าวความหมกคด
ด้วยการเห็นและการสັบบัง ด้วยศีลและวัตรบ้าง ด้วย
มงคลหลายชนิดบ้าง (ข้าแต่พระผู้มีพระภาค) ผู้เริ่ดทักขิ
สมณพราหมณ์เหล่านั้นเป็นผู้สำรวมแล้ว ประพฤติอยู่ในอิทธิ
นั้น ได้ข้ามแล้วซึ่งชาติและชราบ้างหรือ? ข้าแต่พระผู้มี
พระภาค ข้าพระองค์ขุณฺโณลตามปัญหานั้น ขอพระองค์
โปรดตรัสบอกปัญหานั้นแก่ข้าพระองค์เถิด.

[๒๙๘] (พระผู้มีพระภาคตรัสตอบว่า ดูกรนัณเฑ)

สมณพราหมณ์เหล่าใดเหล่าหนึ่งนั้น ย่อมกล่าวความหมดจด
ด้วยการเห็นและการสັบบัง ด้วยศีลและวัตรบั้ง
ด้วยมโนกลหลายชนิด เราຍ่อมกล่าวว่า สมณพราหมณ์
เหล่านั้น ถึงแม้เป็นผู้สำรวมแล้วประพฤติดุอยู่ในอิทธิฐาน
แต่ก็ข้ามซึ่งชาติและชราไปไม่ได้

[๒๙๙] คำว่า เขเกสิ ความว่า ทั้งปวงโดยกำหนดทั้งปวง ทั้งปวงโดย
ประการทั้งปวง
ไม่เหลือ ไม่มีส่วนเหลือ คำว่า เขเกสิ นี้ เป็นเครื่องกล่าวรวมหมด ชนเหล่าใด
เหล่าหนึ่ง
เข้าถึงการบวช ถึงพร้อมด้วยการบวชภายนอก แต่พุทธศาสนานี้ชื่อว่าสมณะ
ชนเหล่าใด
เหล่าหนึ่งอ้างว่าตนมีภาวะเจริญชื่อว่าพราหมณ์ เพราะฉะนั้นจึงชื่อว่า สมณ
พราหมณ์เหล่าใด
เหล่าหนึ่งนั้น พระผู้มีพระภาคย่อมตรัสเรียกวาทาหมณ์นั้นโดยชื่อว่า นัณเฑ ใน
อุเทศว่า นุนนาคติ
ภควา ดังนี้

คำว่า ภควา นี้ เป็นเครื่องกล่าวโดยเคารพ ฯลฯ คำว่า ภควา นี้ เป็นลัทธิ
กัมมัญญัตติ
เพราะฉะนั้นจึงชื่อว่า พระผู้มีพระภาคตรัสตอบว่า ดูกรนัณเฑ

[๓๐๐] คำว่า ย่อมกล่าวความหมดจดด้วยการเห็นและการฟังบั้ง ความว่า
ຍ่อมกล่าว
ຍ่อมพูด ย่อมบอก ย่อมแสดง ย่อมบัญญัติ ซึ่งความหมดจด ความหมดจดพิเศษ
ความบริสุทธิ์
ความพ้น ความพ้นพิเศษ ความพ้นรอบ ด้วยการเห็นบั้ง ... ด้วยการสັบบัง
... ด้วยการเห็น
และสັบบัง เพราะฉะนั้นจึงชื่อว่า ย่อมกล่าวความหมดจดด้วยการเห็นและด้วย
การสັบบัง

[๓๐๑] คำว่า ย่อมกล่าวความหมดจดด้วยศีลและวัตรบั้ง ความว่า ย่อม
กล่าว ...

ย่อมบัญญัติความหมด ... ความพ้นรอบด้วยศีลบ้าง ... ด้วยวัตรบ้าง ...
ด้วยศีลและวัตรบ้าง

เพราะฉะนั้นจึงชื่อว่า ย่อมกล่าวความหมดด้วยศีลและวัตรบ้าง.

[๓๖๒] คำว่า ย่อมกล่าวความหมดด้วยมงคลหลายชนิด ความว่า ย่อม
กล่าว ...

ย่อมบัญญัติด้วยมงคลคือวัตรและความดีเข้ามากอย่าง เพราะฉะนั้นจึงชื่อว่า
ย่อมกล่าวความ

หมดด้วยมงคลหลายชนิด.

[๓๓๓] คำว่า กิณลาปิ ในอุเทกว่า กิณลาปิ เต ตตฺถ ยตจ จรฺนติ เปนมา
สนธิ
เป็นมาเกี่ยวเนื่อง เป็นเครื่องทำบทให้เต็ม เป็นความพร้อมเพรียงแห่งอักขระ
เป็นความ
สละสลวยแห่งพยัญชนะ. บทว่า กิณลาปิ นั้น เป็นไปตามลำดับบท คำว่า เต คือ
พวก
สมณพราหมณ์ผู้มีอิทธิฤทธิ์. คำว่า ตตฺถ ความว่า ในอิทธิฤทธิ์ของตน ในความควรของ
ตน ในความ
ชอบใจของตน ในลำติดของตน คำว่า ยตจ ความว่า เป็นผู้สำราญ สรวน
คุ้มครอง รักษา
ระวัง.

คำว่า จรฺนติ ความว่า เที่ยวไป ... เยี่ยมยา เพราะฉะนั้นจึงชื่อว่า ถึงแม้
สมณพราหมณ์
เหล่านั้นเป็นผู้สำราญแล้ว ประพฤติอยู่ในอิทธิฤทธิ์นั้น
[๓๓๔] คำว่า เรื่อยมกล่าววว่า ... ข้ามชาติและชราไปไม่ได้ ความว่า เรา
ย่อมกล่าว ...
ย่อมประกาศว่า ข้าม ข้ามขึ้น ข้ามพ้น ก้าวล่วง เป็นไปล่วงซึ่งชาติ ชราและ
มรณะไปไม่ได้
คือ ไม่ออก ไม่สละ ไม่ก้าวล่วง ไม่เป็นไปล่วงจากชาติ ชราและมรณะ ย่อมวน
เวียนอยู่
ภายในชาติ ชราและมรณะ วนเวียนอยู่ภายในทางสงสาร ไปตามชาติ ชราและ
ตาม พยาธิ
ครุณฺเภา มรณะก็หักห้าม ไม่มีที่ต้านทาน ไม่มีที่เร่ง ไม่มีสละ ไม่มีที่พึง เพราะ
ฉะนั้นจึงชื่อ
ว่า เรื่อยมกล่าววว่า ข้ามชาติและชราไปไม่ได้ เพราะเหตุนี้ พระผู้มีพระภาคจึง
ตรัสว่า

สมณพราหมณ์เหล่าใดเหล่าหนึ่ง ย่อมกล่าวความหมดจด ด้วย
การเห็นและด้วยการสดับฟัง ด้วยศีลและวัตรบำกุ ด้วยมงคล
หลายชนิด เรื่อยมกล่าววว่า สมณพราหมณ์เหล่านั้น ถึงแม้
เป็นผู้สำราญแล้วประพฤติอยู่ในอิทธิฤทธิ์นั้น แต่ข้ามซึ่งชาติและ

ชราไปไม่ได้

[๓๐๕] (ท่านพระนันทะทูลถามว่า)

สมณพราหมณ์เหล่าใดเหล่าหนึ่งนี้ ย่อมกล่าวความหมกต ด้วย
การเห็นและการสັดบัง ด้วยศีลและวัตรบ้าง ด้วยมงคล
หลายชนิดบ้าง. ถ้าพระองค์ผู้เป็นพระมุนีตรัสสมณพราหมณ์
เหล่านั้นว่า ข้าพเจ้าอยู่ไปไม่ได้แล้ว. ข้าแต่พระองค์ผู้บริสุทธิ
เมื่อเป็นอย่างนั้น บัดนี้ใครเล่าในทวโลกและมนุษยโลก ข้าพ

พระสุตตันตปิฎก เล่ม ๒๒ ขุททกนิกาย จฬินภเวส - หน้าที่ 118

ชาติและชราไปได้แล้ว. ข้าแต่พระผู้มีพระภาค ข้าพระองค์ขอยูล
ถามปัญหานี้ ขอพระองค์โปรดตรัสตอบปัญหานี้แก่ข้าพระองค์.

[๓๖๖] คำว่า เยเกจิ ในอุเททว่า เยเกจิ เม สมณพราหมณเส ดังนี้ ความ
ว่า
ทั้งปวงโดยกำหนดทั้งปวง ทั้งปวงโดยประการทั้งปวง ไม่เหลือ มีส่วนไม่เหลือ.
คำว่า เยเกจิ นี้

เป็นเครื่องกล่าวรวมหมด. เช่นเหล่าใดเหล่าหนึ่งเข้าถึงการบวช คือ ถึงพร้อมด้วย
การบวช

ภายนอกพุทธศาสนานี้ ชื่อว่าสมณะ. เช่นเหล่าใดเหล่าหนึ่งอ้างว่าตนมีภาวะเจริญ
ชื่อว่าพราหมณ์

เพราะฉะนั้นจึงชื่อว่า สมณพราหมณ์เหล่าใดเหล่าหนึ่งนั้น

คำว่า อิติ ในอุเททว่า อิจจาสุมา ฌมฺโห ดังนี้ เป็นบทสนธิ. คำว่า ภาส
มา

เป็นเครื่องกล่าวด้วยความรัก. คำว่า ฌมฺโห เป็นชื่อ ฯลฯ เป็นคำร้องเรียกของ
พราหมณ์นั้น

เพราะฉะนั้นจึงชื่อว่า ท่านพระนั้นเมฆุลคามวา.

[๓๖๗] คำว่า ย่อมกล่าวความหมดจดด้วยการเห็นและการฟังบ้าง ความว่า
ย่อมกล่าว

ย่อมพูด ย่อมบอก ย่อมแสดง ย่อมบัญญัติความหมดจด คือ ความหมดจดพิเศษ
ความบริสุทธิ์

ความพ้น ความพ้นพิเศษ ความพ้นรอบ ด้วยการเห็นบ้าง ... ด้วยการสดับบ้าง
... ด้วยการเห็นและ

การสดับบ้าง เพราะฉะนั้นจึงชื่อว่า ย่อมกล่าวความหมดจดด้วยการเห็นและด้วย
การสดับบ้าง.

[๓๖๘] คำว่า ย่อมกล่าวความหมดจดด้วยศีลและวัตรบ้าง ความว่า ย่อม
กล่าว ... ย่อม

บัญญัติความหมดจด ... ความพ้นรอบด้วยศีลบ้าง ... ด้วยวัตรบ้าง ... ด้วย
ทั้งศีลและวัตรบ้าง เพราะ

ฉะนั้นจึงชื่อว่า ย่อมกล่าวความหมดจดด้วยศีลและวัตรบ้าง.

[๓๖๙] คำว่า ย่อมกล่าวความหมดจดด้วยมงคลหลายชนิด ความว่า ย่อม

กล่าว ... ย่อม

บัญญัติด้วยมงคลีวัตรและความที่เข้ามาอย่าง เพราะฉะนั้นจึงชื่อว่า ย่อม

กล่าวความหมด

ด้วยมงคลหลายชนิด

[๓๐] คำว่า เต เจ ในอุเทศว่า เต เจ มูนี พุริส อโฆติณณ ดังนั้น ความ
ว่า

พราหมณ์ผู้มีพิธีเป็นคติ ญาณท่านกล่าวว่า โมะะ ในบทว่า มูนี ฯลฯ
พระผู้มีพระภาค

นั้น สมองเล้าซึ่งราคีธรรมเป็นเครื่องข้อง และตันทาเป็นดังว่าข่าย เป็นมูนี

คำว่า ย่อมตรัสว่า ... ข้ามโอะะไปไม่ได้แล้ว ความว่า ข้ามไม่ได้แล้ว คือ
ข้ามขึ้น

ไม่ได้แล้ว ข้ามลงไม่ได้แล้ว ก็ข้ามไม่ได้แล้ว เป็นไปลงไม่ได้แล้วซึ่งกามโอะะ
ภวโอะะ

พิธีโอะะ อวิชชาโอะะ วนเวียนอยู่ภายในชาติชราและมรณะ วนเวียนอยู่ภายใน
ทางสงสาร

ไปตามชาติ ชราก็เล่นตาม พยาธิก็ครอบงำ มรณะก็กำหนด ไม่มีที่ต้านทาน ไม่มี

ที่ซ่อนเร้น
ไม่มีสรณะ ไม่มีที่พึ่ง.

คำว่า ย่อมตรัส คือ ย่อมตรัส ... ย่อมประกาศ เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า ถ้า
พระองค์ผู้

เป็นนุ้ย่อมตรัสว่า สมณพราหมณ์เหล่านั้นข้ามโอชะไปไม่ได้แล้ว.

[๓๑] คำว่า ข้าแต่พระองค์ผู้วิรุทฺธิ เมื่อเป็นดังนั้น ในบัดนี้ ใครเล่าใน
เทวโลก

และมนุษยโลก ข้ามชาติและชราไปได้ ความว่า เมื่อเป็นดังนั้น ใครนั้นในโลก
พร้อมทั้งเทวโลก

มารโลก พรหมโลก ในหมู่สัตว์พร้อมทั้งสมณพราหมณ์ เทวดาและมนุษย์ ข้ามได้
แล้ว คือ

ข้ามขึ้นแล้ว ข้ามพ้นแล้ว ล่วงแล้ว ก้าวล่วงแล้ว เป็นไปแล้วซึ่งชาติ ชราและ
มรณะ.

คำว่า มาริส เป็นเครื่องกล่าวด้วยความรัก เป็นเครื่องกล่าวด้วยความ
เคารพ คำว่า

มาริส นี้ เป็นเครื่องกล่าวเป็นไปด้วยความเคารพและความยำเกรง เพราะ
ฉะนั้น จึงชื่อว่า

ข้าแต่พระองค์ผู้วิรุทฺธิ เมื่อเป็นดังนั้น ในบัดนี้ ใครเล่าในเทวโลกและมนุษยโลก
ข้ามชาติและ
ชราไปได้แล้ว.

[๓๒] คำว่า ปุณฺณมิ ตํ โนอุเทศว่า ปุณฺณมิ ตํ ภควา พุริหิ เม ตํ ดังนี้
ความว่า ข้าพระองค์ขอทูลถาม คือ ทูลขอ ทูลขอเชิญ ทูลให้ประสาธน์ปัญหา
นั้นว่า ขอ

พระองค์จงตรัสบอกปัญหานั้นแก่ข้าพระองค์ เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า ข้าพระองค์ขอ
ทูลถาม
ปัญหานั้น

คำว่า ภควา นี้ เป็นเครื่องกล่าวโดยเคารพ ฯลฯ คำว่า ภควา นี้ เป็น สัจฉิ
กาปัญฺณุตติ,

คำว่า ขอพระองค์โปรดตรัสบอกปัญหานั้นแก่ข้าพระองค์ ความว่า ขอ

พระองค์โปรด

ตรัส ... โปรดประกาศ เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า ข้าแต่พระผู้มีพระภาค ข้าพระองค์
ขออุทสาณปัญหา

นั้น ขอพระองค์โปรดตรัสบอกปัญหานั้นแก่ข้าพระองค์. เพราะเหตุนี้ ปราหมณ์
นั้นจึงกล่าวว่า

สมณพราหมณ์เหล่าใดเหล่าหนึ่งนั้น ย่อมกล่าวความมงคล ด้วย
การเห็นและการสัจบ้าง ด้วยศีลและวัตรบ้าง ด้วยมงคล
หลายชนิดบ้าง. ถ้าพระองค์ผู้เป็นพระผู้มีพระภาคตรัสพราหมณ์เหล่านั้น
ว่า ข้าพเจ้าไปไม่ได้แล้ว. ข้าแต่พระองค์ผู้บริสุทธิ์ เมื่อเป็น
อย่างนั้น บัดนี้ ใครเล่าในเทวโลกและมนุษย์โลก ข้าพชาติและ

พระสุตตันตปิฎก เล่ม ๒๒ ขุททกนิกาย จุฬินิเทศ - หน้าที่ 120

ชราไปได้แล้ว. ข้าแต่พระผู้มีพระภาค ข้าพระองค์ขออุททาม
ปัญหานี้ ขอพระองค์โปรดตรัสตอบปัญหานี้แก่ข้าพระองค์.

[๓๓] (พระผู้มีพระภาคตรัสว่า ดูกรนันทะ) เรื่อยไม่กล่าวว่า
สมณพราหมณ์ทั้งหมดเป็นผู้มีชาติและชราทั้งหมดแล้ว. เรื่อย
กล่าวว่า นรชนเหล่าใดละแล้วซึ่งรูปที่ได้เห็น เสียงที่ได้ยิน
อารมณ์ที่ได้ทราบ คือและวัตรทั้งปวง ทั้งละแล้วซึ่งมงคล
หลายชนิดทั้งหมด กำหนดรู้ตนแล้ว เป็นผู้ไม่มีอาสวะ
นรชนเหล่านั้นแล เป็นผู้ข้ามโอชะได้แล้ว.

[๓๔] คำว่า เรื่อยไม่กล่าวว่า สมณพราหมณ์ทั้งหมดเป็นผู้มีชาติและ
ชราทั้งหมด
แล้ว ความว่า ดูกรนันทะ เรื่อยไม่กล่าวว่า สมณพราหมณ์ทั้งหมดเป็นผู้มี
ชาติและชรารอย
ไว้แล้ว ห่มไว้แล้ว คลุมไว้แล้ว ปิดไว้แล้ว บังไว้แล้ว ครอบไว้แล้ว. เรื่อยกล่าว
คือ
ย่อมบอก ... ทำให้เห็นว่า สมณพราหมณ์เหล่าใด ละชาติ ชราและมรณะแล้ว
ตัดรากขาดแล้ว
ทำให้ไม่มีที่ตั้งดังตลอดด้น ให้ถึงความไม่มี มีความไม่เกิดขึ้นต่อไปเป็น
ธรรมดู สมณพราหมณ์
เหล่านั้นมีอยู่ เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า เรื่อยไม่กล่าวว่า สมณพราหมณ์ทั้งหมด
เป็นผู้มีชาติ
และชราทั้งหมดไว้แล้ว.

[๓๕] คำว่า นรชนเหล่าใดละแล้วซึ่งรูปที่ได้เห็น เสียงที่ได้ยิน อารมณ์ที่
ได้ทราบ
คือและวัตรทั้งปวง ความว่า นรชนเหล่าใดละแล้ว คือ ละแล้ว บรรเทาแล้ว
ทำให้สิ้นสุด
แล้ว ให้ถึงความไม่มีแล้ว ซึ่งความหมดจดด้วยการเห็นทั้งปวง ... ซึ่งความ
หมดจดด้วยการฟัง
ทั้งปวง ... ซึ่งความหมดจดทั้งด้วยการเห็นและด้วยการฟังทั้งปวง ... ซึ่งความ
หมดจดด้วยการได้
ทราบทั้งปวง ... ซึ่งความหมดจดด้วยศีลทั้งปวง ... ซึ่งความหมดจดด้วยวัตร

ทั้งปวง ... ซึ่งความหมด

จดทั้งด้วยศีลและวัตรทั้งปวง เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า บรรณเหล่าใดละแล้วซึ่งรูปที่
ได้เห็น

เสียงที่ได้ยิน อารมณ์ที่ได้ทราบ หรือแม้ศีลหรือวัตรทั้งปวง.

[๓๖] คำว่า ทั้งละแล้วซึ่งมงคลหลายชนิดทั้งปวง ความว่า ละแล้ว คือ ละ
ขาด

แล้ว บรรเทแล้ว ทำให้สิ้นสุดแล้ว ให้ถึงความไม่มีแล้ว ซึ่งความหมดคือ

ความหมด

จตุตตะศีล ความบริสุทธิ์ ความพ้น ความพ้นวิเศษ ความพ้นรอบ ด้วยมงคลคือวัตร
และความ

ต้นขั้วมากมาย เพราะฉะนั้นจึงชื่อว่า ทั้งละแล้วซึ่งมงคลหลายชนิดทั้งปวง.

[๓๗๗] คำว่า ตณฺหํ ในอุเททฺวํ ตณฺหํ ปริณฺณาย อนาสว เย เต เว นรา
โอยฺหิตฺถณฺณติ พุริมํ ดํสินํ ได้แก่ฐปตฺตนา สาทตฺตนา คณตฺตนา รตฺตนา
โณฏฐัพตฺตนา
ธรรมตฺตนา.

คำว่า กำหนดรู้แล้ว ความว่า กำหนดรู้แล้วซึ่งตณฺหาด้วยปริณฺญา ๓ คือ
ญุตปริณฺญา

ตฺริณปริณฺญา ปหานปริณฺญา.

ญุตปริณฺญาเป็นไฉน? นรชนย่อมรู้ชัด คือ ย่อมรู้ ย่อมเห็นตณฺหาว่า นีรูป
ตณฺหา

นีสาทตณฺหา นีคณตณฺหา นีรตณฺหา นีโณฏฐัพตณฺหา นีธรรมตณฺหา นี้ชื่อว่า
ญุตปริณฺญา.

ตฺริณปริณฺญาเป็นไฉน? นรชนกำหนดตณฺหาที่ตนรู้อย่างนั้นแล้วย่อมพิจารณา
ตณฺหา คือ พิจารณา

โดยความไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เป็นโรค เป็นไฟ ฯลฯ โดยความไม่ให้สลัดออก นี้ชื่อ
ว่า

ตฺริณปริณฺญา.

ปหานปริณฺญาเป็นไฉน? นรชนพิจารณาอย่างนั้นแล้ว ละ บรรเทา ทำให้สิ้น
สุด ให้

ถึงความไม่มีซึ่งตณฺหา. สมจริงตามพระพุทธพจน์ที่พระผู้มีพระภาคตรัสว่า ดูการ
วิภาษทั้งหลาย

จันทรากะในตณฺหาใด ท่านทั้งหลายจงละจันทรากะนั้นเสีย. เมื่อเป็นอย่างนั้น
ตณฺหาอันลัทธิเป็น

ของอันท่านทั้งหลายละแล้ว ตตรากขาดแล้ว ทำไม่ให้มีที่ตั้งดังตาลยอดด้วน ถึง
ความไม่มี มี

ความไม่เกิดขึ้นต่อไปเป็นธรรมดา ดั่งนั้น นี้ชื่อว่าปหานปริณฺญา. กำหนดรู้แล้วซึ่ง
ตณฺหาด้วย

ปริณฺญา ๓ นั้น เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า กำหนดรู้ซึ่งตณฺหา.

คำว่า เป็นผู้ไม่มีอาสวะ ความว่า อาสวะ ๔ คือ กามาสวะ ภาวาสวะ ภวฺฐาสวะ
สวะ

อวิชชาสวะ. นรชนเหล่าใดละอาสวะเหล่านั้นแล้ว ตตรากขาดแล้ว ทำไม่ให้มีที่ตั้ง

ดังตาลยอดด้วน

ให้ถึงความไม่มี มีความไม่เกิดขึ้นต่อไปเป็นธรรมดา นรชนเหล่านั้นตรัสว่า เป็นผู้ไม่มีอาสวะ.

คำว่า เหล่าใด คือ พระอรหันตชินาสพทั้งหลาย.

คำว่า เรื่อยมกล่าวว่า นรชนเหล่าใดกำหนดรู้ตัวตนได้แล้ว เป็นผู้ไม่มีอาสวะ

นรชน

เหล่านั้นแล ข้ามโอชะได้แล้ว ความว่า เรื่อยมกล่าวว่า ... ย่อมประกาศว่า นร

ชนเหล่าใด

กำหนดรู้ตัวตนได้แล้ว เป็นผู้ไม่มีอาสวะ นรชนเหล่านั้น ข้ามแล้วซึ่งการมีโอชะ ภ

โอชะ พหุลี

โอชะ อวิชชาโอชะ คือ ข้าม ข้ามขึ้น ข้ามออก ล่วง ก้าวล่วง เป็นไปล่วงแล้วซึ่ง

ทาง

แห่งสังสารวัฏทั้งปวง. เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า เรื่อยมกล่าวว่า นรชนเหล่าใด

กำหนดรู้ตัวตน

แล้ว เป็นผู้ไม่มีอาสวะ ทรงเหล่านั้นแล ข้ามิเอยะได้แล้ว. เพราะเหตุนี้พระผู้มี
พระภาค
จึงตรัสว่า

เราย่อมไม่กล่าวว่า สมณพราหมณ์ทั้งหมดเป็นผู้ชั่วช้าและ
ชั่วทั้งหมดแล้ว เราย่อมกล่าวว่า ทรงเหล่านั้นแลโดยแล้วซึ่ง
รูปที่ได้เห็น เสียงที่ได้ยิน อารมณ์ที่ได้ทราบ คิเลสวัตร
ทั้งปวง ทั้งละแล้วซึ่งมงคลหลายชนิดทั้งหมด กำหนดรู้
ตรึกแล้ว เป็นผู้ไม่มีอาสวะ ทรงเหล่านั้นแล เป็นผู้
ข้ามิเอยะได้แล้ว.

[๓๑๘] ข้าแต่พระโคตม ข้าพระองค์ย่อมขอบใจพระวาจานั้น อัน
พระองค์ผู้เป็นพระมเหสี (ผู้เสวยภรรยาใหญ่) ตรัสดีแล้ว
ไม่มีอุรุ. แม้ข้าพระองค์ก็กล่าวว่า ทรงเหล่านั้นแล
ซึ่งรูปที่ได้เห็น เสียงที่ได้ยิน อารมณ์ที่ได้ทราบ คิเลส
วัตรทั้งปวง ทั้งละแล้วซึ่งมงคลหลายชนิดทั้งหมด กำหนด
รู้ตรึกแล้ว เป็นผู้ไม่มีอาสวะ ทรงเหล่านั้นแลเป็นผู้
ข้ามิเอยะได้แล้ว.

[๓๑๙] คำว่า เสด็จ ในอุเทศว่า เสด็จนิมิตตัม วิจิ มเหสีโน ดังนี้ ความว่า
ข้าพระองค์ย่อมยินดี คือ ยินดียิ่ง เบิกบาน อุ่นมื่น ปราศจาก พ้อใจ ประสงค์
รักใคร่

ติดใจ พระวาทา คือ ทางแห่งถ้อยคำ เทศนา อุดมคติ ของพระองค์.

คำว่า อันพระองค์เป็นพระมเหสี ความว่า พระผู้มีพระภาคผู้เป็นพระมเหสี
ทรง

เสวยภรรยา คือ ทรงเสวยภรรยา ทรงคัมภีร์ ซึ่งศีลชั้นนี้ใหญ่ เพราะฉะนั้น จึงทรง
พระนามว่า

มเหสี ฯลฯ พระผู้มีพระภาคผู้เป็นเทวดาล่องเทวดาประทับที่ไหน พระนาค
ประทับที่ไหน

เพราะฉะนั้น จึงทรงพระนามว่า มเหสี เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า ข้าพระองค์ย่อม
ขอบใจพระวาทา

นั้น อันพระองค์ผู้เป็นพระมเหสี.

[๓๒๐] คำว่า สุกตัตต ในอุเทศว่า สุกตัตต โคตม นูเรกั ดังนี้ ความว่า

ตรัสยอดแล้ว คือ ทรงแสงดีแล้ว ทรงบัญญัติดีแล้ว ทรงแต่งตั้งดีแล้ว ทรงเปิด
เผยดีแล้ว
ทรงทำให้ขึ้นดีแล้ว ทรงประกาศดีแล้ว.

กิเลส ชัณห์ และอภิสังขาร ท่านกล่าวว่า อูบิ ในอุเทกว่า โคตม ฐนักรั
ดังนี้
การละอูบิ ความสงอูบิ ความละเคิณอูบิ ความระงับอูบิ อมตนิพพาน ท่าน
กล่าวว่า
ธรรมไม่อูบิ เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า ขำแต่พระโคตม ... ตั้สดีแล้ว เป็นธรรม
ไม่อูบิ.

[๗๒] คำว่า นรชนเหล่าใดละแล้วซึ่งรูปที่ได้เห็น เสียงที่ได้ยิน อารมณ์ที่
ได้ทราบ
ศีลและวัตรทั้งปวง ความว่า นรชนเหล่าใดละแล้ว คือ ละ บรรเท ทำให้สิ้นสุด
ให้ถึง
ความไม่มีซึ่งความหมกมดด้วยการเห็นทั้งปวง ... ซึ่งความหมกมดด้วยการฟัง
ทั้งปวง ซึ่งความ
หมกมดทั้งด้วยการเห็นและการฟังทั้งปวง ... ซึ่งความหมกมดด้วยการได้ทราบ
ทั้งปวง ... ซึ่งความ
หมกมดด้วยศีลทั้งปวง ... ซึ่งความหมกมดด้วยวัตรทั้งปวง ... ซึ่งความหมกมด
ทั้งด้วยศีลและ
วัตรทั้งปวง เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า นรชนเหล่าใดละแล้วซึ่งรูปที่ได้เห็น เสียงที่
ได้ยิน อารมณ์
ที่ได้ทราบ ศีลและวัตรทั้งปวง.

[๗๓] คำว่า ละแล้วซึ่งมงคลหลายชนิดทั้งปวง ความว่า ละ คือ ละขาด
บรรเท
ทำให้สิ้นสุด ให้ถึงความไม่มีซึ่งความหมกมด คือ ความหมกมด วิเศษ ความ
บริสุทธิ์ ความ
พ้น ความพ้นวิเศษ ความพ้นรอบ ด้วยมงคล คือ วัตรและความตื่นขำมากมาย
เพราะฉะนั้น
จึงชื่อว่า ทั้งละแล้วซึ่งมงคลหลายชนิดทั้งปวง.

[๗๔] คำว่า ตณฺหํ ในอุเทกว่า ตณฺหํ ปริณฺณาย อนฺตฺวา เย อหฺมิปิ เต
โอยตฺถณฺนติ พุณฺนิ ดังนี้ คือ รูปตณฺหา สัทตณฺหา คันธตณฺหา รสตณฺหา
โสณฺณตณฺหา
ธรรมตณฺหา.

คำว่า กำหนดรู้แล้วซึ่งตณหา ความว่า กำหนดรู้แล้วซึ่งตณหาด้วยปริยญา
๓ คือ

ญาณปริยญา ตีรณปริยญา ปหานปริยญา.

ญาณปริยญาเป็นไฉน? นรชนย่อมรู้ซึ่งตณหา คือ ย่อมรู้ ย่อมเห็นว่า นีรูป
ตณหา

นี้สัทตตณหา นี้ฉนตตณหา นีรสตตณหา นี้โณรูปตณหา นีธรรมตณหา. นี้ชื่อ
ว่า ญาณ

ปริยญา.

ตีรณปริยญาเป็นไฉน? นรชนกำจัดตณหาที่ตนรู้อย่างนี้แล้ว ย่อมพิจารณา
ตณหา คือ

พิจารณาโดยความไม่เที่ยง เป็นทุกข์ ฯลฯ โดยความไม่ให้สละออก. นี้ชื่อว่า ตี
รณปริยญา.

ปหานปริยญาเป็นไฉน? นรชนพิจารณาเห็นอย่างนี้แล้ว ละบรรเทา ทำให้
สิ้นสุด

ให้ถึงความไม่มีซึ่งตณหา. นี้ชื่อว่าปหานปริยญา. กำหนดรู้แล้วซึ่งตณหาด้วย
ปริยญา ๓ นี้

เพราะฉะนั้นจึงชื่อว่า กำหนดรู้แล้วซึ่งตณหา.

คำว่า เป็นผู้ไม่มีอาสวะ ความว่า อาสวะ ๔ คือ กามาสวะ ภวาสวะ ิทธิสุ
สวะ
อวิชชาสวะ. นรชนเหล่าใดละอาสวะเหล่านั้นแล้ว ตัณหาขาดแล้ว ทำไม่ให้เกิด
ดังตาลยอดด้วน
ให้ถึงความไม่มี มีความไม่เกิดขึ้นต่อไปเป็นธรรมดา นรชนเหล่านั้นตรัสว่า เป็นผู้
ไม่มีอาสวะ

คำว่า เหล่าใด คือ พระอรหันตชินมสพทั้งหลาย.

คำว่า เข้าพระองค์ก็กล่าวว่ นรชนเหล่าใดกำหนดรู้ตัณหาแล้ว เป็นผู้
ไม่มีอาสวะ
นรชนเหล่านั้นเป็นผู้ข้ามโอชะแล้ว ความว่า เข้าพระองค์ก็กล่าวว่ พุทว่า นร
ชนเหล่าใด
กำหนดรู้ตัณหาแล้ว เป็นผู้ไม่มีอาสวะ นรชนเหล่านั้นเป็นผู้ข้ามแล้วซึ่งกามโอชะ
ภวโอชะ
ภริยโอชะ อวิชชาโอชะ ข้ามแล้ว ข้ามขึ้นแล้ว ข้ามออกแล้ว ล่วงแล้ว ก้าวล่วง
แล้ว ซึ่ง

ทางสงสารทั้งปวง เพราะฉะนั้นจึงชื่อว่า เข้าพระองค์ย่อมกล่าวว่ นรชนเหล่า
ใดกำหนดรู้

ตัณหาแล้ว เป็นผู้ไม่มีอาสวะ นรชนเหล่านั้นเป็นผู้ข้ามโอชะแล้ว. เพราะเหตุนี้
พรหมณ์นั้น

จึงกล่าวว่

ข้าแต่พระโคตม ข้าพระองค์ย่อมขอบใจพระวาทันั้น อัน

พระองค์ผู้เป็นพระมเหสีตรัสดีแล้ว ไม่อวด. ข้า
พระองค์ก็กล่าวว่ นรชนเหล่าใดละแล้วซึ่งรูปที่ได้เห็น
เสียงที่ได้ยิน อารมณ์ที่ได้ทราบ คือละแล้วทั้งปวง ทั้ง
ละแล้วซึ่งมณฑลหลายชนิดทั้งหมด กำหนดรู้ตัณหาแล้ว
เป็นผู้ไม่มีอาสวะ นรชนเหล่านั้นเป็นผู้ข้ามโอชะได้แล้ว.

พร้อมด้วยเวลาจบพระคาถา ฯลฯ พระนั้นพระนั่งประณมัญชลีแล้วการพระ
ผู้มีพระภาค

ประกาศว่ ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ พระผู้มีพระภาคเป็นพระศาสดาของข้า
พระองค์. ข้าพระองค์

เป็นสารก ดัชนี

ฉบับมาตรฐานกับคู่มือที่ ๗

เหมาถามปัญหาภิณฑล
ว่าด้วยปัญหาของท่านพระเหมา

[๒๒๔] (ท่านพระเหมาทูลถามว่า)

ในกาลก่อนแต่ศาสนาของพระโคตม พวกราจารย์เหล่านั้น
พยากรณ์ว่า เรื่องนี้แล้วดังนี้ เรื่องนี้จักมีดังนี้ คำทั้งหมดนั้น
เป็นคำกล่าววิเศษๆ กันม. คำทั้งหมดนั้นเป็นเครื่องยังความตรึก
ให้เจริญ ข้าพระองค์ไม่ยินดีในคำนั้น

[๒๒๕] คำว่า เย ในอุเทศว่า เยเม ปุพเพ วิชาสู สัตถ์ ความว่า พาวรี
พราหมณ์
และพราหมณ์ซึ่งเป็นอาจารย์ของพาวรีพราหมณ์ พยากรณ์แล้ว คือ บอกแล้ว
... ประกาศแล้ว
ซึ่งวิถีสติของตน ความควรของตน ความชอบใจของตน ลัทธิของตน อหังการของ
ตน ความ
ประสงค์ของตน เพราะฉะนั้นจึงชื่อว่า ... ก่อน ... พวกราจารย์เหล่านั้น
พยากรณ์แล้ว.

คำว่า อิติ ในอุเทศว่า อิจฺจายสฺมา เหมโก สัตถ์ เป็นมทสธ. ฯลฯ คำว่า อี
ตินี้
เป็นไปตามลำดับม.

คำว่า ายสฺมา เป็นเครื่องกล่าวด้วยความรัก เป็นเครื่องกล่าวด้วยความ
เคารพ คำว่า

ายสฺมา นี้ เป็นเครื่องกล่าวเป็นไปกับด้วยความเคารพและความยำเกรง.

คำว่า เหมโก เป็นชื่อ ฯลฯ เป็นคำร้องเรียกของพราหมณ์นั้น เพราะฉะนั้น
จึงชื่อว่า

ท่านพระเหมาทูลถามว่า.

[๒๒๖] คำว่า ในกาลก่อนแต่ศาสนาของพระโคตม ความว่า ในกาลก่อน แต่
ศาสนา

ของพระโคตม คือ อื่นแต่ศาสนาของพระโคตม ก่อนว่าศาสนาของพระโคตม
กว่าศาสนา

ของพระพุทธเจ้า กว่าศาสนาของพระชินเจ้า กว่าศาสนาของพระตถาคต กว่า
ศาสนาของพระ

อรหันต์ เพราะฉะนั้นจึงชื่อว่า ในกาลสิ้นแต่ศาสนาของพระโคตม.

[๙๓๓] คำว่า เรื่องนี้มันแล้วดังนี้ เรื่องนี้มันก็ดังนี้ ความว่า ได้ยินว่า เรื่องนี้มันแล้ว
อย่างนั้น ได้ยินว่า เรื่องนี้มันก็อย่างนั้น เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า เรื่องนี้มันแล้วดังนี้
เรื่องนี้มันก็
ดังนี้

[๙๓๔] คำว่า คำทั้งหมดนั้นเป็นคำกล่าวสีๆ กันมา ความว่า คำทั้งหมด
นั้นเป็นคำ
กล่าวสีๆ กันมา คือ อาจารย์เหล่านั้น กล่าวธรรมอันไม่ประจักษ์แก่ตน ที่ตน
มิได้รู้เฉพาะเอง
โดยอกตมतिที่ได้ยินกันมา อกตมลัดตสีๆ กันมา โดยอ้างตำรา โดยเหตุที่
นึกเดาเอาเอง
โดยเหตุที่คาดคะเนเอาเอง ด้วยความตรึกตามอาการ ด้วยความชอบใจว่าต้องกับ
ลัทธิของตน
เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า คำทั้งหมดนั้นเป็นคำกล่าวสีๆ กันมา.

[๙๓๕] คำว่า คำทั้งหมดนั้นเป็นเครื่องยังความตรึกให้เจริญ ความว่า คำ
ทั้งหมดนั้น
เป็นเครื่องยังความตรึกให้เจริญ คือ เป็นเครื่องยังวิตกให้เจริญ เป็นเครื่องยัง
ความดำริให้เจริญ
เป็นเครื่องยังกัมมิตก พยาบาทกัมมิตก วิหิงสาวิตกให้เจริญ เป็นเครื่องยังความ
ตรึกถึงญาติให้เจริญ
เป็นเครื่องยังความตรึกถึงชนบทให้เจริญ เป็นเครื่องยังความตรึกถึงเทวดาให้
เจริญ เป็นเครื่อง
ยังวิตกปฏิสังขตด้วยความเป็นผู้อื่นให้เจริญ เป็นเครื่องยังวิตกอันปฏิสังขตด้วย
ลาภ สักการะ
และกรรมสุทธเสริญให้เจริญ เป็นเครื่องยังวิตกอันปฏิสังขตด้วยกรรมปรารถนา
ให้ใคร่ดูชื่น

ให้เจริญ เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า คำทั้งหมดนั้นเป็นเครื่องยังความตรึกให้เจริญ

[๙๓๖] คำว่า ข้าพระองค์ไม่ยินดีในคำนั้น ความว่า ข้าพระองค์ไม่ได้ ไม่
ประสาพ
ไม่ได้เฉพาะ เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า ข้าพระองค์ไม่ยินดีในคำนั้น เพราะเหตุนี้

พราหมณ์นั้น
จึงกล่าวว่า

ในกาลก่อนแต่ศาสนาของพระโคตม พวกอาจารย์เหล่านี้
พยากรณ์ว่า เรื่องนี้แล้วดังนี้ เรื่องนี้จึงมีดังนี้ คำทั้งหมด
นั้นเป็นคำกล่าวสืบๆ กันมา คำทั้งหมดนั้นเป็นเครื่องยังความ
ตริกให้เจริญ ข้าพระองค์ไม่ยินดีในคำนั้น

[๓๓] ข้าแต่พระมุนี ขอพระองค์โปรดตรัสพยากรณ์เป็นเครื่อง
กำจัดตัณหา ที่บุคคลรู้แล้วเป็นผู้มีสติเหี่ยวไป พึงข้าม
ตัณหาอันชานไปในอารมณ์ต่างๆ ในโลกแก่ข้าพระองค์เถิด

[๓๒] พรหมณ์นั้นกล่าวแก่พระผู้มีพระภาคว่า พระองค์ ในอุเทศว่า

ตถาค เม

ธมฺมกฺขาทิ ดังนี้

คำว่า ธมฺม ในอุเทศว่า ธมฺมกฺขาทิ ดังนี้ ความว่า ขอพระองค์โปรดตรัส
... โปรด

ทรงประกาศพระธรรมจรรยอันงามในเบื้องต้น งามในท่ามกลาง งามในที่สุด พร้อม
ทั้งอรุณ

พร้อมทั้งพยัญชนะ บริสุทธิบริบูรณ์สิ้นเชิง สติปัฏฐาน ๔ สังฆปาโมกข์ ๔ อิทธิ
บาท ๔

อินทริย ๕ พละ ๕ โพชฌงค์ ๗ อริยมรรคมีองค์ ๘ นิพพาน และข้อปฏิบัติอันให้
ถึงนิพพาน

เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า ขอพระองค์โปรดตรัสบอกธรรมแก่ข้าพระองค์.

[๓๓] รูปตัณหา สัทตัณหา คันธตัณหา รสตัณหา โสภณตัณหา
ธรรมตัณหา

ชื่อว่าตัณหา ในอุเทศว่า ตณฺหาคินฺคฺฆาตํ มุนิ ดังนี้

คำว่า เป็นเครื่องกำจัดตัณหา ความว่า เป็นเครื่องปราบตัณหา เป็นเครื่อง
ละตัณหา

เป็นเครื่องสงบตัณหา เป็นเครื่องละคืนตัณหา เป็นเครื่องระงับตัณหา เป็นอเนก
นิพพาน

ญาณท่านกล่าวว่า โฉนะ ในคำว่า มุนิ ฯลฯ พระผู้มีพระภาคล่วงแล้วซึ่ง
ราคาทิธรรม

เป็นเครื่องข่มและตัณหาเป็นดังว่าข่ม จึงเป็นมุนิ เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า ขำแต่
พระมุนิ ...

เครื่องกำจัดตัณหา.

[๓๔] คำว่า ที่บุคคลรู้แล้ว เป็นผู้สติเที่ยวไป ความว่า บุคคลทำกรรมใด
ให้ทราบ

แล้ว คือ เทียบเคียงแล้ว พิจารณาแล้ว ให้เจริญ ทำให้เลื่อมแจ้งแล้ว คือ ทำให้
ทราบแล้ว ...

ทำให้เลื่อมแจ้งแล้วว่า สังขารทั้งปวงไม่เที่ยง สังขารทั้งปวงเป็นทุกข์ ธรรมทั้งปวง
เป็นอนัตตา ฯลฯ

สิ่งใดสิ่งหนึ่งมีความเกิดเป็นธรรมดาสิ่งนั้นทั้งมวลล้วนมีความดับไปเป็นธรรมดา.
คำว่า เป็นผู้มีสติ คือ เป็นผู้ที่มีสติด้วยการ ๔ อย่าง คือ เป็นผู้มีสติ เจริญ
สติ

ปฏิฐานเครื่องพิจารณาเห็นภายในกาย ฯลฯ ผู้หนึ่งท่านกล่าวว่าเป็นผู้มีสติ ...

คำว่า เทียวไป คือ เทียวไป เทียวไป เทียวไปทั่ว ผัดเปลี่ยนอิริยาบถกันไป รักษา
ให้เยียว

ให้เยียว เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า ที่บุคคลทราบแล้ว เป็นผู้มีสติเทียวไป

[๓๓๕] ตัณหา ราคะ สราคะ ฯลฯ อวิชฌา โสกะ อาสวูล ท่านกล่าวว่า
ตัณหาอันเข้าไปในอารมณ์ต่างๆ ในอุเทศว่า เสร โลภะ วิสตุกัม. ตัณหาชื่อว่าวิ
สัจฉิกาเพราะ

อรรกว่าอะไร? ฯลฯ เพราะอรรกว่าแผ่ไป ชำนไป ฉะนั้น จึงชื่อว่า วิสัจฉิกา.

คำว่า ในโลก คือ ในอภยโลก มนุษยโลก เทวโลก ชั้นโลก ธาตุโลก
อายตนโลก.

คำว่า พึงข้ามตัณหาอันชานไปในอารมณ์ต่างๆ ในโลก ความว่า พึงเป็นผู้มี
สติข้าม
คือ ข้ามขึ้น ข้ามพ้น ก้าวล่วง เป็นไปล่วง ซึ่งตัณหาอันชานไปในอารมณ์ต่างๆ ใน
โลก

เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า พึงข้ามตัณหาอันชานไปในอารมณ์ต่างๆ ในโลก. เพราะ
เหตุนี้ม พราหมณ์
นี้จึงกล่าวว่า

ข้าแต่พระมุนี ขอพระองค์โปรดตรัสอนุธรรมเป็นเครื่อง
กำจัดตัณหาที่บุคคลรู้แล้ว เป็นผู้มีสติเที่ยวไป พึงข้ามตัณหา
อันชานไปในอารมณ์ต่างๆ ในโลก แก่ข้าพระองค์เถิด.

[๓๖๖] ดูกรเหมณะ บทนิมิตพานเป็นทิพรจเทจันทราคะในนัยรูป
ทั้งหลาย ที่ได้เห็น ที่ได้ยิน และได้ทราบ (ที่รู้แจ้ง)
เป็นที่ไม่เคลื่อนไหว

[๓๖๗] คำว่า ที่รู้ ในอุเทศว่า อธิ. ที่รู้ สุตมุต วิญญาเตสฺส ดังนี้ ความว่า
ที่ได้เห็นด้วยจักขุ คำว่า ได้ยิน ได้ยินด้วยหู คำว่า มุต ความว่า ที่
ทราบ คือ
ที่รู้ด้วยจมูก ลิ้นด้วยลิ้น ภูตด้วยกาย. คำว่า วิญญาต คือ ที่รู้ด้วยใจ.
เพราะฉะนั้น

จึงชื่อว่า ... ที่เห็น ที่ได้ยิน และได้ทราบ ที่รู้แจ้ง

[๓๖๘] คำว่า ดูกรเหมณะ ... ในนัยรูปทั้งหลาย ความว่า สิ่งอะไรเป็นนัย
รูป (เป็นนัยรัก)

สัทรูป (เป็นนัยยินได้) ในโลก. จักขุ โสตะ ฆานะ ชิวหา กาย ใจ เป็นนัยรูปสัท
รูป

ในโลก. รูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ ธรรมารมณ์ เป็นนัยรูปสัทรูปในโลก.
จักขุวิญญาต

โสตะวิญญาต ฆานวิญญาต ชิวหาวิญญาต กายวิญญาต มโนวิญญาต เป็นนัย
รูปสัทรูปในโลก.

จักขุสัมผัส โสตะสัมผัส ฆานสัมผัส ชิวหาสัมผัส กายสัมผัส มโนสัมผัส เป็นนัยรูป

สาตฺรูปในโลก. จักฺขัณฺฬสขฺาเวทนฺนา โสถสขฺาเวทนฺนา ฆานสขฺา
เวทนฺนา ชิวหา

สขฺาเวทนฺนา กายสขฺาเวทนฺนา มโนสขฺาเวทนฺนา เปนียรูปสาตฺรูป
ในโลก.

รูปสัณฺญา สัทสัณฺญา คันถสัณฺญา รสสัณฺญา โผฏฐัพพสัณฺญา อรรมสัณฺญา
เปนียรูป

สาตฺรูปในโลก. รูปสัณฺญาจตนา สัทสัณฺญาจตนา คันถสัณฺญาจตนา รสสัณฺญาจตนา
โผฏฐัพพสัณฺญาจตนา

ธรรมัญจนตนา เป็นนิยรูป สาทรูปในโลก. รูปัตถก สัทธัตถก คัณธัตถก
รสัตถก โสภณัตถก

ัตถก ธรรมัตถก เป็นนิยรูป สาทรูปในโลก. รูปวัตก สัททวัตก คัณธวัตก รส
วัตก

โสภณวัตก ธรรมวัตก เป็นนิยรูป สาทรูปในโลก. รูปิจาร สัททิจาร คัณ
ิจาร รสิจาร

โสภณพิจาร ธรรมพิจาร เป็นนิยรูป สาทรูปในโลก. เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า ใน
นิยรูปทั้งหลาย.

พระผู้มีพระภาคตรัสเรียกพราหมณ์นั้นโดยชื่อว่า เหมะ.

[๓๗๙] ความพอใจในภาม ความกำหนัดในภาม ความเพลินในภาม ัตถก
ในภาม

ความติดในภาม ความร่ำร้อนเพราะภาม ความหลงในภาม ความชอบใจใน
ภาม ในภาม

ทั้งหลาย กามโฆชะ กามโยชะ กามุปาทน กามฉันทนิรณห์ชื่อว่า จัณฆาราคะ
ในอุเทศว่า

จณฆาราคิโนทมน์ ดังนี้ คำว่า เป็นที่บรรเทาจณฆาราคะ ความว่า เป็นที่ละจณฆ
าราคะ เป็นที่สงบ

จณฆาราคะ เป็นที่ละละคณฆาราคะ เป็นที่ระงับจณฆาราคะ เป็นอนตนิพพาน
เพราะฉะนั้น จึง

ชื่อว่า เป็นที่บรรเทาจณฆาราคะ.

[๓๘๐] คำว่า บทนิพพาน ... ไม่เคลื่อน ความว่า บทนิพพาน คือ บทที่
ต้านทาน บทที่

เร้น บทที่ยึดหมอง บทที่ไม่มีภัย. คำว่า ไม่เคลื่อน คือ เทียง ยั้งยืน มั่นคง เป็น
ธรรมไม่แปรปรวน

เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า บทนิพพาน ... ไม่เคลื่อน เพราะเหตุนี้ พระผู้มีพระ
ภาคจึงตรัสว่า

ดูกรเหมะ บทนิพพานเป็นที่บรรเทาจณฆาราคะในนิยรูปทั้งหลาย ที่ได้เห็น
ที่ได้ยิน

และที่ได้ทราบ (ที่รู้แจ้ง) เป็นที่ไม่เคลื่อน

[๓๘๑] พระอรหันตปัจฉิมสพเหล่าใด รู้ทั่วถึงบทนิพพานนั้นแล้ว

เป็นผู้มีสติ มีธรรมอันเห็นแล้ว ดับแล้ว พระอรหันต์ผู้มีคุณ
เหล่านั้น เป็นผู้เข้าไปสงบแล้วทุกสัณย เป็นผู้ข้ามแล้วซึ่ง
ตัณหาอันชอนไชไปในอารมณ์ต่างๆ ในโลก

[๓๗๒] คำว่า เอต ในอุเทศว่า เอตทญฺเอย เย สตา ดังนี้ คือ ฆตนิพพาน
ความ
สังขารทั้งปวง ความละคืนอุปัทวันทั้งปวง ความสิ้นตัณหา ความคลายกำหนัด
ความดับตัณหา
ความออกจากตัณหาเป็นเครื่องระงับ
คำว่า รู้ทั่วถึง ความว่า รู้ทั่ว คือ ทราบ เทียบเคียง พิจารณา เจริญ ทำให้
แจ่มแจ้ง
คือ รู้ทั่ว ทราบ ... ทำให้แจ่มแจ้งแล้วว่า สังขารทั้งปวงไม่เที่ยง สังขารทั้งปวง
เป็นทุกข์ ธรรม

ทั้งปวงเป็นอนัตตา ฯลฯ สิ่งใดสิ่งหนึ่งมีความเกิดขึ้นเป็นธรรมดา สิ่งนั้นทั้งมวล
ล้วนมีความดับ

ไปเป็นธรรมดา. คำว่า เย คือ พระอรหันตชินนสพทั้งหลาย.

คำว่า เป็นผู้มีสติ ความว่า เป็นผู้ที่มีสติด้วยเหตุ ๔ ประการ คือ มีสติเจริญ
สติปัญญา
คือพิจารณาเห็นภายในกาย ฯลฯ พระอรหันตชินนสพเหล่านั้นตรัสว่า เป็นผู้มีสติ
เพราะฉะนั้น

จึงชื่อว่า พระอรหันตชินนสพเหล่านั้นได้รู้ทั่วถึงกับนิพพานนี้ เป็นผู้มีสติ.

[๓๓๓] คำว่า มีธรรมอันเห็นแล้ว ดับแล้ว ความว่า มีธรรมอันเห็นแล้ว คือ
มีธรรม

อันรู้แล้ว มีธรรมอันเทียบเคียงแล้ว มีธรรมอันพิจารณาแล้ว มีธรรมอันแจ่มแจ้ง
แล้ว มีธรรม

อันปรากฏแล้ว มีธรรมอันเห็นแล้ว ... มีธรรมอันปรากฏแล้วว่า สังขารทั้งปวง
ไม่เที่ยง ฯลฯ

สิ่งใดสิ่งหนึ่งมีความเกิดขึ้นเป็นธรรมดา สิ่งนั้นทั้งมวลล้วนมีความดับไปเป็น
ธรรมดา.

คำว่า ดับแล้ว ความว่า ชื่อว่าดับแล้ว เพราะเป็นผู้ยังราคะ โทสะ โมหะ
ความโกรธ

ความผูกโกรธ ฯลฯ อภิสสังขารทั้งปวงให้ดับ เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า มีธรรม
อันเห็นแล้ว
ดับแล้ว.

[๓๓๔] คำว่า เข้าไปสงบแล้ว ในอุเทศว่า อุปสมฺมา จ เต สกฯ ดังนี้ ความ
ว่า

ชื่อว่าเข้าไปสงบแล้ว คือ สงบแล้ว เข้าไปสงบแล้ว เข้าไปสงบพิเศษแล้ว ดับแล้ว
ระงับแล้ว

เพราะความที่ราคะ โมหะ ความโกรธ ความผูกโกรธ ฯลฯ อภิสสังขารทั้ง
ปวง เป็นโทษ

ชาติสงบแล้ว ถึงความสงบแล้ว ไข่มุนีแล้ว ดับแล้ว ปราศจากไปแล้ว ระงับแล้ว
เพราะฉะนั้น

จึงชื่อว่า เป็นผู้เข้าไปสงบแล้ว. คำว่า เต คือ พระอรหันตชินนสพทั้งหลาย.

คำว่า ทุสย คือ ทูเมื่อ ในกาลทั้งปวง สิ้นกาลทั้งปวง สิ้นกาลเป็นนิตย์
กาลยังยืน

เนื่องๆ ติดต่อกัน ไม่เจือกับเหตุอื่น สืบต่อโดยลำดับ เหมือนลูกน้ำมิได้ว่าง สืบ
ต่อไม่ขาดสาย

กาลสมัยประโยชน์ กาลที่ถูกต้อง กาลเป็นปุรรัต กาลเป็นปัจฉิมัต ยามต้น ยาม
กลาง ยามหลัง

ข้างแรม ข้างขึ้น คราวฝน คราวหนาว คราวร้อน ตอนวัยต้น ตอนวัยกลาง ตอน
วัยหลัง

เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า พระอรหันตนิมิตตเหล่านั้น เป็นผู้เข้าไปสงบแล้วทุสย.

[๓๔๕] ตัณหา รากะ สารากะ ฯลฯ อวิชฌา โลภะ อหังการะ ทำนกล่าว่า
วิสัจจิกา

ในอุเทศว่า ตัญญา โลภะ วิสัจจิกัง ดังนี้

ตัณหา ชื่อว่า วิสัจจิกา ในคำว่า วิสัจจิกัง เพราะอรรถว่ากระไร? เพราะ
อรรถว่า ฯลฯ

เผื่อไป ชำนาญไป ฉะนั้น จึงชื่อ วิสัจจิกา.

คำว่า ในโลก คือ ในอภยโลก มนุษยโลก เทวโลก ชั้นโลก ธาตุโลก อาย
ตณโลก.

คำว่า เป็นผู้ข้ามแล้ว ... ในโลก ความว่า เป็นผู้ข้ามแล้ว คือ ข้ามขึ้น ข้าม
พ้น

ก้าวล่วง ก้าวพ้น เป็นไปแล้ว ซึ่งตัณหาอันขันธ์ไปในอารมณ์ต่างๆ ในโลก
เพราะฉะนั้น

จึงชื่อว่า เป็นผู้ข้ามแล้วซึ่งตัณหาอันขันธ์ไปในอารมณ์ต่างๆ ในโลก. เพราะเหตุ
นั้น พระผู้มี

พระภาคจึงตรัสว่า

พระอรหันตขีณาสพเหล่าใด รู้ทั่วถึงบทินพพานั้นแล้ว
เป็นผู้มีสติ มีธรรมอันเห็นแล้วดับแล้ว พระอรหันตขีณาสพ
เหล่านั้น เป็นผู้เข้าไปสงบแล้วทุกสัณย เป็นผู้ข้ามแล้วซึ่ง
ตัณหาอันขันธ์ไปในอารมณ์ต่างๆ ในโลก.

พร้อมด้วยเวลาจบพระคาถา ฯลฯ พระหม่อมฉันประณอัญชลีแลสักการพระ
ผู้มีพระภาค

ประกาศว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ พระผู้มีพระภาคเป็นพระศาสดาของข้า

พระองค์ ข้าพระองค์

เป็นสาก ฉะนั้นแล.

จบ เหมกมณณกัปปุณนิเทศ ที่ ๔

โตหะยมานนกาปัญหานิเทศ
ว่าด้วยปัญหาของท่านพระโตหะยมะ

[๓๔๖] (ท่านพระโตหะยมะทูลถามว่า)

กามทั้งหลายย่อมไม่ได้อยู่ในผู้ใด ตณหาย่อมไม่มิแก่ผู้ใด
และผู้ใดข้ามพ้นจากความสงสัยได้แล้ว วิโมกข์ของผู้นั้น
เป็นเช่นไร.

[๓๔๗] คำว่า กามทั้งหลายย่อมไม่ได้อยู่ในผู้ใด ความว่า กามทั้งหลายย่อม
ไม่อยู่ คือ
ไม่อยู่ร่วม ไม่มาอยู่ในผู้ใด.

คำว่า อิตี ในอุทเทสว่า อิจฺจาเยสฺมา โตหะยมะ ดังนี้ เป็นบทสนธิ. ฯลฯ คำว่า
อิตี นี้
เป็นไปตามลำดับบท.

คำว่า ายะสฺมา เป็นเครื่องกล่าวด้วยความรัก เป็นเครื่องกล่าวโดยเคารพ
คำว่า ายะสฺมา

นี้ เป็นเครื่องกล่าวเป็นไปกับด้วยความเคารพยำเกรง. คำว่า โตหะยมะ เป็นชื่อ
 ฯลฯ เป็นคำ

ร้องเรียกของพราหมณ์นั้น เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า ท่านพระโตหะยมะทูลถามว่า.

[๓๔๘] คำว่า ตณหาย่อมไม่มิแก่ผู้ใด ความว่า ตณหาย่อมไม่มี คือ ไม่
ปรากฏไม่

ประจักษ์ แก่ผู้ใด คือ ตณหาอันผู้ใดละได้แล้ว สงบแล้ว ะงับแล้ว ทำไม่ให้อาจ
เกิดขึ้น เภา

เสียแล้วด้วยไฟอิฏฐณ เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า ตณหาย่อมไม่มิแก่ผู้ใด.

[๓๔๙] คำว่า และผู้ใดข้ามพ้นจากความสงสัยได้แล้ว ความว่า ผู้ใดข้าม
แล้ว คือ ข้าม

ขึ้นแล้ว ข้ามพ้น ล่วงแล้ว ก้าวล่วงแล้ว เป็นไปล่วงแล้วจากความสงสัย เพราะ
ฉะนั้น จึง

ชื่อว่า และผู้ใดข้ามพ้นจากความสงสัยได้แล้ว.

[๓๕๐] คำว่า วิโมกข์ของผู้นั้นเป็นเช่นไร? ความว่า พราหมณ์นั้นย่อมทูล
ถามวิโมกข์

ว่า วิโมกข์ของผู้นั้นเป็นเช่นไร? คือ มีลักษณะเช่นไร? มีประการอย่างไร? มี

ส่วนเปรียบ

อย่างไร? อันบุคคลนั้นพึงปรารถนา เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า วิโมกข์ของผู้นั้นเป็น
เช่นไร?

เพราะเหตุนี้ เพราะฉะนั้น จึงกล่าวว่า

พระสูตรตันติปาฎ เล่ม ๒๒ ขุททกนิกาย จุฬินิเทศ - หน้าที่ 133

ถามทั้งหลายย่อมไม่ได้อยู่ในผู้ใด ตัณหาย่อมไม่มีแก่ผู้ใด
และผู้ใดได้ข้ามพ้นจากความสงสัยได้แล้ว วิโมกข์ของผู้นั้นเป็น
เช่นไร?

[๙๕๑] (พระผู้มีพระภาคตรัสตอบว่า ดูกรโตเพยยะ)

ถามทั้งหลายย่อมไม่ได้อยู่ในผู้ใด ตัณหาย่อมไม่มีแก่ผู้ใด
และผู้ใดได้ข้ามพ้นจากความสงสัยได้แล้ว วิโมกข์อย่างอื่นของ
ผู้นั้น ย่อมไม่มี

[๙๕๒] คำว่า ยสฺมि ในอุเทศว่า ยสฺมि กามา น วสฺสตี ดังนี้ คือ ในพระ
อรหันต
ขีณาสพ โดยอุทกนว่า กามา กามมี ๒ อย่าง คือ วัตถุกาม ๑ กิเลสกาม ๑ ฯลฯ
เหล่านี้

เรียกว่า วัตถุกาม ฯลฯ เหล่านี้เรียกว่า กิเลสกาม

คำว่า ย่อมไม่มี ความว่า ถามทั้งหลายย่อมไม่ได้อยู่ คือ ย่อมไม่อยู่ร่วม ไม่
มาอยู่ในผู้ใด
เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า ถามทั้งหลายย่อมไม่อยู่ในผู้ใด พระผู้มีพระภาคตรัสเรียก
พรหมณ์นั้น

โดยชื่อว่า โตเพยยะ ในอุเทศว่า โตเพยยตี ภควา ดังนี้

คำว่า ภควา นี้ เป็นเครื่องกล่าวโดยเคารพ คำว่า ภควา นี้ เป็นลัทธิ
บัญญัติ

เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า พระผู้มีพระภาคตรัสตอบว่า ดูกรโตเพยยะ

[๙๕๓] รูปตัณหา สัททตัณหา คันธตัณหา รสตัณหา โสภณูปพัตตัณหา
ฉรรมตัณหา

ชื่อว่าตัณหา ในอุเทศว่า ยสฺส น วิชฺชตี ดังนี้

คำว่า ยสฺส คือ แก่พระอรหันตขีณาสพ

คำว่า ตัณหาย่อมไม่มีแก่ผู้ใด ความว่า ตัณหาย่อมไม่มี คือ ไม่ปรากฏ ไม่
ประจักษ์

แก่ผู้ใด คือ ตัณหาที่อันผู้ใดละแล้ว สงบแล้ว ว่างแล้ว ทำไม่ให้อาเจยเกิดขึ้น
เผาเสียแล้ว

ด้วยไฟคือญาณ เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า ตัณหาย่อมไม่มีแก่ผู้ใด

[๙๕๔] วิจิกขา คือ ความสงสัยในทุกข์ ฯลฯ ความที่จิตหวาดใจสั่นไหว

เรียกว่า

กัณฑ์ ในเทศว่า กณกัณฑ์ จู โย ตฤณณังคัง
คำว่า โย คือ พระนิมิตสนันใด

คำว่า และผู้ได้ข้ามพ้นจากความสงสัยได้แล้ว ความว่า ผู้ได้ข้ามแล้ว คือ
ข้ามขึ้น
ข้ามพ้น ล่วง ก้าวล่วง เป็นไปล่วงจากความสงสัยได้แล้ว เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า
และผู้ใด
ข้ามพ้นจากความสงสัยได้แล้ว.

[๓๕๕] คำว่า วิโมกข์อย่างอื่นของผู้ที่ข่มขี่ไม่มี ความว่า วิโมกข์ อย่างอื่น
อันเป็น
เครื่องให้หลุดพ้นได้ของผู้ที่ข่มขี่ไม่มี ผู้ที่สมควรทำกิจด้วยวิโมกข์อย่างไร?
เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า

วิโมกข์อย่างอื่นของผู้ที่ข่มขี่ไม่มี เพราะเหตุนั้น พระผู้มีพระภาคจึงตรัสว่า
การทั้งหลายข่มขี่อยู่ในผู้ใด ตัณหาข่มขี่ไม่มีแก่ผู้ใด
และผู้ใดได้ข้ามพ้นจากความสงสัยได้แล้ว วิโมกข์อย่างอื่นของ
ผู้ข่มขี่ไม่มี

[๓๕๖] ผู้ที่ข่มขี่มีความหวั่นหรือยังมีความหวั่นอยู่ มีปัญญาหรือมีความก่อ
(ตัณหาวิริย) ด้วยปัญญา ข้าแต่พระสัทกะ ข้าพระองค์จะพึง
รู้จักมันได้อย่างไร ข้าแต่พระผู้มีพระภาคผู้มีสมณัตถิภาส ขอ
พระองค์ตรัสบอกให้แจ้งซึ่งปัญญานั้น แก่ข้าพระองค์.

[๓๕๗] คำว่า ผู้ที่ข่มขี่มีความหวั่นหรือยังมีความหวั่นอยู่ ความว่า ผู้ที่ข่มขี่
ตัณหา

หรือยังมีตัณหา คือ ข่มขี่หวั่น คือ ข่มขี่หวั่น จามน ยินดี ปราธนา รักใคร่
ชอบใจ ซึ่งรูป

เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ สกฺขล คณะ อากาส ลกฺข ยศ สรรเสริญ สุข จิตร
ปิณฑบาท

เสนาสนะและคิลานัมภิจัยเวสัชชบริวาร กามธาตุ รูปธาตุ อรูปธาตุ กามภาพ รูป
ภาพ อรูปภาพ

สัญญาภาพ อสัญญาภาพ เนวสัญญาเนวสัญญาภาพ เอกโวการภาพ จตุโวการภาพ
ปัญฺณโวการภาพ

อดีต อนาคต ปัจจุบัน รูปที่ได้เห็น เสียงที่ได้ยิน อารมณ์ที่ทราบและธรรมารมณ์
ที่พึงรู้แจ้ง

เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า ผู้ที่ข่มขี่มีความหวั่นหรือยังมีความหวั่นอยู่.

[๓๕๘] คำว่า ผู้มีปัญญา ในอุเทศว่า ปณณนา โส อุต ปณณปิ ดัน
ความว่า เป็นบัณฑิต มีปัญญา มีความรู้ มีญาณมีปัญญาแจ่มแจ้ง มีปัญญา
ทำลายกิเลส.

คำว่า หรือมีความก่อ (ตัณหาวิภูติ) ด้วยปัญญา ความว่า หรือว่ายังก่อ
ตัณหาวิภูติ

คือ ยังตัณหาหรือวิภูติให้เกิด ให้เกิดพร้อม ให้บังเกิด ให้บังเกิดเฉพาะ ด้วยญาณ
ในสมาบัติ ๘

พระสูตรตันติปิฎก เล่ม ๒๒ ขุททกนิกาย จุฬนิกาย - หน้า 135
ด้วยญาณคืออภิญญา ๕ หรือด้วยญาณอันผิด เพราะฉะนั้นจึงชื่อว่า ผู้มี
ปัญญาหรือมีความรอบ
(ตณฺหาทิณฺฐิ) ด้วยปัญญา.

[๓๕๙] พระผู้มีพระภาคทรงพระนามว่าสักกะ ในคำว่า สกฺก ในอุเทศว่า
มุนี อหิ

สกฺก ยถา วิชฺฌมฺปิ ดังนี้

อีกอย่างหนึ่ง พระผู้มีพระภาคทรงผนวชจากคหบดีสกุล แม้เพราะเหตุ ดังนี้
จึงชื่อว่า

พระสักกะ.

อีกอย่างหนึ่ง พระผู้มีพระภาคทรงเป็นผู้มีมั่งคั่ง มีทรัพย์มาก นามว่ามีทรัพย์
แม้เพราะ

เหตุดังนี้ จึงชื่อว่าพระสักกะ.

พระองค์มีทรัพย์เหล่านั้น คือ ทรัพย์คือครุฑา ทรัพย์คือศีล ทรัพย์คืออิริ
ทรัพย์คือ

โศตตปเป ทรัพย์คือสุตะ ทรัพย์คือจาคะ ทรัพย์คือปัญญา ทรัพย์คือสติปัญญา
ทรัพย์คือ

สัมปธาน ทรัพย์คืออิทธิบาท ทรัพย์คืออินทรีย์ ทรัพย์คือพระ ทรัพย์คือ
โพชฌงค์ ทรัพย์คือ

มรรค ทรัพย์คือผล ทรัพย์คือนิพพาน พระผู้มีพระภาคทรงเป็นผู้มีมั่งคั่ง มีทรัพย์
มาก นามว่า

มีทรัพย์ ด้วยทรัพย์เป็นดังว่าแก้วหลายอย่างเหล่านั้น แม้เพราะเหตุดังนี้ พระองค์
จึงชื่อว่าสักกะ.

อีกอย่างหนึ่ง พระผู้มีพระภาคทรงเป็นผู้ฉลาด อดทน สามารถ ผู้กล้า ผู้
แก้แค้นกล้า

ผู้กำหนัด ผู้ไม่ขลาด ผู้ไม่หวาดเสียว ผู้ไม่สะดุ้ง ผู้ไม่หวั่น ละความกลัว ความ
ขลาดเสียแล้ว

ปราศจากความเป็นผู้มีขลุ่ยตนเอง แม้เพราะเหตุนี้ พระองค์จึงชื่อว่าพระสักกะ.

คำว่า ข้าแต่พระสักกะ ข้าพระองค์จะพึงรู้จักนินได้อย่างไร ความว่า ข้าแต่
พระสักกะ

ข้าพระองค์จะพึงรู้จัก คือ พึงรู้แจ้ง รู้แจ้งเฉพาะ รู้ประจักษ์ซึ่งนินได้อย่างไร

เพราะฉะนั้น

จึงชื่อว่า ข้าแต่พระสีกะ ข้าพระองค์จะพึงรู้จักคุณได้อย่างไร?

[๗๖] คำว่า ต่ ในอุเทกว่า ตมเม วิยจิกข สมฺมตถกฺข ดังนี้ ความว่า ข้า
พระองค์

ขอทูลถาม ทูลวิงวอน เชื้อเชิญ ขอให้ประสิทธิ์ ซึ่งปัญหากใด

คำว่า ขอโปรดตรัสบอกให้แจ้ง ความว่า ของตรัสบอก ... ของประกาศ
พระสัพพัญญู

อุตฺตมฺมฺน เรียกว่า สัมมตถกฺข ในคำว่า สมฺมตถกฺข ฯลฯ เพราะฉะนั้น พระ
ตถาคตจึงชื่อว่า

มีพระสัมมตถกฺข เพราะฉะนั้นจึงชื่อว่า ข้าแต่พระองค์ผู้มีพระสัมมตถกฺข ขอ
พระองค์โปรดตรัส

บอกให้แจ้งซึ่งปัญหานั้นแก่ข้าพระองค์. เพราะเหตุนี้แล พราหมณ์นั้นจึงกล่าวว่า

พระสูตรตันติปาฎ เล่ม ๒๒ ขุททกนิกาย จุฬินิเทศ - หน้าที่ 136

ผู้ใดไม่มีความหวั่นหรือยังมีความหวั่นอยู่ มีปัญญาหรือมีความห่อ
(ตัณหาทิฐิ) ด้วยปัญญา. ข้าแต่พระสากะ ข้าพระองค์จะพึง
รู้จักมันได้อย่างไร? ข้าแต่พระผู้มีพระภาคผู้มีสัมมัตตักุสะ ขอ
พระองค์โปรดตรัสบอกให้แจ้งซึ่งปัญหานั่น แก่ข้าพระองค์.

[๗๖] ผู้ใดไม่มีความหวั่น ไม่หวั่นอยู่ มีปัญญาและไม่มีความห่อ
(ตัณหาทิฐิ) ด้วยปัญญา. ดูกรโตเพชยะ ท่านจงรู้จักผู้ที่ไม่
มีเครื่องกังวล ผู้ไม่ข้องในภวนและภพ อย่างนั้น

[๗๗] คำว่า ผู้ใดไม่มีความหวั่น ไม่หวั่นอยู่ ความว่า ผู้ใดไม่มีตัณหา ไม่
เป็นไป
กับตัณหา คือ ไม่หวั่น ไม่จำนง ไม่ยึดถือ ไม่ปรารถนา ไม่รักใคร่ ไม่พอใจซึ่ง
รูป

เสียง กลิ่น ฯลฯ รูปที่ได้เห็น เสียงที่ได้ยิน อารมณ์ที่ได้ทราบ และธรรมารมณ์ที่
พึงรู้แจ้ง เพราะ

จะจริงชื่อว่า ผู้ใดไม่มีความหวั่น ไม่หวั่นอยู่.

[๗๘] คำว่า ผู้ใดมีปัญญา ในอุเทศว่า ปญญาตมา โส น จ ปญญาปปี
ตังนิน

ความว่า ผู้ใดเป็นบัณฑิต มีปัญญา มีความตรัสรู้ มีญาณมีปัญญาเต็มแจ้ง มี
ปัญญาทำลาย

กิเลส

คำว่า ไม่มีความห่อ (ตัณหาทิฐิ) ด้วยปัญญา ความว่า ผู้ใดย่อมไม่ห่อซึ่ง
ตัณหา

หรือทิฐิ คือ ไม่ยังตัณหาหรือทิฐิให้เกิด ให้เกิดพร้อม ให้บังเกิด ให้บังเกิด
เฉพาะ ด้วย

ญาณในสมาบัติ ๘ ตัณณญาณคืออริยญาณ ๕ หรือตัณณญาณอันผิด. เพราะฉะนั้น
จึงชื่อว่า ผู้ใด

มีปัญญา ไม่มีความห่อ (ตัณหาทิฐิ) ด้วยปัญญา.

[๗๙] ญาณท่านกล่าวว่า โมนะ ในคำว่า มิน ในอุเทศว่า เอมปิ โต
เพชยะ

มิน วิชาน ดังนั้น ฯลฯ บุคคลนั้นล่วงแล้วซึ่งธรรมเป็นเครื่องข้องและตัณหาเป็นดัง
ข่าย ย่อม

เป็นคุณ

คำว่า ดุกรโตเพยยะ ท่านจงรู้จักคุณ ... อย่างนี้ ความว่า ดุกรโตเพยยะ
ท่านจงรู้จัก
รู้แจ้ง รู้ประจักษ์ซึ่งคุณอย่างนี้ เพราะฉะนั้นจึงชื่อว่า ดุกรโตเพยยะ ท่านจงรู้จักคุณ
... อย่างนี้

[๗๕] คำว่า อัญจน ในอุเทศว่า อัญจน กามาว อสตุตฺตํ ดังนี้ ความว่า เครื่องกังวลคือระคะ เครื่องกังวลคือโทะระ เครื่องกังวลคือโมหะ เครื่องกังวลคือมานะ เครื่องกังวลคืออิทธิวิญญู เครื่องกังวลคือวิเลส เครื่องกังวลคือทุจริต. เครื่องกังวลเหล่านี้ย่อมมีได้ละได้

แล้ว ตัดขาดแล้ว สงบแล้ว ระวังแล้ว ทำไม่ให้อากเกิดขึ้น เผาเสียแล้วด้วยไฟคือญาณ

มีนั้นตรัสว่า ไม่มีเครื่องกังวล. โดยอุเทศว่า กามา ในอุเทศว่า กามาว ดังนี้ กามมี ๒ อย่าง

คือ วัตถุกาม ๖ กิเลสกาม ๑ ฯลฯ เหล่านี้เรียกว่าวัตถุกาม. ฯลฯ เหล่านี้เรียกว่ากิเลสกาม

โดยอุเทศว่า ภาพ ภาพมี ๒ อย่าง คือ กรรมภาพ ๑ ปุณฺณพหฺมิมิในวิสุตฺติ ๑. ฯลฯ นี้เป็น

ปุณฺณพหฺมิมิในวิสุตฺติ.

คำว่า ผู้ไม่มีเครื่องกังวล ผู้ไม่ข้องในภามและภพ ความว่า ผู้ไม่มีเครื่องกังวล ไม่ข้อง

คือ ไม่เกี่ยว ไม่เกี่ยวของ ไม่พัวพัน ออกไป ลัดออก หลุดพ้นไม่ ประกอบในภามและภพ

มีใจแน่วแน่ให้ปราศจากเขตแดนอยู่ เพราะฉะนั้นจึงชื่อว่า ผู้ไม่มีเครื่องกังวล ผู้ไม่ข้องในภาม

และภพ เพราะเหตุนี้ พระผู้มีพระภาคจึงตรัสว่า

ผู้ไม่มีมีความหวัง ไม่หวังอยู่ มีปัญญาและไม่มีความก่อ

(ตัณหาอิทธิวิญญู) ด้วยปัญญา. ดูกรโศเตยยะ ทำนองรู้จักผู้ไม่มี

เครื่องกังวล ผู้ไม่ข้องในภามและภพ อย่างนั้น

พร้อมด้วยเวลาจบพระคาถา ฯลฯ ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ พระผู้มีพระภาคเป็นพระศาสดา

ของข้าพระองค์. ข้าพระองค์เป็นสาวก ฉะนั้นแล.

จบ โศเตยยามาณิกปัญฺณานิเทศที่ ๙.

กัมปมาณณกัมปนาทนิเทศ
ว่าด้วยปัญหาของท่านพระกัมปะ

[๗๖] (ท่านพระกัมปะทูลถามว่า)

ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญทุกขี ขอพระองค์โปรดตรัสบอกธรรมอันเป็น
ที่พึงแก่สัตว์ทั้งหลายผู้ตั้งอยู่ในท่ามกลางสงสาร เมื่อห้วงกิลเลส
เกิดแล้ว เมื่อภัยใหญ่ขึ้นแล้ว ผู้ชราและมฤคจุล็องรอบแล้ว.
อัมม ขอพระองค์โปรดตรัสบอกธรรมเป็นสิ่งที่พึงแก่ข้าพระองค์.
ทุกขีนี้ไม่พึงมีอีก อย่างไร?

[๗๗] สงสาร คือ การมา การไป ทั้งการมาและการไป กาลมรณะ คิ
ตภาพแต่ภาพ
จุติ อุบัติ ความบังเกิด ความแตก ขาติ ชรา และมรณะ ท่านกล่าวว่า สละ ใน
อุเทศว่า
มชฺเช สรฺสฺมิตฺตํ ตังนํ

เมื่อที่สุดข้างต้นแห่งสงสารย่อมไม่ปรากฏ เมื่อที่สุดข้างปลายแห่งสงสารก็ไม่
ปรากฏ สัตว์
ทั้งหลายตั้งอยู่ ตั้งอยู่เฉพาะ พัวพัน เข้าถึง ติดอยู่ โอบใจ ไปแล้ว ในท่ามกลาง
สงสาร.

ที่ที่สุดข้างต้นแห่งสงสารย่อมไม่ปรากฏอย่างไร? วัฏฏะเป็นไปแล้วสิ้นชาติ
เท่านี้ พัน
จากนั้น ย่อมไม่เป็นไป ย่อมไม่เป็นอย่างนั้น ที่ที่สุดข้างต้นแห่งสงสาร ย่อมไม่ปรากฏ
เป็นอย่างนี้
วัฏฏะเป็นไปแล้วสิ้นร้อยชาติเท่านี้ พันจากนั้น ย่อมไม่เป็นไป ย่อมไม่เป็นอย่างนั้น
ที่ที่สุดข้างต้น
แห่งสงสารย่อมไม่ปรากฏเป็นอย่างนี้ วัฏฏะเป็นไปแล้วสิ้นพันชาติเท่านี้ ... สิ้น
แสนชาติเท่านี้ ...
สิ้นโกฏิชาติเท่านี้ ... สิ้นร้อยโกฏิชาติเท่านี้ ... สิ้นพันโกฏิชาติเท่านี้ ... สิ้น
แสนโกฏิชาติเท่านี้ ...
สิ้นปีเท่านี้ ... สิ้นร้อยปีเท่านี้ ... สิ้นพันปีเท่านี้ ... สิ้นแสนปีเท่านี้ ... สิ้น
โกฏิปีเท่านี้ ... สิ้นร้อยโกฏิปี
เท่านี้ ... สิ้นพันโกฏิปีเท่านี้ ... สิ้นแสนโกฏิปีเท่านี้ ... สิ้นกัปเท่านี้ ... สิ้น

ร้อยกับเท่านี้ ... สิ้นต้นกับ
เท่านี้ ... สิ้นแสนกับเท่านี้ ... สิ้นโกฏิกับเท่านี้ ... สิ้นร้อยโกฏิกับเท่านี้ ...
สิ้นพันโกฏิกับเท่านี้ สิ้น
แสนโกฏิกับเท่านี้ พันลานั้นย่อมไม่เกินไป ย่อมไม่ใช่ออย่างนั้น ที่สุดข้างต้นแห่ง
สงสารย่อมไม่
ปรากฏเป็นอย่างนั้น
สมดังพระพุทฺธพจน์ที่พระผู้มีพระภาคตรัสว่า ดูกรภิกษุทั้งหลาย สงสาร
นี้มีที่สิ้นสุด
รู้ไม่ได้ ที่สุดข้างต้นแห่งสงสารย่อมไม่ปรากฏ. ดูกรภิกษุทั้งหลาย สังขารทั้งหลายมี
อวิชชาเป็น

เครื่องกันไว้ มีตั้งมากเป็นเครื่องประกอบไว้ วนเวียนท่องเที่ยวไป เสวยความทุกข์
ความพินาศเป็น

อันมากตลอดกาลนาน มากไปด้วยเป่าช้า ดูกรภิกษุทั้งหลาย เพราะเหตุนี้แหละ
จึงสมควรจะ

เบื่อหน่าย ควรจะคลายกำหนัด ควรจะหลุดพ้นในสังขารทั้งปวง ดังนี้ ที่สุดข้าง
ต้นแห่งสงสาร

ย่อมไม่ปรากฏเป็นอย่างนั้น

ที่ สุดข้างปลายแห่งสงสารย่อมไม่ปรากฏอย่างไร? วัฏฏะจักเป็นไปเสียชาติ
เท่านี้ พันโลก

นั้นจักไม่เป็นไป ย่อมไม่มีอย่างนั้น ที่สุดข้างปลายแห่งสงสาร ย่อมไม่ปรากฏ
อย่างนั้น วัฏฏะ

จักเป็นไปเสียร้อยชาติเท่านี้ ... สิ้นพันชาติเท่านี้ ... สิ้นแสนชาติเท่านี้ ... สิ้น
โกฏิชาติเท่านี้ ... สิ้น

ร้อยโกฏิชาติเท่านี้ ... สิ้นพันโกฏิชาติเท่านี้ ... สิ้นแสนโกฏิชาติเท่านี้ ... สิ้น
เท่านี้ ... สิ้นร้อยปีเท่านี้ ...

สิ้นพันปีเท่านี้ ... สิ้นแสนปีเท่านี้ ... สิ้นโกฏิปีเท่านี้ ... สิ้นร้อยปีเท่านี้ ... สิ้น
พันโกฏิปีเท่านี้ ... สิ้น

แสนโกฏิปีเท่านี้ ... สิ้นกัปเท่านี้ ... สิ้นร้อยกัปเท่านี้ ... สิ้นพันกัปเท่านี้ ...
สิ้นแสนกัปเท่านี้ ... สิ้น

โกฏิกัปเท่านี้ ... สิ้นร้อยโกฏิกัปเท่านี้ ... สิ้นพันโกฏิกัปเท่านี้ ... วัฏฏะจัก
เป็นไปสิ้นแสนโกฏิกัปเท่านี้

พันโลกนั้นจักไม่เป็นไป ย่อมไม่มีอย่างนั้น ที่สุดข้างปลายแห่งสงสารย่อมไม่ปรากฏ
เป็นอย่างนั้น

แม้ที่สุดข้างต้น แม้ที่สุดข้างปลายแห่งสงสารย่อมไม่ปรากฏ อย่างนั้น

สัตว์ทั้งหลายตั้งอยู่ ตั้งอยู่เฉพาะ พัวพัน ติดอยู่ น้อมใจไปแล้วในท่ามกลาง
สงสาร

เพราะฉะนั้นจึงชื่อว่า ผู้ตั้งอยู่ในท่ามกลางสงสาร.

คำว่า อิตี ในอุททว่า อิจฺจายสฺมา กปฺไป ดังนี้ เป็นมพสนธิ. ฯลฯ คำว่า อิตี
นี้

เป็นไปตามลำดับบท. คำว่า ายสฺมา เป็นเครื่องกล่าวด้วยความรักเป็นเครื่อง

กล่าวโดยสรุป

คำว่า อยสฺมา นี้ เป็นเครื่องกล่าวเป็นไปกับด้วยความเคารพและความยำเกรง.

คำว่า กบิโป

เป็นชื่อ ฯลฯ เป็นคำร้องเรียกของพราหมณ์นั้น เพราะฉะนั้นจึงชื่อว่า ท่านพระ
ก็ปะพุทธภาษิตว่า.

[๗๘] คำว่า เมื่อหังกิเลสเกิดแล้ว เมื่อภัยใหญ่มาแล้ว ความว่า เมื่อภม
โอะ

ภวโอะ ทิฏฐิโอะ อวิชชาโอะ เกิดแล้ว คือ เกิดพร้อม บังเกิด บังเกิดเฉพาะ
ปรากฏ

แล้ว. คำว่า เมื่อภัยใหญ่มาแล้ว ความว่า เมื่อชาติภัยชราภัย พยาธิภัย มรณภัย
มีแล้ว

เพราะฉะนั้นจึงชื่อว่า เมื่อหังกิเลสเกิดแล้ว เมื่อภัยใหญ่มาแล้ว.

[๗๙] คำว่า ผู้อันชราและมัจจุถึงรอบแล้ว ความว่า ผู้อันชราถูกต้องถึง
รอบ ต้งลง

ประกอบแล้ว อันมัจจุถูกต้อง ถึงรอบ ต้งลง ประกอบแล้ว อันชาติไปตาม
ชราที่เล่นตาม

พยาธิก็ครอบงำ มรณก็กำหนัด ไม่มีที่ต้านทาน ไม่มีที่ซ่อนเร้น ไม่มีอะไรเป็น
สภาวะ ไม่มี

อะไรเป็นที่พัก เพราะฉะนั้นจึงชื่อว่า ผู้อันชราและมัจจุถึงรอบแล้ว.

[๓๖] คำว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ขอพระองค์โปรดตรัสบอกธรรมเป็นที่พึง ความ
ว่า ขอพระองค์โปรดตรัสบอก ... ของประกาศซึ่งธรรมเป็นที่พึง คือ ธรรมเป็นที่
ตั้งตามงาน ธรรม
เป็นที่ชอบเร้น ธรรมเป็นสรณะ ธรรมเป็นคติที่ไป

คำว่า มาริส เป็นเครื่องกล่าวด้วยความรัก เป็นเครื่องกล่าวโดยเคารพ คำ
ว่า มาริส
นี้ เป็นเครื่องกล่าวเป็นไปด้วยความเคารพและความยำเกรง เพราะฉะนั้นจึง
ชื่อว่า ข้าแต่
พระองค์ผู้เจริญ ขอพระองค์โปรดตรัสบอกธรรมเป็นที่พึง.

[๓๗] พราหมณ์นั้นกราบทูลพระผู้มีพระภาคว่า พระองค์ในอุเทศว่า
ตถาคโ เม
ที่สมุทสาหริ ดังนี้

คำว่า ของตรัสบอกธรรมเป็นที่พึง ความว่า ของตรัสบอก ... ของ
ประกาศซึ่งธรรม
เป็นที่พึง คือ ธรรมเป็นที่ตั้งตามงาน ธรรมเป็นที่ชอบเร้น ธรรมเป็นสรณะ ธรรม
เป็นคติที่ไป

เพราะฉะนั้นจึงชื่อว่า อื่นๆ ขอพระองค์จงตรัสบอกธรรมเป็นที่พึงแก่ข้าพระองค์.

[๓๘] คำว่า ทุกข์นี้ไม่มีพืชมียาอย่างไร ความว่า ทุกข์นี้พึงดับ คือ พึงสงบ
พึง
ถึงความตั้งอยู่ไม่ได้ พึงสงบไปในภพที่สิ้นแห่ง คือ ทุกข์ขันธ์ในภวิสนิ ไม่มี
บังเกิดอีก
คือ ไม่มีพืชมียา ไม่มีพืชมียาพร้อม ไม่มีพืชมียาบังเกิดในภพชาติ รูปชาติ อรูปชาติ กามภาพ
รูปภาพ

อรูปภาพ สัญญาภาพ อสัญญาภาพ เนวสัญญานาสัญญาภาพ เอกโวการภาพ จตุ
โวการภาพ ปญฺญโว

การภาพ ในจิตใหม่ อุปจิตใหม่ ภวิสนิใหม่ ภาพ สงสารหรือในภวิสนิ พึงดับ สงบ
ถึง

ความตั้งอยู่ไม่ได้ สงบไปในภพที่สิ้นแห่ง อย่างไร? เพราะฉะนั้นจึงชื่อว่า ทุกข์นี้
ไม่มีพืชมียา

อีกอย่างไร? เพราะเหตุนั้น พรหมณ์นั้นจึงกล่าวว่า

ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญทุกขี ขอพระองค์จงตรัสบอกธรรมเป็นนิตินัย
แก่สัตว์ทั้งหลายผู้ตั้งอยู่ในท่ามกลางสงสาร เมื่อทรมานกิเลสเกิด
แล้ว เมื่อภัยใหญ่มาแล้ว ผู้อันชราและมัจจุถึงรอบแล้ว. อัน
ขอพระองค์จงตรัสบอกธรรมเป็นนิตินัยแก่ข้าพระองค์. ทุกขีขึ้น
ไม่พึงมีอีกอย่างไร?

[๓๗๗] (พระผู้มีพระภาคตรัสตอบว่า ดูกรกัปปะ)

เราจะบอกธรรมเป็นนิตินัย แก่สัตว์ทั้งหลายผู้ตั้งอยู่ในท่ามกลาง
สงสาร เมื่อทรมานกิเลสเกิดแล้ว เมื่อภัยใหญ่มาแล้ว ผู้อันชรา

พระสูตรตันติปาฐ เล่ม ๒๒ ขุททกนิกาย จุฬินิเทศ - หน้าที่ 141
และมันจึงรอบแล้ว. ดูกัปปะ เราจะบอกธรรมเป็นตีฟัง
แก่ท่าน

[๓๗๔] สงสาร คือ การมา การไป ทั้งการไปและการมา การมณะ คติ
ภาพแต่ภาพ
จิต อุปบัติ ความบังเกิด ความแตก ขาติขราและมณะ ท่านกล่าวว่า สระ ใน
อุเทศว่า
มชฺเช สรฺสมี ตัญญุตํ ดังนี้
เมื่อที่สุดข้างต้น เมื่อที่สุดข้างปลายแห่งสงสาร ย่อมไม่ปรากฏ ฯลฯ ก็สัตว์ทั้ง
หลายตั้ง
อยู่ ตั้งอยู่เฉพาะ พัวพัน เข้าถึง ติดอยู่ น้อมใจไปแล้วในท่ามกลางสงสาร. ที่สุด
ข้างต้น
แห่งสงสารย่อมไม่ปรากฏอย่างไร? ฯลฯ ที่สุดข้างต้นแห่งสงสารย่อมไม่ปรากฏ
เป็นอย่างนั้น ที่สุด
ข้างปลายแห่งสงสารย่อมไม่ปรากฏอย่างไร? ฯลฯ ที่สุดข้างปลายแห่งสงสาร
ย่อมไม่ปรากฏเช่น
อย่างนั้น เมื่อที่สุดข้างต้น เมื่อที่สุดข้างปลายแห่งสงสารย่อมไม่ปรากฏเป็นอย่างนั้น
สัตว์ทั้งหลาย
ตั้งอยู่ ตั้งอยู่เฉพาะ พัวพัน เข้าถึง ติดอยู่ น้อมใจไปแล้วในท่ามกลางสงสาร
เพราะฉะนั้น
จึงชื่อว่า ผู้ตั้งอยู่ในท่ามกลางสงสาร.
พระผู้มีพระภาคตรัสเรียกพรหมนั้นโดยชื่อว่า กัปปะ ในอุเทศว่า กปฺปติ
ภควา
ดังนี้
คำว่า ภควา นี้ เป็นเครื่องกล่าวโดยเคารพ ฯลฯ คำว่า ภควา นี้ เป็นลัทธิ
กาณณ์วัตถุ
เพราะฉะนั้นจึงชื่อว่า พระผู้มีพระภาคตรัสตอบว่า ดูกัปปะ.
[๓๗๕] ขั้วว่า เมื่อทวิมภิสเกิดแล้ว เมื่อภัยใหญ่มีแล้ว ความว่า เมื่อภาม
โฆชะ
ภวโฆชะ ภูตฺติโฆชะ อวิชาโฆชะ เกิดแล้ว คือ เกิดพร้อม บังเกิด บังเกิดเฉพาะ
ปรากฏแล้ว.

คำว่า เมื่อภัยใหญ่มาแล้ว ความว่า เมื่อชาติภัย ชราภัย พยาธิภัย มรณภัย มีแล้ว

เพราะฉะนั้นจึงชื่อว่า เมื่อห้วงกิเลสเกิดแล้ว เมื่อภัยใหญ่มาแล้ว.

[๓๗] ขั้วว่า ผู้อันตรายและมัจจุถึงรอบแล้ว ความว่า ผู้อันตรายต้องถึงรอบ ตั้ลง

ประกอบแล้ว อันมัจจุต้อง ถึงรอบ ตั้ลง ประกอบแล้ว อันชาติไปตาม ชรา ก็ เล่นตาม

พยาธิก็ครอบงำ มรณะก็ทำหั้น ไม่มีที่ต้านทาน ไม่มีที่ซ่อนเร้น ไม่มีอะไรเป็น สรรณะ ไม่มี

อะไรเป็นที่พัก เพราะฉะนั้นจึงชื่อว่า ผู้อันตรายและมัจจุถึงรอบแล้ว.

[๓๗๗] ขี้ว่า ดูกรกัปปะ เราจะบอกธรรมเป็นตีฟังแก่ท่าน ความว่า เราจะบอก ...

จะประกาศ ซึ่งธรรมเป็นตีฟัง คือ ธรรมเป็นตีต้านทาน ธรรมเป็นตีซ่อนเร้น ธรรมเป็นสรณะ

ธรรมเป็นคติที่ไป เพราะฉะนั้นจึงชื่อว่า เราจะบอกธรรมเป็นตีฟัง.

พระผู้มีพระภาคตรัสเรียกพราหมณ์นั้นโดยชื่อว่า กัปปะ ในอุเทศว่า กัปปเต ดังนี้

เพราะฉะนั้นจึงชื่อว่า ดูกรกัปปะ เราจะบอกธรรมเป็นตีฟังแก่ท่าน เพราะเหตุนี้ พระผู้มีพระภาค จึงตรัสว่า.

เราจะบอกธรรมเป็นตีฟัง แก่สัตว์ทั้งหลายผู้ที่ตั้งอยู่ในท่ามกลางสงสาร เมื่อห้วงกิเลสเกิดแล้ว เมื่อภัยใหญ่มีแล้ว ผู้แผยปราและมัจจุถึงรอบแล้ว. ดูกรกัปปะ เราจะบอกธรรมเป็นตีฟังแก่ท่าน

[๓๗๘] เราขออุกนิพพานอันไม่มีกิเลสเครื่องกังวล ไม่มีตัณหา เครื่องยึดมั่น ไม่ใช่ธรรมอย่างอื่น เป็นที่สิ้นไปแห่งขราและมัจจินันว่า ธรรมเป็นตีฟัง.

[๓๗๙] คำว่า ไม่มีกิเลสเครื่องกังวล ในอุเทศว่า อวิชฺฌนํ อนาทนํ ดังนี้ ความว่า ราคะ โทสะ โมหะ มานะ ทิฏฐิ กิเลส พุทธ เป็นเครื่องกังวล ขณฺติณพพานเป็นตีละ เป็นตีสงบ เป็นตีละคืน เป็นตีระงับแห่งกิเลสเครื่องกังวล เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า ไม่มีกิเลส เครื่องกังวล

คำว่า ไม่มีตัณหาเครื่องยึดมั่น ความว่า ตัณหา ราคะ สราคะ ฯลฯ อภิชฌมา โสกะ

อากุศล ตัรฺสวํ เครื่องยึดมั่น ขณฺติณพพานเป็นตีละ เป็นตีสงบ เป็นตีละคืน เป็นตี

ระงับแห่งตัณหาเครื่องยึดมั่น เพราะฉะนั้นจึงชื่อว่า ไม่มีกิเลสเครื่องกังวล ไม่มีตัณหาเครื่อง

ถือนั่น

[๓๘๐] คำว่า เป็ฉีที่ฟง ไม่ใช่ธรรมเนียมอื่น ความว่า เป็ฉีที่ฟง คือ เป็ฉี
ด้านงาน

เป็ฉีซ่อนรัน เป็ฉีระ เป็ฉีที่ไป

คำว่า ไม่ใช่ธรรมเนียมอื่น คือ ที่ฟงอื่น คือ อย่างอื่นจากนิพนพานั้นมิได้มี
โดยที่แท้

ฟงนั้นแหละเป็ฉีที่ฟงอันเลิศ ประเสริฐ วิเศษ เป็ฉีประฐานสูงสุด และอย่างยิ่ง
เพราะฉะนั้น

จึงชื่อว่า ที่ฟงนี้ไม่ใช่อย่างอื่น

[๗๘๑] ตัณหา รากะ สารากะ ฯลฯ อวิชฌมา โสกะ อหุสสูล ตัรฺสวํ วา

ปะ

ในอุเททฺวํ นิพพานํ อิตฺถิ นํ พุทฺธิมฺหิ ดํนํ

อณฺตนิพพานํ เปมีละ เปมีสงบ เปมีสละคิน เปมีระงับแห่งตัณหา
เครื่องระงับรัด

คำว่า อิตฺถิ เปนพหุสณฺธิ. ฯลฯ บทว่า อิตฺถิ นํ เปนไปตามลำดับนุท.

คำว่า เราขอเอก คือ เราขอเอก ... ขอประกาศ เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า

เราขอ

เอกนิพพานันนํ.

[๗๘๒] คำว่า เปมีสละชราและมัจจุ ความว่า อณฺตนิพพาน เปมีละ เปมี
สงบ

เปมีสละคิน เปมีระงับแห่งชราและมรณะ เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า เปมีสละชรา
และมัจจุ.

เพราะเหตุนี้ พระผู้มีพระภาคจึงตรัสว่า

เราขอเอกนิพพานันนํไม่มีกิเลสเครื่องกังวล ไม่มีตัณหา
เครื่องยึดมั่น ไม่ใช่ธรรมอย่างอื่น เปมีสละไปแห่งชราและ
มัจจุอันมัว ธรรมเปมีที่พึง.

[๗๘๓] พระอรหันตขีณาสพเหล่าใด รู้จักถึงนิพพานันนํแล้ว เปน

ผู้สละ มีธรรมอันเห็นแล้ว ดับแล้ว พระอรหันตขีณาสพ

เหล่านั้น เปนผู้ไม่ไปตามอำนาจแห่งมาร ไม่ไปปรารภมาร.

[๗๘๔] คำว่า เอตํ ในอุเททฺวํ เอกทณฺหา ยะ สทา ดํนํ คือ อณฺต

นิพพาน

ความสงบสังขารทั้งปวง ความสละคืออุปริทั้งปวง ความสิ้นตัณหา ความคลาย
กำหนัด ความดับ

ความออกจากตัณหาเครื่องระงับรัด.

คำว่า ทณฺหา คือ รู้จักถึง ทราบ เทียบเคียง พิจารณา เจริญ ทำให้เข้ม
แข็ง คือ

รู้จักถึง ... ทำให้เข้มแข็งว่า สังขารทั้งปวงไม่เที่ยง ฯลฯ สิ่งใดสิ่งหนึ่งมีความ
เกิดเป็นธรรมดา

สิ่งนั้นทั้งหมดล้วนมีความดับไปเป็นธรรมดา.

คำว่า เหล่าใด คือ พระอรหันตชินุสพทั้งหลาย.

คำว่า เป็นผู้มิตติ ความว่า มีสติด้วยเหตุ ๔ ประการ คือ มีสติเจริญสติปัฏ

ฐาน

เครื่องพิจารณาเห็นกายในกาย ฯลฯ เพราะเหตุนั้น พระอรหันตชินุสพทั้งหลาย
จึงตรัสว่า เพราะ

ฉะนั้นจึงชื่อว่า พระอรหันตชินุสพเหล่าใด รู้ทั่วถึงนิพพานนั้นแล้วเป็นผู้มิตติ

[๓๘๕] คำว่า มีธรรมอันเห็นแล้ว ตบแล้ว ความว่า มีธรรมอันเห็นแล้ว คือ มี
ธรรมอันรู้แล้ว มีธรรมอันเทียบเคียงแล้ว มีธรรมอันพิจารณา มีธรรมอันเจริญ
แล้ว มีธรรมอัน
เลื่อมแจ้งแล้ว.

คำว่า ตบแล้ว ความว่า เชื่อว่าตบแล้ว ระวังแล้ว เพราะเป็นผู้ดำบราคะ
โหระ โมหะ
ความโกรธ ความผูกโกรธ ฯลฯ อกุศลวิสัยขารทั้งปวง เพราะฉะนั้นจึงชื่อว่า มี
ธรรมอันเห็น
แล้ว ตบแล้ว.

[๓๘๖] ผู้ประกอบด้วยสมาธิในบาปกรรมแล้วให้ตาย ผู้ประกอบด้วยสมาธิใน
ในธรรมดำ
ผู้เป็นใหญ่ ผู้มีในสวนสุดแห่งกุศลธรรม ผู้ไม่ปล่อยสมาธิ ผู้เป็นพวกพ้องของ
คุณประมาท

ชื่อว่ามาร ในอุเทศว่า น เต มารวสานุคา ดังนี้

คำว่า พระอรหันต์ซึ่งมณฑลเหล่านั้นเป็นผู้ไม่ไปตามอำนาจมาร ความว่า
พระอรหันต์
ซึ่งมณฑลเหล่านั้น ย่อมไม่เป็นไปในอำนาจมาร. เข้มมรั้งอำนาจให้เป็นไปใน
พระอรหันต์ซึ่งมณฑล
เหล่านั้นไม่ได้. พระอรหันต์ซึ่งมณฑลเหล่านั้นครอบงำ ข่มขี่ ท่วมทับ กำจัด ย่ำยี
ซึ่งมาร พวกของ
มาร บ่มมาร เบ็ดมาร เชื้อมาร วิสัยมาร ที่อยู่แห่งมาร โศภแห่งมาร เครื่อง
ผูกแห่งมาร
ย่อมอยู่ ดำเนินเป็นไป รักษา บำรุง เยียวยา เพราะฉะนั้นจึงชื่อว่า พระอรหันต์
ซึ่งมณฑล

เหล่านั้น เป็นผู้ไม่ไปตามอำนาจมาร.

[๓๘๗] คำว่า พระอรหันต์ซึ่งมณฑลเหล่านั้น ไม่ไปบำรุงมาร ความว่า พระ
อรหันต์ซึ่งมณฑล
เหล่านั้น ไม่ไปบำรุง เทียบบำรุง บำเรอ รับผิดชอบแห่งมาร. พระอรหันต์ซึ่งมณฑล
เหล่านั้น เป็น

ผู้บำรุง เทียบบำรุง บำเรอ รับใช้แห่งพระผู้มีพระภาคผู้ตรัสรู้แล้ว เพราะฉะนั้นจึง
ชื่อว่า พระ
อรหันตชินนสพเหล่านั้นไม่ไปบำรุงมาร. เพราะเหตุนั้น พระผู้มีพระภาคจึงตรัส
ว่า

พระอรหันตชินนสพเหล่าใด รู้ทั่วถึงนิพพานนั้นแล้ว เป็น
ผู้บริสุทธิ์ มีธรรมอันเห็นแล้ว ตบแล้ว. พระอรหันตชินนสพ
เหล่านั้น เป็นผู้ไม่ไปตามอำนาจแห่งมาร ไม่ไปบำรุงมาร.

พร้อมด้วยเวลาจบพระคาถา ฯลฯ ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ พระผู้มีพระภาค
เป็นพระศาสดา

ของข้าพระองค์. ข้าพระองค์เป็นสาวก ฉะนั้นแล.

จบ กัปปมาณกปัญหานิทเทศที่ ๑๐.

ชุตฺถกณินมถกัฏฐกนิกาย

ว่าด้วยปัญหาของท่านชุตฺถกณิน

[๗๘๘] (ท่านชุตฺถกณินทูลถามว่า)

ข้าแต่พระองค์ผู้เฒ่ามั่งคั่ง ข้าพระองค์ได้ฟังแล้วว่าพระองค์
ไม่มีความใคร่ถาม ล่องพ้นแห่งกิเลส จึงมาเพื่อจะทูลถาม
พระองค์ผู้ไม่มีอาณ ข้ำแต่พระองค์ผู้มีญาณดังดวงตาอันเกิด
พร้อมกับความตรัสรู้ ขอพระองค์จงตรัสบอกสันติบท ข้ำแต่
พระผู้มีพระภาค ขอพระองค์จงตรัสบอกธรรมอันแท้จริงนั้น
แก่ข้าพระองค์.

[๗๘๙] คำว่า ข้าพระองค์ผู้เฒ่ามั่งคั่ง ข้าพระองค์ได้ฟังแล้วว่าพระองค์ไม่
มีความใคร่

ถาม ความว่า ข้าพระองค์ได้ยิน ได้ฟัง ศึกษา ทรงจำ เข้าใจกำหนดว่า เน้นเพราะ
เหตุนี้

พระผู้มีพระภาคพระองค์นั้นเป็นพระอรหันต์ ฯลฯ เป็นผู้เบิกบานแล้ว เป็นผู้
จำแนกธรรม เพราะ

ฉะนั้นจึงชื่อว่า ข้าพระองค์ได้ฟังแล้ว.

พระผู้มีพระภาคทรงกล่าว เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า วีระ. ทรงมีความเพียร
เพราะฉะนั้น

จึงชื่อว่า ทรงองอาจ. เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า วีระ. ให้ผู้อื่นมีความเพียร เพราะ
ฉะนั้น จึงชื่อว่า

วีระ. ผู้สามารถ เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า วีระ. ผู้เฒ่ามั่งคั่ง ผู้กำรหัน ผู้ไม่ขลาด
ผู้ไม่หวาดเสียว

ผู้ไม่สะดุ้ง ผู้ไม่หวั่น ละความกลัวความขลาดแล้ว ปราศจากความเป็นผู้ขลาด
พอง เพราะฉะนั้น

พระผู้มีพระภาคจึงเป็นผู้เฒ่ามั่งคั่ง.

พระผู้มีพระภาค ทรงเว้นแล้วจากบาปกรรมทั้งปวงในโลกนี้
ล่องเลี้ยวแล้วซึ่งทุกข์ในภพ ทรงอยู่ด้วยความเพียร. พระองค์
ทรงมีวิริยะมีปณฺ ทรงแฒ่ามั่งคั่ง เป็นผู้คงที่ ท่านกล่าว
ว่ามีพระหฤทัยเป็นอย่างนั้น

พระสุตตันตปิฎก เล่ม ๒๒ ขุททกนิกาย จุฬินิเทศ - หน้าที่ 146

เพราะฉะนั้นจึงชื่อว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เฒ่ากว่า ข้าพระองค์ได้ฟังแล้วว่า.

โดยอุทเทว่า กาม ในอุทเทว่า อากามมิมิ ดังนี้ กามมี ๒ คือ วัตถุกาม ๑

กิเลส

กาม ๑. ฯลฯ เหล่านี้ท่านกล่าวว่า วัตถุกาม. ฯลฯ เหล่านี้ท่านกล่าวว่ากิเลส
กาม

พระผู้มีพระภาคผู้ตรัสรู้แล้ว ทรงกำหนดรู้วัตถุกาม ทรงละกิเลส กาม เพราะ
ทรงกำหนด

รู้วัตถุกาม เพราะทรงละกิเลส กามแล้ว พระผู้มีพระภาคจึงไม่ทรงใคร่ กาม ไม่ทรง
ยึดถือ กาม

ไม่ทรงติดใจ กามทั้งหลายว่า กามทั้งหลายประเสริฐ เพราะเหตุนั้น พระพุทธเจ้า
จึงไม่มี กาม

ออกจาก กามแล้ว มี กามอันทรงละแล้ว สำรอกแล้ว ปลั่งแล้ว ละแล้ว ละคืน
แล้ว

ปราศจาก รากะ มีรากะหายไปแล้ว มีรากะอันทรงละแล้ว สำรอกแล้ว ปลั่ง
แล้ว ละคืนแล้ว

ทรงหายกิเลสแล้ว ดับแล้ว เย็นแล้ว เป็นผู้สวามิภักดิ์ มีพระองค์อันประเสริฐอยู่
เพราะฉะนั้น

จึงชื่อว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เฒ่ากว่า ข้าพระองค์ได้ยินแล้วว่าพระองค์ไม่มีความ
ใคร่ กาม

คำว่า อิติ ในอุทเทว่า อิจฺจายสฺมา ชุตฺตถฺตฺติ ดังนี้ เป็นมทสนธิ. ฯลฯ บทว่า
อิตฺติ

นี้ เป็นไปตามลำดับบท

คำว่า ายสฺมา เป็นเครื่องหมายด้วยความรัก เป็นเครื่องหมายเป็นไปกับ
ด้วยความเคารพ

และความยำเกรง.

คำว่า ชุตฺตถฺตฺติ เป็นโคตร ฯลฯ เป็นคำบัญญัติเรียกของพรหมณ์นั้น
เพราะฉะนั้น

จึงชื่อว่า ท่านชุตฺตถฺตฺติทลภาวาท.

[๓๙๐] คำว่า ผู้ล่วงพ้นกิเลสแล้ว ในอุทเทว่า โยมาตํคํ ปุณฺณํ กามมา
คัม ดังนี้

ความว่า ผู้ล่งพ่น้ำหงกิเลส คือ ผู้กำล่ง กัลล่งพร้อม เป็นไปล่ง ซึ่งหงกิเลส เพราะฉะนั้น

จึงชื่อว่า ผู้ล่งพ่น้ำหงกิเลสแล้ว.

คำว่า เพื่อจะหลุดตาม ความว่า เพื่อจะหลุดตาม คือ สอบถาม พุทธวิมวณ พุทธเชษฐ

พุทธให้ทรงประสาท.

คำว่า จึงมา ... พระองค์ผู้ไม่มีภาม ความว่า ข้าพระองค์มา คือ เป็นผู้มาเข้ามา ถึงพร้อม

สมาคมกับพระองค์ เพื่อจะหลุดตามพระองค์ผู้ไม่มีภาม คือ ผู้ออกจากภาม มีภามอันสละแล้ว

สำรอกแล้ว ปล่อยแล้ว ละแล้ว สละคืนแล้ว ปราศจากภามะ มีภามอันสละ

สำรอก ปล่อย

ละ สละคืนแล้ว เพราะฉะนั้นจึงชื่อว่า ... ผู้ล่งพ่น้ำหงกิเลสแล้ว จึงมาเพื่อหลุดตามพระองค์ผู้

ไม่มีภาม

[๓๗๖] สันติที่ดี สันติบทที่ดี ย่อมมีโดยอาการเดียวกัน สันติบทนั้นนั้น

แหละ

เป็นอมตนิพพาน ความสงบสัขารทั้งปวง ความสละคืนอุปธิทั้งปวง ความสิ้น
ตัณหา ความ

คลายกำหนัด ความดับ ความออกจากตัณหาเป็นเครื่องระงับชื่อว่า สันติ ใน
อุเทศว่า

สันติบท พุริห์ สหขเนตฺตํ ดังนี้

สมจริงตามพระพุทธพจน์มีพระภาคตรัสไว้ว่า บทที่สงบ บทที่ประณีต
คือ

ความสงบสัขารทั้งปวง ความสละคืนอุปธิทั้งปวง ความสิ้นตัณหา ความคลาย
กำหนัด ความดับ

ความออกจากตัณหาเป็นเครื่องระงับ

โดยอาการอีกอย่างหนึ่ง ธรรมเหล่านี้ ย่อมเป็นไปเพื่อบรรลุความสงบ เพื่อ
ถูกต้อง

ความสงบ เพื่อทำให้แจ้งความสงบ ธรรมเหล่านั้น คือ สติปัฏฐาน ๔

สัมมปธาน ๔

อิทธิบาท ๔ อินทรีย์ ๕ พละ ๕ โพชฌงค์ ๗ อริยมรรคมีองค์ ๘ ธรรมเหล่านี้
ท่านกล่าวว่

สันติบท ขอพระองค์จงตรัสบอก ... ของประกาศซึ่งสันติบท คือ บทที่

ต่างกัน บทที่ซ้อนกัน

บทเป็นสระ บทที่ไม่มีภัย บทที่ไม่มีความเคลื่อนไหว บทอมตะ บทนิพพาน สัพ
พัณฺณุตตญาณ

ท่านกล่าวว่า ญาณเป็นดังดวงตา ในคำว่า สหขเนตฺตํ ดังนี้ ญาณเป็นดัง
ดวงตาและความ

เป็นพระชินเจ้า เกิดขึ้นแล้วแก่พระผู้มีพระภาคผู้ตรัสรู้แล้ว ในขณะเดียวกัน ไม่
ก่อนไม่หลังกัน

ที่คงไม่เพิ่พอกัน เพราะเหตุนั้น พระพุทธเจ้า จึงชื่อว่า มีญาณเป็นดังดวงตาอัน
เกิดพร้อมกัน

ความตรัสรู้ เพราะฉะนั้นจึงชื่อว่า ข้าแต่พระองค์ผู้มีญาณเป็นดังดวงตาอันเกิด
พร้อมกับความตรัสรู้

ขอพระองค์จงตรัสบอกสันติบาท

[๓๗๒] ฌตนิพพาน คือ ความสงบสัขารทั้งปวง ความละคืนอุปัทวันทั้งปวง
ความ

สันตันทา ความคลายกำหนัด ความดับ ความออกจากตัณหาเป็นเครื่องระงับ
ท่านกล่าวว่า

ยถาคตํ ในอุเทศํ ยถาคตํ ภควา พุริหิ เม ตํ ดังนี้

คำว่า ภควา นี้ เป็นเครื่องกล่าวโดยเคารพ ฯลฯ คำว่า ภควา นี้ เป็นลัทธิ
กัมมัญญะ

คำว่า ขอพระองค์จงตรัสบอกนิพพานนั้นแก่ข้าพระองค์ ความว่า ขอ
พระองค์จงตรัส

บอก ฯลฯ ของทรงประกาศ เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า ข้าแต่พระผู้มีพระภาค ขอ
พระองค์จง

ตรัสบอกนิพพานนั้นแก่ข้าพระองค์. เพราะเหตุนี้ พระภิกษุทั้งหลายจึงกล่าวว่า

พระสุตตันตปิฎก เล่ม ๒๒ ขุททกนิกาย จุฬินิเทศ - หน้าที่ 148

ข้าแต่พระองค์ผู้เฒ่า ข้าพระองค์ได้ฟังแล้วว่าพระองค์
ไม่มีความใคร่ในกาเม ล่วงพ้นแห่งกิเลสแล้ว จึงมาเพื่อจะ
ทูลถามพระองค์ผู้ไม่มีกาเม ข้าแต่พระองค์ผู้มีญาณดังดวงตา
อันเกิดพร้อมกับความตรัสรู้ ขอพระองค์จงตรัสบอกสันติบท
ข้าแต่พระผู้มีพระภาค ขอพระองค์จงตรัสบอกธรรมอันแท้
จริงแก่ข้าพระองค์.

[๓๗๓] พระผู้มีพระภาคทรงมีเดช ทรงประกอบด้วยเดช ทรง
ครอบงำกาเมทั้งหลายแล้วดำเนิไป เฝื่อนพระอาทิตย์
อันมีแสงสว่าง ประกอบด้วยเดช ย่อมส่องแสงปกคลุม
ทั่วปฐวี ขอพระองค์ผู้มีปัญญากว้างขวางดุจแผ่นดิน โปรด
ตรัสบอกธรรมเครื่องละชาติและชราในภพนี้ ที่ข้าพระองค์
พึงทราบได้ แก่ข้าพระองค์ผู้มีปัญญาน้อยเกิด.

[๓๗๔] คำว่า ภควา ในอุเทศว่า ภควา หิ กาเม อภิชฺช ยีริยตี ดังนี้ เป็น
เครื่องกล่าวโดยเคารพ ฯลฯ คำว่า ภควา นี้ เป็นลักษณะบัญญัติ.

ภว ในคำว่า กาเม โดยอุทานมี ๒ คือ วัตถุภว ๑ กิเลสภว ๑ ฯลฯ
เหล่านี้

ท่านกล่าวว่า วัตถุภว ฯลฯ เหล่านี้ท่านกล่าวว่า กิเลสภว พระผู้มีพระภาค
ทรงกำหนดรู้วัตถุภว
ทรงละ ทรงครอบงำ ทรงปกคลุม ทรงท่วมทับ ทรงกำจัด ทรงยับยั้งแล้ว ซึ่งกิเลส
ภว
เสด็จเที่ยวไป ดำเนิไป เป็นไป รักษา บำรุง ทรงเยี่ยวยา เพราะฉะนั้นจึงชื่อว่า
พระผู้มีพระภาค
ทรงครอบงำกาเมทั้งหลายแล้วดำเนิไป

[๓๗๕] พระอาทิตย์ท่านกล่าวว่า อภิลุจิ ในอุเทศว่า อภิลุจิ ปลวี เตชึ
เตชฺฐสา
ดังนี้

ชรา ท่านกล่าวว่า ปลวี พระอาทิตย์มีแสงสว่าง ประกอบด้วยเดช คือ
รัศมีส่อง
แผ่ปกคลุมรอบปฐวี ให้อน เลื่อนลอยไปในอากาศทั่วไปกำจัดมืด ส่องแสง
สว่างไปในอากาศ

อันว่างเป็นทางเดิน จันใด พระผู้มีพระภาคทรงมีเดชคือพระญาณ ประกอบด้วย
เดชคือพระญาณ
ทรงกำจัดแล้วซึ่งสมุทัยแห่งอริสัขารทั้งปวง ฯลฯ ความมีดีคือวิเลส อันธการคือ
อวิชชา ทรง
แสงแสงสว่างคือญาณ ทรงกำหนดรู้ซึ่งวัฏฏคาม ทรงละ ทรงครอบงำ ทรง
ปกครอง

ทรงทำมัตถ์ ทรงกำจัด ทรงข่มขี่ ซึ่งกิเลสตาม ย่อมเสด็จเที่ยวไป ดำเนินไป

รักษา บำรุง

เยี่ยงยา ฉะนั้นเหมือนกัน เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า เห็นพระอาทิตย์ขึ้นแสงสว่าง
ประกอบ

ด้วยเดช ย่อมส่องแสงปกคลุมทั่วปฐวี

[๓๗๖] คำว่า มีพระปัญญากว้างขวางดุจแผ่นดิน ... เข้าหาพระองค์ผู้มี

ปัญญาน้อย ความว่า

เข้าหาพระองค์ผู้มีปัญญาน้อย คือ มีปัญญาทึบ มีปัญญาต่ำ ส่วนพระองค์มีพระ

ปัญญาใหญ่ มีพระ

ปัญญามาก มีพระปัญญาร่าเริง มีพระปัญญาเล่น มีพระปัญญากล้าแข็ง มีพระ

ปัญญาทำลายกิเลส

ปฐวี ท่านกล่าวว่า ภูริ. พระองค์ทรงประกอบด้วยพระปัญญอันไพศาล

กว้างขวางเสมอ

ด้วยแผ่นดิน เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า มีพระปัญญากว้างขวางดุจแผ่นดิน ... เข้าหา

พระองค์ผู้มี

ปัญญาน้อย

[๓๗๗] คำว่า ของตรัสพยากรณ์ ในอุเทศว่า อจิกข ญัม ยมห์ วิชญัม

ดังนี้

ความว่า ของตรัสพยา ... ของประกาศซึ่งพรหมจรรย์อัน งามในเบื้องต้น

งามในท่ามกลาง

งามในที่สุด พร้อมทั้งอรรถทั้งพยัญชนะ บริสุทธิ บริบูรณ์สิ้นเชิง คือ สติปัฏฐาน

๔ อย่าง

นิพพาน และข้อปฏิบัติให้ถึงนิพพาน เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า ของตรัสพยากรณ์

คำว่า เข้าหาพระองค์พึงทราบได้ ความว่า เข้าหาพระองค์พึงรู้ คือ พึงรู้แจ้ง พึง

รู้แจ้ง

เฉพาะ พึงแทงตลอด พึงบรรลุ พึงถูกต้อง พึงทำให้แจ้ง เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า

ของตรัส

พยากรณ์ที่เข้าหาพระองค์พึงทราบได้

[๓๗๘] คำว่า เครื่องละชาติและชาในภพนี้ ความว่า ธรรมเป็นเครื่องละ

เครื่องสพ

เครื่องสวดขึ้น เครื่องรับ ซึ่งชาติ ชราและมรณะในภาพนี้แล คือ ฆตนิพพาน
เพราะฉะนั้น

จึงชื่อว่า เครื่องละชาติและชราในภาพนี้ เพราะเหตุนั้น พรหมณ์นั้นจึงกล่าวว่า
พระผู้มีพระภาคตรัสมีเดช ทรงประกอบด้วยเดช ทรงครอบงำภพ
ทั้งหลายแล้วดำเนินไป เห็นพระอาทิตย์อันมีแสงสว่าง ประกอบด้วย
ด้วยเดช ย่อมส่องแสงปกคลุมทั่วปฐพี ขอพระองค์ผู้มีพระปณฺญา
กว้างขวางดุจแผ่นดิน โปรดตรัสบอกธรรมเครื่องละชาติและชราใน
ภาพนี้ ที่ข้าพระองค์พึงทราบได้ แก่ข้าพระองค์ผู้มีปณฺญาน้อยเถิด.

[๓๗๗] (พระผู้มีพระภาคตรัสตอบว่า ดูกรขตุกนิ) ท่านเห็นแล้วซึ่ง
เนกขัมมะโดยความเกษม จงกำจัดความกำหนัดในภพทั้งหลายเสีย.
กิเลสเครื่องกังวลที่ท่านยึดไว้ ควรละเสีย อย่าได้มีแก่ท่านเลย.

[๔๐๐] กาม ในคำว่า กามสุ ในอุเททว่า กามสุ วินยเคธัมมํ ดังนี้ โดยอุทาน
มี ๒

คือ วัฏฏกาม ๑. กิเลสกาม ๑. ฯลฯ เหล่านี้ท่านกล่าววักวัฏฏกาม ฯลฯ เหล่านี้
ท่านกล่าววัก

กิเลสกาม ตัณหา ราคะ สาราณะ ฯลฯ อภิขฌา โสกะ อุกุศลุตถ์ ท่านกล่าววัก
ความกำหนัด

ในคำว่า เคธัมมํ.

คำว่า จงกำจัดความกำหนัดในกามทั้งหลายเสีย ความว่า ท่านจงกำจัด คือ
จงปราบปราม

จงละ จงบรรเทา จงทำให้สิ้นสุด ให้ถึงความไม่มี เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า ท่านจง
กำจัดความ

กำหนัดในกามทั้งหลายเสีย พระผู้มีพระภาคตรัสเรียกปราหณณ์นั้นโดยโคตรว่า
ชุตัญญิน

คำว่า ภควา นี้ เป็นเครื่องกล่าวโดยเคารพ ฯลฯ คำว่า ภควา นี้ เป็นลัทธิ
กัมมัญญุต

เพราะฉะนั้นท่านจึงกล่าวว่า พระผู้มีพระภาคตรัสตอบว่า ดูกรชุตัญญิน

[๔๐๑] คำว่า ซึ่งเนกขัมมะ ในอุเททว่า เนกขัมมํ ทูลุ ฆะมิตะ ดังนี้ ความ
ว่า

เห็น คือ เห็นแจ้ง เทียบเคียง พิจารณา เจริญ ทำให้แจ้งแล้ว ซึ่งความปฏิบัติชอบ
ความ

ปฏิบัติสมควร ความปฏิบัติไม่เป็นข้าศึก ความปฏิบัติเป็นไปตามประโยชน์ ความ
ปฏิบัติธรรม

สมควรแก่ธรรม ความทำให้บริบูรณ์ในศีลทั้งหลาย ความคุ้มครองทวารใน
อินทริยทั้งหลาย

ความเป็นผู้รู้จักประมาณในโภชนะ การประกอบความเพียรในความเป็นผู้ตื่น
สติสัมปชัญญะ

สติปัญญาน ๔ สัมมปธาน ๔ อธิปาท ๔ อินทริย ๕ พละ ๕ โพชฌงค์ ๗
อริยมรรคมี

องค์ ๘ นิพพานและข้อปฏิบัติให้ถึงนิพพาน โดยความเกษม คือ โดยเป็นเจ้า
ด้านงาน โดย

เป็นที่ยอมรับ โดยเป็นสระ โดยเป็นที่พึ่ง โดยไม่มีภัย โดยความไม่เคลื่อนไหว
โดยความ

ไม่ตาย โดยเป็นธรรมออกจากตัณหาเครื่องร้อยรัด เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า เห็น
แล้วซึ่ง

เนกขัมมะ โดยความเกษม

[๔๗] คำว่า ที่ท่านยึดได้ ในอุเทศว่า อุกคิหิต นิรุตต วา ดังนี้ ความว่า ที่
ท่าน

ยึด คือ จักต้อง ถือนั่น ตัดใจ น้อมใจไปโดยสามารถค้นหา ด้วยสามารถวิภูติ

คำว่า ควรลัดเสีย ความว่า ควรลัด คือ ควรปล่อย ควรละ ควรบรรเทา
ควร

ทำให้สิ้นสุด ควรให้ถึงความไม่มี เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า ที่ท่านยึดไว้ ควรลัด
เสีย

[๔๘] คำว่า กิเลสเครื่องกังวลอย่าได้มีแก่ท่าน ความว่า กิเลสเครื่อง
กังวลคือราคะ

โทสะ โมหะ มานะ วิภูติ กิเลส พุทริต กิเลสเครื่องกังวลอย่าได้มี คือ อย่าได้
ประจักษ์

อย่าได้ปรากฏ คือ ท่านจงละ จงบรรเทา จงทำให้สิ้นสุด จงให้ถึงความไม่มี เพราะฉะนั้น

จึงชื่อว่า กิเลสเครื่องกังวล อย่าได้มีแล้วแก่ท่าน เพราะเหตุนี้ พระผู้มีพระภาค จึงตรัสว่า

ท่านเห็นแล้วซึ่งเนกขัมมะโดยความเกษม จงกำจัดความกำหนัด ในภามทั้งหลายเสีย กิเลสเครื่องกังวลที่ท่านยึดไว้ ควรลัดเสีย อย่าได้มีแก่ท่านเลย

[๔๐๔] กิเลสชาติใดในกาลก่อน ท่านจงเผากิเลสชาตินั้นให้เหือดแห้งไป กิเลสเครื่องกังวลในภายหลัง อย่าได้มีแล้วแก่ท่าน ถ้าท่านจัก ไม้ถือ (รูปทิสฺสขาร) ในภามกลาง ท่านจักเป็นผู้สงบแล้ว เทียวไป

[๔๐๕] คำว่า กิเลสชาติใดในกาลก่อน ท่านจงเผากิเลสชาตินั้นให้เหือดแห้งไป ความ

ว่า กิเลสเหล่าใดที่พึงเกิดขึ้นเพราะปรารภถึงสังขารทั้งหลายในอดีตกาล ท่านจง เผากิเลสเหล่านั้น

ให้เหือดไป คือ ให้แห้งไป ให้เกรียม ให้กรอบ จงทำให้ไม่มีพิษ จงละ จงบรรเทา จงทำ

ให้สิ้นสุด จงให้ถึงความไม่มี แม้เพราะเหตุอย่างนี้ดังนี้ จึงชื่อว่า กิเลสชาติใดใน กาลก่อน

ท่านจงเผากิเลสชาตินั้นให้เหือดแห้งไป

อนึ่ง กรรมวิสังขารส่วนอดีตเหล่าใด อันให้ผลแล้ว ท่านจงเผากกรรมวิสัง ขาร

เหล่านั้นให้เหือดไป คือ ให้แห้งไป ให้เกรียม ให้กรอบ จงทำให้ไม่มีพิษ จงละ จง บรรเทา

จงทำให้สิ้นสุด จงให้ถึงความไม่มี แม้เพราะเหตุอย่างนี้ดังนี้ จึงชื่อว่า กิเลสชาติใด ในกาลก่อน

ท่านจงเผากิเลสชาตินั้นให้เหือดแห้งไป

[๔๐๖] คำว่า กิเลสเครื่องกังวลในภายหลังอย่าได้มีแล้วแก่ท่าน ความว่า กิเลส

เครื่องกังวลในอนาคต ตรัสว่า กิเลสเครื่องกังวลในภายหลัง. กิเลสเครื่องกังวล

คือระคะ โทะ

โมะ มะนะ ทิฐิ กิเลส ทุจริต พึ่งเกิดขึ้นเพราะปารมัสสารทั้งหลายใน

อนาคต กิเลส

เครื่องกังวลนี้ อย่าได้มีมาแล้วเก่าท่าน คือ ท่านจงอย่ายังกิเลสเครื่องกังวลนั้นให้
เกิด อย่าให้เกิด

พร้อม อย่าให้บังเกิด จงละ จงบรรเทา จงทำให้สิ้นสุด จงให้ถึงความไม่มี เพราะ
ฉะนั้น จึง

ชื่อว่า กิเลสเครื่องกังวลในภายหลังอย่าได้มีแล้วเก่าท่าน

[๔๐๓] คำว่า ถ้าท่านจักไม่ถือ (รูปทิสังขาร) ในปัจจุบัน ความว่า รูป

เวทนา

สัญญา สังขาร วิญญาณ อันเป็นปัจจุบัน ตรัสว่า ท่านกลาง. ท่านจักไม่ถือ คือ
จักไม่ยึด

ถือ จักไม่ลุบล้ำ จักไม่พืดพืด จักไม่ติดใจซึ่งสังขารอันเป็นปัจจุบัน ด้วย
สามารถตณหา

ด้วยสามารถวิภูติ คือ จักละ จักบรรเทา จักทำให้สิ้นสุด จักให้ถึงความไม่มี ซึ่ง
ความยินดี

ความขบใจ ความยึด ความถือ ความถือมั่น เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า ถ้าท่านจัก
ไม่ถือ (รูปาภิ

สังขาร) ในท่ามกลาง.

[๔๙๘] คำว่า จักเป็นผู้สงบแล้วเที่ยวไป ความว่า ชื่อว่า จักเป็นผู้สงบ
เข้าไปสงบ

เข้าไปสงบพิเศษ ดับ ระวัง เพราะความที่ราคะ โทสะ โมหะ ความโกรธ ความ
ผูกโกรธ ฯลฯ

อุคตวิสังขารทั้งปวง สงบแล้ว ถึงความสงบแล้ว สงบพิเศษ เผาเสียแล้ว ให้ดับ
ไปแล้ว

จักเที่ยวไป เที่ยวไปทั่ว เป็นไป รักษา บำรุง เยี่ยงยา เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า จัก
เป็นผู้สงบ

แล้วเที่ยวไป เพราะเหตุนั้น พระผู้มีพระภาคจึงตรัสว่า

กิเลสชาติใดในกาลก่อน ท่านจงเผากิเลสชาตินั้นให้เหือดแห้ง

ไป กิเลสเครื่องกังวลในภายหลังอย่าได้มีแล้วแก่ท่าน ถ้าท่าน

จักไม่ถือ (รูปาภิสังขาร) ในท่ามกลาง ท่านจักเป็นผู้สงบ

แล้วเที่ยวไป

[๔๙๙] ดูกรพราหมณ์ อาสวะทั้งหลายอันเป็นเหตุให้ถึงอำนาจแห่งมัจจุ

ย่อมไม่มีแก่พระอรหันต์ขีณาสพ ผู้ปราศจากความกำหนัดในนาม

รูปโดยประการทั้งปวง.

[๕๐๐] คำว่า โดยประการทั้งปวง ในอุเทศว่า สัพพโส นามรูปสมิ วิต

เคธส

พราหมณ์ ความว่า ทั้งปวงโดยกำหนดทั้งปวง ทั้งปวงโดยประการทั้งปวง ไม่
เหลือ มีส่วน

ไม่เหลือ.

คำว่า สัพพโส นี้ เป็นเครื่องกล่าวรวมหมด อรูปขันธ์ ๔ ชื่อว่านาม
มหาภูตรูป ๔

และรูปาศัณมุขรูป ๔ ชื่อว่า รูป ตัณหา ราคะ สราคะ ฯลฯ อวิชฌา โสกะ
อภิสมุข

ตรัสว่า ความกำหนัด

คำว่า ดูกรพราหมณ์... ผู้ปราศจากความกำหนัดในนารูป โดยประการ
ทั้งปวง ความ

ว่า ผู้ปราศจากความกำหนัดในนารูป คือ มีความกำหนัดในนารูป ไปปราศ
แล้ว

มีความกำหนัดอันละแล้ว สำรอกแล้ว ปลั่งแล้ว ละแล้ว ละคืนแล้ว

ปราศจากความยินดี คือ มีความยินดีไปปราศแล้ว มีความยินดีอันละแล้ว
สัรรหาแล้ว

ปล่อยแล้ว ละแล้ว ละคืนแล้ว ในนามรูป โดยประการทั้งปวง เพราะฉะนั้น จึง
ชื่อว่า

ดูกรพราหมณ์... ผู้ปราศจากความกำหนัดในนามรูปโดยประการทั้งปวง

[๔๑๑] อาสวะ ในคำว่า อาสว ในอุเทศว่า อาสวสฺส น วิชฺชติ ดังนี้ มี ๔
คือ กามาสวะ ภวาสวะ ภิกขุสฺสาสวะ อวิชชาสวะ.

คำว่า อสฺส คือ พระพระอรหันตชินฺนสพ.

คำว่า ย่อมไม่มี คือ อาสวะเหล่านี้ย่อมไม่มี ไม่ได้อยู่ ไม่ปรากฏ ไม่ประจักษ์
แก่พระอรหันตชินฺนสพเหล่านั้น คือ อาสวะเหล่านี้อันพระอรหันตชินฺนสพนั้นละ
ได้แล้ว ตัด

ขาดแล้ว สงบแล้ว ระวังแล้ว ทำไม่ให้อากเกิดขึ้น เผาเสียแล้วด้วยไฟคือญาณ
เพราะฉะนั้น

จึงชื่อว่า อาสวะทั้งหลาย ... ย่อมไม่มีแก่พระอรหันตชินฺนสพนั้น

[๔๑๒] คำว่า เป็นเหตุให้ถึงอำนาจแห่งมัจจุ ความว่า บุคคลที่ถึงอำนาจ
แห่งมัจจุ

ถึงถึงอำนาจแห่งมรณะ หรือถึงถึงอำนาจแห่งพวกของมาร ด้วยอาสวะเหล่านี้ใด
อาสวะเหล่านั้น

ย่อมไม่มี ไม่ได้อยู่ ไม่ปรากฏ ไม่ประจักษ์ แก่พระอรหันตชินฺนสพนั้น คือ อาสวะ
เหล่านั้น

อันพระอรหันตชินฺนสพนั้นละได้แล้ว ตัดขาดแล้ว สงบแล้ว ระวังแล้ว ทำไม่ให้
ากเกิดขึ้น

เผาเสียแล้วด้วยไฟคือญาณ เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า เป็นเหตุให้ถึงอำนาจแห่งมัจจุ.
เพราะเหตุนี้

พระผู้มีพระภาคจึงตรัสว่า

ดูกรพราหมณ์ อาสวะทั้งหลายอันเป็นเหตุให้ถึงอำนาจแห่ง

มัจจุ ย่อมไม่มีแก่พระอรหันตชินฺนสพผู้ปราศจากความกำหนัด

ในนามรูปโดยประการทั้งปวง.

พร้อมด้วยเวลาจบพระคาถา ฯลฯ ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ พระผู้มีพระภาค
เป็นพระศาสดา

ของข้าพระองค์. ข้าพระองค์เป็นพระสาวก ฉะนั้นแล
จบ ชุดทัศนญาณกัมปัญหานิทเทศที่ ๑๑.

ภัทราวณมณกปัฏทกนิเทศ
ว่าด้วยปัญหาของท่านภัทราวณ

[๔๓๓] (ท่านภัทราวณทูลถามว่า)

ข้าพระองค์ขออาราธนาพระองค์ผู้ละความอาลัย ตัดตัณหา
เสียได้ ไม่มีความกังวลใจ ละความเพลินเสีย ข้ามโอฆะแล้ว
พ้นวิเศษแล้ว ละความดำริ มีปัญญาดี ชนทั้งหลายได้ฟัง
พระดำรัสของพระองค์ผู้เป็นมคแล้ว จักเลิกไปได้ที

[๔๓๔] คำว่า ผู้ละความอาลัย ในอุทเทว่า โอภุหัง ตณฺหุหัง อเนหัง ดังนี้
ความว่า ความพอใจ ความกำหนัด ความเพลิน ความทะยานอยาก ความเข้าไป
ยึดถือด้วย

ตัณหา ทิฏฐิและอุปาทน อันเป็นที่ตั้ง เป็นที่ผูกพันและเป็นอณูสัยแห่งใจในรูป
ธาตุ กิเลส

ชาติมีความพอใจเป็นต้นเหล่านั้น พระผู้มีพระภาคผู้ตรัสรู้แล้ว ทรงละได้แล้ว ตัด
รากขาดแล้ว

ทรงทำไม่ให้มีที่ตั้ง ดังตาลยอดด้วน ทรงให้ถึงความไม่มี ไม่ให้เกิดขึ้นต่อไปเป็น
ธรรมดา

เพราะฉะนั้น พระผู้มีพระภาคผู้ตรัสรู้แล้ว จึงชื่อว่า ผู้ละความอาลัย ความพอใจ
ความกำหนัด ...

ในเวทนาธาตุ ในสัญญาธาตุ ในสังขารธาตุ ในวิญญาณธาตุ กิเลสชาติมีความ
พอใจเป็นต้น

เหล่านั้น พระผู้มีพระภาคผู้ตรัสรู้แล้ว ทรงละได้แล้ว ตัดรากขาดแล้ว ทรงทำไม่
ให้มีที่ตั้ง

ดังตาลยอดด้วน ให้ถึงความไม่มี ไม่ให้เกิดขึ้นอีกต่อไปเป็นธรรมดา เพราะเหตุ
นั้น พระผู้มี

พระภาคผู้ตรัสรู้แล้ว จึงชื่อว่า ผู้ละความอาลัย

รูปตัณหา สัททตัณหา คันธตัณหา รสตัณหา โภกฺคัพพตัณหา ธรรมตัณหา
ชื่อว่า

ตัณหา ในคำว่า ตณฺหุหัง ดังนี้ ตัณหานั้นอันพระผู้มีพระภาคผู้ตรัสรู้แล้ว ทรง
ตัดแล้ว

ตัดขาดแล้ว ตัดขาดพร้อมแล้ว สงบแล้ว ระวังแล้ว ทำไม่ให้อาจเกิดขึ้น เผาเสีย

แล้วด้วยไฟ

คือบุญเพราะเหตุนี้ พระผู้มีพระภาคผู้ตรัสรู้แล้ว จึงชื่อว่า ทรงตัดตัณหา.

ตัณหา ความกำหนัด ความกำหนัดนี้ๆ ฯลฯ อวิชฌา โสกะ อหังการ ทาน
กล่าวว่า

ความกำหนัด ในคำว่า ผู้ไม่มีคามกำหนัด. ตัณหาอันเป็นความกำหนัดนั้น
อันพระผู้มี

พระภาคผู้ตรัสรู้แล้ว ทรงละได้แล้ว ตัดรากขาดแล้ว ทรงทำไม่ให้มีที่ตั้ง ดังตาล
ยอดดำน ให้

ถึงความไม่มี ไม่ให้เกิดขึ้นอีกต่อไปเป็นธรรมดา เพราะเหตุนั้น พระผู้มีพระภาคผู้ตรัสรู้แล้ว

จึงชื่อว่า ผู้ไม่มีความหวั่นไหว.

พระผู้มีพระภาคผู้ตรัสรู้แล้ว ชื่อว่าผู้ไม่มีความหวั่นไหว เพราะพระองค์ทรงละความ

หวั่นไหวเสียแล้ว. พระผู้มีพระภาคไม่สะทสะท้าน ไม่ทรงหวั่น ไม่ทรงไหว ไม่

พรั่น ไม่พริ้ง
เฝ้าในเพราะลาภ เฝ้าในเพราะความเลื่อมลาภ เฝ้าในเพราะยศ เฝ้าในเพราะความ

เลื่อมยศ เฝ้า
ในเพราะความสรรเสริญ เฝ้าในเพราะความนิมิต เฝ้าในเพราะสุข เฝ้าในเพราะ

ทุกข์ เพราะ
เหตุนี้ พระผู้มีพระภาคผู้ตรัสรู้แล้ว จึงชื่อว่า ไม่มีความหวั่นไหว เพราะฉะนั้น

จึงชื่อว่า
พระองค์ผู้ละความอาลัย ตัดต้นหาเสีย ไม่มีความหวั่นไหว.

คำว่า อิตี ในอุเทศว่า อิจฺจาเยสฺมา ภทฺธวูโธ ดังนี้ เป็นมทสนธิ. ฯลฯ คำว่า

อิตี
นี้ เป็นไปตามลำดับบท

คำว่า ภาเยสฺมา เป็นเครื่องกล่าวด้วยความรัก เป็นเครื่องกล่าวโดยเคารพ
คำว่า ภาเยสฺมา

นี้ เป็นเครื่องกล่าวเป็นไปด้วยความเคารพและความยำเกรง.

คำว่า ภทฺธวูโธ เป็นชื่อ ฯลฯ เป็นคำร้องเรียกของพราหมณ์นั้น เพราะ

ฉะนั้น จึง
ชื่อว่า ท่านเจ้าท้าวธวัชทูลถามว่า.

[๔๑๕] ตณฺหา ความกำหนัด ความกำหนัดนัก ฯลฯ อวิชฺฌา โสภะ อุกฺค

มูล
ท่านกล่าวว่า ความเพลิน ในอุเทศว่า นนฺดิยฺยํ หิ โยติธฺมมํ วิมุตฺตํ ดังนี้ ตณฺหา

อันเป็น
ความเพลินนั้น พระผู้มีพระภาคผู้ตรัสรู้แล้ว ทรงละได้แล้ว ตัดรากขาดแล้ว ทรง

ทำไม่ให้มีที่
ตั้ง ดังตาลยอดด้วน ให้ถึงความไม่มี ไม่ให้เกิดขึ้นอีกต่อไปเป็นธรรมดา เพราะ

เหตุนี้ พระ

ผู้มีพระภาคผู้ตรัสแล้ว จึงชื่อว่า ผู้ละความเพิ่นเสีย.

คำว่า ข้ามโงะแล้ว ความว่า พระผู้มีพระภาคทรงข้ามแล้วซึ่งกามโงะ
ภวโงะ

ทิฐิโงะ อวิชชาโงะ ทรงข้ามแล้ว คือ ทรงข้ามขึ้นแล้ว ทรงข้ามพ้นแล้ว ทรง
ก้าวล่วง

แล้ว ทรงล่วงเลยไปแล้ว ซึ่งคลองแห่งสงสารทั้งปวง. พระผู้มีพระภาคนี้ มี
ธรรมเป็นเครื่อง

อยู่อันพระองค์อยู่ครบแล้ว มีภรณ์ทรงประพาศแล้ว ฯลฯ มิได้มีสงสาร คือชาติ
ชราและมรณะ

ไม่มีภพใหม่ เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า ทรงละความเพิ่นเสีย ทรงข้ามโงะแล้ว.

คำว่า พ้นวิเศษแล้ว คือ พระผู้มีพระภาคมีพระทัยพ้นแล้ว พ้นวิเศษแล้ว พ้น
วิเศษ

ดีแล้ว จาการาคะ โทสะ โมหะ ความโกรธ ความผูกโกรธ ฯลฯ อุกุศลวิสัยทั้ง
ทั้งปวง

เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า ทรงละความเพิ่นเสีย ทรงข้ามโงะแล้ว พ้นวิเศษแล้ว.

[๔๖] ความดำริ ในคำว่า กบป ในอุเททว่า กบปายหิ อธิยาเจ สมนัง
ดังนี้

มี ๒ อย่าง คือ ความดำริด้วยอำนาจตณหา ๑. ความดำริด้วยอำนาจวิญญู ๑.
ฯลฯ นี่เป็นความ

ดำริด้วยอำนาจตณหา. ฯลฯ นี่เป็นความดำริด้วยอำนาจวิญญู.

พระผู้มีพระภาคตรัสรู้แล้ว ทรงละความดำริด้วยอำนาจตณหา ทรงละคืน
ความดำริด้วย

อำนาจวิญญูแล้ว. พระผู้มีพระภาคผู้ตรัสรู้แล้ว ชื่อว่า ทรงละความดำริ เพราะ
พระองค์ทรงละความ

ดำริด้วยอำนาจตณหา เพราะพระองค์ทรงละคืนความดำริด้วยอำนาจวิญญู.

คำว่า ขอรารธนา คือ ขูลอรารธนา ขูลเชื้อไขบุญ ขูลยนิติ ปารรณารักไกร
ชอบใจ

(คำของพระองค์).

ปัญญา ความรู้ กิริยาที่รู้ ฯลฯ ความไม่หลง ความเลือกเฟ้นธรรม สังฆา
วิญญู ท่าน

กล่าวว่า เมธา ในคำว่า สมนัง.

พระผู้มีพระภาคทรงเข้าไป เข้าไปพร้อม เข้ามา เข้ามาพร้อม เข้าถึง เข้าถึง
พร้อม

ประกอบด้วยปัญญาที่ข้อนั้น เพราะเหตุนั้น พระผู้มีพระภาคจึงชื่อว่า มีปัญญาดี
เพราะฉะนั้น

จึงชื่อว่า ข้าพระองค์ขอรารธนา ... ละความดำริ มีปัญญาดี.

[๔๗] พระผู้มีพระภาคชื่อว่า เป็นนาค ในคำว่า นาคสุต ในอุเททว่า สุต
วาน

นาคสุต อปนิสฺสฺสตี อิตฺถํ ดังนี้

พระผู้มีพระภาคไม่ทรงกระทำความชั่ว เพราะฉะนั้น จึงทรงพระนามว่า
นาค. ไม่เสียดไปสู่อื่น

ความชั่ว เพราะฉะนั้น จึงทรงพระนามว่า นาค. ไม่เสียดมาสู่ความชั่ว เพราะ
ฉะนั้น จึงทรง

พระนามว่า นาค. ฯลฯ พระผู้มีพระภาคไม่เสียดมาสู่ความชั่วอย่างนั้น เพราะ
ฉะนั้น จึงทรง

พระนามว่า นาค

ชื่อว่า ชนทั้งหลายได้ฟังพระดำรัสของพระองค์ผู้เป็นนาคแล้ว จักหนีไปแต่
ที่นี้ ความ

ว่า ชนเป็นอันมาก ได้ยิน ได้ฟัง ศึกษา ทรงจำ เข้าใจกำหนดแล้ว ซึ่งพระดำรัส
คือ

พระดำรัสที่เป็นทางเทศนา อุตุนิ ของพระองค์แล้ว จักหนี จักเล็งไปแต่ที่นี้
คือ จักไป

สู่ทิศใหญ่และทิศน้อย เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า ชนทั้งหลายได้ฟังพระดำรัสของ
พระองค์ผู้เป็น

นาคแล้ว จักหนีไปแต่ที่นี้ เพราะเหตุนี้ พระสมณันต์จึงกล่าวว่า

ข้าพระองค์ขออาราธนาพระองค์ ผู้ละความอาลัย ตัดตัณหา
เสีย ไม่มีความห่วงไหว ละความเพลินเสีย ข้าโมหะแล้ว

พระสุตตันตปิฎก เล่ม ๒๒ ขุททกนิกาย จุฬินิเทศ - หน้าที่ 157

พัวแล้ว เสร็จแล้ว ละความดำริ มีปัญญาดี. ขนั้ทั้งหลายได้ฟัง
คำของพระองค์ผู้เป็นมากแล้ว จักเลิกไปแต่ที่นี่

[๔๙๘] ข้าแต่พระองค์ผู้กล้า ขนั้ต่างๆ มาแต่ชนบททั้งหลายประชุม
กันแล้ว หันอยู่ซึ่งพระดำรัสของพระองค์. ขอพระองค์ทรง
พยากรณ์ด้วยดีแก่ชนเหล่านั้น เพราะว่าธรรมนั้น พระองค์
ทรงทราบแล้วอย่างแท้จริง.

[๔๙๙] กัณฐกรีย์ พราหมณ์ แพทย์ ศูทร คฤหบดี บรรพชิต เทวดาและ
มนุษย์ ชื่อว่า

ขนั้ต่างๆ ในอุเทศว่า นานาชนา ชนบทิหิ สุกตถา ดังนี้

คำว่า มาแต่ชนบททั้งหลายประชุมกันแล้ว คือ มาแต่อังคะ มคธ กาสี
โกศล วัชชี

มัลละ เจติย สาคะ ปุณณะ อวันตี โยนะ และกัมไพศ.

คำว่า ประชุมกันแล้ว คือ ถึงพร้อม มาพร้อม มาร่วมประชุมกันแล้ว เพราะ
ฉะนั้น

จึงชื่อว่า ขนั้ต่างๆ มาแต่ชนบททั้งหลาย ประชุมกันแล้ว.

[๕๐๐] พระผู้มีพระภาคทรงเป็นผู้กล้า จึงชื่อว่า วีระ ในอุเทศว่า ตว วิร
วากยั

อิทธิขณนา ดังนี้ พระผู้มีพระภาคทรงมีความเพียร เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า วีระ.

พระผู้มีพระภาค

เป็นผู้องอาจ เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า วีระ. พระผู้มีพระภาคทรงให้ผู้อื่นมีความ
เพียร เพราะฉะนั้น

จึงชื่อว่า วีระ. พระผู้มีพระภาคผู้สามารถ เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า วีระ. พระผู้มี
พระภาคปราศจาก

ความเป็นผู้มีขณฺณพอง เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า วีระ.

พระผู้มีพระภาค ทรงเว้นแล้วจากบาปกรรมทั้งปวงในโลกนี้

ล่วงเสียแล้วซึ่งทุกข์ในนรก ทรงอยู่ด้วยความเพียร. พระองค์

ทรงมีวิริยะ มีปธาน ทรงกล้ากล้า เป็นผู้คงที่ ท่านกล่าว

ว่า มีพระหฤทัยเป็นอย่างนั้น

เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า ข้าแต่พระองค์ผู้กล้า ... ของพระองค์.

คำว่า หันอยู่ซึ่งพระดำรัส ความว่า พระดำรัส ทางแห่งพระดำรัส เทศนา

อนุสนธิ
ของพระองค์.

คำว่า หังอยู่ คือ มุ่ง หวัง ปราบปราม ยินดี ประสงค์ รักใคร่ ชอบใจ
เพราะฉะนั้น
จึงชื่อว่า ข้าแต่พระองค์ผู้กล้า หังอยู่ซึ่งพระดำรัสของพระองค์.

[๔๒๑] คำว่า เตสึ ในอุเทว่า เตสึ ตั๋ว สาธุ วิยาภิโรหิ ดังนี้ คือ กษัตริย์
พราหมณ์ แพทย์ ศูทร คหฬธัฏฐี บรรพชิต เทวดา มนุษย์เหล่านั้น พราหมณ์นั้น
ย่อมทูล

พระผู้มีพระภาคว่า ตั๋ว.

คำว่า ขอพระองค์ทรงพยากรณ์ด้วยดี คือ ขอพระองค์ตรัสบอก ... ขอทรง
ประกาศด้วยดี

เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า ขอพระองค์ทรงพยากรณ์ด้วยดี.

[๔๒๒] คำว่า เพราะว่าธรรมนั้นอันพระองค์ทรงทราบแล้วอย่างแท้จริง
ความว่า เพราะ

ว่าธรรมนั้นอันพระองค์ทรงทราบ ทรงรู้ ทรงเขียนเคียง ทรงพิจารณา เจริญให้
แจ่มแจ้งแล้ว

อย่างแท้จริง เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า เพราะว่าธรรมนั้นอันพระองค์ทรงทราบแล้ว
อย่างแท้จริง.

เพราะเหตุนั้น พราหมณ์นั้นจึงกล่าวว่า

ข้าแต่พระองค์ผู้รู้ทุกขะต่างๆ มาแต่ชนทั้งหลาย ประชุม
กันแล้ว หวังอยู่ซึ่งพระดำรัสของพระองค์. ขอพระองค์ทรง
พยากรณ์ด้วยดีแก่ชนเหล่านั้น เพราะว่าธรรมนั้นอันพระองค์
ทรงทราบแล้วอย่างแท้จริง.

[๔๒๓] (พระผู้มีพระภาคตรัสตอบว่า ดูกรภิกษุทั้งหลาย) หมู่สัตว์ที่
นำเสียงขึ้นต้อนหาเครื่องยึดถือทั้งหมด ทั้งเบื้องบน เบื้องต่ำ
หรือแม้ชนกลางส่วนกว้าง. เพราะว่าสัตว์ทั้งหลายย่อมเข้า
ไปถือรูปาภิชันธ์ใดๆ ในโลก มาร่วมไปตามสัตว์ด้วย
อำนาจอิสังขาร คือ กรรมนั้นนั่นแล.

[๔๒๔] ต้อนหาในรูป ตรัสว่า ต้อนหาเครื่องยึดถือ ในอุเทว่า อาภาณตณฺห
วินยถ

สัพพํ ดังนี้

เหตุไร ต้อนหาในรูปจึงตรัสว่า ต้อนหาเครื่องยึดถือ. เพราะต้อนหา นั้น สัตว์ทั้ง
หลายจึง

ยึดถือ เข้าไปยึดถือ ยึดไว้ จำต้อง ถิ่นนั้น ซึ่งรูป เวทนา สัญญา สังขาร
วิญญาณ คติ

อุบัติ ปฐิสนธิ ภาพ สงสาร วัฏฏะ เพราะเหตุนั้น ตัณหาในรูปจึงตรัสว่า ตัณหา
เครื่องยึดถือ.

คำว่า พึงนํเสียซึ่งตัณหาเครื่องยึดถือทั้งหมด ความว่า พึงนํเสีย ปราบ
เสีย ละเสีย

บรรลุเทเสีย พึงทำให้สิ้นสุด ให้ถึงความไม่มี ซึ่งตัณหาเครื่องยึดถือทั้งสิ้น เพราะ
ฉะนั้น จึงชื่อว่า

พึงนํเสียซึ่งตัณหาเครื่องยึดถือทั้งหมด.

พระผู้มีพระภาคตรัสเรียกพรหมนั้นโดยชื่อว่า ภควา ในอุเทศว่า ภว
ราวุธาคิ
ภควา ดังนี้

คำว่า ภควา นั้น เป็นเครื่องกล่าวโดยเคารพ ฯลฯ คำว่า ภควา นั้น เป็นลัทธิ
กามัญญัตติ

เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า พระผู้มีพระภาคตรัสตอบดังนี้ว่า ดูภควาพรมาเถ.

[๔๖๕] อนาคต ตรัสว่า เบื้องบน ในอุเทศว่า อุกัธ อโธ ติริยัม วาปี มขุณเณ
ดังนี้

อุตต ตรัสว่า เบื้องต่ำ. ปัจจุบัน ตรัสว่า ชั้นกลางส่วนกว้าง. กุศลธรรมตรัสว่า
เบื้องบน

อกุศลธรรมตรัสว่า เบื้องต่ำ. อัปภวกธรรมตรัสว่า ชั้นกลางส่วนกว้าง. เทวโลก
ตรัสว่า

เบื้องบน อายสโลก ตรัสว่า เบื้องต่ำ. มนุสยโลก ตรัสว่า ชั้นกลางส่วนกว้าง.
สุขเวทนญ

ตรัสว่า เบื้องบน ทุกขเวทนญ ตรัสว่า เบื้องต่ำ. อทุกขมสุขเวทนญ ตรัสว่า ชั้น
กลางส่วนกว้าง.

อรูปธาตุ ตรัสว่า เบื้องบน กามธาตุ ตรัสว่า เบื้องต่ำ. รูปธาตุ ตรัสว่า ชั้นกลาง
ส่วนกว้าง.

เบื้องบนตั้งแต่พื้นทักษิณไป ตรัสว่า เบื้องบน เบื้องต่ำตั้งแต่ปลายมณฑลมา ตรัส
ว่า เบื้องต่ำ.

ท่ามกลางตรัสว่า ชั้นกลางส่วนกว้าง. เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า ทั้งเบื้องบน เบื้อง
ต่ำ หรือแม้

ชั้นกลางส่วนกว้าง.

[๔๖๖] คำว่า สัตว์ทั้งหลายย่อมเข้าไปเฝ้าคือรูปพิชฌนใดๆ ในโลก ความ
ว่า สัตว์

ทั้งหลายย่อมยึดถือ คือ เข้าไปเฝ้าถือ ถือไว้ จำต้อง ถือนั้น ซึ่งรูป เวทนญ สัญญา
สังขาร

วิญญูณใดๆ.

คำว่า ในโลก คือ ในอายสโลก ฯลฯ อายตนโลก เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า
สัตว์ทั้งหลาย

ย่อมเข้าไปยึดถือรูปาภิชันธ์ใดๆ ในโลก.

[๔๓๓] คำว่า มารย่อมไปตามสัตว์ด้วยอำนาจอิสังขาร คือ กรรมนั้นนั้น
แล ความว่า

ขันธ์มาร ธาตุมาร อายตนะมาร คิฌมาร อุเบตติมาร ปฏิสันธมาร ฆาณมาร สังสาร
มาร วัฏฏมาร

อันนี้ในปฏิสันธิ ย่อมไปตาม คือ ตามไป เป็นผู้ติดตามไป ด้วยอำนาจอิสังขาร
คือ กรรมนั้น

นั้นแล.

คำว่า ชนุตฺ คือ สัตว์ นระ มานพ บุรุษ บุคคล ชีวชน ชาตชน ชนตชน อื่น
ทุกชน

ผู้เกิดจากพระมธุ เพราะเหตุนี้ จึงชื่อว่า มารย่อมไปตามสัตว์ด้วยอำนาจอิ
สังขาร คือกรรมนั้น

นั้นแล. เพราะเหตุนี้ พระผู้มีพระภาคจึงตรัสว่า

พระสูตรต้นปิฎก เล่ม ๒๒ ขุททกนิกาย จุฬินสูตร - หน้าที่ 160

หมู่สัตว์ที่พึงนำเสียซึ่งตัณหาเครื่องยึดถือทั้งหมด ทั้งเบื่องบน เบื่องต่ำ หรือแม้ชั้นกลางส่วนกว้าง. เพราะว่าสัตว์ทั้งหลาย ย่อมเข้าไปเฝ้ารูปาภิขันธ์ใดๆ ในโลก มารย่อมไปตามสัตว์ ด้วยอำนาจอุทิสงขารคือการรุมเน้นนั้นแล.

[๔๗๘] เพราะเหตุนั้น วิกษุอยู่ เมื่อเห็นซึ่งหมู่สัตว์นี้ผู้ของอยู่ใน บ่วงแห่งมลภาวะ เป็นผู้ติดอยู่ในรูปาภิขันธ์เครื่องยึดถือ พึง เป็นผู้มีสติไม่เข้าไปยึดถืออะไรๆ ในโลกทั้งปวง.

[๔๗๙] คำว่า เพราะเหตุนั้น ... เมื่ออยู่ ... ไม่พึงเข้าไปยึดถือ ความว่า เพราะเหตุนี้

คือ เพราะการณนั้น เพราะเหตุนี้ เพราะปัจจัยนั้น เพราะนิทานั้น วิกษุเมื่อ เห็นโทษนี้ใน

ตัณหาเครื่องยึดถือ เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า เพราะเหตุนี้

คำว่า รู้ อยู่ คือ รู้ รู้ชัด รู้ทั่ว รู้แจ้ง รู้แจ้งเฉพาะ เเทงตลอด เมื่อรู้ รู้ชัด รู้ทั่ว รู้แจ้ง รู้แจ้งเฉพาะ เเทงตลอดว่า สังขารทั้งปวงไม่เที่ยง ฯลฯ สิ่งใดสิ่งหนึ่งมีความ เกิดขึ้นเป็น

ธรรมดา สิ่งนั้นทั้งมวลล้วนมีความดับไปเป็นธรรมดา.

คำว่า ไม่พึงเข้าไปยึดถือ คือ ไม่พึงยึดถือ ไม่พึงเข้าไปยึดถือ ไม่พึงถือไว้ ไม่ พึงจับต้อง

ไม่พึงถือมั่น ซึ่งรูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ คติ อุบัติ ปฏิสนธิ ภพ สงสาร

วิภวภู เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า เพราะเหตุนี้ ... เมื่ออยู่ ไม่พึงเข้าไปยึดถือ.

[๔๘๐] วิกษุผู้เป็นภคยานุยุชนชาติ วิกษุผู้เป็นพระเสขะชาติ ชื่อว่า วิกษุ ในอุทเทว่า

วิกษุ สโต กิณฺณ สพฺพโลกํ ตังนํ เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า วิกษุ

คำว่า เป็นผู้มีสติ ความว่า มีสติด้วยเหตุ ๔ ประการ คือ มีสติเจริญสติปัฏฐาน

เครื่องพิจารณาเห็นภายในกาย ฯลฯ วิกษุนี้ตรัสว่า มีสติ เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า วิกษุ ...

เป็นผู้มีสติ.

คำว่า อะไรๆ คือ รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ อะไรๆ.

คำว่าในโลกทั้งปวง คือ ในอภยโลกทั้งปวง ในทวโลกทั้งปวง ใน
มนุษยโลกทั้งปวง
ในชั้นโลกทั้งปวง ในอายตนโลกทั้งปวง ในธาตุโลกทั้งปวง เพราะฉะนั้น จึงชื่อ
ว่า ภิภว ...
เป็นผู้มีสติ ... อะไรๆ ในโลกทั้งปวง.

[๔๓๑] คำว่า ... เมื่อเห็น ... ว่าติดอยู่ในรูปาทิขันธเครื่องยึดถือ ความว่า
สัตว์เหล่าใด

ย่อมยึดถือ เข้าไปยึดถือ ถือไว้ จำต้อง ถือนั่น ซึ่งรูป เวทนา สัญญา สังขาร
วิญญูณ

คิด อุปบัติ ปฏิสนธิ ภพ สงสาร วัฏฏะ สัตว์เหล่านั้นตรัสว่า ติดอยู่ในรูปาทิขันธ
เครื่อง
ยึดถือ

คำว่า อิติ เป็นมทสนธิ. ฯลฯ คำว่า อิติ นี้ เป็นไปตามลำดับบท

คำว่า เมื่อเห็น คือ เมื่อพบ เมื่อแลเห็น เมื่อตรวจดู เมื่อเพ่งดู เมื่อพิจารณา
อยู่

เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า ... เมื่อเห็น ... ว่าติดอยู่ในรูปาทิขันธ เครื่องยึดถือ

[๔๓๒] คำว่า ฌ เป็นชื่อของสัตว์ ในอุเทศว่า ฌ อิม มลฺลเจเยเย วิสตัดฺ
ตัน

กิเลสที่ดี ฌันที่ดี อภิสังขารที่ดี ตรัสว่า บ่งแห่งมัจจุ ในคำว่า มลฺลเจเยเย
หมู่สัตว์

ของ เกี่ยวของ เกะเกี้ยว พัวพัน ในบ่งแห่งมัจจุ คือ ในบ่งแห่งมาร ในบ่ง
แห่งมรณะ

สิ่งของของเกี่ยวอยู่ เกะเกี้ยว พัวพันที่ตาหูจิตใจ หรือที่ไม้นาคัพพะ (ท่อนไม้
โขนเหียน

งาช้าง) ฉะนั้น หมู่สัตว์ของ เกี่ยวของ เกะเกี้ยว พัวพัน ในบ่งแห่งมัจจุ คือ ใน
บ่ง

แห่งมาร ในบ่งแห่งมรณะ ฉะนั้นเหียนกัน เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า ... หมู่สัตว์
นี้ของอยู่ใน

บ่งมัจจุ เพราะเหตุนี้ พระผู้มีพระภาคจึงตรัสว่า

เพราะเหตุนี้ ภิกษุอยู่ เมื่อเห็นถึงหมู่สัตว์นี้ของอยู่ในบ่ง

แห่งมัจจุว่า เป็นผู้ติดอยู่ในรูปาทิขันธเครื่องยึดถือ พึงเป็นผู้มีสติ

ไม่เข้าไปยึดถืออะไร ในโลกทั้งปวง

พร้อมด้วยเวลาพบพระศาสดา ฯลฯ ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ พระผู้มีพระภาค
เป็นศาสดาของ

ข้าพระองค์ ข้าพระองค์เป็นสาวก ฉะนั้นแล

จบ ภัทราวุฒาณกัปัญหามิเทศที่ ๑๒.

อุทฺธมาถมกัปปุณฺณินิเทศ
ว่าด้วยปัญฺหาของท่านอุทฺทะ

[๔๓๓] (ท่านอุทฺทะทูลถามว่า)

ข้าพระองค์มีความต้องการด้วยปัญฺหา จึงมาเฝ้าพระองค์ผู้มีญาณ
ไม่มีกิเลสด้วยดี ประทับอยู่ (ที่ปสาธณเจดีย์) ทรงทำกิจ
เสร็จแล้ว ไม่มีอาสวะ ทรงถึงฝั่งแห่งธรรมทั้งปวง. ขอพระองค์
โปรดตรัสบอกอัญญภาวิโมกข์ (อรหัตวิโมกข์) อันเป็นเครื่อง
ทำลายอาวัชชา.

[๔๓๔] คำว่า ผู้มีญาณ ในอุทฺเทว่า ฌายี วิรชมาสีนํ ดังนี้ ความว่า พระผู้มี
พระภาค
ทรงมีญาณแจ้งด้วยปฐมญาณ แจ้งด้วยทุติยญาณ แจ้งด้วยตติยญาณ แจ้งด้วยจตุตถ
ญาณ แจ้งด้วยญาณ
อันมีวิตกัการ แจ้งด้วยญาณ (ทุติยญาณในปัญฺหากัณย) ล้ำกว่าไม่มีวิตก มีแต่วิการ
แจ้งด้วยญาณ
อันไม่มีวิตกไม่มีวิการ แจ้งด้วยญาณมีปีติ แจ้งด้วยญาณอันไม่มีปีติ แจ้งด้วยญาณอัน
ประกอบด้วยสุข
แจ้งด้วยญาณอันประกอบด้วยอุเบกขา แจ้งด้วยญาณอันเป็นสุญญะ แจ้งด้วยญาณ
อันเป็นอนิฆิตตะ
แจ้งด้วยญาณเป็นอัปปภินหะ แจ้งด้วยญาณอันเป็นโลภะ แจ้งด้วยญาณอันเป็น
โลภุสสะ
ทรงยินดีในญาณ ทรงขวนขวายซึ่งความเป็นผู้เดียว ทักอยู่เหนือหัตถพลซึ่งเป็น
ประโยชน์ของ
พระองค์ เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า ผู้มีญาณ
คำว่า ไม่มีกิเลสด้วยดี ความว่า ราคะ โทสะ โมหะ ความโกรธ ความผูก
โกรธ ฯลฯ
อุทฺธมาวิสังขารทั้งปวง เป็นด้วยดี. กิเลสด้วยดีเหล่านั้น พระผู้มีพระภาคผู้ตรัสรู้
แล้ว ทรงละ
ได้แล้ว ตัตรากขาดแล้ว ทำให้ไม่ให้มีที่ตั้งดังตาลยอดด้วน ให้ถึงความไม่มี ไม่ให้
เกิดขึ้นอีกต่อไป
เป็นธรรมตา เพราะเหตุนั้น พระผู้มีพระภาคผู้ตรัสรู้แล้วจึงชื่อว่า ผู้ไม่มีดี

ปราศจากธูลิ
ไปปราศแล้วจากธูลิ ละธูลิเสียแล้ว พ้นขาดแล้วจากธูลิ.

พระสุตตันตปิฎก เล่ม ๒๒ ขุททกนิกาย จุฬนิกาย - หน้า 163

ราชาเป็นธิดี แต่ท่านมิได้กล่าวละของว่าเป็นธิดี. คำว่า ธิดี นี้
เป็นชื่อของราชา. พระผู้มีพระภาคผู้มีพระจักษุ ทรงละธิดีนั้นแล้ว
เพราะเหตุนั้น พระพุทธชินะท่านจึงกล่าวว่า เป็นผู้ธิดีไป
ปราศแล้ว. โทสะเป็นธิดี แต่ท่านมิได้กล่าวละของว่า
เป็นธิดี. คำว่า ธิดี นี้ เป็นชื่อของโทสะ. พระผู้มีพระภาค
ผู้มีพระจักษุ ทรงละธิดีนั้นแล้ว เพราะเหตุนั้น พระพุทธชินะ
ท่านจึงกล่าวว่า เป็นผู้ธิดีไปปราศแล้ว. โมหะเป็นธิดี แต่ท่าน
มิได้กล่าวละของว่าเป็นธิดี. คำว่า ธิดี นี้ เป็นชื่อของโมหะ.
พระผู้มีพระภาคผู้มีพระจักษุ ทรงละธิดีนั้นแล้ว เพราะเหตุนั้น
พระพุทธรูป ท่านจึงกล่าวว่า เป็นผู้ธิดีไปปราศแล้ว.

เพราะฉะนั้นจึงชื่อว่า ไม่มีกิเลสธิดี. คำว่า ผู้ประคับประคอง ความว่า พระผู้มี
พระภาค

ประคับประคองที่ปสาณเจดีย์ เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า ประคับประคอง.

เชิดชูพระผู้มีพระภาคผู้ยิ่งใหญ่ ประคับประคองที่ภูเขา. พระสาวก
ทั้งหลายผู้ได้ไตรวิชา เป็นผู้ละสลวย นิ่งหยาบคายอยู่.
พระผู้มีพระภาคเป็นผู้ประคับประคองอย่างนั้น

อนึ่ง พระผู้มีพระภาคชื่อว่าประคับประคอง เพราะพระองค์ทรงระงับความ
ขวนขวาย (ด้วย
กิเลส) ทั้งปวงแล้ว มีธรรมเป็นเครื่องอยู่ พระองค์อยู่จบแล้ว มีพระหทัย
ประพาสแล้ว ฯลฯ.

ไม่มีสงครามคือชาติ ชราและมรณะ มิได้มีภพใหม่ พระผู้มีพระภาคเป็นผู้ประคับ
ประคองด้วยเหตุ

อย่างนี้ดังนี้ เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า พระองค์มีญาณ ไม่มีกิเลสธิดี ประคับประคอง.

คำว่า อิตี ในอุทเทส อธิบายสมาธิ อุกายี ดังนี้ เป็นมคธนิ. ฯลฯ คำว่า อิตี
นี้

เป็นไปตามลำดับบท. คำว่า อายสฺมา เป็นเครื่องกล่าวด้วยความรัก เป็นเครื่อง
กล่าวโดยเคารพ.

คำว่า อายสฺมา นี้ เป็นเครื่องกล่าวเป็นไปด้วยความเคารพและความยำเกรง.

คำว่า อุกายี เป็นชื่อ. ฯลฯ เป็นคำร้องเรียกของพรหมณ์นั้น เพราะฉะนั้น
จึงชื่อว่า

ทำบุญอุทิศถวาย.

[๔๕] คำว่า ทรงทำกิจเสร็จแล้ว หมายความว่า กิจ คือ กรรมที่
ควรทำ

และกรรมที่ไม่ควรทำ พระผู้มีพระภาคผู้ตรัสรู้แล้ว ทรงจะได้แล้ว ตัณหาขาด
แล้ว ทรงทำ

ไม่ให้มีที่ตั้งดังตาลยอดด้วน ให้ถึงความไม่มี มีความไม่เกิดขึ้นต่อไปเป็นธรรมดา เพราะเหตุนี้

พระผู้มีพระภาคผู้ตรัสรู้แล้ว จึงชื่อว่า ทรงทำกิจเสร็จแล้ว.

วิภูลัสเป็นเครื่องตกไปรอบ ย่อมไม่มีแกวักแกว่งใด ผู้มีภาระเลี่ยนตัดขาดแล้ว ละแล้วทั้งกิจที่ควรทำและกิจที่ไม่ควรทำ ความร่ำร้อน ย่อมไม่มีแกวักแกว่งนั้น

เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า ทรงทำกิจเสร็จแล้ว.

อาสะ ๔ คือ กามาสะ ภวาสะ วิภูลัสสะ อวิชชาสสะ ชื่อว่า อาสะ ในคำ

ว่า อนุโลม. อาสะเหล่านั้น พระผู้มีพระภาคผู้ตรัสรู้แล้ว ทรงละได้แล้ว ตัณหาขาดแล้ว

ทำให้ไม่มีที่ตั้งดังตาลยอดด้วน ให้ถึงความไม่มี ไม่ให้เกิดขึ้นอีกต่อไปเป็นธรรมดา เพราะเหตุ

นั้น พระผู้มีพระภาคผู้ตรัสรู้แล้ว จึงชื่อว่า เป็นผู้ไม่มีอาสะ เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า ทรงทำกิจเสร็จแล้ว ไม่มีอาสะ.

[๔๗๖] คำว่า ทรงถึงฝั่งแห่งธรรมทั้งปวง ความว่า พระผู้มีพระภาค ทรงถึงฝั่งแห่ง
อริยญฺญา ถึงฝั่งแห่งปริยญฺญา ถึงฝั่งแห่งปหานะ ถึงฝั่งแห่งภาวนา ถึงฝั่งแห่งการทำให้แจ้ง ถึง
ฝั่งแห่งการเข้าถึงธรรมทั้งปวง คือ ทรงถึงฝั่งแห่งความรู้ซึ่งธรรมทั้งปวง ถึงฝั่งแห่งความกำหนด

รู้ซึ่งทุกข์ทั้งปวง ถึงฝั่งแห่งการละกิเลสทั้งปวง ถึงฝั่งแห่งการเจริญมรรค ๔ ถึงฝั่งแห่งการทำให้

แจ้งซึ่งนิโรธ ถึงฝั่งแห่งการเข้าสมาบัติทั้งปวง พระผู้มีพระภาคนั้นทรงถึงความชำนาญและความ

จำเริญในอริยศีล อริยสมาธิ อริยปัญญา อริยนิมิต্ত. พระผู้มีพระภาคนั้นเสด็จไปสู่ฝั่ง ทรงถึง

ฝั่งแล้ว เสด็จไปสู่ส่วนสุด ทรงถึงส่วนสุดแล้ว เสด็จไปสู่ที่สุด ทรงถึงที่สุดแล้ว เสด็จไปสู่

ส่วนสุทธอบ ทรงถึงส่วนสุทธอบแล้ว เสด็จไปอยู่ที่ลบ ทรงถึงที่ลบแล้ว เสด็จไปอยู่ที่
ด้านทาน
ทรงถึงที่ด้านทานแล้ว เสด็จไปอยู่ที่เรือน ทรงถึงที่เรือนแล้ว เสด็จไปอยู่จระ ทรงถึง
จระแล้ว
เสด็จไปอยู่ที่ไม้ชัย ทรงถึงที่ไม้ชัยแล้ว เสด็จไปอยู่ที่ไม้เคลื่อน ทรงถึงที่ไม้เคลื่อน
แล้ว เส็จ
ไปอยู่ณะ ทรงถึงณะแล้ว เสด็จไปอยู่ที่นิพพาน ทรงถึงนิพพานแล้ว. พระผู้มีพระ
ภาคิน
มีธรรมเป็นเครื่องอยู่ ทรงอยู่ลบแล้ว มีจระทรงประพัตแล้ว ฯลฯ มิได้มีสงสาร
คือ ขาด
ชราและมรณะ ไม่มีภพใหม่ เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า ทรงถึงฝั่งแห่งธรรมทั้งปวง.
[๔๗๗] คำว่า ข้าพระองค์มีความต้องการด้วยปัญหาก็มาเฝ้า ความว่า
พวกข้าพระองค์
มีความต้องการด้วยปัญหาก็มาเฝ้า คือ เป็นผู้ละหุลาปัญหามาเฝ้าแล้ว เป็นผู้
ใคร่ฟังปัญหา
มาเฝ้าแล้ว แม้ด้วยเหตุอย่างนี้ดังนี้ จึงชื่อว่า ข้าพระองค์มีความต้องการด้วย
ปัญหา จึงมาเฝ้า.

อีกอย่างหนึ่ง ความมา ความงมมา ความมาเฝ้า ของพวกข้าพระองค์ผู้มี
ความต้องการ
ด้วยปัญา คือ ต้องการจะจุฬามปัญา ใครฟังปัญา มีอยู่แม้ด้วยเหตุอย่างนั้น
ดังนี้ จึงชื่อว่า
ข้าพระองค์มีความต้องการด้วยปัญา จึงมาเฝ้า.

อีกอย่างหนึ่ง ความมาแห่งปัญาของพระองค์มีอยู่ ทั้งพระองค์มีความเป็นผู้
องอาจ
ให้ผู้อื่นมีความเพียร สามารถเพื่อจะตรัสถาม ตรัสบอก ทรงแก้ ทรงชี้แจงให้เห็น
แจ้ง ทรงเฉลย
กับข้าพระองค์ได้ แม้ด้วยเหตุอย่างนั้นดังนี้ จึงชื่อว่า ข้าพระองค์มีความต้องการ
ด้วยปัญา
จึงมาเฝ้า.

[๔๙๘] อรหัตวิโมกข์ ท่านกล่าวว่า อัญญวิโมกข์ ในอุเทศว่า อญญวิโมก
ข์ สัพพัญญิ
ดังนี้ ขอพระองค์โปรดตรัสบอก คือ ของนอก ... ของทรงประกาศ ซึ่งอรหัต
วิโมกข์ เพราะ
ฉะนั้น จึงชื่อว่า ขอพระองค์โปรดตรัสบอกอัญญวิโมกข์.

[๔๙๙] คำว่า ทำลายอวิชชา คือ ทบ ต้อย ทำลาย ละ สงบ ละคืน ะงับ
ซึ่งอวิชชาเป็นอนัตตนิพพาน เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า ทำลายอวิชชา. เพราะเหตุนี้
ปราหณันน
จึงกล่าวว่า

ข้าพระองค์มีความต้องการด้วยปัญา จึงมาเฝ้าพระองค์ผู้
มีมาน ไม่มีกิเลสตั้งธลี ประทับอยู่ (ทิปุสาณนเจตีย์)
ทรงทำกิจเสร็จแล้ว ไม่มีอาสวะ ทรงถึงฝั่งแห่งธรรมทั้งปวง.
ขอพระองค์โปรดตรัสบอกอัญญวิโมกข์ (อรหัตวิโมกข์)
อันเป็นเครื่องทำลายอวิชชา.

[๕๐๐] (พระผู้มีพระภาคตรัสตอบว่า ดูกรอุททะ) เราขออญ
อัญญวิโมกข์ เป็นเครื่องละซึ่งกามฉันทะ และโทมนัสทั้ง
๒ อย่าง เป็นเครื่องบรรเทาความงม เป็นเครื่องกันความ
รำคาญ

[๔๔๑] ความพอใจในภาม ความกำหนดในภาม ความเพลินในภาม ความ
อยากในภาม
ความสันทะในภาม ความกระหายในภาม ความร่ำร้อนในเพราะภาม ความหลง
ในภาม

ความจิตใจในกาย ในกายทั้งหลาย กามโอรส กามโยคะ กามุปาทน กามฉันท
นิรอรณชื่อว่า

ฉันทะ ในอุเทศว่า ปกามัน กามฉันทกัน ดังนี้

คำว่า ธรรมเป็นเครื่องละกามฉันทะ ความว่า ธรรมเป็นเครื่องละ เครื่อง
สงบ
เครื่องสะเค้น เครื่องระงับกามฉันทะทั้งหลาย เป็นอุตติมพพาน เพราะฉะนั้น จึง
ชื่อว่า
ธรรมเป็นเครื่องละกามฉันทะ.

พระผู้มีพระภาคตรัสเรียกพรหมณ์นั้นโดยชื่อว่า อุทธะในอุเทศว่า อุทธาติ
ภควา
ดังนี้ คำว่า ภควา นี้ เป็นเครื่องกล่าวโดยเคารพ ฯลฯ คำว่า ภควา นี้ เป็นหลัก
ฉิกขาบัญญัติ

เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า พระผู้มีพระภาคตรัสตอบว่า ดูกรอุทธะ.

[๔๔๒] ความไม่เข่นเขินในทางใจ เจตสิกทุกขี ความสวຍอารมณ์เป็นทุกข์
ไม่เข่นเขิน

เกิดจากสันตทางใจ ทุกขเวทณอันไม่เข่นเขิน เกิดจากสันตทางใจ ชื่อว่า

โหมนัส ในอุเทศว่า

โหมนัสสถาน จูมยฺ ดังนี้

คำว่า และโหมนัสทั้ง ๒ อย่าง ความว่า ธรรมเป็นเครื่องละ เครื่องสงบ
เครื่องสะเค้น

เครื่องระงับกามฉันทะและโหมนัสทั้ง ๒ ประการ เป็นอุตติมพพาน เพราะ
ฉะนั้น จึงชื่อว่า

และโหมนัสทั้ง ๒ อย่าง.

[๔๔๓] ความกิตติไม่ครว ความกิตติไม่สมควรแก่การงาน ความห่อ ความ
ถอย

ความกลับ ความหดหู่ กิริยาที่หดหู่ ความเป็นขุ่นหดหู่ ชื่อว่าธินะ ในอุเทศว่า ธิน
สฺส จ

ปฐมํ ดังนี้

คำว่า เป็นเครื่องบรรเทาความว่าง ความว่า เป็นเครื่องบรรเทา เครื่องละ
เครื่องสงบ

เครื่องสุระคืน เครื่องระงับ ความง่วง เป็นอนัตติภาพาน เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า
เป็นเครื่อง

บรรเทาความง่วง.

[๔๔๔] ความรำคาญมือ ความรำคาญเท้า ความรำคาญมือและเท้า ความ
สำคัญในสิ่ง

ที่ไม่ควรว่าควร ความสำคัญในสิ่งที่ควรว่าไม่ควร ความสำคัญในสิ่งที่มิใช่โทษว่า
ไม่มีโทษ ความ

สำคัญในสิ่งที่ไม่มีโทษว่ามีโทษ ความรำคาญ กิริยาที่รำคาญ ความเป็นผู้รำคาญ
ความเดือดร้อน

แห่งจิต ความขัดใจเห็นปานนี้ๆ ท่านเรียกว่า กุกกุจฉิง ในคำว่า กุกกุจฉาน ใน
อุเทศว่า

กุกกุจฉาน นิวารณัง ดังนี้

อีกอย่างหนึ่ง ความรำคาญเป็นความเดือดร้อนแห่งจิต เป็นความขัดใจ ย่อมเกิดขึ้น

เพราะเหตุ ๒ อย่าง คือ เพราะกระทำ ๑ เพราะไม่กระทำ ๑. ความรำคาญอันเป็นความเดือดร้อน

แห่งจิต เป็นความขัดใจ ย่อมเกิดขึ้นด้วยเพราะกระทำ ๑ เพราะไม่กระทำ ๑ อย่างไร? ความ

รำคาญเป็นความเดือดร้อนแห่งจิต เป็นความขัดใจ ย่อมเกิดขึ้นว่า เราทำกายทุจริต เราไม่ได้

ทำกายสุจริต เราทำวจีทุจริต เราไม่ได้ทำวจีสุจริต เราทำมโนทุจริต เราไม่ได้ทำมโนสุจริต

เราทำปาณติบาต เราไม่ได้ทำความงดเว้นจากปาณติบาต เราทำอทินนทาน เราไม่ได้ทำความ

งดเว้นจากอทินนทาน เราทำกาเมสุฉฉฉา เราไม่ได้ทำความงดเว้นจากกาเมสุฉฉฉา เราทำ

มุลาวาท เราไม่ได้ทำความงดเว้นจากมูลาวาท เราทำปิสุณวาทา เราไม่ได้ทำความงดเว้นจาก

ปิสุณวาทา เราทำพรุสวาทา เราไม่ได้ทำความงดเว้นจากพรุสวาทา เราทำสัมปปลาปะ เราไม่ได้

ทำความงดเว้นจากสัมปปลาปะ เราทำอวิชฌา เราไม่ทำอวิชฌา เราทำพยาบาท เราไม่ได้ทำ

อพยาบาท เราทำนิคคาทิฏฐิ เราไม่ได้ทำสัมมาทิฏฐิ ความรำคาญเป็นความเดือดร้อนแห่งจิต

เป็นความขัดใจ ย่อมเกิดขึ้นเพราะกระทำและเพราะไม่กระทำอย่างนี้

อีกอย่างหนึ่ง ความรำคาญเป็นความเดือดร้อนแห่งจิต เป็นความขัดใจ ย่อมเกิดขึ้นว่า

เราไม่ทำให้บริบูรณ์ในศีลทั้งหลาย เราไม่ได้คุ้มครองทวารในอินทริยทั้งหลาย เราไม่รู้จักประมาณ

ในโภชนะ เราไม่ได้ระบอบเนืองๆ ซึ่งความเพียรเครื่องตั้งอยู่ เราไม่ได้ระบอบด้วยสติ

สัมปชัญญะ เราไม่ได้เจริญสติสัมปชัญญะ เราไม่ได้เจริญสติปัฏฐาน ๔ เราไม่ได้

เจริญแบบ

ธาน ๔ เราไม่ได้เจริญอิทธิบาท ๔ เราไม่ได้เจริญอิทธิย ๕ เราไม่ได้เจริญพละ ๕ เราไม่ได้

เจริญโพชฌงค์ ๗ เราไม่ได้เจริญวิมรรคมีองค์ ๘ เราไม่ได้กำหนดรู้ทุกข์ เราไม่ได้ละสมุทัย

เราไม่ได้เจริญมรรค เราไม่ได้ทำให้แจ้งซึ่งนิโรธ.

คำว่า เป็นเครื่องกันความรำคาญ ความว่า เป็นเครื่องปิด คือ เป็นเครื่องกัน เครื่องละ

เครื่องสงบ เครื่องละคืน เครื่องระงับความรำคาญทั้งหลาย เป็นอนัตตนิพพาน เพราะฉะนั้น

จึงชื่อว่า เป็นเครื่องกันความรำคาญ เพราะเหตุนี้ พระผู้มีพระภาคจึงตรัสว่า

เราขอออกอุญญภิโมกข์ อันเป็นเครื่องละซึ่งกามฉันทะ

และโทมนัสทั้ง ๒ อย่าง เป็นเครื่องบรรเทาความง่วง เป็น

เครื่องกันความรำคาญ

พระสุตตันตปิฎก เล่ม ๒๒ ขุททกนิกาย จุฬินิเทศ - หน้า 168

[๔๔๕] เราขออุปัฏฐากิโมภี อันมีอุเบกขาและสติหมดดี
มีความตริกาประกอบด้วยธรรม เล่นไปข้างหน้า เป็นเครื่อง
ทำลาภวิธชา.

[๔๔๖] ความวางเฉย กิริยาที่วางเฉย ความเพิกเฉย ความสงบแห่งจิต
ความมึนคิด
เลื่อมใส ความมึนคิดเป็นกลางด้วยจิตตมถน ขี้อุเบกขา ในอุเทศว่า อุเบกขาสติ
ลัทธิ ดัชนี
ความระลึกรู้ ความตามระลึกรู้ ฯลฯ ความระลึกรู้ชอบ เพราะปราศจาถึงอุเบกขาใน
จิตตมถน ขี้อุ
ลัทธิ เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า อุเบกขา และสติ.

คำว่า หมดดี ความว่า อุเบกขาและสติในจิตตมถนเป็นความหมด
หมดดี
ขารอบ ไม่มีกิเลสเครื่องข้งขม ปราศจากอุปกิเลส อ่อน ครอบการงาน ตั้งมั่น
ถึงความ
ไม่หวั่นไหว เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า มีอุเบกขาและสติ หมดดี.

[๔๔๗] ความดำริชอบ ตรัสว่า ความตริกาประกอบด้วยธรรม ในคำว่า ฌ
มตูกาปุระ
ดัชนี ความตริกาประกอบด้วยธรรมนั้น มีในเบื้องต้น มีข้างหน้าเป็นประธานแห่ง
งักอุปัฏฐากิโมภี
แต่ด้วยเหตุอย่างนี้ดังที่ชื่อว่า มีความตริกาประกอบด้วยธรรมเล่นไปข้างหน้า.
อีกอย่างหนึ่ง สัมมาทิฐิ ตรัสว่า ความตริกาประกอบด้วยธรรม สัมมาทิฐิ
ผู้มีใน
เบื้องต้น มีข้างหน้า เป็นประธานแห่งงักอุปัฏฐากิโมภี แต่ด้วยเหตุอย่างนี้ จึงชื่อว่า
มีความตริกา
ประกอบด้วยธรรมเล่นไปข้างหน้า.

อีกอย่างหนึ่ง วิปัสสนาในกาลเป็นส่วนเบื้องต้นแห่งมรรค ๔ ตรัสว่า ความ
ตริกาประกอบ
ด้วยธรรม วิปัสสนานั้น มีในเบื้องต้นมีข้างหน้า เป็นประธานแห่งงักอุปัฏฐากิโมภี
แต่ด้วยเหตุ
อย่างนี้ดังที่ จึงชื่อว่า มีความตริกาประกอบด้วยธรรมเล่นไปข้างหน้า.

[๔๔๘] อรหัตวิโมกข์ ตรัสว่า อัญญวิโมกข์ ในอุเทศว่า อัญญวิโมกข์ สัพ
ปมิต्तัง
ดังนั้น เราขอออก ... ขอประกาศซึ่งอรหัตวิโมกข์ เพราะฉะนั้นจึงชื่อว่า เราขอ
ออกอัญญวิโมกข์.

[๔๔๙] ความไม่รู้ในทุกข์ ฯลฯ อวิชชาเป็นดังสิ่งสกปรก ความหลง อุกฤษฏ
ชื่อว่า
อวิชชา ในอุเทศว่า อวิชชา ย ปภทัง ดังนั้น
คำว่า เป็นเครื่องทำลายอวิชชา ความว่า เป็นเครื่องทุบ ต่อย เครื่องทำลาย
เครื่องละ
เครื่องสับ เครื่องสحقิน เครื่องระงับ ซึ่งอวิชชา เป็นอนตนิพพาน เพราะฉะนั้น
จึงชื่อว่า
เป็นเครื่องทำลายอวิชชา. เพราะเหตุนี้ พระผู้มีพระภาคจึงตรัสว่า

พระสุตตันตปิฎก เล่ม ๒๒ ขุททกนิกาย จุฬินิเทศ - หน้า 169

เราขอถาม อัญญาโมกข์อันมีอุเบกขาและสติ หมดคดี
มีความรู้ประกอบด้วยธรรมเล่าไปข้างหน้า เป็นเครื่อง
ทำลายอวิชชา.

[๔๕๐] โลกนี้อะไรเป็นเครื่องประกอบไว้? อะไรเล่าเป็นเครื่อง
เกี่ยวไปของโลกลั่น? พระองค์ตรัสว่า นิพพาน เพราะละ
อะไรเสียได้?

[๔๕๑] คำว่า โลกนี้อะไรเป็นเครื่องประกอบไว้ ความว่า อะไรเป็นเครื่อง
ประกอบ
เครื่องคล้องไว้ เครื่องผูก เครื่องพันพัน เครื่องมัดของ ของโลก? โลกอันอะไร
ประกอบไว้
ประกอบทั่ว เห็นทั่ว ยึดไว้ คล้องไว้ เกี่ยวไว้ พันพันไว้ เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า
โลกนี้
อะไรเป็นเครื่องประกอบไว้.

[๔๕๒] คำว่า อะไรเป็นเครื่องเกี่ยวไปของโลกลั่น ความว่า อะไรเป็นเครื่อง
สัญจร
เกี่ยวไป ท่องเกี่ยวไป ของโลกลั่น? โลกย่อมสัญจรไป ท่องเกี่ยวไป
ด้วยอะไร?
เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า อะไรเล่าเป็นเครื่องเกี่ยวไปของโลกลั่น?

[๔๕๓] คำว่า พระองค์ตรัสว่า นิพพาน เพราะละอะไรเสียได้ ความว่า
พระองค์
ย่อมตรัส ย่อมบอก ย่อมเล่า ย่อมกล่าว แสดง บัญญัติว่า นิพพาน เพราะละ
สงบ สะคืน
ระงับ อะไรเสียได้? เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า พระองค์ตรัสว่า นิพพาน เพราะละ
อะไรเสียได้?

เพราะเหตุนี้ พระสมณันต์จึงกล่าวว่า

โลกนี้อะไรเป็นเครื่องประกอบไว้? อะไรเล่าเป็นเครื่อง
เกี่ยวไปของโลกลั่น? พระองค์ตรัสว่า นิพพาน เพราะละ
อะไรเสียได้?

[๔๕๔] โลกนี้ความพินเป็นเครื่องประกอบไว้. วิตก เป็นเครื่อง
เกี่ยวไปของโลกลั่น เรากล่าวว่า นิพพาน เพราะละตัณหา

เสียได้

[๔๔๔] ตัณหา รากะ สารากะ ฯลฯ อวิชฌมา โสกะ อหุสสุล ตัรส์ว่า
การพัฒนา
ในอุเทศว่า นฤตยโฆใน โลโก ดังนั้น การพัฒนาเป็นเครื่องประกอบ เครื่อง
คล้องไว้

เครื่องผูก เครื่องมัดของของโลก. โลกอันความเพี้ยนประกอบไว้ ประกอบทั่ว
เห็นยว้าง

ผูกไว้ คล้องไว้ เกี้ยวไว้ พันไว้. เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า โลกมีความเพี้ยนเป็น
เครื่องประกอบไว้.

[๔๕๖] วิตก ๙ คือ กามวิตก พยาบาทวิตก วิหิงสาวิตก วิตกถึงญัตติ วิตก
ถึงชนบท

วิตกถึงเทวดา วิตกอันปฏิสังขัตด้วยความเป็นผู้อื่น วิตกอันปฏิสังขัตด้วยลาภ
สักการะ และ

สรรเสริญ วิตกอันปฏิสังขัตด้วยความไม่ยากให้ผู้อื่นดูขึ้นตน เหล่านี้เรียกว่า
วิตก ๙ ชื่อว่า

วิตก ในอุเทศว่า วิตกทุกสส วิจารณฯ ดังนั้น วิตก ๙ อย่างนี้เป็นเครื่องสัญจรไป
เที่ยวไป

ท่องเที่ยวไป ของโลกนั้น โลกนั้นย่อมสัญจร เที่ยวไป ท่องเที่ยวไป ด้วยวิตก ๙
อย่างนี้

เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า วิตกเป็นเครื่องเที่ยวไปของโลกนั้น

[๔๕๗] รูปตัณหา สัทตัณหา คันธตัณหา รสตัณหา โผฏฐัพพตัณหา
จรรมตัณหา

ชื่อว่า ตัณหา ในอุเทศว่า ตณฺหาเย วิปฺปกาเนน นิมนํ อิต วุจฺจติ ดังนั้น

คำว่า เรากล่าวว่า นิพพาน เพราะละตัณหาเสียได้ ความว่า เราย่อมกล่าว
ย่อมเอก

เล่า ขาน แสง บัญญัติว่า นิพพาน เพราะละ สงบ สะคืน ระงับตัณหาเสียได้
เพราะ

ฉะนั้น จึงชื่อว่า เรากล่าวว่า นิพพาน เพราะละตัณหาเสียได้. เพราะเหตุนี้ พระ
ผู้มีพระภาค

จึงตรัสว่า

โลกมีความเพี้ยนเป็นเครื่องประกอบไว้. วิตกเป็นเครื่อง
เที่ยวไปของโลกนั้น เรากล่าวว่า นิพพาน เพราะละตัณหา
เสียได้

[๔๕๘] เมื่อโลกมีสิ่งอย่างไรเที่ยวไปวิญญูมาถึงดับ? พวกข้าพระองค์
มาแล้วเพื่อทูลถาม พระผู้มีพระภาค. พวกข้าพระองค์จะขอฟัง

พระดำรัสของพระองค์

[๔๕๙] คำว่า เมื่อโลกมีสติอย่างไรเที่ยวไป ความว่า เมื่อโลกมี
สติสัมปชัญญะอย่างไร
เที่ยวไป เที่ยวไปทั่ว ผัสดเบ็ญฉิรยาต เป็นไป รักษา บำรุง เยียวยา. เพราะ
ฉะนั้นจึง

ชื่อว่า เมื่อโลกมีสติอย่างไรเที่ยวไป?

[๔๖๐] คำว่า วิญญูถถึงดับ ความว่า วิญญูถดับ สบ ถึงความตั้งอยู่ไม่
ได้ ะจับ
ไป เพราะฉะนั้นจึงชื่อว่า วิญญูถถึงดับ.

[๔๖๑] คำว่า พกข์เข้าพระองค์มาแล้วเพื่อจะทูลถามพระผู้มีพระภาค ความ
ว่า พกข์
เข้าพระองค์มาแล้ว คือ มาถึง เข้ามาถึง มาประชุมกับพระองค์เพื่อจะทูลถาม คือ
เพื่อสอบถาม

ทูล ขอ ทูลข้อใหญ่ ซึ่งพระผู้มีพระภาคผู้ตรัสรู้แล้ว คือ ขอให้ทรงประสาท
เพราะฉะนั้น จึง

ชื่อว่า พวกข้าพระองค์มาแล้วเพื่อจะทูลถามพระผู้มีพระภาค.

[๔๖] คำว่า พวกข้าพระองค์จะขอฟังพระดำรัสของพระองค์ ความว่า
พวก

ข้าพระองค์จะขอฟัง ศีลา ทรงแจก เข้าไป กำหนดพระดำรัส ถ้อยคำ ทางถ้อยคำ
เทศนา

อนุสติ ของพระองค์ เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า พวกข้าพระองค์จะขอฟังพระดำรัส
ของพระองค์

เพราะเหตุนี้ พรหมนั้นจึงกล่าวว่า

เมื่อโลกนี้สติอย่างไรเที่ยวไปวิญญูณถึงดับ? พวกข้าพระองค์
มาแล้วเพื่อทูลถามพระผู้มีพระภาค. พวกข้าพระองค์จะขอฟัง
พระดำรัสของพระองค์.

[๔๗] เมื่อโลกไม่ผลิตเพิณวาทนภายในและภายนอก เป็นผู้สติ
อย่างนี้เที่ยวไปวิญญูณถึงดับ

[๔๘] คำว่า เมื่อโลกไม่ผลิตเพิณวาทนภายในและภายนอก ความว่า
เมื่อโลก

พิจารณาเห็นวาทนาในวาทนทั้งหลายในภายในอยู่ ไม่ผลิตเพิณ ไม่พรั้ง ไม่
ตั้งอยู่ด้วยความ

จิตใจวาทนา คือ ย่อมละ ย่อมบรรเทา ทำให้สิ้นสุด ให้ถึงความไม่มี ซึ่งความ
ผลิตเพิณ

ความพรั้ง ความจิตใจ ความถือไว้ ความจับต้อง ความถือมั่น เมื่อโลกเป็นผู้
พิจารณาเห็น

วาทนาในวาทนทั้งหลายในภายนอกอยู่ เมื่อโลกพิจารณาเห็นวาทนาในวาทนทั้ง
หลายทั้งภายใน

และภายนอกอยู่ เมื่อโลกพิจารณาเห็นธรรมคือ ความเกิดขึ้นในวาทนทั้งหลายใน
ภายในอยู่

เมื่อโลกพิจารณาเห็นธรรมคือ ความเสื่อมไปในวาทนทั้งหลายในภายในอยู่ เมื่อ
โลกพิจารณาเห็น

ธรรมคือความเกิดขึ้นและความเสื่อมไปในวาทนทั้งหลายในภายในอยู่ เมื่อโลก

พิจารณาเห็นธรรม

คือความเกิดขึ้นในเวทนทั้งหลายในภavnอกอยู่ เมื่อโลกพิจารณาเห็นธรรมคือ
ความเสื่อมไปใน

เวทนทั้งหลายในภavnอกอยู่ เมื่อโลกพิจารณาเห็นธรรมคือความเกิดขึ้นและ
ความเสื่อมไปใน

เวทนทั้งหลายในภavnอกอยู่ เมื่อโลกพิจารณาเห็นธรรมคือความเกิดขึ้นใน
เวทนทั้งหลายทั้ง

ภายในและภavnอกอยู่ เมื่อโลกพิจารณาเห็นธรรมคือความเสื่อมไปในเวทนทั้ง
หลายทั้งภายใน

และภavnอกอยู่ เมื่อโลกพิจารณาเห็นธรรมคือความเกิดขึ้นและความเสื่อมไปใน
เวทนทั้งหลาย

ทั้งภายในและภavnอกอยู่ ย่อมไม่ผลิตเพิลน ไม่พรั้ง ไม่ตั้งอยู่ด้วยความตั้งใจ
ซึ่งเวทนา คือ

ย่อมละ ย่อมบรรเท ทำให้สิ้นสุด ให้ถึงความไม่มีซึ่งความผลิตเพิลน ความพรั้ง
ถึง ความ

จิตใจ ความถือไว้ ความจำเป็น ความถือมั่น เมื่อโลกพิจารณาเห็นเวทนาใน
เวทนาทั้งหลาย

ด้วยการ ๑๒ นั้น ย่อมไม่เกิดเพี้ยน ไม่พรั่นถึง ไม่ตั้งอยู่ด้วยความจิตใจซึ่ง
เวทนา ฯลฯ ให้

ถึงความไม่มีซึ่งความเกิดเพี้ยน ความพรั่นถึง ความจิตใจ.

อีกอย่างหนึ่ง เมื่อโลกพิจารณาเห็นเวทนาโดยความไม่เที่ยง ย่อมไม่
เกิดเพี้ยน ... เมื่อ

โลกพิจารณาเห็นเวทนาโดยความเป็นทุกข์ โดยความเป็นโรค เป็นดังห้วงไฟ เป็น
ดังหลุม เป็น

ความลำบาก เป็นอาพาธ ฯลฯ โดยไม่มีอุปาย เครื่องสลดอาภ ย่อมไม่
เกิดเพี้ยน ... เมื่อโลก

พิจารณาเห็นเวทนาในเวทนาทั้งหลายด้วยการ ๑๒ นี้ ย่อมไม่เกิดเพี้ยน
ไม่พรั่นถึง ไม่

ตั้งอยู่ด้วยความจิตใจเวทนา คือ ย่อมละ ย่อมบรรเทา ทำให้สิ้นสุด ให้ถึงความ
ไม่มีซึ่งความ

เกิดเพี้ยน ความพรั่นถึง ความจิตใจ ความถือไว้ ความจำเป็น ความถือมั่น
เพราะฉะนั้น

จึงชื่อว่า เมื่อโลกไม่เกิดเพี้ยนเวทนาในภายในและภายนอก.

[๔๕] คำว่า เป็นผู้ยึดอย่างนั้นเที่ยวไป ความว่า เป็นผู้ยึดสัมปัตติอยู่
อย่างนั้น

เที่ยวไป คือ เที่ยวไปทั่ว ผัดเปลี่ยนอิริยาบถ เป็นไป รักษา บำรุง เยียวยา
เพราะฉะนั้น

จึงชื่อว่า เป็นผู้ยึดอย่างนั้นเที่ยวไป.

[๔๖] คำว่า วิญญูถลึงดับ ความว่า วิญญูถลึงดับสทกด้วยปฏิกิริยาสัง
ขาร วิญญูถ

อันสทกด้วยปฏิกิริยาสังขาร วิญญูถลึงดับสทกด้วยอนธกปฏิสังขาร ย่อม
ดับ สงบ ถึงความ

ตั้งอยู่ไม่ได้ ะงับไป เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า วิญญูถลึงดับ เพราะเหตุนี้ พระผู้
มีพระภาค

จึงตรัสว่า

เมื่อโลกไม่ผลิตเพลินแวทในภายในและภายนอก เป็นผู้
มีสติอย่างนี้เที่ยวไปวิญญูณถึงดับ

พร้อมด้วยเวลาจบพระคาถา ฯลฯ ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ พระผู้มีพระภาค
เป็นศาสดาของ
ข้าพระองค์ ข้าพระองค์เป็นสาวก ฉะนั้นแล

จบ อุทฺธมาคณกัปปุณฺเณทสฺสีที่ ๑๓

โปลาสมณิกปัญหานิเทศ
ว่าด้วยปัญหาของท่านโปลา

[๔๖๗] (ท่านโปลาพูดถามว่า)

พระผู้มีพระภาคพระองค์ใด ไม่ทรงมีความเห็นไหน ทรงแสดง
ความสงสัยเสียแล้ว ทรงถึงฝั่งแห่งธรรมทั้งปวง ย่อมทรง
แสดงอดีต ข้าพระองค์มีความต้องการด้วยปัญหา จึงมาเฝ้า
พระผู้มีพระภาคพระองค์นั้น

[๔๖๘] คำว่า โย ในอุเทศว่า โย อดีต อภิสติ ดังนี้ ความว่า พระผู้มีพระ
ภาค

พระองค์ใด เป็นพระสัมมา ไม่มีอาจารย์ ตรัสรู้พร้อมเฉพาะ ซึ่งสละทั้งหลายเอง
ในธรรม

ทั้งหลายที่พระองค์ไม่เคยได้ยินมาในกาลก่อน ทรงบรรลุซึ่งความเป็นพระ
สัมพัตถุในธรรม

เหล่านั้น และทรงบรรลุซึ่งความเป็นผู้ชำนาญในพลธรรมทั้งหลาย

คำว่า ย่อมทรงแสดงอดีต ความว่า พระผู้มีพระภาคย่อมทรงแสดงเน้ออดีต
ย่อมทรง

แสดงเน้ออนาคต ย่อมทรงแสดงเน้อปัจจุบัน ของพระองค์เองและของผู้อื่น

พระผู้มีพระภาคย่อมทรงแสดงอดีตของพระองค์อย่างไร? พระผู้มีพระภาค
ย่อมทรงแสดง

ชาติหนึ่งบาง สองชาติบาง สามชาติบาง สี่ชาติบาง ห้าชาติบาง สิบลชาติบาง
ยี่สิบชาติบาง

สามสิบลชาติบาง สี่สิบลชาติบาง ห้าสิบลชาติบาง ร้อยชาติบาง พันชาติบาง แสน
ชาติบาง

ตลอดสังขารไปอันมากบ้าง ตลอดวิภวักไปอันมากบ้าง ตลอดสังขวิภวักไป
ไปอันมาก

บ้าง อันเป็นอดีตของพระองค์เองว่า ในภพโน้น เรามีชื่ออย่างนั้น มีโคตรอย่างนั้น
มีผิวพรรณ

อย่างนั้น มีอาหารอย่างนั้น เสวยสุขเสวยทุกข์อย่างนั้นๆ มีกำหนดอายุเพียง
เท่านี้ ครั้นฉิบ

จากภพนั้นแล้วได้ไปเกิดในภพโน้น แม้ในภพนั้นเราก้ได้มีชื่ออย่างนั้น มีโคตร

อย่างนั้น มี

ผิวพรรณอย่างนั้น มีอาหารอย่างนั้น เสวยสุขเสวยทุกข์อย่างนั้นๆ มีกำหนด
อยู่เพียงเท่านั้น

ครั้นจุติจากภพนั้นแล้วได้มาเกิดในภพนี้ พระองค์ทรงแสงสว่างชาติก่อนเป็นอันมาก
พร้อมทั้งอาการ

พร้อมทั้งอุปเทศ ด้วยประการนั้น พระผู้มีพระภาคยอมทรงแสงอดีตของ
พระองค์เองอย่างนี้

พระผู้มีพระภาคยอมทรงแสงอดีตของผู้อื่นอย่างไร? พระผู้มีพระภาคยอม
ทรงแสง
ชาติหนึ่งบ้าง สองชาติบ้าง ฯลฯ ตลอดสังวัฏฏ์กลับไปกลับมาบ้าง อันเป็นอดีต
ของผู้อื่นว่า
ในภพนั้น ท่านผู้นี้มีชื่ออย่างนั้น มีโคตรอย่างนั้น มีผิวพรรณอย่างนั้น มีอาหาร
อย่างนั้น
เสวยสุขเสวยทุกข์อย่างนั้นๆ มีกำหนดอายุเพียงเท่านั้น ครั้นจุติจากภพนั้นแล้ว
ได้ไปเกิดใน
ภพใหม่ เมื่อในภพนั้น ท่านผู้นี้ได้ชื่ออย่างนั้น มีโคตรอย่างนั้น มีผิวพรรณ
อย่างนั้น มี
อาหารอย่างนั้น เสวยสุขเสวยทุกข์อย่างนั้นๆ มีกำหนดอายุเพียงเท่านั้น ครั้นจุติ
จากภพนั้น
แล้วได้มาเกิดในภพนี้ พระองค์ทรงแสงชาติก่อนเป็นอันมากพร้อมทั้งอาการ
พร้อมทั้งอุปาทาน
ด้วยประการฉะนี้ พระผู้มีพระภาคยอมทรงแสงอดีตของผู้อื่นอย่างนี้
พระผู้มีพระภาคตรัสवादก ๕๐๐ ก็ชื่อว่าทรงแสงอดีตของพระองค์เอง และ
ของผู้อื่น
ตัสสมหาณินยสูตร ... มหาสุตฺตสูตร ... มหาโควินยสูตร ... มนทกสูตร ชื่อ
ว่าทรงแสง
อดีตของพระองค์และของผู้อื่น
สมจริงตามพระพุทธพจน์ว่าพระผู้มีพระภาคตรัสว่า ดูกรจุนเณ ญาณอันตาม
ระลึกถึง
ชาติก่อนของตถาคต ปราภถึงอดีตกาลมีอยู่. ตถาคตทั้งจะรู้ชาติก่อนเท่าใด ก็
ระลึกถึงชาติก่อน
ได้เท่านั้น ดูกรจุนเณ ญาณอันตามระลึกถึงชาติปางหน้าของตถาคต ปราภถึง
อนาคตกาล
มีอยู่. ฯลฯ ดูกรจุนเณ ญาณอันมีที่ก่อกำเนิดที่คงไม่โพธิ์ของตถาคต ปราภถึงปัจจุ
บัน
กาลเกิดขึ้นมา
ชาตินี้มีในที่สุด, บัดนี้มีได้มีภาพต่อไป อินทริยปโรปริยัตติญาณ (ญาณเครื่อง
กำหนดรู้ความยิ่ง

ความข่มเหงอันเกรี้ยวกราดของสัตว์ทั้งหมด) เป็นกำลังของตถาคต อาสภานุสย
ญาณ (ความรู้จัก

สันนิเวศนิทานและกิลเลสสันนิทานของสัตว์ทั้งหลาย) เป็นกำลังของตถาคต
ยมกปฏิภาหิรญาณ

(ญาณเป็นเครื่องนำกำลังซึ่งปฏิภาหิรธรรมอันเป็นคู่) เป็นกำลังของตถาคต มหา
กรุณสมาบัติญาณ

(ญาณในมหากรุณสมาบัติ) เป็นกำลังของตถาคต สัพพัญญุตญาณเป็นกำลัง
ของตถาคต.

อนารรณญาณ (ญาณเนื่องด้วยอากัฏฐะไม่มีอะไรกัน) เป็นกำลังของตถาคต อ
นารรณญาณ

อันไม่ข้อง ไม่มีอะไรขัดในกาลทั้งปวง เป็นกำลังของตถาคต พระผู้มีพระภาค
ย่อมทรงแสดง ...

ทรงประกาศ เมื่ออดีต เมื่ออนาคต เมื่อปัจจุบัน ของพระองค์และของผู้อื่นด้วย
ประการอย่างนี้

เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า พระผู้มีพระภาคทรงแสดงอดีต

คำว่า อิติ ในอุเทศว่า อิจฺจายสฺมา โปสาลิ ดังนี้ เป็นอุเทศนิ. คำว่า อาส
มา

เป็นเครื่องกล่าวด้วยความรัก. คำว่า โปสาลิ เป็นชื่อ ฯลฯ เป็นคำร้องเรียกของ
พรหมมุนีนั้น

เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า ท่านโปสาละทูลถามว่า.

[๔๖๙] ตัณหา รากะ สาราคะ ฯลฯ อวิชฌมา โลภะ อหังการะ ทานกล่าวว่
ความ
หวั่นไหว ในอุเทศว่า อนนฺโต จินฺนํ สํสยํ ดังนี้ ตัณหาอันเป็นความหวั่นไหวนั้น
พระผู้มี
พระภาคตรัสรู้แล้วทรงจะได้แล้ว ตัณหาขาดแล้ว ทำไม่ให้มีที่ตั้งดังตาลยอดด้วน
ให้ถึงความ
ไม่มี วิตถลํ ไม่เกิดขึ้นอีกต่อไปเป็นธรรมดา เพราะเหตุนั้น พระผู้มีพระภาคผู้ตรัสรู้
แล้ว จึงชื่อว่า
ไม่มีความหวั่นไหว. พระผู้มีพระภาคชื่อว่าไม่มีความหวั่นไหว เพราะทรงละความ
หวั่นไหว
เสียแล้ว. พระผู้มีพระภาคไม่ทรงหวั่น ไม่ทรงไหว ไม่พรั่น ไม่ผิง แม้ในพระ
ลาภ แม้ใน
เพราะความเสื่อมลาภ แม้ในพระยศ แม้ในเพราะความเสื่อมยศ แม้ในเพราะ
ความสรรเสริญ
แม้ในพระนิมิต্ত แม้ในเพราะสุข แม้ในเพราะทุกข์ เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า ไม่ม
ีความ
หวั่นไหว.

วิจิกขา ความเคลือบแคลงในทุกข์ ฯลฯ ความสะดุ้งแห่งจิต ความขัดใจ
ทานกล่าวว่
ความสงสัย ในอุเทศว่า จินฺนํ สํสยํ ดังนี้ ความสงสัยนี้ พระผู้มีพระภาคผู้ตรัสรู้
แล้วทรงตัด
มัน ทอน สบ ะงับเสียแล้ว ทำไม่ให้อาจเกิดขึ้น เผาเสียแล้วด้วยไฟปัญญา
เพราะ
เหตุนี้ พระผู้มีพระภาคผู้ตรัสรู้แล้ว จึงชื่อว่า ทรงตัดความสงสัยแล้ว เพราะ
ฉะนั้น จึงชื่อว่า
ไม่มีความหวั่นไหว ทรงตัดความสงสัยเสียแล้ว.

[๔๗๐] คำว่า ถึงฝั่งแห่งธรรมทั้งปวง ความว่า พระผู้มีพระภาคทรงถึงฝั่ง
แห่งอริยสัจ
ทรงถึงฝั่งแห่งปริยัติ ทรงแถึงฝั่งแห่งปฏิบัติ ทรงแถึงฝั่งแห่งภavana ทรงแถึงฝั่ง
แห่งการทำให้แจ้ง

ทรงถึงฝั่งแห่งการเข้า คือ ทรงถึงฝั่งแห่งความรู้ซึ่งธรรมทั้งปวง ฯลฯ พระผู้มี
พระภาคนั้น มิได้
มีสงสารคือชาติ ชราและมรณะ ไม่มีภพใหม่ เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า ทรงถึงฝั่ง
แห่งธรรม
ทั้งปวง.

[๔๓๒] คำว่า ข้าพระองค์มีความต้องการด้วยปัญห จินมาเฝ้า ความว่า
พวกข้าพระองค์
มีความต้องการด้วยปัญห จินมาเฝ้า ฯลฯ เพื่อทรงชี้แจงให้เห็นแจ้ง เพื่อทรงเฉลย
แก้ด้วยเหตุ
อย่างนี้ดังนี้ จึงชื่อว่า ข้าพระองค์มีความต้องการด้วยปัญห จินมาเฝ้า. เพราะ
เหตุนี้แล เพราะฉะนั้น
นี้จึงกล่าวว่า

พระผู้มีพระภาคพระองค์ใด ไม่ทรงมีความท้อแท้ ทรงแสดง
ความสงสัยเสียแล้ว ทรงถึงฝั่งแห่งธรรมทั้งปวง ย่อมทรง

พระสุตตันตปิฎก เล่ม ๒๒ ขุททกนิกาย จุฬนิกาย - หน้า 176

แสดงอดีต ข้าพระองค์มีความต้องการด้วยปัญญา จึงมาเฝ้า

พระผู้มีพระภาคพระองค์นั้น

[๔๓๒] ข้าแต่พระสากะ ข้าพระองค์ขออุทฺทมนิเบญจนของบุคคล
ผู้มีรูปสัญญาอันผ่านไปแล้ว ละกายทั้งหมดแล้ว เห็นอยู่
ทั้งภายในภายนอกอะไรๆ ไฉนจึงมิได้มี บุคคลอย่างนั้น
ควรแนะนำอย่างไร?

[๔๓๓] รูปสัญญา ในคำว่า วิภูตรูปสถนิสฺส ดังนี้ เป็นไฉน? สัญญาความ
จำ

ความเป็นผู้จำ ของบุคคลผู้เข้าซึ่งรูปาจรสมาบัติ หรือของบุคคลผู้เข้าถึงแล้ว
(ในรูปาจรภาพ)

หรือว่าของบุคคลผู้มีธรรมเครื่องอยู่เป็นสุขในปัจจุบัน นี้ชื่อว่ารูปสัญญา.

คำว่า ผู้มีรูปสัญญาอันผ่านไปแล้ว ความว่า รูปสัญญาของบุคคลผู้ได้รูป
สมาบัติ ๔ เป็น

สัญญาผ่านไปแล้ว หายไปแล้ว ล่วงไปแล้ว เสียไปแล้ว เป็นไปล่วงแล้ว เพราะ
ฉะนั้น

จึงชื่อว่า ผู้มีรูปสัญญาอันผ่านไปแล้ว.

[๔๓๔] คำว่า ผู้ละกายทั้งปวงแล้ว ความว่า รูปกายอันมีในภวิสฺสณิทั้งหมด
บุคคล

นั้นละแล้ว คือ รูปกายอันบุคคลนั้นละแล้ว ด้วยการลางด้วยอำนาจตทั้งปวง
และการละด้วย

การข่มไว้ (เพราะได้รูปสมาธิ) เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า ผู้ละกายทั้งปวงแล้ว.

[๔๓๕] อากิณฺโณภฺยตณฺสมาบัติ ชื่อว่าอะไรๆ ไฉนจึงมิได้มี ในอุเทศว่า
อชฺชตตณฺ

พิทฺฐธา จ นตฺถิ กิณฺณิ ตีติ ปุสฺสโต ดังนี้ เพราะเหตุไร อากิณฺโณภฺยตณฺสมาบัติ
จึงชื่อว่า

อะไรๆ ไฉนจึงมิได้มี? บุคคลเป็นผู้มีสติ เข้าวิภูตรูปนิเบญจนสมาบัติ ออก
จากสมาบัตินั้น

แล้ว ไม่ยั้งวิภูตรูปนั้นนั้นแหละ ให้จิรภู ให้เป็นแจ้ง ให้หายไป ย่อมเห็นว่า
อะไรๆ

ไฉนจึงย่อมไม่มี เพราะเหตุนั้น อากิณฺโณภฺยตณฺสมาบัติ จึงชื่อว่า อะไรๆ

น้อยเห็นมิได้

เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า ผู้เห็นอยู่ทั้งภายในและภายนอกว่า อะไร น้อยเห็นมิได้

[๔๗] คำว่า สุก ในที่นี้ว่า ภาณ สุกกานฺตุมหิมิ ดังนี้ ความว่า พระผู้มี

มิ

พระภาคทรงพระนามว่า สักกะ. พระผู้มีพระภาคเสด็จออกจากกายสุล.

เนื่องเพราะเหตุ

ดังนี้ พระผู้มีพระภาคจึงชื่อว่า สักกะ. ฯลฯ พระผู้มีพระภาคทรงละความกลัวและ

ความขลาด

เสียแล้ว ปราศจากความขลาดของตน เนื่องเพราะเหตุดังนี้ พระผู้มีพระภาค จึงชื่อว่า สักกะ.

คำว่า ข้าแต่พระสัทกะ ข้าพระองค์ขอทูลถามถึงญาณ ความว่า ข้าพระองค์
ขอทูลถาม
ถึงญาณของบุคคลนั้นว่า เช่นไร ดำรงอยู่อย่างไร มีประการไร มีส่วนเปรียบ
อย่างไร อัมมคค
นั้นพึงปรารถนา เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า ข้าแต่พระสัทกะ ข้าพระองค์ขอทูลถามถึง
ญาณ

[๔๗๗] คำว่า บุคคลเช่นนั้นควรแนะนำอย่างไร ความว่า บุคคลนั้น ควร
แนะนำ
ควรนำไปให้พิเศษ ควรนำไปให้ยิ่ง ควรให้รู้ทั่ว ควรให้พิสดาร ควรให้พิจารณา ควร
ให้เลื่อมใส
อย่างไร? และญาณที่ผู้ซึ่งขึ้นไป อัมมคคานั้นพึงให้เกิดขึ้นอย่างไร?

คำว่า บุคคลเช่นนั้น คือ บุคคลผู้อย่างนั้น ผู้เช่นนั้น ดำรงอยู่อย่างนั้น ผู้มี
ประการ
อย่างนั้น ผู้มีส่วนเปรียบอย่างนั้น ผู้ได้อภิญญาตมสมาบัตินั้น เพราะฉะนั้น
จึงชื่อว่า

บุคคลผู้เช่นนั้นควรแนะนำอย่างไร? เพราะเหตุนี้ เพราะฉะนั้นจึงกล่าวว่า
ข้าแต่พระสัทกะ ข้าพระองค์ขอทูลถามถึงญาณของบุคคลผู้มี
รูปสัญญาอันผ่านไปแล้ว ละกายทั้งหมดแล้ว เห็นอยู่ทั้งภายใน
ภายนอกว่า อะไรๆ ไฉนเห็นมิได้มี บุคคลอย่างนั้นควรแนะนำ
อย่างไร?

[๔๗๘] (พระผู้มีพระภาคตรัสตอบว่า ดูกรโสภะ) ตถาคตรู้ยิ่งซึ่ง
วิญญูญลิตติ (ภูมิปะเนติตังแห่งวิญญูญ) ทั้งหมด ย่อมรู้จัก
บุคคลนั้น เมื่อตั้งอยู่ พึงพิเศษแล้ว มีสมาบัติเป็นเบื้องหน้า.

[๔๗๙] คำว่า วิญญูญลิตติทั้งหมด ความว่า พระผู้มีพระภาคย่อมทรงทราบ
วิญญูญลิตติ ๔

ด้วยสามารถอภิสังขาร. ย่อมทรงทราบวิญญูญลิตติ ๗ ด้วยสามารถปฏิสธ.

พระผู้มีพระภาคย่อมทรงทราบวิญญูญลิตติ ๔ ด้วยสามารถอภิสังขาร
อย่างไร? สมจริง

ตามพระพุทโธภี พระผู้มีพระภาคตรัสไว้ว่า ดูกรภิกษุทั้งหลาย วิญญูญลิตติรูป
ตั้งอยู่ มีรูปเป็น

อารมณ์มีรูปเป็นที่ตั้งอาศัย มีความเปลี่ยนแปลงเป็นเครื่องส่องแสง ย่อมตั้งอยู่
ย่อมถึงความ

เจริญอกงามไพบูลย์ ดุกรวิภังค์ทั้งหลาย วิภังค์ยิ่งเวทนา ฯลฯ ยึดสัญญา
บุลฯ ยึดสังขาร

ตั้งอยู่ มีสังขารเป็นอารมณ์ มีสังขารเป็นที่ตั้งอาศัย มีความเปลี่ยนแปลงเป็นเครื่อง
ส่องแสง

ย่อมตั้งอยู่ ย่อมถึงความเจริญอกงามไพบูลย์. พระผู้มีพระภาคย่อมทรงทราบ
วิภังค์ลลิตี ๔ ด้วย

สามารถวิสังขารอย่างนั้น

พระผู้มีพระภาคย่อมทรงทราบวิภังค์ลลิตี ๗ ด้วยสามารถปฏิสนธิ
อย่างไร? สมควรตาม

พระพทพณีพระผู้มีพระภาคตรัสว่า ดุกรวิภังค์ทั้งหลาย สัตว์เหล่าหนึ่งมีกาย
ต่างกัน มีสัญญา

ต่างกัน เช่นพวกมนุษย์ เทวดาบางพวก วิเนยยะบางหมู่ นี่เป็นวิญญูณลัทธิที่

๑. อุกมิกะ

ทั้งหลาย สัตว์เหล่าหนึ่งมีกายต่างกัน มีสัญญาอย่างเดียวกัน เช่นพวกเทพเนือง
ในหมู่พรหม

ผู้เกิดในภูมิปรุณณน นี่เป็นวิญญูณลัทธิที่ ๒. อุกมิกะทั้งหลาย สัตว์เหล่าหนึ่งมี
กายอย่างเดียวกัน

มีสัญญาต่างกัน เช่นพวกเทพอาภัสสระ นี่เป็นวิญญูณลัทธิที่ ๓. อุกมิกะทั้ง
หลาย สัตว์เหล่า

หนึ่งมีกายอย่างเดียวกัน มีสัญญาอย่างเดียวกัน เช่นพวกเทพสุกิมหะ นี่เป็น
วิญญูณลัทธิที่ ๔

อุกมิกะทั้งหลาย สัตว์เหล่าหนึ่งล่วงรู้สัญญา ดับปฏิขันธ์สัญญา ไม่มเสภา
รณันตตัญญูโดย

ประการทั้งปวง เข้าอภิสันถุณยานตมณด้วยมเสภาว่า อภิสันถุณยานตมณได้
นี่เป็นวิญญูณ

ลัทธิที่ ๕. อุกมิกะทั้งหลาย สัตว์เหล่าหนึ่งล่วงอภิสันถุณยานตมณโดย
ประการทั้งปวง เข้า

วิญญูณยานตมณด้วยมเสภาว่า วิญญูณยานตมณได้ นี่เป็นวิญญูณลัทธิที่

๖. อุกมิกะ

ทั้งหลาย สัตว์เหล่าหนึ่งล่วงวิญญูณยานตมณโดยประการทั้งปวง เข้า
อภิสันถุณยานตมณ

ณด้วยมเสภาว่า อะไรๆ ไฉนเห็นได้มี นี่เป็นวิญญูณลัทธิที่ ๗. พระผู้มีพระ
ภาคยอทรง

ทราบวิญญูณลัทธิ ๗ ด้วยสามารถปฏิสนธิอย่างนั้น เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า
วิญญูณลัทธิทั้งหมด.

พระผู้มีพระภาคเรียกพรหมนั้นโดยชื่อว่า โปสาละ ในอุเทศว่า โปสาลาติ
ภควา

ดังนี้ คำว่า ภควา นี้ เป็นเครื่องกล่าวโดยเคารพ ฯลฯ คำว่า ภควา นี้ เป็นคำ
จิภาณภูติ

เพราะเหตุนี้ จึงชื่อว่า พระผู้มีพระภาคตรัสตอบว่า อุกมิกะโปสาละ.

[๔๘๐] คำว่า อภิขันธ์ ในอุเทศว่า อภิขันธ์ ตถาคโต ดังนี้ ความว่า รู้ยิ่ง รู้

แจ้งเฑาะ

ตลอด คำว่า ตถาคต ความว่า สมจริงตามพระพุทโธพจน์ ที่พระผู้มีพระภาคตรัสว่า ดูกรจุนทะ

ถ้าเห็นเรื่องที่ล่วงแล้วไม่จริงไม่แท้ ไม่ประกอบด้วยประโยชน์ เรื่องนั้นตถาคตก็ไม่พยากรณ์ ดูกร

จุนทะ ถ้าเห็นเรื่องที่ล่วงแล้ว จริงแท้ แต่ไม่ประกอบด้วยประโยชน์ เห็นเรื่องนั้น ตถาคตก็ไม่พยากรณ์

ดูกรจุนทะ ถ้าเห็นเรื่องที่ล่วงแล้ว จริงแท้ ประกอบด้วยประโยชน์ ในเรื่องนั้น ตถาคต

ย่อมรู้จักกาลที่จะพยากรณ์ปัญหานั้น ดูกรจุนทะ ถ้าเห็นเรื่องที่ยังไม่ถึง ฯลฯ

ดูกรจุนทะ

ถ้าเห็นเรื่องที่เพิ่งเกิดขึ้น ไม่จริงไม่แท้ ไม่ประกอบด้วยประโยชน์ เรื่องนั้นตถาคตก็ไม่พยากรณ์

ดูกรจุนทะ ถ้าเห็นเรื่องที่เพิ่งเกิดขึ้นจริงแท้ แต่ไม่ประกอบด้วยประโยชน์ เห็นเรื่องนั้นตถาคต

ก็ไม่พยากรณ์ ดูกรจุนทะ ถ้าเห็นเรื่องที่เพิ่งเกิดขึ้นจริงแท้ ประกอบด้วยประโยชน์ ในเรื่องนั้น

ตถาคตย่อมรู้จักกาลที่จะพยากรณ์ปัญหานั้น ดูกรจุนทะ ด้วยเหตุดังนี้แล ตถาคตย่อมเป็นผู้

กล่าวโดยกาลอันควร กล่าวจริง กล่าวอิงอรรถ กล่าวอิงธรรม กล่าวอิงวินัย ในธรรมทั้งหลาย

ทั้งที่เป็นอดีต อนาคตและปัจจุบัน เพราะเหตุนั้น โภจิตจึงกล่าวว่าเราเป็น

ตถาคต. ดูกรจุนะ

อายตนะใดเล่า อันโลกพร้อมทั้งเทวโลก มารโลก พรหมโลก อันหมู่สัตว์พร้อมทั้ง
สมณพราหมณ์ เทวดาและมนุษย์ เห็นแล้ว ได้ยินแล้ว ทราบแล้ว รู้แจ้งแล้ว ถึง
แล้ว

เสาะหาแล้ว พิจารณาแล้วด้วยใจ อายตนะทั้งหมดนั้น ตถาคตรู้พร้อมเฉพาะแล้ว

เพราะเหตุ

นั้น โภจิตจึงกล่าวว่า เราเป็นตถาคต. ดูกรจุนะ ตถาคตย่อมตรัสรู้ซึ่งอนุตร
สัมมาสัมโพธิญาณ

ในราตรีใด และตถาคตย่อมปริณิพพานด้วยอนุปาทิเสสนิพพานธาตุในราตรีใด.

ตถาคตย่อมกล่าว

บอกเล่า แสดง เรื่องใดในระหว่างนั้น เรื่องทั้งหมดนั้นเป็นเรื่องจริงแท้ ไม่เป็น
อย่างอื่น

เพราะฉะนั้น โภจิตจึงกล่าวว่า เราเป็นตถาคต. ดูกรจุนะ ตถาคตกล่าวอย่างใด
ทำอย่างนั้น

ทำอย่างใด กล่าวอย่างนั้น ตถาคตกล่าวอย่างใด ทำอย่างนั้น ทำอย่างใด กล่าว
อย่างนั้น ด้วย

ประการดังนี้ เพราะเหตุนั้น โภจิตจึงกล่าวว่า เราเป็นตถาคต. ดูกรจุนะ

ตถาคตเป็นใหญ่ยิ่ง

ในโลกพร้อมทั้งเทวโลก มารโลก พรหมโลก ในหมู่สัตว์พร้อมทั้งสมณพราหมณ์
เทวดาและ

มนุษย์อันใครๆ ครอบงำไม่ได้ เป็นผู้เห็นโดยองค์แท้ เป็นผู้ให้อำนาจเป็นไป

เพราะเหตุนี้

โภจิตจึงกล่าวว่า เราเป็นตถาคต. เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า ตถาคตรู้ยิ่ง.

[๔๘๑] คำว่า ย่อมรู้จักบุคคลนั้นผู้ตั้งอยู่ ความว่าพระผู้มีพระภาคย่อมทรง
รู้จักบุคคล

ผู้ตั้งอยู่ในโลกนี้ด้วยสามารถกรรมวิสัยขารว่า บุคคลนี้เมื่อกายแตกตายไป จัก
เข้าถึงอบาย ทุคติ

วิบากต นรก. พระผู้มีพระภาคย่อมรู้จักบุคคลผู้ตั้งอยู่ในโลกนี้ด้วยสามารถ
กรรมวิสัยขารว่า

บุคคลนี้เมื่อกายแตกตายไป จักเข้าถึงกำเนิดสัตว์ดิรัจฉาน พระผู้มีพระภาคย่อม
ทรงรู้จากบุคคล

ผู้ตั้งอยู่ในโลกนี้ ด้วยสามารถกรรมวิสัยขารว่า บุคคลนี้เมื่อกายแตกตายไป จัก
เข้าถึงเปรตวิสัย

พระผู้มีพระภาค ย่อมทรงรู้จากบุคคลผู้ตั้งอยู่ในโลกนี้ ด้วยสามารถกรรมวิสัยขาร
ว่า บุคคลนี้

เมื่อกายแตกตายไป จักอุบัติในหมู่มนุษย์ พระผู้มีพระภาคย่อมทรงรู้จากบุคคลผู้
ตั้งอยู่ในโลกนี้

ด้วยสามารถกรรมวิสัยขารว่า บุคคลนี้เมื่อกายแตกตายไป จักเข้าถึงสุคติโลก
สวรรค์

สมควรตามพระพุทธพจน์ที่พระผู้มีพระภาคตรัสว่า ดูกรสาริบุตร เรา
กำหนดรู้ใจของ

บุคคลบางคนในโลกนี้ด้วยใจแล้ว ย่อมรู้ชัดอย่างนี้ว่า บุคคลนี้ปฏิบัติอย่างนั้น
ประพฤติดังนั้น

ดำเนินไปตามทางนั้น เมื่อกายแตกตายไป จักเข้าถึงอบาย ทุกคติ วินิบาต นรก
ดูกรสาริบุตร

เรากำหนดรู้ใจของบุคคลบางคนในโลกนี้ด้วยใจแล้ว ย่อมรู้ชัดอย่างนี้ว่า บุคคลนี้
ปฏิบัติอย่างนั้น

ประพฤติดังนั้น ดำเนินไปตามทางนั้น เมื่อกายแตกตายไป จักเข้าถึงกำเนิด
สัตว์ดิรัจฉาน

ดูการสารีบุตร เรากำหนดรู้ใจของบุคคลบางคนในโลกนี้ด้วยใจแล้ว ย่อมรู้ชัดอย่าง
นี้ว่า บุคคลนั้น

ปฏิบัติอย่างนั้น ประพฤติอย่างนั้น ดำเนินไปตามทางนั้น เมื่อกายแตกตายไป จัก
เข้าถึงเปรต

วิสัย ดูการสารีบุตร เรากำหนดรู้ใจของบุคคลบางคนในโลกนี้ด้วยใจแล้ว ย่อมรู้
ชัดอย่างนี้ว่า

บุคคลนั้นปฏิบัติอย่างนั้น ประพฤติอย่างนั้น ดำเนินไปตามทางนั้น เมื่อกายแตก
ตายไป จักอุบัติ

ในหมู่มนุษย์ ดูการสารีบุตร เรากำหนดรู้ใจของบุคคลบางคนในโลกนี้ด้วยใจแล้ว
ย่อมรู้ชัด

อย่างนี้ว่า บุคคลนั้นปฏิบัติอย่างนั้น ประพฤติอย่างนั้น ดำเนินไปตามทางนั้น เมื่อ
กายแตกตาย

ไป จักเข้าถึงสุคติโลกสวรรค์. ดูการสารีบุตร เรากำหนดรู้ใจของบุคคลบางคนใน
โลกนี้ด้วยใจ

แล้ว ย่อมรู้ชัดอย่างนี้ว่า บุคคลนั้นปฏิบัติอย่างนั้น ประพฤติอย่างนั้น ดำเนินไป
ตามทางนั้น

จักทำให้แจ้งซึ่งเจตมุตติ ปญญามุตติ อณฺเฏสาสมาธิได้ เพราะอาสวะทั้งหลายสิ้น
ไป ด้วย

ปัญญาอันรู้ยิ่งเอง ในปัจจุบัน เข้าถึงอยู่. เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า ย่อมรู้บุคคลนั้นผู้
ตั้งอยู่

[๔๘๒] คำว่า พิเศษแล้ว ในอุเทศว่า วิมุตตํ ตปฺปราคํ ดังนี้ ความว่า
พ้น

วิเศษแล้วในอภิญญานุญตสมาบัติ คือ น้อมใจไปในสมาบัตินั้น มีสมาบัตินั้น
เป็นใหญ่

อีกอย่างหนึ่ง พระผู้มีพระภาคย่อมทรงทราบว่า บุคคลนั้นน้อมใจไปในรูป
น้อมใจไปใน

เสียง น้อมใจไปในกลิ่น น้อมใจไปในรส น้อมใจไปในโผฏฐัพพะ น้อมใจไปในสุก
น้อม

ใจไปในคณะ น้อมใจไปในภากาส น้อมใจไปในลาภ น้อมใจไปในยศ น้อมใจไปใน
ความสรรเสริญ

น้อมใจไปในสุข น้อมใจไปในวิมล น้อมใจไปในนิมิต น้อมใจไปในสมณะ
น้อมใจไปใน
ศีลสมาธิวิมล น้อมใจไปในพระสูตร น้อมใจไปในพระวินัย น้อมใจไปใน
พระปริยัติ
น้อมใจไปในองค์ของวิสุทธิธรรมทั้งสาม น้อมใจไปในองค์ของวิสุทธิ
ธรรมทั้งสาม
เป็นน้อมใจไปในองค์ของวิสุทธิธรรมทั้งสามไปเพื่อนิมิตเป็นน้อมใจ
ไปในองค์ของ
วิสุทธิธรรมทั้งสามไปตามลำดับตรรกะเป็นน้อมใจไปในองค์ของวิสุทธิธรรม
ทั้งสาม น้อมใจไปในองค์
แห่งเดียวเป็นน้อมใจไปในองค์ของวิสุทธิธรรมทั้งสามเฉพาะในน้อมใจเป็นน้อมใจ
น้อมใจไปในองค์
ของวิสุทธิธรรมทั้งสามในภายหลังเป็นน้อมใจไปในองค์ของวิสุทธิธรรม
อยู่ในน้อมใจเป็นน้อมใจ
น้อมใจไปในองค์ของวิสุทธิธรรมทั้งสามที่โคนไม้เป็นน้อมใจไปในองค์ของวิสุทธิ
ธรรมทั้งสาม
น้อมใจไปในองค์ของวิสุทธิธรรมทั้งสามในป่าช้าเป็นน้อมใจไปในองค์ของ ที่
แจ้งเป็นน้อมใจ

วิภาหุการอยู่ในสถานะที่เขจัดให้อย่างไรเป็นวัตร น้อมใจไปในองค์ของ
วิภาหุการไม่

น้อมเป็นวัตร น้อมใจไปในปฐมฌาน หุติฌาน ตติฌาน จตุตถฌาน อากาสัน
ญายตน

สมาบัติ วิญญูญายตนสมาบัติ อาภิสัญญายตนสมาบัติ เนวสัญญานา
สัญญายตนสมาบัติ

เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า พหุพิเศษแล้ว.

คำว่า มีสมาบัตินั้นเป็นเบื้องต้น ความว่า สำเร็จมาแต่อาภิสัญญายตน
สมาบัติ

มีสมาบัตินั้นเป็นที่ไปในเบื้องต้น มีกรรมเป็นที่ไปในเบื้องต้น มีวิบากเป็นที่ไป
ในเบื้องต้น

หันอยู่ในกรรม หันอยู่ในวิสุทธิ.

อีกอย่างหนึ่ง พระผู้มีพระภาคยอมทรงทราบว่า บุคคลนี้มีรูปเป็นที่ไปใน
เบื้องต้น ฯลฯ

มีเนวสัญญานาสัญญายตนสมาบัติเป็นเบื้องต้น เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า พหุพิเศษ
แล้ว มีสมาบัติ

นั้นเป็นเบื้องต้น. เพราะเหตุนี้ พระผู้มีพระภาคจึงตรัสว่า

ตถาคตรู้อย่างวิญญูญาสติ (รูปเป็นที่ตั้งแห่งวิญญูญาณ) ทั้งหมด
ย่อมรู้จักบุคคลนั้นเมื่อตั้งอยู่ พหุพิเศษแล้ว มีสมาบัติเป็น
เบื้องต้น.

[๔๘๗] บุคคลนั้น รู้กรรมว่า เป็นเหตุให้เกิดในอาภิสัญญายตนภาพ
มีความเพียรเป็นเครื่องประกอบ ดังนี้ ครั้นรู้จักกรรมนั้น
อย่างนี้แล้ว ในลำดับนั้นพิจารณาเห็น (ธรรม) ในสมาบัติ
นั้น นั้นเป็นญาณอันเที่ยงแท้ของบุคคลนั้น ซึ่งเป็นพรหมจรรย์
อยู่ครบพรหมจรรย์.

[๔๘๘] คำว่า รู้กรรมว่าเป็นเหตุให้เกิดในอาภิสัญญายตนภาพ ความว่า
กรรมวิสังขาร

อันให้เป็นที่ไปในอาภิสัญญายตนภาพ ตรัสว่า เป็นเหตุให้เกิดในอาภิสัญญายตน
ภาพ คือ รู้

ทราบ เทียบเคียง พิจารณา ให้แจ่มแจ้ง ทำให้ปรากฏซึ่งกรรมวิสังขารอันให้

เป็นไปในอากิณ

ัญญตนาพว เป็นเครื่องข่ง เป็นเครื่องผูก เป็นเครื่องกังวล เพราะฉะนั้นจึง
ชื่อว่า

รุกรมเป็นเหตุให้เกิดในอากิณัญญตนาพ

[๔๔๕] คำว่า มีความเพินเป็นเครื่องประกอบดังนี้ ความว่า ความกำหนัด
ในรูป

ตรัสว่า ความเพินเป็นเครื่องประกอบ รุกรมนั้นว่าเกาะ เกี่ยว พัวพัน ด้วย
ความกำหนัดในรูป

คือ รู้ ทราบ เทียบเคียง พิจารณา ให้เลื่อมแจ้ง ทำให้ปรากฏ ซึ่งความกำหนัดใน
อุปภา

เป็นเครื่องข้อ เป็นเครื่องผูกพัน เป็นเครื่องกังวล

คำว่า อิตี เป็นบทสนธิ. ฯลฯ คำว่า อิตี นี้ เป็นไปตามลำดับบท. เพราะ
ฉะนั้น

จึงชื่อว่า มีความเพียรเป็นเครื่องประกอบไว้ ดังนี้

[๔๘๖] คำว่า คัมมัญจกรรมมมมอย่างนั้นแล้ว ความว่า คัมมัญจ คือ ทราบ
เทียบเคียง

พิจารณา ให้เลื่อมแจ้ง ทำให้ปรากฏ ซึ่งกรรมมมอย่างนั้นแล้ว เพราะฉะนั้น จึงชื่อ
ว่า คัมมัญจ

กรรมมมอย่างนั้นแล้ว.

[๔๘๗] คำว่า ในลำดับนั้นก็พิจารณาเห็น (ธรรม) ในสมาบัตินั้น ความว่า
เข้า

อภิญญานุญตสมาบัติแล้วออกจากสมาบัตินั้น แล้วก็พิจารณาเห็น คือ เห็น
ตรวจดู เพ่งดู

พิจารณา ซึ่งธรรมทั้งหลาย คือ จิตและเจตสิกอันเกิดในสมาบัตินั้น โดยเป็นของ
ไม่เที่ยง

เป็นทุกข์ เป็นโรค ฯลฯ โดยไม่มีอุปายเครื่องสลัดออก เพราะฉะนั้นจึงชื่อว่า ใน
ลำดับนั้น

ก็พิจารณาเห็น (ธรรม) ในสมาบัตินั้น

[๔๘๘] คำว่า นั้นเป็นญาณอันเที่ยงแท้ของบุคคลนั้น ความว่า นั้นเป็น
ญาณอันแท้จริง

ถ่องแท้ ไม่มีการผิด ของบุคคลนั้น เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า นั้นเป็นญาณอันเที่ยงแท้
ของบุคคลนั้น

[๔๘๙] คำว่า เป็นพราหมณ์ในอุเทศว่า พราหมณสฺส วุสฺมโต ดังนี้ ความ
ว่า

ชื่อว่า เป็นพราหมณ์เพราะละยธรรม ๗ ประการแล้ว. ฯลฯ บุคคลอันตณฺหา
และทิฐิไม่อาศัย

แล้ว เป็นผู้ซึ่งทำนกล่าว่า เป็นพราหมณ์ เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า เป็น
พราหมณ์

คำว่า อยู่จบพรหมจรรย์ ความว่า เลขบุคคล ๗ พวก รวมทั้งภักษณบุรุษ
อยู่อยู่
อยู่ร่วม อยู่ทั่ว อยู่รอบ เพื่่อถึงธรรมที่ยังไม่ถึง เพื่อบรรลุธรรมที่ยังไม่บรรลุ เพื่
ทำให้แจ้ง
ซึ่งธรรมที่ยังไม่ทำให้แจ้ง. พระอรหันต์อยู่จบแล้ว ทำการนิยกิจเสร็จแล้ว ปลง
ภาระเสียแล้ว
มีประโยชน์ตนอันถึงแล้วโดยลำดับ มีสังโยชน์ในภพสิ้นไปรอบแล้ว พ้นกิเลสแล้ว
เพราะรู้โดย
ชอบ พระอรหันต์นั้นมีธรรมเป็นเครื่องอยู่ อยู่จบแล้ว มีภาระอันประพาสแล้ว
ฯลฯ ไม่ได้มี
สังสาร คือ ขาดิ ขราและมรณะ ไม่มีภพต่อไป เพราะฉะนั้นจึงชื่อว่า เป็น
พรหมณ์อยู่จบ
พรหมจรรย์. เพราะเหตุนั้น พระผู้มีพระภาคจึงตรัสว่า

พระสุตตันตปิฎก เล่ม ๒๒ ขุททกนิกาย จุฬินิเทศ - หน้าที่ 183

บุคคลนั้น รู้กรรมว่า เป็นเหตุให้เกิดในวิภวัญญูภายหลัง
มีความเพียรเป็นเครื่องประกอบ ดังนี้ ครั้นรู้จกกรรมนั้น
อย่างนี้แล้ว ในลำดับนั้นก็พิจารณาเห็น (ธรรม) ในสมาบัติ
นั้น นั้นเป็นญาณอันเที่ยงแท้ของบุคคลนั้น ซึ่งเป็นพรหมณ์
อยู่จบพรหมจรรย์.

พร้อมด้วยเวลาจบพระคาถา ฯลฯ ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ พระผู้มีพระภาค
เป็นศาสดาของ
ข้าพระองค์. ข้าพระองค์เป็นสาวก ฉะนั้นแล.

จบ โปธกษณณกัปปุหนิเทศที่ ๑๔.

โมฆราชมาณวกปัญหานิเทศ

ว่าด้วยปัญหาของท่านโมฆราช

[๔๕๐] (ท่านโมฆราชทูลถามว่า)

ข้าแต่พระสากะ ข้าพระองค์ได้ทูลถาม ๒ ครั้งแล้ว. พระผู้มีพระภาคผู้มีพระจำเริญได้ทรงพยากรณ์แก่ข้าพระองค์. ข้าพระองค์ได้ยินมาว่า พระผู้มีพระภาคเป็นพระเทพฤทธิ (มีผู้ทูลถามปัญหา) เป็นครั้งที่ ๓ ย่อมทรงพยากรณ์

[๔๕๑] คำว่า ข้าแต่พระสากะ ข้าพระองค์ได้ทูลถาม ๒ ครั้งแล้ว ความว่า พราหมณ์
นั้นได้ทูลถามปัญหากะพระผู้มีพระภาคผู้ตรัสรู้แล้ว ๒ ครั้ง. พระผู้มีพระภาคอันพราหมณ์นั้น

ทูลถามปัญหา ไม่ทรงพยากรณ์ในลำดับแห่งพระจำเริญว่า ความเก้อวบแห่งอินทรีย์ของพราหมณ์นี้

จักมี. พระผู้มีพระภาคทรงพระนามว่า สากะ ในคำว่า สก. พระผู้มีพระภาคทรงผนวชจาก

คากยสกุล. แม้เพราะเหตุดังนี้ จึงทรงพระนามว่า สากะ.

อีกอย่างหนึ่ง พระผู้มีพระภาคเป็นผู้มีกำลัง มีทรัพย์มาก นับว่ามีทรัพย์มาก

แม้เพราะเหตุ

ดังนี้ จึงทรงพระนามว่า สากะ. พระผู้มีพระภาคนั้นทรงมีทรัพย์เหล่านี้ คือ ทรัพย์คือครุฑา

ทรัพย์คือศีล ทรัพย์คืออิริ ทรัพย์คือโศตตัปปะ ทรัพย์คือสุตะ ทรัพย์คือจาคะ ทรัพย์คือปัญญา

ทรัพย์คือสติปัญญา ทรัพย์คือสัมมปธาน ทรัพย์คืออิทธิบาท ทรัพย์คืออินทรีย์ ทรัพย์คือพละ

ทรัพย์คืออุพพมงค์ ทรัพย์คือมรรค ทรัพย์คือผล ทรัพย์คือนิพพาน. พระผู้มีพระภาคทรงมีกำลัง

มีทรัพย์มาก นับว่ามีทรัพย์ด้วยทรัพย์อันเป็นวัตถุหลายอย่างนี้. แม้เพราะเหตุดังนี้ พระองค์

จึงทรงพระนามว่า สากะ.

อีกอย่างหนึ่ง พระผู้มีพระภาคเป็นผู้อาจ ผู้องอาจ ผู้สามารถ มีความ

สามารถ ผู้กล้า

ผู้แก้แค้น ผู้กำหนัด ผู้ไม่พลาด ผู้ไม่หวั่นเสียว ผู้ไม่สะดุ้ง ผู้ไม่หวั่น ละความ
กลัวความ

พลาดเสียแล้ว ปราศจากขลุ่ยขลุ่ยเอง แม้เพราะเหตุดังนี้ จึงทรงพระนามว่า
สักกะ เพราะ

ฉะนั้น จึงชื่อว่า ข้าแต่พระสักกะ ข้าพระองค์ ... ๒ ครั้งแล้ว.

คำว่า ได้บรรลุแล้ว ความว่า ข้าแต่พระสากะ ข้าพระองค์ได้บรรลุ ทูล
ขอ ทูล
เชื่อเชื่อย ทูลให้ทรงประสาท ๒ ครั้งแล้ว เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า ข้าแต่พระสากะ
ข้าพระองค์
ได้บรรลุ ๒ ครั้งแล้ว.

คำว่า อิติ ในอุเทศว่า อิจฺจาเยสฺมา โฆธราชา เปมฺมสฺสณฺธิ. ฯลฯ คำว่า อย
สฺมา
เป็นเครื่องกล่าวด้วยความรัก. คำว่า โฆธราชา เปเชื้อ เป็นคำร้องเรียกของ
พราหมณ์นั้น
เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า ท่านโฆธราชบรรลุแล้ว.

[๔๙๒] คำว่า มิได้ทรงพยากรณ์แก่ข้าพระองค์ ในอุเทศว่า น เม พยาภาสี
จกฺขมา
ความว่า มิได้ตรัสบอก ... มิได้ทรงประกาศ แก่ข้าพระองค์.

คำว่า พระจักขุ ความว่า พระผู้มีพระภาคมีพระจักขุด้วยจักขุ ๕ ประการ
คือ ด้วย
มังสจักขุ ทิพยจักขุ ปญฺญจักขุ พุทฺธจักขุ สัมมตจักขุ
พระผู้มีพระภาคมีพระจักขุนี้ด้วยมังสจักขุอย่างไร? สี ๕ อย่าง คือ สีเขียว
สีเหลือง

สีแดง สีดำและสีขาว ย่อมปรากฏแก่พระผู้มีพระภาคในมังสจักขุ ขณะเนตร
ตั้งอยู่เฉพาะใน
ที่ใด ที่นั้นมีสีเขียว เขียวดี นาดู น่าชม เหมือนสีดอกผักตบ. ที่ถัดนั้นเข้าไปเป็น
เหลือง

เหลืองดี เหมือนสีทองคำ นาดู น่าชม เหมือนสีดอกกรรณิการ์เหลือง. เป้า
พระเนตรทั้ง ๒ ข้าง
ของพระผู้มีพระภาค มีสีแดง แดงดี นาดู น่าชม เหมือนสีปากแดงทับทิมทอง. ที่
ท่ามกลาง
มีสีดำ ดำดี ไม่หม่นหมอง ดำสนิท นาดู น่าชม เหมือนสีลู่แก่ไฟ ที่ถัดนั้นเข้าไปเป็น
สีขาว

ขาวดี ขาวล้วน ขาวผ่อง นาดู น่าชม เหมือนสีดาวประกายพสุธา. พระผู้มีพระ
ภาคมีพระ

มังลักขุเป็นปกตินั้น เนื่องในพระอัธยาพ อันเกิดขึ้นเพราะสุจริตกรรมในภพก่อน
ย่อมทอด

พระเนตรเห็นตลอดที่โยชน์หนึ่งโดยรอบ ทั้งกลางวันและกลางคืน แม้ในเวลาใด
มีความมืด

ประกอบด้วยองค์ ๔ คือ ตมอาทิตย์อัสดงคตแล้ว ๑ คือน้ำมันุโธโสขังแรม ๑
แนวป่าทึบ ๑

อภาลมณใหญ่ตั้งขึ้น ๑ ในความมืดประกอบด้วยองค์ ๔ เห็นปานนี้ ในภพนั้น
พระผู้มีพระภาค

ก็ทรงทอดพระเนตรเห็นตลอดที่โยชน์หนึ่งโดยรอบ หุณฺณ บานประตุ กำแพง
ภูเข กอไม้

หรือแก้วสยั ไม่เป็นเครื่องกั้นในการทอดพระเนตรเห็นรูปทั้งหลายเลย หากว่า
บุคคลพึงเอา

เมล็ดนาเมล็ดหนึ่งเป็นเครื่องหมาย ใส่ลงในก๊วยสำหรับบรรจุทูกา บุคคลนั้นพึง
เอาเมล็ดงา

ขึ้น มังลักขุเป็นปกติของพระผู้มีพระภาคบริสุทธิอย่างนี้ พระผู้มีพระภาคมีพระ
จักขุเมตถาย
มังลักขุอย่างนี้

พระผู้มีพระภาคมีพระจักขุเมตถายทิเพจักขุอย่างไร? พระผู้มีพระภาคยอม
ทรงพิจารณา
เห็นเหตุสัตว์ที่กำลังจิต กำลังอุปบัติ ฯลฯ ด้วยทิเพจักขุอันบริสุทธิ์ล่วงจักขุของ
มนุษย์ ย่อมทรง
ทราบชัดซึ่งเหตุสัตว์ผู้เป็นไปตามกรรมด้วยประการนั้น พระผู้มีพระภาคทรง
ประสงค์จะดูโลกธาตุ
หนึ่งกิต สองกิต สามกิต สี่กิต ห้ากิต สิวกิต ยัสสีกิต สามสิวกิต สี่สิวกิต ห้าสิบ
กิต
ร้อยกิต พันหนึ่งเป็นแสนร้อยกิต สองพันเป็นแสนปานกลางกิต สามพันกิต สี่พัน
เป็นส่วน
ใหญ่กิต หรือว่าทรงประสงค์เพื่อจะทรงดูโลกธาตุเท่าใด ก็ทรงเห็นโลกธาตุ
เท่านั้น ทิเพจักขุ
ของพระผู้มีพระภาคบริสุทธิอย่างนี้ พระผู้มีพระภาคมีพระจักขุเมตถายทิเพจักขุ
อย่างนี้

พระผู้มีพระภาคมีพระจักขุเมตถายปัญญาจักขุอย่างไร? พระผู้มีพระภาคมี
พระปัญญาใหญ่
มีพระปัญญากว้างขวาง มีพระปัญญาร่าเริง มีพระปัญญาไว มีพระปัญญาคมกล้า
มีพระปัญญา
ทำลายกิเลส ทรงฉลาดในประเภทปัญญา มีพระญาณแตกฉาน ทรงบรรลุปฏิสัม
ภิทางแล้ว ทรง
ถึงแล้วซึ่งเวสาร์ชญาณ ๔ ทรงพลญาณ ๑๐ ทรงเป็นนุรุขุฆ้องอาจ ทรงเป็นนุรุขุ
สีหะ ทรงเป็น
บุรุษภาค ทรงเป็นนุรุขุอาชาไนย ทรงเป็นนุรุขุนาคระไป มีญาณไม่มีที่สุด มีเดช
ไม่มีที่สุด มี
ยศไม่มีที่สุด เป็นผู้ยิ่งใหญ่ มีทรัพย์มาก นับว่ามีทรัพย์ เป็นผู้ใหญ่นำไปให้พิเศษ นำ
เนื่องๆ
ให้เข้าใจ ให้ฟังพิสด เป็นผู้ตรวจ ให้เลื่อมใส พระผู้มีพระภาคนั้นทรงยังมรรค ที่

ยังไม่เกิด

ให้เกิดขึ้น ทรงยังประชาชนให้เข้าใจมรรคที่ยังไม่เข้าใจ ตรัสถามมรรคที่ยังไม่มี
ใครบอก ทรง

รู้มรรค ทรงรู้แจ้งมรรค ฉลาดในมรรค ก็แหละในบัดนี้ พระสาวกทั้งหลายเป็นผู้
ดำเนินตาม

มรรค ประกอบในภายหลังอยู่ พระผู้มีพระภาคนั้น ทรงรู้อยู่ ชื่อว่าทรงรู้ ทรง
เห็นอยู่ ชื่อว่า

ทรงเห็น เป็นผู้มีลักษณะ มีญาณ มีธรรม มีคุณอันประเสริฐ เป็นผู้ตรัสบอกธรรม
ตรัสบอกทั่วไป

ทรงแนะนำประโยชน์ ประทานอนัตตธรรม เป็นพระธรรมสามัญสัจจะไปอย่างนั้น
บวรธรรมที่

พระองค์มิได้ทรงรู้ มิได้ทรงเห็น มิได้ทรงทราบ มิได้ทรงทำให้แจ่มแจ้ง มิได้ทรง
ถูกต้อง ด้วย

ปัญญา ไฉนเลย

ธรรมทั้งหมดยุคทั้งอดีต อนาคต ปัจจุบัน ย่อมมาสู่คลองในสุข คือ พระ
ญาณของ

พระผู้มีพระภาคผู้ตรัสรู้แล้ว โดยอาการทั้งปวง. ซึ่งชื่อว่าบวรธรรมอย่างใดอย่าง
หนึ่งก็ควรแนะนำ

ควรรู้ มีอยู่ ประโยชน์ตน ประโยชน์ผู้อื่น ประโยชน์ทั้ง ๒ ฝ่าย ประโยชน์ในภาพ
นี้ ประโยชน์

ในภาพหน้า ประโยชน์ตื่น ประโยชน์ลึก ประโยชน์เปิดเผย ประโยชน์ลึก
ประโยชน์การ

แนะนำ ประโยชน์ที่แนะนำแล้ว ประโยชน์ไม่มีโทษ ประโยชน์ไม่มีกิเลส
ประโยชน์การหรือ

ประโยชน์อย่างอื่น. ทั้งหมดนั้น ย่อมเป็นไปในภายใต้อำนาจพระพุทธานุภาพ

กายกรรมทั้งหมด วิจกรรมทั้งหมด มโนกรรมทั้งหมด ย่อมเป็นไปตามพระ
ญาณของ

พระผู้มีพระภาคผู้ตรัสรู้แล้ว. พระผู้มีพระภาคผู้ตรัสรู้แล้ว มีพระญาณมิได้ขัดข้อง
ในอดีต อนาคต

ปัจจุบัน บทธรรมที่ควรแนะนำเท่าใด พระญาณก็เท่านั้น พระญาณเท่าใด บท
ธรรมที่ควรแนะนำ

ก็เท่านั้น พระญาณมีบทธรรมที่ควรแนะนำเป็นที่สุด บทธรรมที่ควรแนะนำก็มี
พระญาณเป็นที่สุด

พระญาณไม่เป็นไปล่วงบทธรรมที่ควรแนะนำ ทางแห่งบทธรรมที่ควรแนะนำก็ไม่
ล่วงพระญาณ

ธรรมเหล่านั้นตั้งอยู่ในที่สุดแห่งกันและกัน ล้นรอบ ๒ ล้นสนิทกัน ล้นรอบข้าง
ล่าง ไม่เกิน

ล้นรอบข้างบน ล้นรอบข้างบน ก็ไม่เกิกล้นรอบข้างล่าง ล้นรอบทั้ง ๒ นั้นตั้งอยู่
ในที่สุดแห่งกัน

จึงใด พระผู้มีพระภาคผู้ตรัสรู้แล้ว มีบทธรรมที่ควรแนะนำและพระญาณตั้งอยู่ใน
ที่สุดแห่งกัน

และกัน จึงนั้นเหมือนกัน บทธรรมที่ควรแนะนำเท่าใด พระญาณก็เท่านั้น พระ
ญาณก็เท่าใด

บทธรรมที่ควรแนะนำก็เท่านั้น พระญาณมีบทธรรมที่ควรแนะนำเป็นที่สุด บท
ธรรมที่ควรแนะนำ

ก็มีพระญาณเป็นที่สุด พระญาณไม่เป็นไปล่วงบทธรรมที่ควรแนะนำ ทางแห่งบท
ธรรมที่ควร

แนะนำก็ไม่เป็นไปล่วงพระญาณ ธรรมเหล่านั้นตั้งอยู่ในที่สุดแห่งกันและกัน พระ
ญาณของ

พระผู้มีพระภาคผู้ตรัสรู้แล้ว ย่อมเป็นไปในธรรมทั้งปวง. ธรรมทั้งปวงเนื่องด้วย

อุกัชช๑๕

เนื่องด้วยอากังขา เนื่องด้วยมโนการ เนื่องด้วยจิตตูปาท ของพระผู้มีพระภาคผู้ตรัสรู้แล้ว.

พระญาณของพระผู้มีพระภาคผู้ตรัสรู้แล้ว ย่อมเป็นไปในสัตว์ทั้งปวง. พระผู้มีพระภาคย่อมทรง

ทราบอันละเอียดเป็นอันมาก อนุสัย จิต อนุติ ของสัตว์ทั้งปวง. ทรงทราบชัดซึ่งสัตว์ทั้งหลาย

ผู้มีกิเลสเพียงดังรู้ลิ้นในนัยน์ตา คือ อนุญาณน้อย ผู้มีกิเลสเพียงดังรู้ลิ้นในนัยน์ตา คือ อนุญาณมาก ทิมี

อุณห์กรียะแก่กล้า ทิมีอุณห์กรียะอ่อน ทิมีอาการติ ทิมีอาการชั่ว ที่ให้ร้ายาย ที่ให้ร้ายาก ที่เปื้อนภาพพัสต์

ที่เปื้อนภาพพัสต์ โลกา พร้อมทั้งเทวโลก มารโลก พรหมโลก หมู่สัตว์พร้อมทั้งสมณพราหมณ์

เทวดาและมนุษย์ย่อมเป็นไปในภายในแห่งพระพุทธานุญาณ

ปลาและเต่าทุกชนิด โดยที่สุตรมถึงปลาตมิติมงคละ ย่อมเป็นไปในภายใน

มหาสมุทร

จันใด โลกาพร้อมทั้งเทวโลก มารโลก พรหมโลก หมู่สัตว์พร้อมทั้งสมณพราหมณ์

เทวดา

และมนุษย์ ย่อมเป็นไปในภายในพระพุทธานุญาณจันนั้นเหมือนนั้น นกทุกชนิด โดยที่สุตรม

ถึงครุทศุทลวณเตยยะ ย่อมเป็นไปในประเทศอากาศ จันใด พระสาวกทั้งหลาย
เสมอด้วย

พระสารีบุตรโดยปัญญา ย่อมเป็นไปในประเทศแห่งพระพุทธานุภาพ จันนั้นเหมือน
กัน พระพุทธ

ญาณย่อมแผ่ปกคลุมปัญญาของเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย กัษัตริย์ พราหมณ์
คฤหบดี สมณะ

ที่เป็นบัณฑิต มีปัญญาละเอียด มีวาจาโต้ตอบผู้อื่น เป็นดั่งนายขมังธูชิงชน
ทรายนั่น

บัณฑิตเหล่านั้นเป็นประทีปที่เงาเทียมทำลายทิวลิปไปด้วยปัญญาของตน บัณฑิต
เหล่านั้นปรุ้งแต่ง

ปัญญาเข้ามาเฝ้าพระตถาคตแล้ว ทูลถามปัญาเหล่านั้น พระผู้มีพระภาคตรัส
บอกและตรัสแก้

แล้ว ทรงแสดงเหตุและอ้างผลแล้ว. บัณฑิตเหล่านั้นย่อมเลื่อมใสต่อพระผู้มีพระ
ภาค ในลำดับ

นั้นแล พระผู้มีพระภาคย่อมไพโรจน์ยิ่งขึ้นไปด้วยพระปัญญาในสถานที่นั้น
เพราะเหตุนั้น

พระผู้มีพระภาคจึงชื่อว่า มีพระจักขุเมตด้วยปัญญาจักขุอย่างนั้น

พระผู้มีพระภาคมีพระจักขุเมตด้วยพุทธจักขุอย่างไร? พระผู้มีพระภาคเมื่อ
ทรงตรวจฺจุโลก

ด้วยพุทธจักขุ ได้ทรงเห็นหมู่สัตว์ผู้มีกิเลสเพียงดังธูลีในเขื่อนตาคือปัญญาน้อย ผู้มี
กิเลสเพียง

ดังธูลีในเขื่อนตาคือปัญญามาก ผู้มีอนริยแก่กล้า ผู้มีอนริยอ่อน ผู้มีอาการดี ผู้
มีอาการชั่ว

ผู้แนะนำให้รู้ได้ง่าย ผู้แนะนำให้รู้ได้ยาก บางพวกเป็นผู้นิบัติเห็นโทษและภัยใน
ปรโลกอยู่ ใน

กอบุโล ในอบาทุม หรือในอบาณชริกา ดากุบลัมเวียว ดากุบลัมภทวม หรือ
ดากุณชริกา

บัวขาว บางชนิดเกิดในน้ำ เจริญในน้ำ ไปตามน้ำ จมอยู่ในน้ำอันนิ่งเสียงไว้ บาง
ชนิดเกิดในน้ำ

เจริญในน้ำ ดังอยู่เสมอน้ำ บางชนิดเกิดในน้ำ เจริญในน้ำ โผล่พ้นผิวน้ำ น้ำ

หล่อเลี้ยงไว้

เมื่อนั้นใด พระผู้มีพระภาคเมื่อทรงตรวจดูโลกด้วยพุทธจักขุ ได้ทรงเห็นหมู่สัตว์ผู้มี
กิเลสเพียง

ดังธัญในขัณฑ์คืออัญญาอันน้อย ผู้มีกิเลสเพียงดังธัญในขัณฑ์คืออัญญามาก ผู้มี
อินทรีย์แก่กล้า

ผู้มีอินทรีย์อ่อน ผู้มีอาการดี ผู้มีอาการชั่ว ผู้แนะนำให้รู้ได้ง่าย ผู้แนะนำให้รู้ได้
ยาก บางพวก

มีปกติเห็นโทษและภัยในโลกอยู่ ฉะนั้นเหมือนกัน พระผู้มีพระภาคย่อมทรง
ทราบ ว่า บุคคล

นี้เป็นภวาคจิริต บุคคลนี้เป็นโทยจิริต บุคคลนี้เป็นโมหจิริต บุคคลนี้เป็นวิัตถกจิริต
บุคคลนี้

เป็นรัทธาจิริต บุคคลนี้เป็นญาณจิริต พระผู้มีพระภาคตรัสบอกอสุภกถาแก่
บุคคลผู้เป็นภวาคจิริต

ตรัสบอกเมตตากถาแก่บุคคลผู้เป็นโทยจิริต ทรงแนะนำบุคคลผู้เป็นโมหจิริต
ให้ตั้งอยู่ใน

เพราะอุเทศและปริပ္พคา ในการฟังธรรมโดยกาล ในการสนทนาธรรมโดยกาล
ในการอยู่ร่วม

กับครู ตรัสบอกอนาปานัสสติแก่บุคคลผู้เป็นวิัตถกจิริต ตรัสบอกความตรัสรู้ดี
แห่งพระพุทธเจ้า

ความที่ธรรมเป็นธรรมดี ความที่สงฆ์ปฏิบัติ และศีลทั้งหลายของตน ซึ่งเป็น
นิमित เป็นนิจจัง

แห่งความเลื่อมใส แก่บุคคลผู้เป็นศรัทธาจิตร ตรัสบอกอาการไม่เที่ยง อาการ
เป็นทุกข์ อาการ

เป็นอนัตตา อันเป็นวิปัสสนา นิमितแก่บุคคลผู้เป็นญาณลลิต

บุคคลผู้อยู่บนยอดภูเขาศิลา พังเห็นหมู่ชนโดยรอบ เมื่อ

จวนได้ ข้าแต่พระสมณผู้มีพระสัมมัตตักุ พระองค์เสด็จ

ขึ้นแล้วสู่ปราสาทอันสำเริงด้วยธรรม ปราศจากความโศก

ก็ทรงเห็นหมู่ชนเฝ้าอยู่บริวารด้วยความโศก ผู้อันชาติและชา

ครอนำ เปรียบดังนี้

พระผู้มีพระภาคมีพระจักขุนี้ด้วยพระจักขุอย่างนี้

พระผู้มีพระภาคมีพระจักขุนี้ด้วยสัมมัตตักุอย่างไร? สัพพัญญุตญาณ
ท่านกล่าวว่

สัมมัตตักุ พระผู้มีพระภาคทรงเข้าไป เข้าไปพร้อม เข้ามา เข้ามาพร้อม เข้าถึง
เข้าถึงพร้อม

ประกอบด้วยสัพพัญญุตญาณ

บทธรรมอะไร อันพระผู้มีพระภาคนี้ไม่ทรงเห็น ไม่ทรง

รู้แจ้ง หรือไม่พึงทรงทราบ มิได้มีเลย พระผู้มีพระภาค

ทรงรู้เฉพาะซึ่งบทธรรมทั้งปวง เนิยบทใดเฝ้าอยู่ พระผู้มี

พระภาคทรงทราบซึ่งเนียบบทนั้น เพราะเหตุนั้น พระตถาคต

จึงเป็นพระสัมมัตตักุ

พระผู้มีพระภาคมีพระจักขุนี้ด้วยสัมมัตตักุอย่างนี้ เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า
พระผู้มี

พระภาคมีพระจักขุ ไม่ทรงพยากรณ์แก่ข้าพระองค์

[๔๙๓] คำว่า ข้าพระองค์ได้ยินมาว่า พระผู้มีพระภาคผู้เป็นพระเทพปฏิ

(เมื่อผู้ถาม

ปัญหา) เป็นครั้งที่ ๓ ย่อมทรงพยากรณ์ดังนี้ ความว่า ข้าพระองค์ได้ศึกษา ทรง
จำ เข้าไป

กำหนดไว้แล้วอย่างนี้ว่า พระพุทธเจ้าใครทรงถามปัญหา อันชอบแก่เหตุเป็นครั้งที่
๓ ย่อมทรง

พยากรณ์มิได้รัศมี

คำว่า ผู้เป็นพระเทพฤๅษี ความว่า พระผู้มีพระภาคทั้งเป็นเทพทั้งเป็นฤๅษี
เพราะฉะนั้น

จึงชื่อว่า เป็นพระเทพฤๅษี พระราชาทรงผนวชแล้ว เรียกกันว่า พระราชาฤๅษี
พรหมณ์บวช

พระสุตตันตปิฎก เล่ม ๒๒ ขุททกนิกาย จุฬินิเทศ - หน้าที่ 190

แล้ก็เรียกกันว่า พราหมณ์ฤาษี ฉะนั้น พระผู้มีพระภาคทั้งเป็นเทพ ทั้งเป็นฤาษี ก็ฉนั้น

เห็อนัน เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า เป็นพระเทพฤาษี

อีกอย่างหนึ่ง พระผู้มีพระภาคทรงผนวชแล้ว เ็นเพราะเหตุดังนี้ พระองค์จึงชื่อว่า

พระฤาษี พระผู้มีพระภาคทรงแสงหา สะหา คัณหา ซึ่งศีลขันธ์ใหญ่ เ็น เพราะเหตุอย่างนี้

พระองค์จึงชื่อว่า เป็นพระฤาษี พระผู้มีพระภาคทรงแสงหา สะหา คัณหา ซึ่ง สมณขันธ์ใหญ่

ปัญญขันธ์ใหญ่ วิมุตติขันธ์ใหญ่ วิมุตติญาณทัสสนขันธ์ใหญ่ เ็นเพราะเหตุดังนี้ พระองค์

จึงชื่อว่า เป็นพระฤาษี พระผู้มีพระภาคทรงแสงหา สะหา คัณหา ซึ่งการ ทำลายกองแห่ง

ความมืดใหญ่ การทำลายกิเลสใหญ่ การถอนรากคือตัณหาใหญ่ การทำลาย กองทิฐิใหญ่

การล้มณะเพียงดังว้างใหญ่ การสงขณสังขารใหญ่ การสัจจออกซึ่งโอรสใหญ่ การปลง

ภาะใหญ่ การตัดเสียซึ่งสังสารวัฏใหญ่ การดับความเดือดร้อนใหญ่ การระงับ ความร้าวร้อนใหญ่

การให้กรรมดังว้างใหญ่ขึ้น เ็นเพราะเหตุนี้ พระองค์จึงชื่อว่า เป็นพระฤาษี พระผู้มีพระภาค

ทรงแสงหา สะหา คัณหา ซึ่งสติปัญฐานใหญ่ สังขปธานใหญ่ อิทธิบาทใหญ่ อินทรีย์

ใหญ่ พละใหญ่ โพฃมงค์ใหญ่ อริยมรรคมีองค์ ๘ ใหญ่ นิพพานใหญ่ เ็นเพราะ เหตุดังนี้

พระองค์จึงชื่อว่า พระฤาษี

อีกประการหนึ่ง พระผู้มีพระภาคอันสัตว์ทั้งหลายที่นิทานมาก แสงหา สะหา

คัณหาว่า พระพุทธเจ้าประทับอยู่ ณ ที่ไหน พระผู้มีพระภาคเป็นเทวดา ล่อง เทวดาประทับอยู่ ณ

ที่ไหน พระผู้มีพระภาคผู้องอาจกว่านรชนประทับอยู่ ณ ที่ไหน เน้นเพราะเหตุดังนี้
พระองค์จึงชื่อว่า เป็นพระฤๅษี เพราะฉะนั้นจึงชื่อว่า ข้าพระองค์ได้ยินมาว่า พระผู้มีพระภาคผู้
เป็นพระเทพฤๅษี
(มีผู้ทูลถามปัญหา) เป็นครั้งที่ ๓ ย่อมทรงพยากรณ์ เพราะเหตุนี้ พระอรหันต์
นั้นจึงกล่าวว่า

ข้าแต่พระสัทกะ ข้าพระองค์ได้ทูลถาม ๒ ครั้งแล้ว. พระ
ผู้มีพระภาคมีพระจำเริญได้ทรงพยากรณ์แก่ข้าพระองค์ ข้า
พระองค์ได้ยินมาว่า พระผู้มีพระภาคเป็นพระเทพฤๅษี (มีผู้
ทูลถามปัญหา) เป็นครั้งที่ ๓ ย่อมทรงพยากรณ์
[๔๔๔] โลกนี้ โลกอื่น พรหมโลกกับเทวโลก ย่อมไม่ทราบความ
เห็นของพระองค์ ผู้ใดตนเป็นผู้มีศ.

[๔๕๕] คำว่า โลกนี้ ในอุเทศว่า ยัม โลโก ปโร โลโก ดังนี้คือ มนุษย์โลก.
คำว่า โลกอื่น คือ โลกทั้งหมด ยามมนุษย์โลกนี้ เป็นโลกอื่น เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า โลกนี้
โลกอื่น

[๔๕๖] คำว่า พรหมโลกกับเทวโลก ความว่า พรหมโลก พร้อมทั้งเทวโลก
มารโลก
หมู่สัตว์พร้อมทั้งสมณพราหมณ์เทวดาและมนุษย์ เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า พรหม
โลกกับเทวโลก.

[๔๕๗] คำว่า ย่อมไม่ทราบความเห็นของพระองค์ ความว่า โลกย่อมไม่
ทราบถึงความ
เห็น ความควร ความชอบใจ วัชริ อัยยัคช ความประสงค์ของพระองค์ว่า พระผู้
มีพระภาค
มีความเห็นอย่างนั้น มีความควรอย่างนั้น มีความชอบใจอย่างนั้น มีลัทธิอย่างนั้น มี
อัยยัคชอย่างนั้น
มีความประสงค์อย่างนั้น เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า ย่อมไม่ทราบความเห็นของ
พระองค์.

[๔๕๘] คำว่า ผู้ใดเป็นผู้มียศ ความว่า พระผู้มีพระภาคทรงถือยศแล้ว
เพราะฉะนั้น
พระองค์จึงมียศ.

อีกอย่างหนึ่ง พระผู้มีพระภาคอันเทวดาและมนุษย์สักการะ เคารพ นับถือ
บูชา
ยกเกรง ทรงเป็นผู้ได้ฉิวร โภชนาบาท เสนาสนะ และคิลาณัมภัจจภัสสขบริวาร
เพราะฉะนั้น จึง
ชื่อว่า ผู้ใดเป็นผู้มียศ. เพราะเหตุนี้ พราหมณ์นั้นจึงกล่าวว่า
โลกนี้ โลกอื่น พรหมโลกกับเทวโลก ย่อมไม่ทราบความ
เห็นของพระองค์ ผู้ใดเป็นผู้มียศ.

[๔๕๙] ข้าพระองค์มีความต้องการด้วยปัญฺหา จึงมาเฝ้าพระองค์ผู้
เห็นธรรมอันงามอย่างนั้น เมื่อบุคคลพิจารณาเห็นโลกอย่างไร
มัคฺชราจึงไม่เห็น

[๕๐๐] คำว่า ผู้เห็นธรรมอันงามอย่างนี้ ความว่า ผู้เห็นธรรมอันงาม เห็นธรรมอันเลิศ

เห็นธรรมอันประเสริฐ เห็นธรรมอันวิเศษ เห็นธรรมเป็นประธาน เห็นธรรมอันอุดม เห็นธรรม

อย่างยิ่งอย่างนี้ เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า ผู้เห็นธรรมอันงามอย่างนี้

[๕๐๑] คำว่า ข้าพระองค์มีความต้องการด้วยปัญหิจังมาเฝ้า ความว่า พวกข้าพระองค์

เป็นผู้มีความต้องการด้วยปัญหิจังมาเฝ้า ฯลฯ เพื่อให้ทรงชี้แจง เพื่อตรัส เสนาะเหตุอย่างนี้

ดังนี้ จึงชื่อว่า ข้าพระองค์มีความต้องการด้วยปัญหิจังมาเฝ้า.

[๕๐๒] คำว่า พิจารณาเห็นโลอย่างไร ความว่า ผู้มองเห็น เห็นประจักษ์ พิจารณา
เทียบเคียง เจริญ ทำให้ละเอียดอย่างไร เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า พิจารณาเห็นโลก
อย่างไร?

[๕๐๓] คำว่า มัจจุราชจึงไม่เห็น ความว่า มัจจุราชย่อมไม่เห็น ไม่แลเห็น
ไม่ประสบ
ไม่พบ ไม่ได้เฉพาะ เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า มัจจุราชจึงไม่เห็น เพราะเหตุนี้
พรหมณ์นั้น
จึงกล่าวว่า

ข้าพระองค์มีความต้องการด้วยปัญหา จึงมาเฝ้าพระองค์ผู้
เห็นธรรมอันงามอย่างนี้ เมื่อบุคคลพิจารณาเห็นโลอย่างไร
มัจจุราชจึงไม่เห็น

[๕๐๔] ดูกุมาราช ท่านคงเป็นผู้สติพิจารณาเห็นโลกโดยความ
เป็นของสูญ ถอนตัดตามวิถีสืบเสาะแล้ว พึงข้ามพ้นมัจจุราช
ได้โดยง่ายอย่างนี้ เมื่อบุคคลพิจารณาเห็นโลอย่างนี้
มัจจุราชจึงไม่เห็น

[๕๐๕] คำว่า โลก ในอุเทศว่า สุธมฺมโต โลภํ อเวกขสฺส ตํนํ คือ นิรยโลก
ตัมมโลก ปิตติวสยโลก มนุญยโลก เทวโลก ชนฺธโลก ธาตุโลก ายตนโลก
โลกนี้
โลกอื่น พรหมโลกพร้อมทั้งเทวโลก.

วิภาษูปสีนบุตถาณพระผู้มีพระภาคว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ พระผู้มีพระ
ภาคตรัสว่า
โลก โลก ตํนํ ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ พระองค์ตรัสว่า โลก เพราะเหตุแห่งไร
หนอเล่า?

พระผู้มีพระภาคตรัสตอบว่า ดูกุมาราช เรากล่าวว่าโลก เพราะเหตุว่า ย่อมแตก.
อะไรแตก?

จักขุแตก รูปแตก จักขุวิญญาณแตก จักขุสัมผัสแตก สุขเวทนาก็ดี ทุกขเวทนาก็
ดี

อทุกขสุขเวทนาก็ดี ที่เกิดขึ้นเพราะจักขุสัมผัสเป็นปัจจัย เมื่อเวทนานั้นแตก. หู
แตก ลิ้น

แตก จมูกแตก กลิ่นแตก ลิ้นแตก รสแตก กายแตก โสฬสพะแตก มนัสแตก
ธรรมารมณ์

แตก มโนวิญญาณแตก มโนสัมผัสแตก สุขเวทนาก็ดี ทุกขเวทนาก็ดี อทุกขมสุข
เวทนาก็ดี

ที่เกิดขึ้นเพราะมโนสัมผัสเป็นปัจจัย แม้เวทนาก็แตก. ดูกรภิกษุ ธรรมมีลักษณะ
เป็นเช่นนั้น

ย่อมแตกตั้งนั้นแล เพราะเหตุนี้เรจึงกล่าวว่าโลก.

คำว่า จงพิจารณาเห็นโลกโดยความเป็นของสูญ ความว่า บุคคลพิจารณา
เห็นโลกโดย

ความเป็นของสูญ ด้วยเหตุ ๒ ประการ คือ ด้วยสามารถความกำหนดว่าไม่เป็น
ไปในอำนาจ ๑

ด้วยสามารถการพิจารณาเห็นสังขารโดยเป็นของว่างเปล่า ๑.

บุคคลย่อมพิจารณาเห็นโลกโดยความเป็นของสูญด้วยสามารถการกำหนด
ว่า ไม่เป็นไป
ในอำนาจ อย่างไร? ใครๆ ย่อมไม่ได้อำนาจในรูป ในเวทนา ในสัญญา ในสังขาร
ใน
วิญญาณ

สมจริงตามพระพุทธพจน์นี้พระผู้มีพระภาคตรัสว่า ดูกรวิภังค์ทั้งหลาย รูป
เป็นอนัตตา.
ดูกรวิภังค์ทั้งหลาย ถ้ารูปนี้จักเป็นอนัตตาแล้วไซ้ รูปนี้ก็ไม่พึงเป็นไปเพื่ออาพาธ.
และพึงได้
ในรูปว่า ขอรูปร่างของเราเป็นอย่างนั้น รูปร่างของเราจะได้เป็นอย่างนั้นเลย. ดูกรวิภังค์
ทั้งหลาย แต่
เพราะรูปเป็นอนัตตา ฉะนั้น รูปจึงเป็นไปเพื่ออาพาธ. และย่อมไม่ได้ในรูปว่า ขอ
รูปร่างของเราเป็น
อย่างนั้น รูปร่างของเราจะได้เป็นอย่างนั้นเลย. เวทนาเป็นอนัตตา. ดูกรวิภังค์
ทั้งหลาย ถ้าเวทนานี้
จักเป็นอนัตตาแล้วไซ้ เวทนานี้ก็ไม่พึงเป็นไปเพื่ออาพาธ. และพึงได้ในเวทนาว่า ขอ
เวทนาของเรา
จงเป็นอย่างนั้น เวทนาของเราจะได้เป็นอย่างนั้นเลย. ดูกรวิภังค์ทั้งหลาย แต่
เพราะเวทนาเป็นอนัตตา
ฉะนั้น เวทนาจึงเป็นไปเพื่ออาพาธ. และย่อมไม่ได้ในเวทนาว่า ขอเวทนาของเรา
จงเป็นอย่างนั้น
เวทนาของเราจะได้เป็นอย่างนั้นเลย. สัญญาเป็นอนัตตา. ดูกรวิภังค์ทั้งหลาย ถ้า
สัญญานี้จักเป็น
อนัตตาแล้วไซ้ สัญญานี้ก็ไม่พึงเป็นไปเพื่ออาพาธ. และพึงได้ในสัญญาว่า ขอ
สัญญาของเรา
จงเป็นอย่างนั้น สัญญาของเราจะได้เป็นอย่างนั้นเลย. ดูกรวิภังค์ทั้งหลาย แต่
เพราะสัญญาเป็นอนัตตา
ฉะนั้น สัญนาจึงเป็นไปเพื่ออาพาธ. และย่อมไม่ได้ในสัญญาว่า ขอสัญญาของเรา
จงเป็นอย่างนั้น
สัญญาของเราจะได้เป็นอย่างนั้นเลย. สังขารเป็นอนัตตา. ดูกรวิภังค์ทั้งหลาย ถ้า

สังขารนี้ลักเป็น

อรรถาแล้วใช้ สังขารนี้ก็ไม่พึงเป็นไปเพื่ออาพาธ. และจะพึงได้ในสังขารว่า ขอ

สังขารของเรา

จงเป็นอย่างนี้ สังขารของเราอย่าได้เป็นอย่างนี้เลย. ดูกิริยาทั้งหลาย แต่เพราะ

สังขารเป็น

อนัตตา ฉะนั้น สังขารจึงเป็นไปเพื่ออาพาธ. และย่อมไม่ได้ในสังขารว่า ขอสังขาร

ของเราจงเป็น

อย่างนี้ สังขารของเราอย่าได้เป็นอย่างนี้เลย. วิญญาณเป็นอนัตตา. ดูกิริยา

ทั้งหลาย ถ้าวิญญาณ

นี้ลักเป็นอรรถาแล้วใช้ วิญญาณนี้ก็ไม่พึงเป็นไปเพื่ออาพาธ. และจะพึงได้ใน

วิญญาณว่า ขอ

วิญญาณของเราจงเป็นอย่างนี้ วิญญาณของเราอย่าได้เป็นอย่างนี้เลย. ดูกิริยา

ทั้งหลาย แต่เพราะ

วิญญาณเป็นอนัตตา ฉะนั้น วิญญาณจึงเป็นไปเพื่ออาพาธ. และย่อมไม่ได้ใน

วิญญาณว่า ขอ

วิญญาณของเราจงเป็นอย่างนี้ วิญญาณของเราอย่าได้เป็นอย่างนี้เลย.

และสังคฺริงตามพระพุทฺธพณฺสีที่พระผู้มีพระภาคตรัสว่า ดูกรภิกษุทั้งหลาย
กายนี้ไม่ใช่

ของทำนทั้งหลาย ทั้งไม่ใช่ของผู้อื่น ดูกรภิกษุทั้งหลาย กรรมเก่านี้อันจักจฺปรง
แต่งแล้ว

มีเจตนาเป็นมูลเหตุ ทำนทั้งหลายพึงเห็นว่าเป็มีที่ตั้งแห่งเวทนา. ดูกรภิกษุทั้ง
หลาย ในกายนั้น

อริยสากุณฺโณได้สตัปแล้วอนฺนสการโดยเยบคายด้วยดีถึงปฏิจฺจุสมุปปาทัน
เหตุว่า เพราะเหตุ

ดังนี้ เมื่อสิ่งนี้มี สิ่งนี้ก็มี เพราะสิ่งนี้เกิด สิ่งนี้ก็เกิด เมื่อสิ่งนี้ไม่มี สิ่งนี้ก็ไม่
มี เพราะสิ่งนี้ดับ

สิ่งนี้ดับ คือ เพราะอวิชชาเป็นปัจจัยจึงมีสังขาร เพราะสังขารเป็นปัจจัยจึงมี
วิญญาณ เพราะ

วิญญาณเป็นปัจจัยจึงมีนามรูป เพราะนามรูปเป็นปัจจัยจึงมีสฬายตนะ เพ
ระสฬายตนะเป็นปัจจัย

จึงมีผัสสะ เพราะผัสสะเป็นปัจจัยจึงมีเวทนา เพราะเวทนาเป็นปัจจัยจึงมีตัณหา
เพราะตัณหา

เป็นปัจจัยจึงมีอุปาทาน เพราะอุปาทานเป็นปัจจัยจึงมีภพ เพราะภพเป็นปัจจัยจึงมี
ชาติ เพราะชาติ

เป็นปัจจัยจึงมีชรา มรณะ โสกะ ปริเทวะ ทุกข์ โทมนัสและอุปายาส ความเกิด
ขึ้นแห่ง

กองทุกข์ทั้งสี่นี้ย่อมมีตัณหาการอย่างนั้น ก็เพราะอวิชชานั้นแลดับโดยสํารอก
ไม่เหลือ สังขาร

จึงดับ เพราะสังขารดับ วิญญาณจึงดับ เพราะวิญญาณดับ นามรูปจึงดับ เพราะ
นามรูปดับสฬาย

ตนะจึงดับ เพราะสฬายตนะดับผัสสะจึงดับ เพราะผัสสะดับเวทนาจึงดับ เพราะ
เวทนาดับตัณหา

จึงดับ เพราะตัณหาดับอุปาทานจึงดับ เพราะอุปาทานดับภพจึงดับ เพราะภพดับ
ชาติ ชรา

มรณะ โสกะ ปริเทวะ ทุกข์ โทมนัสและอุปายาสจึงดับ ความดับแห่งกองทุกข์ทั้ง
สี่นี้ย่อม

มีด้วยการอย่างนี้ บุคคลย่อมพิจารณาเห็นโลกโดยความเป็นของสูญ ด้วย
สามารถการกำหนด
ว่าไม่เป็นไปในอำนาจ อย่างนี้

บุคคลย่อมพิจารณาเห็นโลกโดยความเป็นของสูญ ด้วยสามารถการ
พิจารณาเห็นสังขาร
โดยความเป็นของว่างเปล่า อย่างไร? ใครๆ ย่อมไม่ได้เห็นสารในรูป ในเวทนา
ในสัญญา

ในสังขาร ในวิญญาณ รูปไม่มีเห็นสาร ไร้เห็นสาร ปราศจากเห็นสาร โดย
สาระว่าความเที่ยง

เป็นเห็นสาร โดยสาระว่าความสุขเป็นเห็นสาร โดยสาระว่าตนเป็นเห็นสาร
โดยความเที่ยง

โดยความยั่งยืน โดยความมั่นคง หรือโดยมีความไม่แปรปรวนเป็นธรรมดา.
เวทนาไม่มีเห็นสาร

ไร้เห็นสาร ปราศจากเห็นสาร สัญญาไม่มีเห็นสาร ไร้เห็นสาร ปราศจากเห็น
สาร สังขาร

ไม่มีเห็นสาร ไร้เห็นสาร ปราศจากเห็นสาร วิญญาณไม่มีเห็นสาร ไร้เห็นสาร
ปราศจาก

เก่านสาร โดยสาระว่าความเที่ยงเป็นเก่านสาร โดยสาระว่าความสุขเป็นเก่านสาร โดยสาระว่าตน

เป็นเก่านสาร โดยความเที่ยง โดยความยั่งยืน โดยความมั่นคง หรือโดยอริความ ไม่แปรปรวน

เป็นธรรมดา. ตัณห์ไม่มีเก่านสาร ไรเก่านสาร ปราศจากเก่านสาร อื่นๆ ตัณห์แห่ง ไม่มีเก่านสาร

ไรเก่านสาร ปราศจากเก่านสาร อื่นๆ ตัณห์เดียวไม่มีเก่านสาร ไรเก่านสาร ปราศจากเก่านสาร

อื่นๆ ตัณห์ไรไม่มีเก่านสาร ไรเก่านสาร ปราศจากเก่านสาร อื่นๆ ตัณห์ของหลงไม่มี เก่านสาร

ไรเก่านสาร ปราศจากเก่านสาร อื่นๆ พองน้ำไม่มีเก่านสาร ไรเก่านสาร ปราศจาก เก่านสาร

อื่นๆ ต่อม้น้ำไม่มีเก่านสาร ไรเก่านสาร ปราศจากเก่านสาร อื่นๆ ตัณห์ล้วยไม่มี เก่านสาร

ไรเก่านสาร ปราศจากเก่านสาร อื่นๆ พ้นแดดไม่มีเก่านสาร ไรเก่านสาร ปราศจากเก่านสาร

จันใด รูปไม่มีเก่านสาร ไรเก่านสาร ปราศจากเก่านสาร โดยสาระว่าความเที่ยง เป็นเก่านสาร

โดยสาระว่าความสุขเป็นเก่านสาร โดยสาระว่าตนเป็นเก่านสาร โดยความเที่ยง โดยความยั่งยืน

โดยความมั่นคง หรือโดยอริความ ไม่แปรปรวนเป็นธรรมดา เวทนาไม่มีเก่านสาร ไรเก่านสาร

ปราศจากเก่านสาร สัญญาไม่มีเก่านสาร ไรเก่านสาร ปราศจากเก่านสาร สังขาร ไม่มีเก่านสาร

ไรเก่านสาร ปราศจากเก่านสาร วิญญูญไม่มีเก่านสาร ไรเก่านสาร ปราศจาก เก่านสาร โดย

สาระว่า ความเที่ยงเป็นเก่านสาร โดยสาระว่าความสุขเป็นเก่านสาร โดยสาระว่า ตนเป็นเก่านสาร

โดยความเที่ยง โดยความยั่งยืน โดยความมั่นคง หรือโดยอริความ ไม่แปรปรวน เป็นธรรมดา

ฉันนั้นเหมือนกัน บุคคลย่อมพิจารณาเห็นโลกโดยความเป็นของสูญ ด้วย
สามารถการพิจารณา
เห็นสังขารโดยเป็นของว่างเปล่า อย่างนั้น บุคคลย่อมพิจารณาเห็นโลกโดยความ
เป็นของสูญ
ด้วยเหตุ ๒ ประการนี้

อีกประการหนึ่ง บุคคลย่อมพิจารณาเห็นโลกโดยความเป็นของสูญโดย
อาการ ๖ อย่าง
คือ บุคคลย่อมเห็นรูปโดยความที่ตนไม่เป็นใหญ่ ๑ โดยทำตามความพอใจไม่ได้
๑ โดยเป็น
ที่ตั้งแห่งความไม่สบาย ๑ โดยไม่เป็นไปในอำนาจ ๑ โดยเป็นไปตามเหตุ ๑ โดย
ว่างเปล่า ๑.
บุคคลย่อมพิจารณาเห็นเวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ โดยความที่ตนไม่เป็น
ใหญ่... โดย
ว่างเปล่า. บุคคลย่อมพิจารณาเห็นโลกโดยความเป็นของสูญ โดยอาการ ๖
อย่างนี้

อีกประการหนึ่ง บุคคลย่อมพิจารณาเห็นโลกโดยความเป็นของสูญโดย
อาการ ๑๐ อย่าง
คือ บุคคลย่อมพิจารณาเห็นรูป โดยความว่าง ๑ โดยความเปล่า ๑ โดยความสูญ
๑ โดยไม่ใช่

ตน ๑ โดยไม่เป็นแก่นสาร ๑ โดยเป็นดังหุ้ม่า ๑ โดยความเสื่อม ๑ โดยเป็นมูลแห่งทุกข์ ๑

โดยมีอาสวะ ๑ โดยความเป็นอันธำณัฏจยปรุ้งแต่ง ๑. บุคคลย่อมพิจารณาเห็นเวทนา สัญญา

สังขาร วิญญาณ โดยความว่าง ... โดยความเป็นอันธำณัฏจยปรุ้งแต่ง. บุคคลย่อมพิจารณาเห็น

โลกโดยความเป็นของสูญ โดยอาการ ๑๐ อย่างนี้

อีกประการหนึ่ง บุคคลย่อมพิจารณาเห็นโลกโดยความเป็นของสูญ โดยอาการ ๑๒ อย่าง

คือ ย่อมพิจารณาเห็นว่า รูปไม่ใช่สัตว์ ๑ ไม่ใช่ชีวิต ๑ ไม่ใช่บุรุษ ๑ ไม่ใช่คน ๑ ไม่ใช่มาณพ ๑

ไม่ใช่หญิง ๑ ไม่ใช่ชาย ๑ ไม่ใช่ตน ๑ ไม่ใช่ของที่เนื่องกับตน ๑ ไม่ใช่เรา ๑ ไม่ใช่ของเรา ๑

ไม่มีใครๆ ๑. บุคคลย่อมพิจารณาเห็นว่า เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณไม่ใช่สัตว์ ...

ไม่มีใครๆ. บุคคลย่อมพิจารณาเห็นโลกโดยความเป็นของสูญโดยอาการ ๑๒ อย่างนี้

และสมจริงตามพระพุทธพจน์ที่พระผู้มีพระภาคตรัสว่า ดูกรภิกษุทั้งหลาย สิ่งใดไม่ใช่

ของท่านทั้งหลาย ท่านทั้งหลายจงละสิ่งนั้นเสีย สิ่งนั้นอันท่านทั้งหลายละเสียแล้ว จักเป็นไป

เพื่อประโยชน์ เพื่อความสุขตลอดกาลนาน ดูกรภิกษุทั้งหลาย สิ่งอะไรเล่าไม่ใช่ของท่าน

ทั้งหลาย? ดูกรภิกษุทั้งหลาย รูปไม่ใช่ของท่านทั้งหลาย ท่านทั้งหลายจงละรูปนั้นเสีย รูปนั้น

อันท่านทั้งหลายละเสียแล้ว จักเป็นไปเพื่อประโยชน์ เพื่อความสุขตลอดกาลนาน ดูกรภิกษุ

ทั้งหลาย เวทนาไม่ใช่ของท่านทั้งหลาย ... สัญญาไม่ใช่ของท่านทั้งหลาย ... สังขารไม่ใช่ของ

ท่านทั้งหลาย ... ดูกรภิกษุทั้งหลาย วิญญาณไม่ใช่ของท่านทั้งหลาย ท่านทั้งหลาย

หลายจนวิญญูณ

นั้นเสีย วิญญูณนั้นอันท่านทั้งหลายจะเสียแล้ว จักเป็นไปเพื่อประโยชน์ เพื่อ
ความสุขตลอด

กาลนาน ดูกรวิภังค์ทั้งหลาย ท่านทั้งหลายจะสำคัญความข้อนั้นเป็นไฉน? หัก
ไม้ กิ่งไม้

และใบไม้ใด ที่อยู่ในเขตวันนิหารนี้ ขณึ่งนำหัก ไม้ กิ่งไม้และใบไม้ นั้นไปเสีย
เผาเสีย

หรือพึงทำตามควรแก่เหตุ. ท่านทั้งหลายพึงมีความคิดอย่างนี้ว่า ขณึ่งเราทั้ง
หลายไปเสีย เผาเสีย

หรือทำตามควรแก่เหตุบ้างหรือหนอ? วิภังค์ทั้งหลายกราบทูลว่า ไม่ใช่อย่างนั้น
พระพุทธเจ้าข้า.

นั้นเป็นเพราะเหตุอะไร? เพราะสิ่งเหล่านั้นไม่ใช่ตนหรือสิ่งที่เนื่องกับตนของข้า
พระองค์ทั้งหลาย

อย่างนั้น พระพุทธเจ้าข้า. ดูกรวิภังค์ทั้งหลาย ฉะนั้นเห็อนักแล สิ่งใดไม่ใช่ของ
ท่านทั้งหลาย

ท่านทั้งหลายจงละสิ่งนั้นเสีย. สิ่งนั้นอันท่านทั้งหลายจะเสียแล้ว จักเป็นไปเพื่อ
ประโยชน์

เพื่อความสขตลอดกาลนาน ดูรวิกุทั้งหลาย รูปไม่ใช่ของท่านทั้งหลาย ท่านทั้งหลายจงละรูป

นั้นเสีย รูปนั้นอันท่านทั้งหลายละเสียแล้ว จักเป็นไปเพื่อประโยชน์ เพื่อความสขตลอดกาลนาน

ดูรวิกุทั้งหลาย เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณไม่ใช่ของท่านทั้งหลาย ท่านทั้งหลายจงละ

สิ่งนั้นเสีย สิ่งนั้นอันท่านทั้งหลายละเสียแล้ว จักเป็นไปเพื่อประโยชน์ เพื่อความสขตลอด

กาลนาน บุคคลย่อมพิจารณาเห็นโลกโดยความเป็นของสูญอย่างนั้น

ท่านพระอานนท์ พุทธามะพรมิพระภาคว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ พระองค์ตรัสว่า

โลกสูญ ดังนี้ ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ พระองค์ตรัสว่า โลกสูญ ด้วยเหตุเพียงเท่าไรหนอ?

พระผู้มีพระภาคตรัสตอบว่า ดูรอานนท์ เพราะสูญจากตนหรือจากสิ่งที่เนื่องกับตน

ฉะนั้น จึงกล่าวว่า โลกสูญ ดูรอานนท์ สิ่งอะไรเล่าสูญจากตน หรือจากสิ่งที่เนื่องกับตน?

จักขุสัญญา รูปสัญญา จักขุวิญญาณสัญญา จักขุสัมผัสสัญญา สุขเวทนากิติ ทุกขเวทนากิติ อทุกขมสุข

เวทนากิติ ที่เกิดขึ้นเพราะจักขุสัมผัสเป็นปัจจัย เมื่อเวทนามันมีสูญจากตนหรือสิ่งที่เนื่องกับตน

หูสัญญา เสียงสัญญา จมูกสัญญา กลิ่นสัญญา ลิ้นสัญญา รสสัญญา กายสัญญา โผฏฐัพพะสัญญา ใจสัญญา

ธรรมารมณ์สัญญา มโนวิญญาณสัญญา มโนสัมผัสสัญญา สุขเวทนากิติ ทุกขเวทนากิติ อทุกขมสุข

เวทนากิติ ที่เกิดขึ้นเพราะมโนสัมผัสเป็นปัจจัย เมื่อเวทนามันมีสูญจากตนหรือจากสิ่งที่เนื่อง

กับตน ดูรอานนท์ เพราะสูญจากตนหรือจากสิ่งที่เนื่องกับตนนั้นแล ฉะนั้น จึงกล่าวว่า

โลกสูญ บุคคลย่อมพิจารณาเห็นโลกโดยความเป็นของสูญอย่างนั้น

ดูรคามณิ เมื่อบุคคลเห็นถึงความเกิดขึ้นพร้อมแห่งธรรม

ทั้งสิ้น ซึ่งความดีด้อยแห่งสังขารทั้งสิ้น ตามความเป็นจริง
ภัยนั้นย่อมไม่มี เมื่อใด บุคคลย่อมพิจารณาเห็นโลกเสมอ
ทั้งรู้และได้กายปัญญา เมื่อใด บุคคลนั้นก็พึงปราณา
ภพหรืออรรถาพะไรๆ อื่น เว้นไว้แต่เพียงพยานนั้นไม่มี
ปฏิสนธิ.

บุคคลย่อมพิจารณาเห็นโลกโดยความเป็นของสูญอย่างนั้น
และสมจริงตามพระพุทธพจน์ที่พระผู้มีพระภาคตรัสว่า ดูกรภิกษุทั้งหลาย
วิภาษย่อมตาม
คันหารูป. คติของรูปมีอยู่เท่าไร? ตามคันหาเวทนา. คติของเวทนามีอยู่เท่าไร?
ตามคันหา
สัญญา. คติของสัญญามีอยู่เท่าไร? ตามคันหาสังขาร. คติของสังขารมีอยู่
เท่าไร? ตามคันหา

วิญญูณ คติของวิญญูณมีอยู่เท่าไร? ก็เหมือนอย่างนั้นนั่นแหละ เมื่อภิกษุถาม
คณหารูป คติ

ของรูปมีอยู่เท่าไร? ตามคณหาเวทนา คติของเวทนามีเท่าไร? ตามคณหาสัญญา
คติของสัญญา

มีอยู่เท่าไร? ตามคณหาสังขาร คติของสังขารมีอยู่เท่าไร? ตามคณหาวิญญูณ
คติของวิญญูณ

มีอยู่เท่าไร? แม้ความถือได้ดำรงอำนาจจิตถือว่า เราก็คือ ดำรงอำนาจตั้งกว่า ของ
เราก็คือ ด้วย

อำนาจมาจะว่า เป็นเราก็คือ ของภิกษุใดมีอยู่ ความถือเช่นนั้น ย่อมไม่มีภิกษุ
นั้น บุคคลย่อม

พิจารณาเห็นโลกโดยความเป็นของสูญอย่างนั้น

คำว่า จงพิจารณาเห็นโลกโดยความเป็นของสูญ ความว่า จงมองดู จง
พิจารณา

จงเทียบเคียง จงตรวจตรา จงให้ละเอียด จงทำให้ปรากฏ ซึ่งโลกโดยความเป็น
ของสูญ เพราะ

ฉะนั้น จึงชื่อว่า จงพิจารณาเห็นโลกโดยความเป็นของสูญ

[๕๐๖] พระผู้มีพระภาคตรัสเรียกพรหมณ์นั้นโดยชื่อว่า โฆธราช ในอุเทศ
ว่า โฆธราช

สทก สโต ดังนี้ คำว่า ทูเมื่อ คือ ตลอดกาลทั้งปวง ฯลฯ ในตอนท้ายหลัง. คำ
ว่า ผู้มีสติ

คือ มีสติด้วยเหตุ ๔ ประการ คือ มีสติเจริญสติปัฏฐาน เครื่องพิจารณาเห็นภายในกาย ฯลฯ

บุคคลนั้นตรัสว่า เป็นผู้ที่มีสติ เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า ดูกุโรธราช ... มีสติทุก
เมื่อ

[๕๐๗] ปิณฑมัตถุ ๒๐ ตรัสว่า อุตตนาณิทธิ ในอุเทศว่า อุตตนาณิทธิ
อุทฺทจ ดังนี้

บุรุษผู้ไม่ได้สถาปนาในโลกนี้ ไม่ได้เห็นพระอริยเจ้า ไม่ฉลาดในธรรมของพระอริย
เจ้า ไม่ได้รับ

แนะนำในธรรมของพระอริยเจ้า ไม่ได้เห็นสัตบุรุษ ไม่ฉลาดในธรรมของสัตบุรุษ
ไม่ได้รับ

แนะนำในธรรมของบุรุษ ย่อมตามเห็นรูปโดยความเป็นตาบ้าง ตามเห็นตว่ามี
รูปบ้าง ตามเห็น
รูปในตาบ้าง ตามเห็นตในรูปบ้าง ตามเห็นแวทณ สัญญา สังขาร วิญญาน
โดยความเป็น
ตาบ้าง ตามเห็นตว่ามีวิญญานบ้าง ตามเห็นวิญญานในตาบ้าง ตามเห็นตใน
วิญญานบ้าง
ทิวฐิอันไปแล้ว ทิวฐิอันรกัฏฐ ทิวฐิเป็นทางกันดาร ทิวฐิเป็นข้าศึก (เสียน
หนาม) ทิวฐิอันเส
ไปผิด ทิวฐิเป็นเครื่องประกอบไว้ ความถือ ความยึดถือ ความถือมั่น ความจับ
ต้องทางชั่ว
ทางผิด ความเปิ่นผิด สัทธิแห่งเดียรธีย์ ความถือโดยการเลวทรามผิด ความถือ
วิปริต ความ
ถือวิปริต ความถือผิด ความถือในวัตถุไม่จริงว่าเป็นจริง ทิวฐิ ๖๒ มีเท่าไร?
ทิวฐิเป็น
อรรถาทิวฐิ.
คำว่า ถอนอรรถาทิวฐิเสียแล้ว ความว่า รือ ถอน จุด ชัก ลากออก เพิก
ขึ้น
ละ บรรเทา ทำให้สิ้นสุด ให้ถึงความไม่มี ซึ่งอรรถาทิวฐิ เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า
ถอน
อรรถาทิวฐิเสียแล้ว.

[๕๐๘] คำว่า พึงข้ามพ้นมัจจุได้ด้วยอุบายอย่างนั้น ความว่า พึงข้ามขึ้น ก้าว
ล่อง เป็น
ไปล่อง แม้ซึ่งมัจจุ แม้ซึ่งชรา แม้ซึ่งมรณะ ด้วยอุบายอย่างนั้น เพราะฉะนั้น จึงชื่อ
ว่า พึงข้ามพ้น
มัจจุได้ด้วยอุบายอย่างนั้น

[๕๐๙] คำว่า พิจารณาเห็นโลอย่างนั้น ความว่า มองเห็น พิจารณาเห็น
เทียบเคียง
พิจารณา ให้เจริญ ทำให้แจ่มแจ้งซึ่งโลอย่างนั้น เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า
พิจารณาเห็นโลก
อย่างนั้น

[๕๑๐] เข้มมรรคชื่อว่ามัจจุราช เข้มความตายชื่อว่ามัจจุราช ในอุเทศว่า
มัจจุราชานุ
ปัสสตี ดังนี้ คำว่า ย่อมไม่เห็น ความว่า มัจจุราชย่อมไม่เห็น คือ ไม่ประสบ ไม่
พบ
ไม่ปะ ไม่ได้เฉพาะ.

สมจริงตามพระพุทธพจน์ที่พระผู้มีพระภาคตรัสว่า ดูกรภิกษุทั้งหลาย เนื้อที่
อยู่ในป่า
เมื่อเทียบอยู่ในป่าใหญ่ เดินไปก็ไม่ระแวง ยืนอยู่ก็ไม่ระแวง นั่งพักอยู่ก็ไม่ระแวง
นอนอยู่
ก็ไม่ระแวง. ข้อนั้นเพราะเหตุไร? เพราะเนื้อนั้นไม่ไปในทางของพราน แม้ฉันใด

ดูกร
ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุที่เห็นฉันนั้นแล สังคหิกาม สังคหอกุศลธรรม เข้า
ปฐมนาม

อันมีวิตก มีวิจาร มีปีติและสุขเกิดแต่สมาธิอยู่. ดูกรภิกษุทั้งหลาย ภิกษุนี้เรา
กล่าวว่า ทำสมาธิ

ให้มืด กำจัดมารไม่ให้มีทาง ไปแล้วสู่สถานเป็นที่ไม่เห็นด้วยจักขุแห่งมารู้
ตาม. ดูกรภิกษุ

ทั้งหลาย อีกประการหนึ่ง ภิกษุเข้าทุติยฌาน อันมีความสงบใสแห่งจิตในภายใน
เป็นธรรมเอก

ผุดขึ้น ไม่มีวิตก ไม่มีวิจาร เพราะวิตกวิจารสงบไป มีปีติและสุขเกิดแต่สมาธิอยู่.

เข้า

ติดยศจน เข้าจุตตจน ดูกิริยาทั้งหลาย ภิภุณีเรากล่าวว่า ทำมารให้มืด
กำจัดการไม่

ให้มืด ไปแล้วสู่สถานแป้นที่ไม่เห็นด้วยลักษณะของมารผู้ลามก.

อีกประการหนึ่ง ภิภุณีเข้าอากาศอันอุบายตนจนด้วยมโนการว่า อากาศ
ไม่มีที่สุด เพราะ

ล่องรูปสัญญา เพราะดับปฏิสัญญา เพราะไม่มโนการถึงนันทสัญญา โดย
ประการทั้งปวงอยู่.

ดูกิริยาทั้งหลาย ภิภุณีเรากล่าวว่า ทำมารให้มืด กำจัดการไม่ให้มืด ไปแล้ว
สู่สถานแป้น

ไม่เห็นด้วยลักษณะของมารผู้ลามก.

อีกประการหนึ่ง ภิภุณีล่องอากาศอันอุบายตนจนโดยประการทั้งปวง เข้า
วิญญูญาณ

จยตจนด้วยมโนการว่า วิญญูณหาที่สุดไม่ได้. ล่องวิญญูณอันอุบายตนจน
โดยประการทั้งปวง

เข้าอากิณฺณอุบายตนจนด้วยมโนการว่า อะไรๆ น้อยหนึ่งไม่มี ล่อง
อากิณฺณอุบายตนจนโดย

ประการทั้งปวง เข้าแนวสัญญาแนวลัญญาตณฺหาอยู่. ล่วงแนวสัญญาแนวลัญญาตณฺหาโดย

ประการทั้งปวง เข้าสัญญาเวยตินโรอยู่. และอาสวะของภิกษุนั้นก็หมดสิ้นไป เพราะเห็น

ด้วยปัญญา. ดูภิกษุทั้งหลาย ภิกษุนี้เรากล่าวว่าทำการให้มืด กำจัดมารไม่ให้ มีทาง ไปแล้ว

สถานเป็นที่ไม่เห็นด้วยจักขุของมารู้ลามก ข้ามแล้วซึ่งตัณหาอันข่านไปใน อารมณ์ต่างๆ. วิชา

โน้นเดินอยู่ก็ไม่ระแวง ยืนอยู่ก็ไม่ระแวง นั่งอยู่ก็ไม่ระแวง นอนอยู่ก็ไม่ระแวง. ข้อ นั้นเพราะ

เหตุไร? เพราะภิกษุนี้ไม่ไปในทางแห่งมารู้ลามก. เพราะฉะนั้นจึงชื่อว่า มัจจุราชย่อมไม่เห็น

เพราะเหตุนั้น พระผู้มีพระภาคจึงตรัสว่า

ดูกรโมฆราช ท่านจงเป็นผู้มีสติพิจารณาเห็นโลกโดยความเป็นของสูญทุกเมื่อ อนุยัตตาณฺหิวิภูติเสยะแล้ว พึงข้ามพ้น มัจจุได้ด้วยอภัยอย่างนั้น เมื่อบุคคลพิจารณาเห็นโลกอย่างนั้น มัจจุราชจึงไม่เห็น

พร้อมด้วยเวลาจบพระคาถา ฯลฯ ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ พระผู้มีพระภาคเป็นศาสดาของ

ข้าพระองค์. ข้าพระองค์เป็นสาวก ฉะนั้นแล.

จบ โมฆราชมาณวกปัญหานิเทศที่ ๑๕

ปัจฉิมภาษณกัปปุณณิกะ
ว่าด้วยปัญหาของท่านปัจฉิมะ

[๕๑๑] (ท่านปัจฉิมะทูลถามว่า)

ข้าพระองค์เป็นคนเก่า มีกำลังน้อย ปราศจากผิวพรรณ
นัยน์ตาไม่แจ่มใส หูฟังไม่สะดวก ข้าพระองค์อยาก
เป็นคนหลง เสียไปในระหว่างเลย ขอพระองค์โปรดตรัส
บอกธรรมที่ข้าพระองค์พึงรู้แจ้ง อันเป็นคนมีละชาติและชา
ณที่นี้เถิด

[๕๑๒] คำว่า ข้าพระองค์เป็นคนเก่า มีกำลังน้อย ปราศจากผิวพรรณ
ความว่า
ข้าพระองค์เป็นคนเก่า คนเก่า เป็นผู้ให้ลู่อลงกาลล่วงวัยไปโดยลำดับ มีอายุ
๑๒๐ ปี แต่
กำเนิด

คำว่า มีกำลังน้อย ความว่า ทุพล มีกำลังน้อย มีเรี่ยวแรงน้อย

คำว่า ปราศจากผิวพรรณ ความว่า ปราศจากผิวพรรณมีผิวพรรณปราศ
ไป ผิวพรรณ

อันงาม่องเงี้ยวตั้นนั้นหายไปแล้ว มีโทษปรากฏ เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า ข้า
พระองค์เป็นคน

เก่ามีกำลังน้อย ปราศจากผิวพรรณ

คำว่า อิติ ในอุททว่า อิจฺจายสุมา ปัจฉิมะ ดังนี้ เป็นบทสนธิ. คำว่า ภายหลัง
มา เป็น

เครื่องกล่าวด้วยความรัก. คำว่า ปัจฉิมะ เป็นชื่อ เป็นคำร้องเรียกของพราหมณ์
นั้น เพราะฉะนั้น

จึงชื่อว่า ท่านปัจฉิมะทูลถามว่า.

[๕๑๓] คำว่า นัยน์ตาไม่แจ่มใส หูฟังไม่สะดวก ความว่า นัยน์ตาไม่แจ่มใส
ไม่

หมดจด ไม่บริสุทธิ์ ไม่ผ่องแผ้ว. ข้าพระองค์เห็นรูปไม่ชัดด้วยนัยน์ตาเช่นนั้น
เพราะฉะนั้น

จึงชื่อว่า นัยน์ตาไม่แจ่มใส.

คำว่า หูฟังไม่ระดม ความว่า หูไม่แจ่มใส ไม่หมดจด ไม่บริสุทธิ์ ไม่
ผ่องแผ้ว.
ข้าพระองค์พึงเสียใจไม่ขัดด้วยหูเช่นนั้น เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า นัยน์ตาไม่แจ่มใส
หูฟังไม่
ระดม.

[๕๑๔] คำว่า ข้าพระองค์อย่าเป็นคนหลงเสียไปในระหว่างเลย ความว่า
ข้าพระองค์
อย่าเสียหายพิณศไปเลย.

คำว่า เป็นผู้หลง คือ เป็นผู้ไม่รู้ ไปแล้วในอวิชชา ไม่มีญาณ ไม่มีปัญญา
แจ่มแจ้ง
มีปัญญาพหุ.

คำว่า ในระหว่าง ความว่า ข้าพระองค์ไม่รู้ ไม่ทำให้แจ้ง ไม่ทำให้ปรากฏ
ไม่ได้เฉพาะ
ไม่ถูกต้อง ไม่ทำให้กระจ่างแล้ว ซึ่งธรรม วิชา ภูมิ ปณฺหา มรรค ของพระองค์ พึง
ทำการละเสีย
ในระหว่างแท้จริง เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า ข้าพระองค์อย่าเป็นคนหลงเสียไปใน
ระหว่างเลย.

[๕๑๕] คำว่า ขอโปรดตรัสบอกธรรม ในอุเทศว่า อภิกุข ฌมฺม ฌมฺห
วิญญูภมฺ
ดังนั้น ความว่า ขอพระองค์โปรดตรัสบอก ... ของประกาศ ซึ่งพรหมจรรย์ยัง
งามในเบื้องต้น
งามในท่ามกลาง งามในที่สุด พร้อมทั้งอรรถ พร้อมทั้งพยัญชนะ บริสุทธิ์บริบูรณ์
สิ้นเชิง
และสติปัฏฐาน ๔ สัมมัปปธาน ๔ อิทธิบาท ๔ อินทริย ๕ พละ ๕ โพชฌงค์ ๗
อริยมรรคมีองค์ ๘ นิพพาน ข้อปฏิบัติให้ถึงนิพพาน เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า ขอ
พระองค์โปรด
ตรัสบอกธรรม.

คำว่า ที่ข้าพระองค์พึงรู้แจ้ง ความว่า ที่ข้าพระองค์พึงรู้ พึงรู้แจ้ง รู้แจ้ง
เฉพาะ
แห่งตลอด บรรลุได้ ถูกต้อง ทำให้แจ้ง เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า ขอโปรดตรัสบอก

ธรรมที่

ข้าพระองค์พึงรู้แจ้ง.

[๕๖] คำว่า เป็นที่ละชาติและชรา ณ ที่นี้ ความว่า เป็นที่ละ ที่สงบที่
สุคติ

ที่ระงับชาติ ชราและมรณะ เป็นอนัตตนิพพาน ณ ที่นี้แหละ เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า
เป็นที่ละชาติ

และชรา ณ ที่นี้ เพราะเหตุนี้ เพราะฉะนั้น พราหมณ์นี้จึงกล่าวว่า

ข้าพระองค์เป็นคนเก่า มีกำลังน้อย ปราศจากผิวพรรณ

นัยน์ตาไม่แจ่มใส หูฟังไม่สะดวก. ข้าพระองค์อยู่

เป็นคนหลง เสียไปในระหว่างเลย. ขอพระองค์โปรดตรัส

พระสุตตันตปิฎก เล่ม ๒๒ ขุททกนิกาย จุฬินิเทศ - หน้าที่ 203

บอกธรรมที่ข้าพระองค์พึงรู้แจ้ง อันเป็นวิถีชาติและชา
ณที่นิมิต

[๕๓๓] (พระผู้มีพระภาคตรัสตอบว่า ดูกรวิปจิตะ) ชนทั้งหลาย
ผู้มีภูมมา ย่อมเดือดร้อนในพระรูปทั้งหลาย เพราะเห็น
ชนทั้งหลายลำบากอยู่ในพระรูปทั้งหลาย ดูกรวิปจิตะ
เพราะเหตุนี้ ท่านจงเป็นผู้ไม่ประมาท ละรูปเสีย เพื่อ
ความไม่เกิดต่อไป

[๕๓๔] คำว่า รูปเล่า ในอุเทศว่า จิตฺวาน รูปเล่า วิหฺนุมาเน ดังนี้ ความว่า
มหาภูตรูป ๔ และรูปอันอาศัยมหาภูตรูป ๔ สัตว์ทั้งหลายย่อมเดือดร้อน
ลำบาก ถูกเขา

เบียดเบียน ถูกเขายั่ว เพราะเหตุแห่งรูป เพราะปัจจัยแห่งรูป เพราะการฉกฉวย
รูป เมื่อรูปมี

อยู่ พระราชาทั้งหลายย่อมให้การกรรมกรทั้งหลายอย่าง คือให้เขียนด้วยไส้บัง
ให้เขียนด้วย

หวายบัง ให้หอกบัง ตัดธนูบัง ตัดเท้าบัง ตัดทั้งมือและเท้าบัง ให้ตัดใบหู
บัง ตัดจมูก

บัง ตัดทั้งใบหูและจมูกบัง ทำให้มีข้อมือขาวเดือบนศีรษะบัง ให้สากหนัง
ศีรษะไล่เนื้อสีขาว

ดั่งสังข์บัง ทำให้มีหนังเหมือนหนังราหูบัง ทำให้ผูกปากทั้งตัวบัง ทำให้มีไฟลุก
ที่มือบัง ให้

สากหนังแล้วผูกเชือกชุดไปบัง ให้สากหนังแล้วให้นุ่งเหมือนนุ่งผ้าการองบัง
ทำให้มีห่วง

เหล็กที่ศอกและเข่าแล้วใส่หามเหล็กตรึงไว้บัง ให้เอาเบ็ดเกี่ยวติดที่เนื้อปาก
บัง ให้สากด้วย

พร้าให้ตกไปทั่วทุกาปะบัง ให้มีธนูผูกปากแล้วทำด้วยน้ำเสบบัง ให้นอน
ตะแคงแล้วตอก

หามเหล็กไว้เฝ้าช่องหูบัง ให้สากหนังแล้วทุบกระดูกฟันไว้เหมือนตังใบไม้บัง
รูดตัวด้วย

น้ำมันร้อนบัง ให้สุนัขกัดกินเนื้อที่ตัวบัง เอาหามเสียบเป็นไว้บัง และเอา
ดาบตัดศีรษะ.

สัตว์ทั้งหลายย่อมเดือดร้อนลำบาก ถูกเขาเบียดเบียน ถูกเขาม้า เพราะเหตุ
ปัจจัย กุระณะแห่ง
รูปอย่างนี้ เพราะพบเห็น พิจารณา เทียบเคียง ให้เจริญ ทำให้ระจ่าง ซึ่งชนทั้ง
หลายผู้

เดือดร้อนลำบากอยู่อย่างนี้ เพราะฉะนั้น จึงตรัสว่า เพราะเห็นชนทั้งหลาย
ลำบากอยู่ในเพราะ
รูปทั้งหลาย

พระผู้มีพระภาคองค์ตรัสเรียกพรหมณ์นั้นโดยชื่อว่า ปิงคียะ ในอุเทศว่า
ปิงคียาติ

ภควา ดังนี้ คำว่า ภควา นี้ เป็นเครื่องกล่าวโดยเคารพ ฯลฯ คำว่า ภควา
เป็นลัทธิภักตฤติ

เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า พระผู้มีพระภาคตรัสเอกว่า.

[๕๕๙] คำว่า รูปสมบัติ ในอุเทกว่า รูปสมบัติ รูปสัณฐิตา ชน ปมุตตา ดังนี้
ความว่า
เดือตร้อน กำเรป ลำปาก ถูกเบียดเบียน ถูกฆ่า หวาดเสียว ถึงโหม้นัส คือ
เดือตร้อน
กำเรป ลำปาก ถูกเบียดเบียน ถูกฆ่า หวาดเสียว ถึงโหม้นัส เพราะโรคภัยไข้เจ็บ
เพราะ
โรคในหู ฯลฯ เพราะสัมผัสแห่งเหือบ ยุง ลม แดดและสัตว์เลื้อยคลาน เพราะ
เหตุอื่น จึง
ชื่อว่า ย่อมเดือตร้อนในเพราะรูปทั้งหลาย
อีกอย่างหนึ่ง เมื่อจักขุเสื่อม เสีย เสื่อมไปรอบ เป็นไปต่างๆ ปราศไป
อันตรธานไป
ชนทั้งหลายก็เดือตร้อน ฯลฯ เมื่อหู จมูก ลิ้น กาย ฯลฯ รูป เสียง กลิ่น รส
โผฏฐัพพะ
สกฺล คณะ อวาส ลภ ยศ สรรเสริญ สุข จีวร ภิณฑบาต เสนาสนะ
คิลานปัจจัย
ภัสสบริวาร เสื่อม เสีย เสื่อมไปรอบ เป็นไปต่างๆ ปราศไป อันตรธานไป ชน
ทั้งหลายก็
เดือตร้อน ฯลฯ แม้เพราะเหตุอย่างนั้น ดังนี้ จึงชื่อว่า ย่อมเดือตร้อนในเพราะรูป
ทั้งหลาย
คำว่า ชนทั้งหลาย คือ กัณฺฐริย พราหมณ์ แพศย์ ศูทร คฤหบดี บรรพชิต
เทวดา
และมนุษย์
ความประมาณในคำว่า ผู้ประมาณ ดังนี้ ควรกล่าว ความปล่อย ความตาม
เพิ่มความ
ปล่อยจิตไปในกายทุจริตดี ในวจีทุจริตดี ในมโนทุจริตดี ในบุญกามคุณดี
หรือความ
ไม่ทำนองๆ ความทำเหตุๆ ความประพฤติย่อหย่อน ความปลงจันณะ ความทอด
ธุระ ความ
ไม่ขบถเสพ ความไม่เจริญ ความไม่ทำให้มาก ความไม่ตั้งใจ ความไม่ประกอบ
เนื่องๆ ใน

ความจริงธรรมทั้งหลายฝ่ายกุศล ชื่อว่าความปรมาท ความปรมาท กิริยาที่
ปรมาท ความ
เป็นผู้ปรมาท เห็นปานนี้ ตรัสว่า ความปรมาท. ชนทั้งหลายผู้ประกอบด้วย
ความปรมาทนี้
ชื่อว่าผู้ปรมาท เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า ชนทั้งหลายผู้ปรมาทย่อมเดือดร้อนใน
เพราะรูปทั้งหลาย.

[๕๒๐] คำว่า เพราะเหตุ นั้น ในอุเทกว่า ตสฺมา ตํ ปิณฺณํ อปฺปมตฺโต ตํ น
ความว่า เพราะ
เหตุ นั้น เพราะการณ นั้น เพราะปัจจัย นั้น เพราะนิมิต্ত นั้น คือ เมื่อท่านเห็นโทษ
ในรูปทั้งหลาย

อย่างนี้ เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า ดูกรปิณฺณะ เพราะเหตุ นั้น ท่าน

คำว่า เป็นผู้ไม่ปรมาท ความว่า เป็นผู้ทำด้วยความเคารพ ทำเนืองๆ ฯลฯ
ไม่

ปรมาทในกุศลธรรมทั้งหลาย เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า ดูกรปิณฺณะ เพราะเหตุ นั้น
ท่านเป็นผู้
ไม่ปรมาท.

[๕๓๑] คำว่า รูป ในอุเทศว่า ชลสฺส รูปํ อุปนฺนทวาย ตังนํ คือ มหัทธรูป

๔

และรูปอันอาศัยมหัทธรูป ๔

คำว่า จงละรูป ความว่า จงละ จงละขาด จงบรรเทา จงทำให้สิ้นสุด จงให้

ถึง

ความไม่มีซึ่งรูป เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า จงละรูป

คำว่า เพื่อความไม่เกิดต่อไป ความว่า รูปของท่านพึงดับในภพที่นี้แหละ

จึงได้ ความ

มีปฏิสนธิอีก ไม่พึงบังเกิด คือ ไม่เกิด ไม่พึงเกิดพร้อม ไม่พึงบังเกิด คือ ไม่เกิด

ไม่พึง

เกิดพร้อม ไม่พึงบังเกิด ไม่พึงบังเกิดเฉพาะในภพชาติ รูปชาติ อรูปชาติ กามภาพ

รูปภาพ

อรูปภาพ สัญญภาพ อสัญญภาพ เนวสัญญานาสัญญภาพ เอกโวการภาพ จตุ

โวการภาพ ปญฺญโว

การภาพ คติ อุปบัติ ปฏิสนธิ สงสาร วัฏฏะ อีก ชื่อว่า พึงดับ คือ สงบ ถึงความ

ตั้งอยู่

ไม่ได้ ระวังไป ในภพที่นี้แหละ จักนั้น เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า จงละรูปเสียเพื่อ

ความไม่เกิด

ต่อไป เพราะเหตุนี้ พระผู้มีพระภาคจึงตรัสว่า

ชนทั้งหลายผู้มีมานะ ย่อมเดือดร้อนในเพราะรูปทั้งหลาย เพราะ

เห็นชนทั้งหลายลำบากอยู่ในเพราะรูปทั้งหลาย ดูกิริยาเพราะ

เหตุนี้ ท่านจงเป็นผู้ไม่ประมาท ละรูปเสียเพื่อความไม่เกิด

ต่อไป

[๕๓๒] ทิศาทั้ง ๑๐ นี้ คือ ทิศใหญ่ ๔ ทิศน้อย ๔ ทิศเบื้องบนและทิศ

เบื้องต่ำ พระองค์ไม่ทรงเห็นแล้ว ไม่ทรงได้ยินแล้ว ไม่ได้ทรง

ทราบแล้ว หรือไม่ทรงรู้แจ้งแล้วเพียงน้อยหน่า มิได้มีในโลก

ขอพระองค์โปรดตรัสอนุชาธรรมให้ข้าพระองค์พึงรู้แจ้ง อันเป็นเหตุ

ละชาติและชรา ณ ที่นี้เถิด

[๕๓๓] คำว่า ทิศทั้ง ๑๐ นี้ คือ ทิศใหญ่ ๔ ทิศน้อย ๔ ทิศเบื้องบนและทิศ

เบื้องต่ำ

ความว่า พิศ ๑ คือ ประโยชน์ตน ประโยชน์ผู้อื่น ประโยชน์ทั้ง ๒ ฝ่าย ประโยชน์
ปัจจุบัน
ประโยชน์ในภาพหน้า ฯลฯ ปรารถนาประโยชน์ พระองค์ไม่ทรงเห็นแล้ว ไม่ทรง
ได้ยินแล้ว ไม่ทรง
ทราบแล้ว ไม่ทรงรู้แจ้งแล้วเพียงน้อยหนึ่ง มิได้มี ย่อมไม่มี ไม่ปรากฏ ไม่
ประจักษ์ เพราะฉะนั้น
จึงชื่อว่า พระองค์มิได้ทรงเห็นแล้ว มิได้ทรงได้ยินแล้ว มิได้ทรงทราบแล้ว หรือ
มิได้ทรงรู้แจ้ง
แล้วเพียงน้อยหนึ่ง มิได้มีในโลก.

[๕๒๔] คำว่า ของโปรดตรัสสวาทธรรม ในอุเทศว่า อภิกุข ฌมม ยมม วิชฌมม
ดังนี้ ความว่า ของตรัสสวาท ... ของประกาศ ซึ่งพรหมจรรย์อันงามในเบื้อง
ต้น ฯลฯ ข้อปฏิบัติ
อันให้อภัยโทษ เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า ของโปรดตรัสสวาทธรรม
คำว่า ที่ข้าพระองค์พึงรู้แจ้ง ความว่า ที่ข้าพระองค์พึงรู้ พึงรู้แจ้ง รู้แจ้ง
เฉพาะ เทว
ตลอด บรรลุ ภูตต้อง ทำให้แจ้ง เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า ของโปรดตรัสสวาทธรรม
ที่ข้าพระองค์
พึงรู้แจ้ง.

[๕๒๕] คำว่า เป็นเหตุละชาติและชรา ณ ที่นี้ ความว่า เป็นเหตุ ละ ที่สงบ ที่
สุคติ
ที่จะรับชาติชราและมรณะ เป็นอนัตตนิพพาน ณ ที่นี้แหละ เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า
เป็นเหตุละชาติ
และชรา ณ ที่นี้ เพราะเหตุนี้แล พรหมณ์นั้นจึงกล่าวว่า
วิสุทธิ ๑๐ นี้ คือ วิสุทธิใหญ่ ๔ วิศุทธน้อย ๔ วิศุทธเบื้องต้นและวิศุ
ธเบื้องต้น พระองค์ไม่ทรงเห็นแล้วไม่ทรงได้ยินแล้ว ไม่ได้ทรง
ทราบแล้ว หรือไม่ทรงรู้แจ้งแล้วเพียงน้อยหน่า มิได้มีในโลก.
ขอพระองค์โปรดตรัสสวาทธรรมที่ข้าพระองค์พึงรู้แจ้ง อันเป็นเหตุ
ละชาติและชรา ณ ที่นี้เถิด.

[๕๒๖] (พระผู้มีพระภาคตรัสตอบว่า ดูกรปิงคียะ) ท่านเห็นอยู่ซึ่งหมู่
มนุษย์ ผู้ถูกตัดนาคครอบงำเดือดร้อน อันชราถึงรอบข้างแล้ว.
ดูกรปิงคียะ เพราะเหตุนี้แล ท่านจงเป็นผู้ไม่ประมาท ละตัณหา
เสีย เพื่อความไม่เกิดต่อไป

[๕๒๗] รูปตัณหา สัทตตัณหา คันธตัณหา รสตัณหา โสภณูปพัณหา
ธรรมตัณหา
ชื่อว่า ตัณหา ในอุเทศว่า ตณฺหาธิปนฺน มนฺเช เปกฺขมานิ ดังนี้
คำว่า ผู้ถูกตัดนาคครอบงำ ความว่า ผู้ถูกตัดนาคครอบงำ คือ ผู้ไปตาม
ตัณหา ผู้เล่นไป
ตามตัณหา ผู้จมอยู่ในตัณหา ผู้ถูกตัดนาคครอบงำ มีจิตอันตัณหายึดไว้. คำว่า

มนุษย์ เป็น
ชื่อของสัตว์.

คำว่า เห็นอยู่ ความว่า เห็น พบ ตรวดู ฟังดู พิจารณา เพราะฉะนั้น จึง
ชื่อว่า

เห็นอยู่ซึ่งมนุษย์ผู้ถูกذنหาคือนำ. พระผู้มีพระภาคตรัสเรียกพรานนั้น
โดยชื่อว่า ปิงคะ.

[๕๒๘] คำว่า เตื่อดรอน ในอุเทว่า สุตทาปทาเต ชรสา ปเรเต ดังนี้ ความ
ว่า
ผู้เตื่อดรอนเพราะชาติ ชรา พยาธิ มรณะ โสกะ ปริเทวะ ทุกข โทมนัสและอุ
ปายาส เพราะ
ทุกขอันมีในมรกา ฯลฯ เพราะทุกข เพราะความฉิบหายแห่งจิตฺตฺวิ ผู้เกิดคณฺเฐไร เกิด
อุบาทว์ เกิด
ความขัดข้อง เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า เตื่อดรอน
คำว่า อันชราถึงรอบด้านแล้ว ความว่า ผู้อันชราถูกต้อง ถึงรอบด้าน
ประชุมลง ไป
ตามชาติ ชราก็เล่นตาม พยาธิก็ครอบงำ มรณะก็กำหนด ไม่มีที่ต้านทาน ไม่มีที่
ซ่อนเร้น
ไม่มีอะไรเป็นสรณะ ไม่มีอะไรเป็นที่พึ่ง เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า เตื่อดรอน อันชรา
ถึงรอบ
ด้านแล้ว.

[๕๒๙] คำว่า ตมฺมา ในอุเทว่า ตมฺมา ตุมํ ปิณฺณิย อปฺปมฺมโต ดังนี้ ความ
ว่า
เพราะเหตุนี้ คือ เพราะการณํนั้น เพราะเหตุนี้ เพราะปัจจัยนี้ เพราะนิทาน
นั้น คือ เมื่อ
เห็นโทษในตัณหาอย่างนี้ เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า ตมฺมาปิณฺณิยะ เพราะเหตุนี้ ทําน
คำว่า เป็นผู้ไม่ประมาณ ความว่า เป็นผู้ทํากิจด้วยความเคารพ ทำนองๆ ไม่
ประมาณแล้ว
ในกุศลธรรมทั้งหลาย เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า ตมฺมาปิณฺณิยะ เพราะเหตุนี้ ทําน
เป็นผู้ไม่ประมาณ

[๕๓๐] รูปตัณหา ... ธรรมตัณหา ชื่อว่า ตัณหา ในอุเทว่า ชหฺส ตณฺห
อปฺปมฺมทวาย ดังนี้

คำว่า จละตัณหา ความว่า จละ จละขาด บรรเทา ทำให้สิ้นสุด ให้ถึง
ความ
ไม่มีซึ่งตัณหา เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า จละตัณหา. คำว่า เพื่อความไม่เกิดต่อไป
ความว่า
รูปของทํานึงดับในภพนี้แหละ จันใด ความมีปฏิสนธิอีก ไม่พึงบังเกิด คือ ไม่

พึงเกิด

ไม่พึงเกิดพร้อม ไม่พึงบังเกิด ไม่พึงบังเกิดเฉพาะในภพชาติ ... หรืออภิญญา พึง

ดับ สงบ ถึง

ความตั้งอยู่ไม่ได้ ะงับไป ในภพที่นี้แหละ จันนั้น เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า จงละ
ตัณหา

เสียเพื่อความไม่เกิดต่อไป เพราะเหตุนั้น พระผู้มีพระภาคจึงตรัสว่า

ท่านเห็นอยู่ซึ่งหมู่มนุษย์ผู้ถูกตัณหากรอง้าง เดือดร้อน อันชรา

ถึงรอบข้างแล้ว. ดูกรปึงคะ เพราะเหตุนั้น ท่านจงเป็นผู้

ไม่ประมาท ละตัณหาเสียเพื่อความไม่เกิดต่อไป

[๕๓๖] พร้อมด้วยเวลาจบพระคาถา ธรรมลักขณประกาศกสิเลสฺส
ปราศจากมลทิน
เกิดขึ้นแก่สัตว์หลายพันผู้มีฉันทะเป็นอันเดียวกัน มีประโยชน์เป็นอันเดียวกัน มี
ความประสงค์
เป็นอันเดียวกัน มีการอบรมภาวนาเป็นอันเดียวกัน กับปิงคียพราหมณ์นั้น ว่าสิ่ง
ใดสิ่งหนึ่ง
มีความเกิดขึ้นเป็นธรรมดา สิ่งนั้นทั้งมวลล้วนมีความดับไปเป็นธรรมดา. ส่วน
ปิงคียพราหมณ์นั้น
มีธรรมลักขณ (อนาคามิบรรค) อันประกาศกสิเลสฺส ปราศจากมลทิน เกิดขึ้นว่า
สิ่งใดสิ่งหนึ่ง
มีความเกิดขึ้นเป็นธรรมดา สิ่งนั้นทั้งมวลล้วนมีความดับไปเป็นธรรมดา. ทั้ง
เสือ ชฎา ผ้า.
การอง ไฉ้ทำกั เต้าไม้ ผมและหนวดหายไปแล้ว พร้อมกับการได้ธรรมลักขณ
พระปิงคียนั้น
เป็นภิกษุทรงผ้ากาสายะเป็นบริวาร ทรงสังฆาฏิ บาตรและจีวร ทำความเคารพ
ด้วยการปฏิบัติเป็นไป
ตามประโยชน์ นิ่งนั้สการ พระผู้มีพระภาคประกาศว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ
พระผู้มีพระภาค
เป็นพระศาสดาของข้าพระองค์, ข้าพระองค์เป็นสาวก ฉะนั้นแล
จบ ปิงคียมาณวกปัญหาคินิทเทศที่ ๑๖.

โสฬสมณณกัปปกนิทเทศ

ว่าด้วยปัญหาของมาณพทั้ง ๑๖ คน

[๕๓๒] พระผู้มีพระภาคได้ตรัสเช่นนั้นแล้ว คือ เมื่อประทับอยู่ที่ป่าสาณ
เจดีย์แค้วน

มคธ พราหมณ์ ๑๖ คน ทั้งปวงคิยพราหมณ์ผู้เป็นบริจาริกา ทูลข้อข้องถามแล้ว
ทรงพยากรณ์แล้ว
ซึ่งปัญหา.

[๕๓๓] คำว่า พระผู้มีพระภาคได้ตรัสเช่นนั้นแล้ว ความว่า พระผู้มีพระภาค
ได้ตรัสแล้ว

ซึ่งปรากฏสูตรนั้น คำว่า ภควา นี้เป็นเครื่องกล่าวโดยเคารพ ฯลฯ คำว่า
ภควา นี้ เป็น
ลัทธิกัมมัญญิตี เพราะเหตุนี้จึงชื่อว่า พระผู้มีพระภาคได้ตรัสเช่นนั้นแล้ว.

[๕๓๔] คำว่า ประทับอยู่ ... แค้วนมคธ ความว่า ใกล้ชนบท มีชื่อว่า
มคธ. คำว่า
วิหรนโต ความว่า ประทับอยู่ คือ ผลัดเปลี่ยนอิริยาบถ เป็นไป รักษา บำรุง
เยี่ยงยา.

พระพุทธอุสสัน ทานกล่าวว่ ปาสาณเจดีย์ ในอุเทศว่า ปาสาณก เจดีย์ ดังนี้
เพราะฉะนั้น

จึงชื่อว่า ประทับอยู่ที่ปาสาณเจดีย์แค้วนมคธ.

[๕๓๕] คำว่า พราหมณ์ ๑๖ คน ทั้งปวงคิยพราหมณ์ผู้เป็นบริจาริกา ความ
ว่า พราหมณ์

คนนั้น ทั้งปวงคิยพราหมณ์ผู้เป็นคนรับใช้ใกล้หัตถ์ประเสริฐ ที่ปรารภนาของพาวรี
พราหมณ์ แม่

ด้วยเหตุอย่างนี้ดังนี้จึงชื่อว่า พราหมณ์ ๑๖ คน ทั้งปวงคิยพราหมณ์เป็นบริจาริกา.

อีกอย่างหนึ่ง พราหมณ์ ๑๖ คนนั้น พึงเป็นบริจาริกาผู้ประเสริฐ ที่

ปรารภนาแห่งพระ

ผู้มีพระภาคผู้ตรัสแล้ว แม่ด้วยเหตุอย่างนี้ดังนี้จึงชื่อว่า พราหมณ์ ๑๖ คน ทั้ง
ปวงคิยพราหมณ์

ผู้เป็นบริจาริกา.

[๕๓๖] คำว่า ทูลข้อข้องถามแล้วฯ ทรงพยากรณ์แล้วซึ่งปัญหา ความว่า

ทูลเชื้อเชิญ

อาราธนาแล้ว. คำว่า ถวายแล้วๆ ความว่า ถวายแล้วๆ คือ ทูลอาราธนาแล้ว เชื้อ
เชิญให้

ทรงประสูติแล้ว. คำว่า ทรงพยากรณ์แล้วซึ่งปัญหา ความว่า ทรงพยากรณ์
แล้ว คือ ตรัสบอก ...

ทรงประกาศแล้วซึ่งปัญหา เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า ทูลเชื้อเชิญถวายแล้วๆ ทรง
พยากรณ์แล้ว
ซึ่งปัญหา.

[๕๓๗] ถ้าแม้บุคคลรู้ทั่วถึงอรรถ รู้ทั่วถึงธรรม แห่งปัญหาหนึ่งๆ พึงปฏิบัติ
ธรรม
สมควรแก่ธรรมไปชั่ว พึงถึงฝั่งแห่งชราและมรณะ. เพราะว่าธรรมเหล่านี้เป็นเหตุตั้ง
แห่งการให้ถึงฝั่ง.

เพราะเหตุนั้น คำว่า ปารายะนั้นแล เป็นชื่อของธรรมปริยายนี้

[๕๓๘] คำว่า ถ้าแม้ ... แห่งปัญหาหนึ่งๆ ความว่า ถ้าแม้แห่งอริยัตติปัญหาก
หนึ่งๆ

ถ้าแม้แห่งตีสสมตเตยปัญหากหนึ่งๆ ถ้าแม้แห่งปุณณักปัญหากหนึ่งๆ ถ้าแม้แห่ง
เมตตคูปปัญหาก

หนึ่งๆ ถ้าแม้แห่งโธตคูปปัญหากหนึ่งๆ ถ้าแม้แห่งอุสสิภปัญหากหนึ่งๆ ถ้าแม้แห่งนันท
ปัญหาก

หนึ่งๆ ถ้าแม้แห่งเหมภปัญหากหนึ่งๆ ถ้าแม้แห่งโตทยะปัญหากหนึ่งๆ ถ้าแม้แห่ง
กัมปปัญหาก

หนึ่งๆ ถ้าแม้แห่งชตุกถนิปัญหากหนึ่งๆ ถ้าแม้แห่งภัททวูธปัญหากหนึ่งๆ ถ้าแม้แห่ง
งอุทย

ปัญหากหนึ่งๆ ถ้าแม้แห่งโปสาลปัญหากหนึ่งๆ ถ้าแม้แห่งโมฆราชปัญหากหนึ่งๆ ถ้า
แม้แห่ง

ปิงคิยปัญหากหนึ่งๆ เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า ถ้าแม้แห่งปัญหากหนึ่งๆ.

[๕๓๙] คำว่า รู้ทั่วถึงอรรถ รู้ทั่วถึงธรรม ความว่า รู้ทั่วถึง คือ ทราบ
เทียบเคียง

พิจารณา เจริญแล้ว ทำให้เลื่อมแจ้งแล้วซึ่งอรรถว่า ปัญหานี้มันแหละเป็นธรรม
ข้อวิสัย

เป็นอรรถ เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า รู้ทั่วถึงอรรถ คำว่า รู้ทั่วถึงธรรม ความว่า รู้ทั่ว
ถึง คือ

ทราบ ... ทำให้เลื่อมแจ้งซึ่งธรรม เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า รู้ทั่วถึงธรรม

[๕๔๐] คำว่า พึงปฏิบัติซึ่งธรรมสมควรแก่ธรรม ความว่า พึงปฏิบัติซึ่งข้อ
ปฏิบัติชอบ

ข้อปฏิบัติสมควร ข้อปฏิบัติไม่เป็นข้าศึก ข้อปฏิบัติเป็นไปตามประโยชน์ ข้อปฏิบัติ
สมควรแก่

ธรรม เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า พึงปฏิบัติซึ่งธรรมสมควรแก่ธรรม

[๕๔๑] ฌตนิพพาน คือ ความสงบสัngerทั้งปวง ความสละคืนอุปธิทั้งปวง
ความ

สันตนิภา ความคลายกำหนัด ความดับ ความออกจากตัณหาเป็นเครื่องระงับ
ทุกหนล่าวว่า

ฝั่งแห่งชราและมรณะ ในอุเทกว่า คชเชยฺเยว ชรามรณสฺส ปารํ ดังนี้

คํว่า พึงถึงฝั่งแห่งชราและมรณะ ความว่า พึงถึง คือ พึงบรรลุถึง พึงถูก
ต้อง

พึงทำให้แจ้งซึ่งฝั่ง เพราะฉะนั้นจึงชื่อว่า พึงถึงฝั่งแห่งชราและมรณะ.

[๕๔๒] คํว่า ธรรมเหล่านี้เป็นี่ตั้งแห่งการให้ถึงฝั่ง ความว่า ธรรมเหล่านี้
เป็นฐานะ

แห่งอื่นให้ถึงฝั่ง คือ ให้ถึง ให้ถึงพร้อม ให้ตามถึงพร้อมซึ่งฝั่ง คือ เป็นไปเพื่อให้
ข้ามพ้น

ชราและมรณะ เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า ธรรมทั้งหลายนี้เป็นี่ตั้งแห่งการให้ถึงฝั่ง.

[๕๔๓] คำว่า เพราะเหตุนี้ ... แห่งธรรมปริยายนี้ ความว่า เพราะเหตุ
นี้คือ เพราะ
การอนัน เพราะเหตุนี้ เพราะปัจจัยนี้ เพราะนิทานัน เพราะฉะนั้น จึงชื่อ
ว่า เพราะ
เหตุนี้

คำว่า แห่งธรรมปริยายนี้ คือ แห่งปารายณสูตรนี้ เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า
เพราะ
เหตุนี้ ... แห่งธรรมปริยายนี้

[๕๔๔] องค์นิพพาน คือ ความสงบสัขารทั้งปวง ความละคืนอุเบกขาทั้งปวง
ความ
สันตติภา ความคลายกำหนัด ความดับ ความออกจากตัณหาเป็นเครื่องระงับ
ทุกขกล่าวว่
ฝั่ง ในอุเทศว่า ปารยณสูตร อธิกรณ์ ดังนี้ มรรคคือสัมมาทิฐิ ฯลฯ สัมมา
สมาธิ ทาน

กล่าวว่า อายะ, (มรรคเป็นเหตุให้จึง).

คำว่า เป็นชื่อ คือ เป็นนาม เป็นการนับ เป็นเครื่องรู้เสมอ เป็นบัญญัติ ฯลฯ
เป็น

คำร้องเรียก เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า บทว่า ปารายะ นั้นแหละ เป็นชื่อ

[๕๔๕] อธิตพราหมณ์ ติสสเมตเตยพราหมณ์ ปุณณพราหมณ์
เมตตพราหมณ์ โธตพราหมณ์ อุปลิวพราหมณ์
นัมมพราหมณ์ เหมพราหมณ์ โตทยพราหมณ์
กัปปพราหมณ์ ชตุกัณนิพราหมณ์ผู้เป็นบัณฑิต ภัทราวุธ
พราหมณ์ อุทยพราหมณ์ โปสาลพราหมณ์ ไฉราขพราหมณ์
ผู้มีปัญญา ปิงคิยพราหมณ์ผู้แสวงหาธรรมใหญ่ พราหมณ์
เหล่านี้เข้ามาเฝ้าแล้ว ซึ่งพระพุทธเจ้าผู้มีพระคุณถึงพร้อม
ผู้แสวงหา เมื่อจะทูลถามปัญหากันละเอียด มาเฝ้าแล้ว
ซึ่งพระพุทธเจ้าผู้ประเสริฐ

[๕๔๖] คำว่า เอเต ในอุเทศว่า เอเต พุทธิ อุปาคณฺฐุ ดังนี้ คือ พราหมณ์
ทั้งหลาย

คำว่า พุทธิ จะกล่าวต่อไปน พระผู้มีพระภาคเป็นพระสัมมา ไฉนอาจารย์ ตรัสรู้

พร้อมเฉพาะ
แล้วซึ่งสัจจะทั้งหลายเอง ในธรรมทั้งหลายที่พระองค์ไม่เคยได้ยินมาในกาลก่อน
เป็นผู้ถึงแล้ว

ซึ่งความเป็นพระสัมพันธในธรรมเหล่านั้น และถึงแล้วซึ่งความเป็นผู้ชำนาญใน
พลธรรมทั้งหลาย

พระผู้มีพระภาคชื่อว่า พุทโธ ในคำว่า พุทโธ ดังนี้ เพราะอรรถว่าอะไร?
เพราะว่า

ตรัสรู้สัจจะทั้งหลาย เพราะอรรถว่าพระองค์ปลุกหมู่สัตว์ให้ตื่น เพราะทรงรู้ธรรม
ทั้งปวง เพราะ

ทรงเห็นธรรมทั้งปวง เพราะทรงรู้ธรรมที่ควรรู้อย่างนี้ เพราะทรงเบิกบานแล้ว เพราะ
ส่วนแห่งพระองค์

มีอาสวะสิ้นแล้ว เพราะส่วนแห่งพระองค์ไม่มีอุปกิเลส เพราะอรรกว่า ทรง
ปราศจากโรคโดย

ส่วนเดียว เพราะอรรกว่า ทรงปราศจากโทษโดยส่วนเดียว เพราะอรรกว่า ทรง
ปราศจากโมหะ

โดยส่วนเดียว เพราะอรรกว่า ไม่ทรงมีกิเลสโดยส่วนเดียว เพราะอรรกว่า ทรง
ถึงแล้วซึ่ง

เอกายมรรค เพราะอรรกว่า ทรงเป็นผู้เดียวตรัสรู้พร้อมเฉพาะแล้วซึ่งสัมมา
สัมโพธิญาณอัน

ประเสริฐ เพราะทรงกำจัดความไม่รู้ เพราะทรงได้พระปัญญาเครื่องตรัสรู้.

พระนามว่า พุทโธ นี้ พระมารดา พระบิดา พี่น้องชาย พี่น้องหญิง มิตร
อำมาตย์

ญาติสาโลหิต สอนพรากหนั้น เทวดา มิได้ทำให้ พระนามนี้ เป็นนิมิตกษัตริย์
นาม (พระนาม

ที่เกิดขึ้นในที่สุดแห่งการหลุดพ้น). พระนามว่า พุทโธ เป็นลักษณะบัญญัติ พร้อม
ด้วยการ

บรรลุถึงพระอนุตตญาณ ณ คมไม้โพธิ์แห่งพระผู้มีพระภาคทั้งหลายผู้ตรัสรู้แล้ว
เพราะฉะนั้น จึง

ชื่อว่าพระพุทเจ้า.

คำว่า พราหมณ์เหล่านี้มาเฝ้าพระพุทเจ้าแล้ว ความว่า พราหมณ์เหล่านี้
มาเฝ้า เข้ามา

เฝ้า เข้ามานั่งใกล้ ทูลถามแล้ว สอบถามแล้ว ซึ่งพระพุทเจ้า เพราะฉะนั้น จึง
ชื่อว่า

พราหมณ์เหล่านี้มาเฝ้าพระพุทเจ้าแล้ว.

[๕๔๗] ความสำเริงแห่งศีลและอจาระ ท่านกล่าวว่าจรณะ ในอุเทศว่า
สมณบรรณ

อัสสั ดังนี้ ศีลสังวรกัฏฐิ อภิสังวรกัฏฐิ โภจเนตตัญญูกัฏฐิ ชาคริยานุโยกัฏฐิ
สังวรกรรม ๗

กัฏฐิ ฌาน ๔ กัฏฐิ เป็นจรณะ.

คำว่า ผู้มีภาระถึงพร้อมแล้ว ความว่า มีภาระสมบูรณ์มีภาระประเสริฐ มี
ภาระ
เป็นประธาน มีภาระอุดม มีภาระอย่างยิ่ง เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า ผู้มีภาระถึง
พร้อมแล้ว.

คำว่า อัสติ ความว่า ผู้แสวงหา. พระผู้มีพระภาคทรงแสวงหา เสาะหา
ค้นหา ซึ่ง
ศีลชั้นนี้ใหญ่ เพราะฉะนั้น พระองค์จึงชื่อว่า ผู้แสวงหา. ฯลฯ อนึ่ง พระผู้มีพระ
ภาคอันสัตถ์
ทั้งหลายที่มีอานุภาพมากแสวงหา เสาะหา ค้นหา พระพุทธเจ้าประทับอยู่ ณ
ที่ไหน พระ
ผู้มีพระภาคประทับอยู่ ณ ที่ไหน พระผู้มีพระภาคเป็นเทวดาประทับอยู่ ณ ที่ไหน
พระนราธ
าประทับอยู่ ณ ที่ไหน เพราะฉะนั้น พระองค์จึงชื่อว่า ผู้แสวงหา เพราะฉะนั้น จึง
ชื่อว่า ผู้มี
ภาระถึงพร้อมแล้ว ผู้แสวงหา.

พระสุตตันตปิฎก เล่ม ๒๒ ขุททกนิกาย จุฬินิเทศ - หน้า 213

[๕๔๘] คำว่า บุคคลในอุเทศว่า บุคคลในอุเทศ ปุณฺณ ปุณฺณหํ ดังนี้ ความว่า เมื่ออุทธาน อุทธาราธนา ทูลขอเชิญ ทูลให้ทรงประสาท

คำว่า ซึ่งปัญหาทั้งหลายอันละเอียด ความว่า ซึ่งปัญหาทั้งหลายที่ลึกเห็นได้ยาก ตรัสรู้

ได้ยาก สุนฺด ปะณีต ไม่พึงหยั่งลงได้ด้วยความตรึก อันละเอียด ที่บัณฑิตพึงรู้ได้ เพราะฉะนั้น

จึงชื่อว่า เมื่ออุทธานซึ่งปัญหาทั้งหลายอันละเอียด

[๕๔๙] คำว่า พระพุทธเจ้า ในอุเทศว่า พุทธเสฏฺฐ์ อุกาคุมฺหํ ดังนี้ จะกล่าวดังต่อไปนี้

พระผู้มีพระภาค ฯลฯ พระนามว่า พุโธ นี้ เป็นลักษณะบัญญัติ

คำว่า ผู้ประเสริฐ ความว่า ผู้เลิศ ประเสริฐ วิเศษ เป็นประธาน อุดม อย่างยิ่ง

เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า พระพุทธเจ้าผู้ประเสริฐ

คำว่า มาเฝ้าแล้ว ความว่า มาเฝ้า เข้ามาเฝ้า เข้ามาบังใกล้ อุทธานแล้ว สอนถาม

แล้ว เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า มาเฝ้าพระพุทธเจ้าผู้ประเสริฐ เพราะเหตุนี้ ทักขิณ กถาภาส

ประพันธ์ว่า

พราหมณ์เหล่านั้นเข้ามาเฝ้าแล้วซึ่งพระพุทธเจ้าผู้มีพระคุณ ถึงพร้อมแล้ว ผู้แสวงหา เมื่ออุทธานซึ่งปัญหาทั้งหลายอันละเอียด เข้ามาเฝ้าแล้วซึ่งพระพุทธเจ้าผู้ประเสริฐ

[๕๕๐] พระพุทธเจ้าอันพราหมณ์เหล่านั้นอุทธานปัญหาแล้ว ทรงพยากรณ์แล้วตามควร พระพุทธเจ้าผู้เป็นพระ牟尼 ทรงให้พราหมณ์ทั้งหลายยินดีด้วยการทรงพยากรณ์ปัญหาทั้งหลาย

[๕๕๑] คำว่า เตสํ ในอุเทศว่า เตสํ พุโธ พุทฺธกาสี ดังนี้ ความว่า อันพราหมณ์

ผู้มีความต้องการถึงฝั่ง ๑๖ คน

คำว่า พุโธ จะกล่าวดังต่อไปนี้ พระผู้มีพระภาค ฯลฯ พระนามว่า พุโธ

นี้เป็นลักษณะบัญญัติ

คำว่า ทรงพยากรณ์แล้ว ความว่า พระพุทธเจ้าอันพรหมณ์เหล่านั้น บูล
ตามไปทุกแล้ว
ทรงพยากรณ์แล้ว คือ ตรัสบอกแล้ว ... ทรงประกาศแล้ว เพราะฉะนั้นจึงชื่อว่า
พระพุทธเจ้า
อันพรหมณ์เหล่านั้น ... ทรงพยากรณ์แล้ว.

[๕๕๒] คำว่า ทูลถามปัญหาแล้ว ในอุเทศว่า ปุณฺหิ ปุณฺโห ญาณํ ตังนึ
ความว่า

ทูลถามปัญหาแล้ว ทูลอาราธนาขอเชื้อเชิญให้ทรงประสาทแล้ว.

คำว่า ตามควร ความว่า ตรัสตอบตามที่ควรตรัสตอบ ทรงแสดงตามที่ควร
ทรงแสดง

ทรงบัญญัติตามที่ควรทรงบัญญัติ ทรงแต่งตั้งตามที่ควรทรงแต่งตั้ง ทรงเปิดเผย
ตามที่ทรงควร

เปิดเผย ทรงจำแนกตามที่ควรทรงจำแนก ทรงทำให้ง่ายตามที่ควรทรงทำให้ง่าย
ทรงประกาศ

ตามที่ควรทรงประกาศ เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า ทูลถามปัญหาแล้ว ... ตามควร.

[๕๕๓] คำว่า ด้วยการทรงพยากรณ์ซึ่งปัญหาทั้งหลายความว่า ด้วยการ
ทรงพยากรณ์

คือ ด้วยตรัสบอก ... ด้วยทรงประกาศซึ่งปัญหาทั้งหลาย เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า
ด้วยการทรง

พยากรณ์ซึ่งปัญหาทั้งหลาย.

[๕๕๔] คำว่า ทรงให้นิบัติ ในอุเทศว่า โตลสิสิ พราหมณมุนิ ตังนึ ความ
ว่า

ทรงให้นิบัติ ให้นิบัติยิ่ง ให้เลื่อมใส ให้พอใจ ทรงทำให้เป็นผู้เลื่อมใส.

คำว่า ยังพราหมณ์ทั้งหลาย ความว่า ยังพราหมณ์ผู้มีความต้องการถึงฝั่ง
๑๖ คน

ญาณคือ ปัญญา ความรู้ชัด ท่านกล่าวว่า โมะะ ในคำว่า มุนิ ฯลฯ
พระพุทธเจ้า

นั้น ล่วงแล้วซึ่งกิเลสเป็นเครื่องข้องและตรึงทักเป็นดั่งข่วงจึงเป็นพระมุนิ เพราะ
ฉะนั้น จึงชื่อว่า

พระพุทธเจ้าผู้เป็นพระมุนิ ทรงยังพราหมณ์ทั้งหลายให้นิบัติแล้ว. เพราะเหตุนี้
ท่านจึงกล่าว

คาถาประพันธ์ว่า

พระพุทธเจ้าอันพราหมณ์เหล่านั้นทูลถามปัญหาแล้ว ทรง

พยากรณ์แล้วตามสมควร. พระพุทธเจ้าผู้เป็นพระมุนิ

ทรงให้พราหมณ์ทั้งหลายนิบัติแล้ว ด้วยการพยากรณ์ปัญหา

ทั้งหลาย

[๕๕๕] พราหมณ์เหล่านั้น อันพระพรตเจ้าผู้มีพระจักขุ เป็นเผ่าพันธุ์
แห่งพระอาทิตย์ ทรงให้ยินดีแล้ว ได้ประพาศพรหมครุฑ

ในสำนักแห่งพระพรตเจ้าผู้มีพระปัญญาประเสริฐ

[๕๕๖] คำว่า เต ในอุเทศว่า เต ไตลิตา จกฺขมตา ดังนี้ คือ พราหมณ์ผู้มี

ความ

ต้องการถึงฝั่ง ๑๖ คน

พระสูตรตันติปาฎ เล่ม ๒๒ ขุททกนิกาย จุฬินิเทศ - หน้า ๒15

คำว่า ทรงไยนิติแล้ว ความว่า ทรงไยนิติ ไยนิติยัง ไยนิติยัง ให้พอใจ
ทรงทำให้เป็นผู้ปลื้มใจ เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า พรหมณ์เหล่านั้น ... ทรงไยนิติ
แล้ว.

คำว่า ผู้มีจักขุ ความว่า พระผู้มีพระภาคมีพระจักขุด้วยจักขุ ๕ ประการ
คือ มีพระจักขุ
เนตด้วยมังสจักขุ ๑ เนตด้วยทิพยจักขุ ๑ เนตด้วยปัญญจักขุ ๑ เนตด้วยพุทธจักขุ
๑ เนตด้วย
สมันตจักขุ ๑.

พระผู้มีพระภาคมีพระจักขุเนตด้วยมังสจักขุอย่างไร? ฯลฯ พระผู้มีพระภาค
มีพระจักขุ
เนตด้วยสมันตจักขุอย่างนั้น เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า พรหมณ์เหล่านั้นอัน
พระพุทธเจ้าผู้มีพระจักขุ
ทรงไยนิติแล้ว.

[๕๕๗] คำว่า พุทธเน ในอุเทศว่า พุทธเนทิจฺจุพฺบุตฺตา ดังนี้ จะกล่าวดัง
ต่อไปนี้

พระผู้มีพระภาค ฯลฯ พระนามว่า พุโธ นี้ เป็นลัทธิภิกษุปฏิบัติ

พระสุริยะท่านกล่าวว่า พระอาทิตย์ ในคำว่า อทิจฺจุพฺบุตฺตา ดังนี้
พระอาทิตย์นั้น

เป็นโคดมโดยโคตร. แม้พระผู้มีพระภาคก็เป็นพระโคดมโดยโคตร. พระผู้มีพระ
ภาคเป็นพระภิกษุ

โดยโคตร เป็นเผ่าพันธุ์โดยโคตร แห่งพระสุริยะ. เพราะเหตุนี้ พระพุทธเจ้า จึง
ชื่อว่า

เป็นเผ่าพันธุ์ แห่งพระอาทิตย์ เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า อันพระพุทฺธเจ้า ... เป็น
เผ่าพันธุ์ แห่ง

พระอาทิตย์

[๕๕๘] ความงด ความวัน ความวันเฉพาะ เจตนาเครื่องงดวัน ความไม่
ยนิติ

ความงดการ้ง ความไม่้ง ความไม่ต้อง้ง ความไม่ล่วงแดน ความช้งด้วยเหตุ
(ด้วยอิริยมรรค)

ในความถึงพร้อมด้วยอสังกรรม ท่านกล่าวว่า พรหมจรรย์ ในอุเทศว่า พรหมจิริย

มคิริส ดังนี้

อีกอย่างหนึ่ง อริยมรรคมีองค์ ๘ คือ สัมมาทิฐิ สัมมาสังกัปปะ สัมมา
วาจา

สัมมากัมมันตะ สัมมาอาชีวะ สัมมาวาจา สัมมาสีติ สัมมาสมาธิ ท่านกล่าวว่า
พรหมจริย

ด้วยสามารถแห่งการกล่าวตรๆ.

คำว่า ได้ประพจน์แล้วซึ่งพรหมจริย ความว่า ได้ประพจน์ คือ สมาทาน
ประพจน์

พรหมจริย เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า ได้ประพจน์แล้วซึ่งพรหมจริย.

[๕๕๙] คำว่า แห่งพระพุทธเจ้าผู้มีพระปัญญาประเสริฐ ความว่า แห่ง
พระพุทธเจ้า

ผู้มีพระปัญญาประเสริฐ มีพระปัญญาเลิศ มีพระปัญญาเป็นใหญ่ มีพระปัญญา
เป็นประธาน

มีพระปัญญาอุดม มีพระปัญญาบริบูรณ์.

คำว่า สนฺตเก ความว่า ในสำนัก ในที่ใกล้ ในที่เคียง ในที่ไม่ไกล ในที่ใกล้
ชิด

เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า ในสำนักแห่งพระพุทธเจ้าผู้มีพระปัญญาประเสริฐ. เพราะ
เหตุนี้ ทักขิ
กล่าวคาถาประพันธ์ว่า

พรหมณ์เหล่านั้น อันพระพุทธเจ้าผู้มีพระจักขุเป็นแก้วมณี
แห่งพระอาทิตย์ ทรงให้ยินดีแล้ว ได้ประพจน์พรหมครุฑ
ในสำนักแห่งพระพุทธเจ้าผู้มีพระปัญญาประเสริฐ.

[๕๖๐] ผู้ได้ฟังปฏิบัติธรรมแห่งปัญหากี่หนึ่ง ตามที่พระพุทธเจ้า
ทรงแสดงแล้ว ผู้นั้นจึงจากกัมมิใช้ฝังไปเบื้องฝัง.

[๕๖๑] คำว่า แห่งปัญหากี่หนึ่ง ความว่า แห่งยัตติปัญหากี่หนึ่ง แห่งติสส
เมตเตยฺย

ปัญหากี่หนึ่ง ฯลฯ แห่งปิงคียปัญหากี่หนึ่ง เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า แห่งปัญหา
หนึ่งๆ.

[๕๖๒] คำว่า พุทธเณ ในอุเทศว่า ยถา พุทธเณ เจริญ ดังนี้ จะกล่าวต่อไป
นี้

พระผู้มีพระภาค ฯลฯ พระนามว่า พุทธโธ นี้ เป็นลัทธิภาวนาปฏิบัติ

คำว่า ตามที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงแล้ว ความว่า ตามที่พระพุทธเจ้าตรัส
บอกแล้ว ...

ประกาศแล้ว เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า ตามที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงแล้ว.

[๕๖๓] คำว่า ผู้ได้ฟังปฏิบัติธรรม ความว่า ผู้ได้ฟังปฏิบัติข้อปฏิบัติชอบ
ข้อปฏิบัติ

สมควร ข้อปฏิบัติไม่เป็นข้าศึก ข้อปฏิบัติเป็นไปตามประโยชน์ ข้อปฏิบัติธรรม
สมควรแก่ธรรม.

เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า ผู้ได้ฟังปฏิบัติธรรม

[๕๖๔] ขณฺธิมพฺพาน ความสงบล้างขันธ์ทั้งปวง ความละคืนอุเบกขาทั้งปวง
ความสิ้นตัณหา

ความคลายกำหนัด ความดับ ความออกจากตัณหา เป็นเครื่องระงับ ทักขิกล่าว
ว่า ฝัง

ในอุเทศว่า คฺคฺเช ปาริ อปาริตะ ดังนี้

กิเลสดี อริสขารก็ดี ท่านกล่าวว่า ทิมิใช้ผง.

คำว่า พึงจากทิมิใช้ผงไปถึงผง ความว่า พึงจากทิมิใช้ผงไปถึงผง คือ พึง
บรรลุถึง

พึงถูกต้อง พึงทำให้แจ้งซึ่งผง เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า พึงจากทิมิใช้ผงไปถึงผง
ฯลฯ เพราะ

เหตุนี้ ท่านจึงกล่าวคาถาประพันธ์นี้ว่า

พระสุตตันตปิฎก เล่ม ๒๒ ขุททกนิกาย จุฬินิเทศ - หน้าที่ 217

ผู้ได้พึงปฏิบัติธรรมแห่งปัญาหนึ่งๆ ตามที่พระพุทธเจ้า
ทรงแสดงแล้ว ผู้นั้นจึงจากที่มิใช่ฝั่งไปฝั่งฝั่ง.

[๕๖๕] บุคคลเมื่อเจริญมรรคอันอุดม พึงจากที่มิใช่ฝั่งไปฝั่งฝั่ง.
มรรคนั้น (ย่อมเป็นไป) เพื่อให้ถึงฝั่ง. เพราะเหตุนั้น
มรรคที่กล่าวกันว่า เป้าเพื่อให้ถึงฝั่ง.

[๕๖๖] กิเลสที่ดี ขันธที่ดี อริสัจขารที่ดี ท่านกล่าวว่า ที่มิใช่ฝั่ง ในอุเทศว่า
อุปาทา ปาริ คชเฉยยะ ดังนั้น อมตนิพพาน ความสงบสัจขารทั้งปวง ความละคืน
อุเบกขาทั้งปวง
ความสันตติภา ความคลายกำหนัด ความดับ ความออกภาคตัณหาเป็นเครื่อง
ร้อยรัด ท่าน
กล่าวว่า ฝั่ง.

คำว่า พึงจากที่มิใช่ฝั่งไปฝั่งฝั่ง ความว่า พึงจากที่มิใช่ฝั่งไปฝั่งฝั่ง คือ พึง
บรรลุถึง พึง
ถูกต้อง พึงทำให้แจ้งซึ่งฝั่ง เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า พึงจากที่มิใช่ฝั่งไปฝั่งฝั่ง.

[๕๖๗] มรรคมีองค์ ๘ คือ สัมมาทิฐิ สละ สัมมาสมาธิ ท่านกล่าวว่า
มรรค ในคำว่า
ซึ่งมรรค ในอุเทศว่า ภาวนาโต มคฺคุดตมํ ดังนั้น

คำว่า อันอุดม คือ อันเลิศ ประเสริฐ วิเศษ เป็นประธาน สูงสุดอย่างยิ่ง
เพราะ
ฉะนั้น จึงชื่อว่า มรรคอันอุดม

คำว่า เมื่อเจริญ ความว่า เมื่อเจริญ สองเสพ ทำให้มาก เพราะฉะนั้น จึงชื่อ
ว่า
เมื่อเจริญมรรคอันอุดม

[๕๖๘] คำว่า มรรคนั้น (ย่อมเป็นไป) เพื่อให้ถึงฝั่ง ความว่า มรรค ปณฺะ
ปะ
ปัชฺเช อัญญสส ภวฺมาณส นภา อุตฺตรเสตุ ปุทฺธสส สังกะ (แปลว่าทาง ทุก
คัมภีร์).

คำว่า เพื่อให้ถึงฝั่ง ความว่า เพื่อให้ถึงฝั่ง ให้ถึงพร้อมซึ่งฝั่ง ให้ตามถึงพร้อม
ซึ่งฝั่ง
คือ เพื่อข้ามพ้นขารและมรรณะ เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า มรรคนั้น (ย่อมเป็นไป)

เพื่อให้ถึงฝั่ง.

[๕๖๙] คำว่า เพราะเหตุนั้น มรรคท่านจึงกล่าวว่า เป็นที่ให้ถึงฝั่ง ความว่า
เพราะ
เหตุนี้ คือ เพราะการณนั้น เพราะเหตุนี้ เพราะปัจจัยนั้น เพราะนิพพานนั้น
อนัตตนิพพาน
ความสงบสุขทั้งปวง ... ความออกจากตัณหา เป็นเครื่องร้อยรัด ท่านกล่าว
ว่า ฝั่ง.

มรรค ท่านกล่าวว่ายานะ เป็นดีให้ฟัง.

คำว่า อิติ เป็นมคฺชณฺธิ. ฯลฯ คำว่า อิติ นี้ เป็นไปตามลำดับบท เพราะฉะนั้นจึง

ชื่อว่า เพราะเหตุนี้ มรรค ท่านจึงกล่าวว่า เป็นดีให้ฟัง. เพราะเหตุนี้ ท่านจึงกล่าวคาถา

ประพันธ์นี้ว่า

บุคคลเมื่อเจริญมรรคอันอุดม พึงจากที่มีใช้ฟังไปถึงฟัง.
มรรคนั้น (ย่อมเป็นไป) เพื่อให้รู้ฟัง. เพราะเหตุนี้
มรรคท่านจึงกล่าวว่า เป็นดีให้ฟัง.

[๕๓๖] (ท่านพระปิณฑะทูลถามว่า)

ข้าพระองค์จักขัตามเพลงขับ พระผู้มีพระภาคผู้ปราศจาก
มลทิน มีพระปัญญากว้างขวางดั่งแผ่นดิน มิได้มีภาม มิได้
มีปา เป็นนาค (ได้ทรงเห็นแล้วอย่างใด ตรัสบอกแล้ว
อย่างนั้น). บุคคลพึงพูดเท็จเพราะเหตุอะไร?

[๕๓๗] คำว่า จักขัตามเพลงขับ ความว่า จักขัตามเพลงขับ คือ จักขัตาม
ธรรมที่

พระองค์ตรัสแล้ว จักขัตามธรรมที่ตรัสบอกแล้ว จักขัตามธรรมที่ตรัสประกาศ
แล้ว เพราะ

ฉะนั้นจึงชื่อว่า จักขัตามเพลงขับ

คำว่า อิติ ในบทว่า อิจฺจายสฺมา ปิงคิโย ดังนี้ เป็นมคฺชณฺธิ. ฯลฯ บทว่า อิติ
นี้
เป็นไปตามลำดับบท.

คำว่า ายสฺมา เป็นเครื่องกล่าวด้วยความรัก เป็นเครื่องกล่าวโดยเคารพ

คำว่า ายสฺมา

นี้เป็นเครื่องกล่าวเป็นไปกับด้วยความเคารพและความยำเกรง.

คำ ปิงคิโย เป็นชื่อ เป็นเครื่องนับ เป็นสมญา เป็นบัญญัติ เป็นโวหาร เป็น
นาม

เป็นการตั้งชื่อ เป็นการทรงชื่อ เป็นภาษาเรียก เป็นเครื่องให้ปรากฏ เป็นคำร้อง
เรียก ของ

พระเถระนั้น เพราะฉะนั้นจึงชื่อว่า ท่านพระปิณฑะทูลถามว่า.

[๕๗๒] คำว่า พระผู้มีพระภาคได้ทรงเห็นแล้วอย่างใด ตรัสแล้วอย่างนั้น
ความว่า
พระผู้มีพระภาคได้ทรงเห็นแล้วอย่างใด ได้ตรัสแล้ว คือ ตรัสบอก ... ทรง
ประกาศแล้วอย่างนั้น
ว่า สังขารทั้งปวงไม่เที่ยง ฯลฯ สิ่งใดสิ่งหนึ่งมีความเกิดเป็นธรรมดา สิ่งนั้นทั้ง
มวลล้วนมี

ความดับไปเป็นธรรมดา เพราะฉะนั้น ท่านจึงกล่าวว่า พระผู้มีพระภาคได้ทรง
เห็นแล้วอย่างใด
ตรัสตอบแล้วอย่างนั้น

[๕๓๖] คำว่า ปราศจากมลทิน ในอุเทศว่า วมิล ภูริเมโส ดังนี้ ความว่า
ความรัก

ความชัง ความหลง ความโกรธ ความผูกโกรธ ฯลฯ อภิสลวีสังขารทั้งปวง เป็น
มลทิน

มลทินเหล่านั้นพระผู้มีพระภาคผู้ตรัสรู้แล้ว ทรงละได้แล้ว ตัดรากขาดแล้ว ทำไม่
ให้มีติด ดั่ง

ตาลยอดด้วน ให้ถึงความไม่มี ไม่ให้เกิดขึ้นต่อไปเป็นธรรมดา เพราะเหตุนี้ พระ
ผู้มีพระภาคผู้

ตรัสรู้แล้วจึงไม่มีมลทิน หมดมลทิน ไร้มลทิน ไปปราศจากมลทิน ละมลทินแล้ว
สิ้นแล้ว

จากมลทิน ล่วงมลทินทั้งปวงแล้ว. แผ่นดินท่านกล่าวว่า ภูริ. พระผู้มีพระภาค
ทรงประกอบด้วย

พระปัญญาอันกว้างขวาง แผ่ไปเสมอด้วยแผ่นดินนี้ ปัญญา ความรู้ทั่ว กิริยาที่รู้
ทั่ว ฯลฯ

ความไม่หลง ความเลือกเฟ้นธรรม สัมมาทิฐิ ท่านกล่าวว่า เมธา. พระผู้มีพระ
ภาคทรงเข้าไป

เข้าไปพร้อม เข้ามา เข้ามาพร้อม เข้าถึง เข้าถึงพร้อม ประกอบด้วยปัญญาเป็น
เมธานี้ เพราะ

เหตุนี้ พระผู้มีพระภาคผู้ตรัสรู้แล้ว จึงชื่อว่า ทรงมีพระปัญญากว้างขวางดั่ง
แผ่นดิน เพราะ

ฉะนั้น จึงชื่อว่า ผู้ปราศจากมลทิน มีพระปัญญากว้างขวางดั่งแผ่นดิน

[๕๓๗] โดยอุทานว่า กาม ในอุเทศว่า นิภกโม นิพฺพน โนโค ดังนี้ กาม
มี ๒ อย่าง

คือ วัตถุกาม ๑ กิเลส กาม ๑ ฯลฯ เหล่านี้ท่านกล่าวว่า วัตถุกาม เหล่านี้ท่าน
กล่าวว่า กิเลส

กาม พระผู้มีพระภาคผู้ตรัสรู้แล้ว ทรงกำหนดรู้วัตถุกาม ทรงละกิเลสแล้ว
เพราะทรง

กำหนดรู้วัตถุกาม เพราะทรงละกิเลสแล้ว พระผู้มีพระภาคจึงไม่ทรงใคร่กาม
ไม่ทรงปรารถนา

กาม ไม่ทรงรักกาม ไม่ทรงชอบใจกาม ชนเหล่าใดยอมใคร่กาม ปรารถนากาม
รักกาม ชอบใจ

กาม ชนเหล่านั้น ชื่อว่า เป็นผู้ใคร่กาม มีความกำหนัดด้วยราคะ มีสัญญาด้วย
สัญญา. พระผู้มี

พระภาคไม่ทรงใคร่กาม ไม่ทรงปรารถนากาม ไม่ทรงรักกาม ไม่ทรงชอบใจกาม
เพราะเหตุนั้น

พระผู้มีพระภาคผู้ตรัสรู้แล้วจึงมิได้มีกาม ไร่กาม สละกาม คลายกาม ปล่ยกาม
ละ สละคืน

กามเสียแล้ว ปราศจากราคะ มีระคายหายไปแล้ว สละระคาย คลายระคาย ละระคาย
สละคืนระคาย

เสียแล้ว เป็นผู้หายากิร ดับแล้ว เย็นแล้ว เสงายสุข มีพระองค์อันประเสริฐอยู่
เพราะฉะนั้น

จึงชื่อว่า มิได้มีกาม

คำว่า ไฉนป่ ความว่า ราคะ โทสะ โมหะ ความโกรธ ความผูกโกรธ ฯลฯ
อุสสภิสังขารทั้งปวง เป็นป่. ป่เหล่านั้น พระผู้มีพระภาคผู้ตรัสรู้แล้วทรงละ
ได้แล้ว ตัตราก

ขาดแล้ว ทำไม่ให้เป็นดังตลึงอดต้น ให้ถึงความไม่มีในภายหลัง ไม่ให้เกิดขึ้นต่อไปเป็น

ธรรมดา เพราะเหตุนั้น พระผู้มีพระภาคผู้ตรัสรู้แล้ว จึงชื่อว่า ไม้มีป่า ไร่ป่า ไปปราศแล้ว

จากป่า ละป่าแล้ว พ้นแล้วจากป่า ล่วงป่าทั้งปวงแล้ว เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า ไม้มีป่า.

คำว่า เป็นมาก ความว่า พระผู้มีพระภาคชื่อว่า เป็นมาก เพราะไม่ทรงทำกรรมชั่ว. ชื่อว่า

เป็นมาก เพราะไม่เสด็จไปสู่ความชั่ว. ชื่อว่า เป็นมาก เพราะไม่เสด็จมาสู่ความชั่ว ฯลฯ พระผู้มี

พระภาคชื่อว่า เป็นมาก เพราะไม่เสด็จมาสู่ความชั่วอย่างนั้น เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า ไม้มีมาก

ไม้มีป่า เป็นมาก.

[๕๗๕] คำว่า เพราะเหตุอะไร ในอุเทศว่า กิเลส เหตุ มุสา ภณดังนี้ ความว่า

เพราะเหตุอะไร เพราะการฉ้อโกงไร เพราะปล้นฉวยไร เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า เพราะเหตุอะไร?

คำว่า พึงกล่าวคำเท็จ ความว่า พึงกล่าวฉ้อโกงคำเท็จ คือ กล่าวมุสาวาท กล่าวฉ้อโกง

อันไม่ประเสริฐ. บุคคลบางคนในโลกนี้ อยู่ในป่าประทุษภีติ อยู่ในบริษัทภีติ อยู่ในท่ามกลางญาติ

ภีติ อยู่ในราชสกุลภีติ เขานำไปเป็นพยานความว่า มาเถิดบุรุษผู้เจริญ ทำนัฏฐเหตุใด จงกล่าว

เหตุนั้น บุคคลนั้นเมื่อไม่รู้ก็กล่าวว่ามี เมื่อรู้ก็กล่าวว่ามี เมื่อไม่เห็นก็กล่าวว่ามี เมื่อเห็น

ก็กล่าวว่ามี เห็น ย่อมกล่าวคำเท็จทั้งที่รู้ เพราะเหตุตม้าง เพราะเหตุผู้ตม้าง เพราะเหตุเห็น

เกสของเล้าอยู่บ้าง ด้วยประการดังนี้ นี้ท่านกล่าวว่า กล่าวคำเท็จ.

อีกอย่างหนึ่ง มุสาวาทย่อมมีด้วยการ ๓ อย่าง คือ ก่อให้เกิดทุกข์แก่บุคคลนั้น ژیว่า จัก

พูดเท็จ เมื่อกำลังพูด ก็รู้ว่าพูดเท็จอยู่ เมื่อพูดแล้วก็รู้ว่า พูดเท็จแล้ว มุสอวาท
ยอมมีด้วย

อาการ ๓ อย่างนี้

อีกอย่างหนึ่ง มุสอวาทยอมมีด้วยอาการ ๔ อย่าง คือ ก่อเจตนาพูด บุคคล
นั้นก็รู้ว่า

จักพูดเท็จ ฯลฯ มุสอวาทยอมมีด้วยอาการ ๕ อย่าง มุสอวาทยอมมีด้วยอาการ ๖
อย่าง มุสอวาทยอม

มีด้วยอาการ ๗ อย่าง มุสอวาทยอมมีด้วยอาการ ๘ อย่าง คือ ก่อเจตนาพูด
บุคคลนั้นก็รู้ว่า จัก

พูดเท็จ เมื่อกำลังพูดก็รู้ว่า พูดเท็จอยู่ เมื่อพูดแล้วก็รู้ว่า พูดเท็จแล้ว ตั้งความเห็น
ไว้ ตั้งความ

ควรไว้ ตั้งความพอใจไว้ ตั้งสัญญาไว้ ตั้งความเป็นไว้ มุสอวาทยอมมีด้วยอาการ
๘ อย่างนี้

บุคคลพึงกล่าว พึงพูด พึงแสดง พึงบัญญัติคำเท็จ เพราะเหตุอะไร เพราะฉะนั้น
จึงชื่อว่า พึง

พูดเท็จ เพราะเหตุอะไร? เพราะเหตุนั้น พระปณิธิจะ จึงกล่าวว่า

พระสูตรตันติปิฎก เล่ม ๒๒ ขุททกนิกาย จุฬินิเทศ - หน้าที่ 221

ข้าพระองค์ก็ขับตามเพลงขับ, พระผู้มีพระภาคผู้ปราศจากมลทิน
มีพระปัญญากว้างขวางดั่งแผ่นดิน มีได้มีงาม มีได้มีป่า เป็นนาค
(ได้ทรงเห็นแล้วอย่างใด ตรัสบอกแล้วอย่างนั้น). บุคคลพึง
พูดเท็จ เพราะเหตุอะไร?

[๕๓๖] มิฉะนั้น ข้าพระองค์ก็จะน้อยคำอันประกอบด้วยคุณแก่พระองค์
ผู้ทรงละมลทินและความหลงแล้ว ผู้ทรงละความถือตัวและความ
ลบหลู่

[๕๓๗] คำว่า มลทิน ในอุเทศว่า ปิณฑมโหสฺส ดังนี้ ความว่า รากะ
โทษ

โมหะ มานะ ทิฏฐิ กิเลส ขุริตทั้งปวงเป็นมลทิน

คำว่า ความหลง ความว่า ความไม่รู้ในทุกข์ ฯลฯ อวิชชาเป็นดังลิ้ม สลัก
โมหะ

อุคคณฺฐ นีถนถล่าวว่า โมหะ มลทิน และความหลง. พระผู้มีพระภาคผู้ตรัสรู้
แล้วทรงจะได้

แล้ว ตัดรากขาดแล้ว ทำให้ไม่ให้เกิดดังตาลยอดด้วน ให้ถึงความไม่มีในภายหลัง
ไม่ให้เกิดขึ้น

อีกต่อไปเป็นธรรมดา เพราะเหตุนั้น พระผู้มีพระภาคผู้ตรัสรู้แล้วจึงชื่อว่า ทรงละ
มลทินและความ

หลงเสียแล้ว เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า ผู้ทรงละมลทินและความหลงเสียแล้ว.

[๕๓๘] ความถือตัว ในคำว่า มานะ ในอุเทศว่า มานมฺภพฺปทฺทียินฺ ดังนี้
โดยอาการ

อย่างหนึ่ง คือ ความพองแห่งจิต. ความถือตัวโดยอาการ ๒ อย่าง คือ ความ
ถือตัวในการยกตน ๑

ความถือตัวในการข่มผู้อื่น ๑. ความถือตัวโดยอาการ ๓ อย่าง คือ ความถือตัว
ว่า เราดีกว่าเขา ๑

เราเสมอเขา ๑ เราเลวกว่าเขา ๑. ความถือตัวโดยอาการ ๔ อย่าง คือ บุคคลให้
ความถือตัวเกิด

เพราะลาภ ๑ เพราะยศ ๑ เพราะสรรเสริญ ๑ เพราะสุข ๑. ความถือตัวโดย
อาการ ๕ อย่าง คือ

บุคคลให้ความถือตัวเกิดว่า เราเป็นผู้ได้รูปที่พอใจ ๑ เราเป็นผู้ได้เสียงที่พอใจ

๑. เขาเป็นผู้ได้

กิตติชอบใจ ๑ เราเป็นผู้ได้สิ่งที่ชอบใจ ๑ เราเป็นผู้ได้โศกฏัพเพที่ชอบใจ ๑.

ความถือตัวโดย

อาการ ๖ อย่าง คือ บุคคลให้ความถือตัวเกิดเพราะความถึงพร้อมแห่งจักขุ ๑
เพราะความถึง

พร้อมแห่งหู ๑ เพราะความถึงพร้อมแห่งจมูก ๑ เพราะความถึงพร้อมแห่งลิ้น ๑
เพราะความถึง

พร้อมแห่งกาย ๑ เพราะความถึงพร้อมแห่งใจ ๑. ความถือตัวโดยอาการ ๗

อย่าง คือ ความถือ

ตัว ๑ ความถือตัวจัด ๑ ความถือตัวเกินกว่าความถือตัว ๑ ความดูหมิ่น ๑ ความ
ดูแคลน ๑ ความถือตัวว่าเรามี ๑ ความถือตัวผิด ๑. ความถือตัวโดยอาการ ๘

อย่าง คือ บุคคล

ให้ความถือตัวเกิดเพราะลาภ ๑ ให้ความดูหมิ่นเกิดเพราะความเสียลาภ ๑ ให้ความถือตัวเกิด

เพราะยศ ๑ ให้ความดูหมิ่นเกิดเพราะความเสียยศ ๑ ให้ความถือตัวเกิดเพราะความสรรเสริญ ๑

ให้ความดูหมิ่นเกิดเพราะความนิมก ๑ ให้ความถือตัวเกิดเพราะสุข ๑ ให้ความดูหมิ่นเกิดเพราะ

ทุกข์ ๑. ความถือตัวโดยอาการ ๙ อย่าง คือ ความถือตัวว่า เราดีกว่าเขาที่ดี ๑ เราเสมอเขาที่ดี ๑

เราเลวกว่าเขาที่ดี ๑ เราดีกว่าเขาที่เสมอ ๑ เราเสมอเขาที่เสมอ ๑ เราเลวกว่าเขาที่เสมอ

กัน ๑ เราดีกว่าเขาที่เลว ๑ เราเสมอเขาที่เลว ๑ เราเลวกว่าเขาที่เลว ๑. ความถือตัวโดย

อาการ ๑๐ อย่าง คือ บุคคลบางคนในโลกนี้ ให้ความถือตัวเกิดขึ้นเพราะกำนิดบ้าง เพราะโคตร

บ้าง เพราะความเป็นบุตรแห่งสกุลบ้าง เพราะความเป็นผู้มีพรหมนามบ้าง เพราะทรัพย์บ้าง

เพราะความเชื่อเชื่อบ้าง เพราะบ่อเกิดแห่งการงานบ้าง เพราะบ่อเกิดแห่งศีละบ้าง เพราะฐาน

แห่งวิชาบ้าง เพราะการศึกษาเล่าเรียนบ้าง เพราะปฏิภาณบ้าง เพราะวัตถุอื่นบ้าง ความถือตัว

กิริยาที่ถือตัวความเป็นผู้ถือตัว ความพอใจใจ ความมีมาแต่ดั่งว่าไม้อ้อสูง มาะดังธงไชย มาะ

อันเป็นเหตุให้ยกย่อง ความที่มีจิตใคร่ดังธงนำหน้า นี้ท่านกล่าวว่า ความถือตัว.

ความสบลู่ กิริยาที่สบลู่ ความเป็นผู้สบลู่ กรรมอันประกอบด้วยความแข็งกระด้าง

นี้ท่านกล่าวว่าความสบลู่ในคำภีร์ มัชฌิม นิกาย ดังนั้น ความถือตัวและความสบลู่ พระผู้มีพระภาค

ผู้ตรัสรู้แล้วทรงจะได้แล้ว ทำไม่ห้ามที่ตั่งดังตลธอดด้น ให้ถึงความไม่มีในภายหลัง ไม่ให้เกิด

ขึ้นต่อไปเป็นธรรมดา เพราะเหตุนั้น พระผู้มีพระภาคผู้ตรัสรู้แล้วจึงชื่อว่า ทรงละ

ความถือตัว

และความลบหลู่ เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า ทรงละความถือตัวและความลบหลู่

[๕๗๙] คำว่า หนุมาน ในอุเทศว่า หนุมานให้ กิตติยัสสัณนิ คิริ วรรณปฐกัณฑ์
ดังนี้

เป็นมโหสถิ. ฯลฯ คำว่า หนุมานนี้เป็นไปตามลำดับบท

คำว่า กิตติยัสสัณนิ ความว่า จักรบุ คือ จักแสดง ... จักประกาศซึ่ง
ถ้อยคำ วาจา

คำเป็นคลอง คำที่ควรเปล่ง อันเข้าไป เข้าไปพร้อม เข้ามา เข้ามาพร้อม เข้าถึง
เข้าถึงพร้อม

ประกอบด้วยคุณ เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า ฝิฉะนั้น ข้าพระองค์จักกระทำถ้อยคำอัน
ประกอบด้วยคุณ

เพราะเหตุนั้น พระปิงคิยเถระจึงกล่าวว่า

ฝิฉะนั้น ข้าพระองค์จักกระทำถ้อยคำอันประกอบด้วยคุณ แก่

พระองค์ผู้ทรงละมลทินและความหลงแล้ว ผู้ทรงละความถือตัว
และความลบหลู่

[๕๘๐] พระผู้มีพระภาคผู้ตรัสแล้ว มีพระสัมมตคักขะ ทรงบรรเทาความ
มืด ทรงถึงที่สุดโลก ล่วงภาพังปวงแล้ว ไม่มีอาสวะ
ทรงละทุกขทั้งหมดแล้ว มีพระนามจริง เป็นผู้ประเสริฐอัน
ข้าพระองค์นี้เฝ้าแล้ว.

[๕๘๑] คำว่า ทรงบรรเทาความมืด ในอุเทศว่า ตโมนุเท พุทฺโธ สมมตคักข
ดังนี้

ความว่า พระผู้มีพระภาคทรงบรรเทา ทรงกำจัด ทรงละ ทรงบรรเทาให้พ้น
ทรงทำให้สิ้นสุด

ให้ถึงความไม่มี ซึ่งความมืดคือราคะ โทสะ โมหะ มานะ วิภูติ กิเลส ทุจริต อัน
ทำให้มืด

ทำให้ไม่มีคักขะ ทำให้ไม่มีญาณ อันดับบัญญัติ เป็นฝ่ายความลำบาก ไม่เป็นไป
เพื่อบริพพาน

เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า ผู้ทรงบรรเทาความมืด.

คำว่า พุทฺโธ คือ พระผู้มีพระภาค ฯลฯ พระนามว่า พุทฺโธ นี้ เป็นฉัจฉิกา
บัญญัติ.

สัพพัญญุตญาณท่านกล่าวว่าสัมมตคักขะ ในคำว่า ผู้มีพระสัมมตคักขะ ฯลฯ
เพราะเหตุนี้.

พระตถาคตจึงชื่อว่า ผู้ตรัสแล้ว มีพระสัมมตคักขะ ทรงบรรเทาความมืด.

[๕๘๒] คำว่า โลก ในอุเทศว่า โลกนตฺถ สัพพทวารัตตมุตโต ดังนี้ คือ โลก ๑
ได้แก่โลกคือภพ โลก ๒ คือ ภวโลกเป็นสมบัติ ๑ ภวโลกเป็นวิบัติ ๑. โลก ๓
คือ เวทนา ๓

โลก ๔ คือ อาหาร ๔. โลก ๕ คือ อุปาทานชั้น ๕. โลก ๖ คือ ชาติตมภายใน
๖. โลก ๗

คือ วิญญูญาณลลิต ๗. โลก ๘ คือ โลกธรรม ๘. โลก ๙ คือ สังตทวาร ๙. โลก
๑๐ คือ

อุปภิสส ๑๐. โลก ๑๑ คือ กามภพ ๑๑. โลก ๑๒ คือ ชาติตม ๑๒. โลก ๑๓
คือ ธาตุ ๑๓.

คำว่า ทรงถึงที่สุดโลก ความว่า พระผู้มีพระภาคทรงถึงที่สุด ถึงส่วนสุดแห่ง
โลกแล้ว

ไปสู่ที่สุดถึงที่สุดแห่งโลกแล้ว ฯลฯ ไปนิพพานถึงนิพพานแล้ว. พระผู้มีพระภาค

นั่น มีกรรม

เป็นเครื่องอยู่ทรงอยู่จบแล้ว มีกรรมทรงประพจน์แล้ว ฯลฯ ไม่มีสงสารคือ ขาด
ชราและมรณะ

ไม่มีภาพใหม่ เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า ทรงถึงที่สุดโลก.

คำว่า ภาพ ในอุเทศว่า สัพพทวารัตตโต ดังนี้ คือ ภาพ ๒ ได้แก่ กรรมภาพ ๑
บุภาพ

อัมมิในปฏิสนธิ ๑. กรรมภาพเป็นไฉน? ปุณฺณวิสังขาร อปุณฺณวิสังขาร อเนญ
ชวิสังขาร

นี้เป็นกรรมภาพ

บุภาพอัมมิในปฏิสนธิเป็นไฉน? รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญานอัมมิ
ในปฏิสนธิ

นี้เป็นบุภาพอัมมิในปฏิสนธิ

พระผู้มีพระภาคทรงเป็นไปล่วง ทรงล่วงเลย ทรงก้าวล่วงซึ่งกรรมภาพและ
ปณภาพอื่น

ในปริสฺสนิ เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า ทรงถึงที่สุดโลก เป็นไปล่วงภาพทั้งปวง.

[๕๘๗] อาสวะ ในคำว่า ไฉนอาสวะ ในอุเททฺว อเนกโว สัพพทุกฺขปปีหิโน
ดังนี้ มี ๔ คือ กามาสวะ ภวาสวะ ภิญฺญาสวะ อวิชฺชาสวะ อาสวะเหล่านั้น พระผู้มี
พระภาค

ผู้ตรัสรู้แล้วทรงจะได้แล้ว ตัดรากขาดแล้ว ทำให้ไม่ให้มีที่ต้งดังตาลยอดด้วน ถึง
ความไม่มีใน

ภายหลัง ให้มีความไม่เกิดขึ้นต่อไปเป็นธรรมดา เพราะเหตุนั้น พระผู้มีพระภาคผู้
ตรัสรู้แล้วจึง

ชื่อว่า ไฉนอาสวะ.

คำว่า ทรงละทุกข์ทั้งปวง ความว่า ทุกข์ทั้งหมด คือ ขาติทุกข์ ชาติทุกข์
พยาธิทุกข์

มรณทุกข์ โสภณทุกข์ ปริเวททุกข์ ทุกขทุกข์ โทมนัสทุกข์ อูปายาสทุกข์ ฯลฯ ทุกข์
แต่ความ

ฉิบหายแห่งวิญฺญู อันมีมาแต่ปริสฺสนิ. พระผู้มีพระภาคนั้นทรงจะได้แล้ว ตัดขาด
แล้ว ะจับ

แล้ว ไม่ให้อาจเกิดขึ้น เผาเสียแล้วด้วยไฟของญาณ เพราะเหตุนั้น พระผู้มีพระ
ภาคผู้ตรัสรู้แล้ว

จึงชื่อว่า ละทุกข์ ทั้งปวง.

[๕๘๘] คำว่า มีพระนามจริง ในอุเททฺว สจฺจวโรโย พฺรหฺมุปาสีโต เม ดังนี้
ความ

ว่า มีพระนามเหมือนนามจริง พระผู้มีพระภาคพระนามว่าวิปัสสี พระผู้มีพระภาค
พระนามว่าสิขี

พระผู้มีพระภาคพระนามว่าเวสสภู พระผู้มีพระภาคพระนามว่ากุกฺกัณเฏ พระผู้มี
พระภาคพระนาม

ว่าโกณกมนิ พระผู้มีพระภาคพระนามว่า กัสสป พระผู้มีพระภาคทั้งหลายผู้
ตรัสรู้แล้ว มีพระ

นามเช่นเดียวกัน มีพระนามเหมือนนามจริง. พระผู้มีพระภาคศากยผู้มีพระนาม
เหมือนกัน คือ

มีพระนามเหมือนนามจริงของพระผู้มีพระภาคผู้ตรัสรู้แล้วเท่านั้น เพราะเหตุ
ดังนี้แล พระผู้มี

พระภาคผู้ตรัสรู้แล้ว จึงชื่อว่า มีพระนามจริง.

คำว่า เป็นผู้ประเสริฐ อันข้าพระองค์นี้ใกล้แล้ว ความว่า พระผู้มีพระภาค
นั้นอันข้า

พระองค์นี้ เข้านี้ นิ่งใกล้ กำหนดตาม สอบถามแล้ว เพราะฉะนั้นจึงชื่อว่า มี
พระนามจริง

เป็นผู้ประเสริฐ อันข้าพระองค์นี้ใกล้แล้ว. เพราะเหตุนี้แล พระปิณฑะเถระจึงกล่าว
ว่า

พระผู้มีพระภาคผู้ตรัสรู้แล้ว มีพระสมันต์คฤหะ ทรงบรรเทาความมืด
ทรมานที่มืดโลก ล่วงภาพังปวงแล้ว ไม่มีอาสวะ ทรงละทุกข์
ทั้งหมดแล้ว มีพระนามจริง เป็นผู้ประเสริฐอันข้าพระองค์นี้
ใกล้แล้ว.

พระสุตตันตปิฎก เล่ม ๒๒ ขุททกนิกาย จุฬินิเทศ - หน้า ๒๒๕

[๕๘๕] นาคปะเล้าแล้ว ฟังอาศัยปะใหญ่ที่มีผลไม้มากอยู่ ฉนใด
ข้าพระองค์ก็ฉนั้น ละแล้วซึ่งพวกพราหมณ์ผู้มีปัญญาน้อย
อาศัยแล้วซึ่งพระองค์ เป้นดังว่าหงส์อาศัยสระใหญ่ที่มีน้ำ
มาก ฉนั้น

[๕๘๖] นาท่านกล่าวว่า ทิฆะ ในอุเทคว่า ทิโช ยถา กุพฺพลํ ปภย พุคฺค
ผล

กานนฺนการสฺสย ดัน

เพราะเหตุไรนาคท่านจึงกล่าว ทิฆะ. นกเกิด ๒ ครั้ง คือ เกิดแต่ท้องแม่ครั้ง
หนึ่ง เกิด

แต่กะปะพองครั้งหนึ่ง เพราะเหตุฉนั้น นาท่านจึงเรียกว่า ทิฆะ เพราะฉนั้น จึง
ชื่อว่า ทิฆะ.

คำว่า ละปะเล้าแล้ว ... ฉนใด ความว่า นาคทั้ง ล่องเลยแล้วซึ่งปะน้ำน้อยที่
มีอาหาร

เครื่องกินน้อย มีน้ำน้อย ไปประสบพบได้ปะใหญ่ซึ่งเป็นไพรสณฑ์ที่มีต้นไม้มาก มี
ผลไม้ตก

มีอาหารเครื่องกินมาก ทิชน สำเร็จความอยู่ในไพรสณฑ์นั้น ฉนใด เพราะฉนั้น
จึงชื่อว่า นก

ละปะเล้าแล้ว อาศัยปะใหญ่ที่มีผลไม้มากอยู่ ฉนใด.

[๕๘๗] คำว่า เอว ในอุเทคว่า เอวมํหิ อပ္ปทฺสเส ปภย มํเหธิ หส
วิธมฺปตฺเต

ดัน เป็นเครื่องยังอุปมาให้ถึงพร้อมเฉพาะ.

คำว่า ละแล้วซึ่งพวกพราหมณ์ผู้มีปัญญาน้อย ความว่า พาวีพราหมณ์
และพวก

พราหมณ์อื่นซึ่งเป็นอาจารย์ของพาวีพราหมณ์นั้น เปรียบเทียบเข้ากับกะพระผู้มี
พระภาคแล้ว ก็เป็น

ผู้มีปัญญาน้อย คือ มีปัญญานิดหน่อย มีปัญญาเล้าน้อย มีปัญญาดำช้า มีปัญญาลมก มี

ปัญญาเลวทราม ข้าพระองค์ละทั้ง ล่อง ล่องเลยแล้วซึ่งพราหมณ์เหล่านั้น ผู้มี
ปัญญาน้อย คือ

มีปัญญานิดหน่อย มีปัญญาเล้าน้อย มีปัญญาดำช้า มีปัญญาลมก มีปัญญาเลว

ทรม ประสพ

พบแล้วซึ่งพระผู้มีพระภาคผู้ตรัสรู้แล้ว มีปัญญาเลิศ มีปัญญาประเสริฐ มีปัญญาวิเศษ มีปัญญา

อุดม สูงสุด ไม่มีใครเสมอ เสมอด้วยพระพุทธเจ้าที่ไม่มีใครเสมอ ไม่มีใครเปรียบ เทียบ

เป็นบุคคลหาใครเปรียบมิได้ เป็นเทวดาล่องเทวดา เป็นผู้นองอาจกว่านรชน เป็นบุรุษสี่หะ

เป็นบุรุษนาค เป็นบุรุษอาชาไนย เป็นบุรุษแก้วมรกต เป็นบุรุษผู้มั่นคงระไป มีพลธรรม ๑๐

เป็นผู้คนที่ หงส์พประสพ พบ ได้ซึ่งสระใหญ่ที่พมณูญย์ทำไว้ สระอนันตาทหรือมหาสมุทร

ที่ไม่กำเริบ มีน้ำอันไม่ถ้น ฉนใด ข้าพระองค์เป็นพราหมณ์ชื่อปิงคิยะ ประสพพบ ได้แล้ว

ซึ่งพระผู้มีพระภาคผู้ตรัสแล้ว ผู้ไม่กำเริบ มีเดชนับไม่ถ้วน มีญาณแตกฉาน มีพระจักขุเปิด

แล้ว ทรงฉลาดในประเภทแห่งปัญญา มีปฏิสัมภิทา ทรงบรรลุแล้ว ถึงเวสัฏฐญาณ ๔ แล้ว

ย่อมพระทัยไปในผลสมาบัติอันบริสุทธิ์ มีพระองค์ขาวผ่อง มีพระวาทะมีได้เป็นสอง เป็นผู้คนที่

มีปัญญาอย่างนั้น เป็นผู้ไม่เล้าถ้อย เป็นผู้ใหญ่ เป็นผู้มีธรรมลึก มีคุณอันใครๆ นับไม่ได้

มีคุณยากที่จะหยั่งถึง มีรัตนเมฆมาก มีคุณสมบัติด้วยสมาธิ ประกอบด้วยอุเบกขา มีองค์ ๖ ไม่มี

ใครเปรียบปาน มีธรรมไพศาลย์ ประมาณมีได้ มีพระคุณช่นนั้น ตรัสธรรมอันเลิศกว่าพวกที่

กล่าวกัน เช่นภูเขาสีเขรูละเอียดกว่าภูเขากว้างไป ครุฑเล็กกว่านกทั่วไป สัตว์ทุกชนิดกว่านกทั่วไป

สมุทรเล็กกว่าห้วงน้ำทั่วไป เป็นพระพุทธรูปอันสูงที่สุด ฉะนั้นเหมือนนั้น เพราะฉะนั้น จึง

ชื่อว่า ข้าพระองค์ก็ฉนั้น ละแล้วซึ่งพวกพราหมณ์ที่มีปัญญาน้อย อาศัยแล้วซึ่งพระองค์ เป็น

ดังว่าหงส์ อาศัยสระใหญ่ที่มีน้ำมาก ฉะนั้น เพราะเหตุนี้ พระปิงคิยเถระจึงกล่าวว่า

นกละป่าเล็กแล้ว อาศัยป่าใหญ่ที่มีผลไม้มากอยู่ ฉนใด

ข้าพระองค์ก็ฉนั้น ละแล้วซึ่งพวกพราหมณ์ที่มีปัญญาน้อย

อาศัยแล้วซึ่งพระองค์ เป็นดังว่าหงส์อาศัยสระใหญ่ที่มี

น้ำมาก ฉะนั้น

[๕๘๘] ในกาลก่อน (อันแก่ศาสนาของพระโคตม) อากูรย์เหล่าใด

พยากรณ์ว่า เรื่องนี้มันแล้วดังนี้ เรื่องนี้มันก็ดังนี้ คำนั้น

ทั้งหมดเป็นคำกล่าววิเศษๆ กันมา คำนั้นทั้งหมดนั้นเป็นเครื่อง

ยังความตริกให้เจริญ

[๕๘๙] คำว่า เย โยสุเทกว่า เย เม ปุพเพ วิกาสสู ดังนี้ ความว่า พาวรีพราหมณ์

และพวกพราหมณ์อื่นซึ่งเป็นอาจารย์ของพวกวิพราหมณ์ พยากรณ์แล้ว คือ บอก
... ประกาศ
แล้วซึ่งพิธีกรรมของตน ความศรัทธาของตน ความขบใจของตน ลัทธิของตน ความ
ประสงค์ของตน
อหังการของตน เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า ... ในกาลก่อน ... อาจารย์เหล่าใด
พยากรณ์แล้ว.

[๕๖๐] คำว่า ยิ่งแต่ศาสนาของพระโคตม ความว่า ก่อนแต่ศาสนา
ของพระโคตม
คือ ยิ่งแต่ศาสนาของพระโคตม ก่อนกว่าศาสนาของพระโคตม กว่าศาสนาของ
พระพุทธเจ้า
กว่าศาสนาของพระชินะ กว่าศาสนาของพระตถาคต กว่าศาสนาของพระอรหันต์
เพราะฉะนั้น
จึงชื่อว่า ยิ่งแต่ศาสนาของพระโคตม.

[๕๕๑] คำว่า เรื่องนี้มีแล้วดังนี้ เรื่องนี้ก็มีดังนี้ ความว่า ได้ยินว่า เรื่องนี้มีแล้ว
อย่างนั้น ได้ยินว่าเรื่องจริงอย่างนั้น เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า เรื่องนี้มีแล้วดังนี้ เรื่องนี้
จริงดังนี้

[๕๕๒] คำว่า คำทั้งหมดนั้น เป็นคำกล่าวสืบๆ กันมา ความว่า คำนั้นทั้ง
สิ้นเป็น
คำกล่าวสืบๆ กันมา คือ อาจารย์เหล่านั้น กล่าวธรรมอันไม่ประจักษ์แก่ตน ที่ตน
มิได้รู้มาเอง

ตามที่ได้ยินกันมาตามลำดับสืบๆ กันมา ตามความอ้างตำรา ตามเหตุที่นึกเอา
เอาเอง ตามเหตุ
ที่คาดคะเนเอาเอง ด้วยความตรึกตามอาการด้วยความเข้าใจว่าต้องกับลักษณะของ
ตน เพราะฉะนั้น

จึงชื่อว่า คำทั้งหมดนั้นเป็นคำกล่าวสืบๆ กันมา.

[๕๕๓] คำว่า คำทั้งหมดนั้น เป็นเครื่องยังความตรึกให้เจริญ ความว่า คำ
นั้นทั้งสิ้น

เป็นเครื่องยังความตรึกให้เจริญ คือ เป็นเครื่องยังวิตกให้เจริญ เป็นเครื่องยัง
ความดำริให้เจริญ

เป็นเครื่องยังกามวิตก พยาบาทวิตก วิหิงสาวิตก ให้เจริญ เป็นเครื่องยังความ
ตรึกถึงญาติให้

เจริญ เป็นเครื่องยังความตรึกถึงชนบทให้เจริญ เป็นเครื่องยังความตรึกถึงเทวดา
ให้เจริญ เป็น

เครื่องยังวิตกอันปฏิสังขตด้วยความเอ็นดูผู้อื่นให้เจริญ เป็นเครื่องยังวิตกอันปฏิ
สังขตด้วยสภา

สักการะและความสรรเสริญให้เจริญ เป็นเครื่องยังวิตกอันปฏิสังขตด้วยความไม่
ปรารถนา ให้ใคร

ดูจินตนาให้เจริญ เพราะฉะนั้น พระปิณฑะจึงกล่าวว่า

ในกาลก่อน (ขึ้นแต่ศาสนาของพระโคตม) อาจารย์เหล่านั้น

พยากรณ์ว่า เรื่องนี้มีแล้วดังนี้ เรื่องนี้ก็มีดังนี้ คำทั้งหมด

นั้นเป็นคำกล่าวสืบๆ กันมา. คำทั้งหมดนั้นเป็นเครื่องยัง

ความตรึกให้เจริญ

[๕๕๔] พระผู้มีพระภาคนั้นพระองค์เดียว ทรงบรรเทาความมืดเสีย
ประทับอยู่แล้ว มีพระปัญญาสว่างแผ่รัศมี พระโคตมมี
พระปัญญาปรากฏ พระโคตมมีพระปัญญากว้างขวางดัง
แผ่นดิน

[๕๕๕] คำว่า เอโก ในอุเทศว่า เอโก ตมฺภาสินี ดังนี้ ความว่า พระผู้มี
พระภาค
ชื่อว่าพระองค์เดียว โดยส่วนแห่งบรรพชา ชื่อว่าพระองค์เดียว เพราะอรรถว่า
ไม่มีเพื่อนสอง
เพราะอรรถว่าละต้นหน เพราะปราศจากการอาศัยโดยส่วนเดียว เพราะปราศจาก
โทษโดยส่วนเดียว

เพราะปราศจากโมหะโดยส่วนเดียว เพราะไม่มีกิเลสโดยส่วนเดียว เพราะเสด็จ
ไปตาม

เอกายนมรรค เพราะตรัสรู้ซึ่งอนุตรสัมมาสัมโพธิญาณพระองค์เดียว.

พระผู้มีพระภาค ขิว่าพระองค์เดียวโดยส่วนแห่งบรรพชาอย่างไร? พระผู้มี
พระภาค

ยังทรงหนุ่มแน่น มีพระเกศาดำสนิท ประกอบด้วยวัยอันเจริญ ตั้งอยู่ในปฐมวัย
เมื่อพระมารดา

พระบิดาไม่พอพระทัย มีพระพักตร์นองด้วยอัสนุชล ทรงพระก้านแสง รำพันอยู่
ทรงละพระญาติ

วงศ์ ทรงตัดกัณวลในคราวสมบัตินั้น ทรงตัดกัณวลในพระโอรสและพระ
ชายา ทรงตัด

กัณวลในพระประยูรญาติ ทรงตัดกัณวลในมิตรและอำมาตย์ ปลงพระเกศา พระ
มัสสุแล้ว ทรง

ครองผ้ากาสาวพัสตร์ เสด็จออกผนวช เข้าถึงความเป็นผู้ไม่มีกัณวล พระองค์เดียว
เสด็จเที่ยวไป

เที่ยวไปทั่ว ผัดเปลี่ยนอิริยาบถ เป็นไป รักษา บำรุง เยียวยา เพราะฉะนั้น พระ
ผู้มีพระภาค

จึงชื่อว่า พระองค์เดียวโดยส่วนแห่งบรรพชาอย่างนั้น

พระผู้มีพระภาค ขิว่าพระองค์เดียวเพราะอรรกว่า ไม่มีเพื่อนสองอย่างไร?

พระผู้มี

พระภาคทรงผนวชแล้วอย่างนั้น ทรงเสพสมณะ คือ ป่าและรกรากอันสงัด มี
เสียงน้อย

ปราศจากเสียงกึกก้อง ปราศจากชนแห่งชนผู้สัญจรไปมา สมควรทำการมัตถของ
มนุษย์ สมควร

เป็นที่เสวยเรือน ทรงดำเนินพระองค์เดียว หุุดอยู่พระองค์เดียว ประทับนั่ง
พระองค์เดียว

บรรทมพระองค์เดียว เสด็จเข้าบ้านเพื่อทรงรับนิเวศนาตพระองค์เดียว เสด็จกลับ
พระองค์เดียว

ประทับนั่งอยู่ในที่ลับพระองค์เดียว ทรงอธิฐานลงกรรมพระองค์เดียว พระองค์
เดียวเที่ยวไป

เที่ยวไปทั่ว ผัดเปลี่ยนอิริยาบถ เป็นไป รักษา บำรุง เยียวยา เพราะฉะนั้น พระ
ผู้เป็นพระภาค

จึงชื่อว่า พระองค์เดียว เพราะอรรกว่าไม่มีเพื่อนอย่างอื่น

พระผู้เป็นพระภาค ชื่อว่าพระองค์เดียวเพราะอรรกว่า ทรงละตัณหาอย่างใด?

พระผู้มี

พระภาคนั้นเป็นองค์เดียวมิได้มีเพื่อนอย่างอื่น เป็นผู้ไม่ประมาณ บำเพ็ญเพียร มี

พระสุทธยัมมโน

เริ่มตั้งพระมหาปธานที่คงไม่เพียรพัก ผังแม่น้ำเนรัญชรา ทรงกำจัดมารกับทั้ง
เสนาคีฬเป็น

เผ่าพันธุ์ประมาณ ทรงละ บรรเทา ทำให้สิ้นสุด ให้ถึงความไม่มี ซึ่งตัณหาอัน
ข้ายเล่นไป

เกาะเกี่ยวในอารมณ์ต่างๆ.

บุรุษตัดทอนเป็นเพื่อนท่องเที่ยวไปตลอดกาลสียกนาน ย่อม

ไม่ล่วงสงสารอันมีความเป็นอย่างอื่น และมีความเป็นอย่างอื่น

พระสูตรต้นตอ เล่ม ๒๒ ขุททกนิกาย จุฬินิเทศ - หน้า 229

วิภาณุสีริโทะณีว่า ตัณหาเป็นแดนเกิดแห่งทุกข์ แล้วพึง

เป็นผู้ปราศจากตัณหา ไม่ร้อนน เว้นรอบ

เพราะฉะนั้น พระผู้มีพระภาค จึงชื่อว่า พระองค์เดียวเพราะอรรกว่า ทรงละ
ตัณหาอย่างนี้

พระผู้มีพระภาค ชื่อว่าพระองค์เดียว เพราะปราศจากราคะโดยส่วนเดียว
อย่างไร?

พระผู้มีพระภาค ชื่อว่าพระองค์เดียวเพราะปราศจากราคะโดยส่วนเดียว
เพราะทรงละ

ราคะเสียแล้ว ชื่อว่าพระองค์เดียว เพราะปราศจากโทสะโดยส่วนเดียว เพราะ
ทรงละโทสะเสียแล้ว

ชื่อว่าพระองค์เดียว เพราะปราศจากโมหะโดยส่วนเดียว เพราะทรงละโมหะเสีย
แล้ว ชื่อว่าพระองค์

เดียว เพราะไม่มีกิเลสโดยส่วนเดียว เพราะทรงละกิเลสทั้งหลายเสียแล้ว.

พระผู้มีพระภาค ชื่อว่าพระองค์เดียวเพราะเสด็จไปตามเอกายนรรคอย่าง
ไร? สติ

ปฐมฐาน ๔ ฯลฯ อริยมรรคมีองค์ ๘ ท่านกล่าวว่า เอกายนรรค

พระผู้มีพระภาค ทรงเห็นธรรมเป็นส่วนสุดท้ายแห่งความสิ้นชาติ

ทรงอนุเคราะห์ด้วยพระทัยเกื้อกูล ย่อมทรงทราบธรรมอัน

เป็นทางไปแห่งบุคคลผู้เดียว. พุทธาทิบัญญัติข้ามพ้นแล้ว

จักขุณและขันธ์อยู่ซึ่งอิสระ ด้วยธรรมเป็นหนทางนั้น

เพราะฉะนั้น พระผู้มีพระภาค จึงชื่อว่า พระองค์เดียวเพราะเสด็จไปตามเอ
กายนรรค

อย่างนี้

พระผู้มีพระภาค ชื่อว่าพระองค์เดียวเพราะตรัสรู้ซึ่งอนุตรสัมมาสัมโพธิญาณ
พระองค์เดียว

อย่างไร? ญาณในมรรค ๔ ปญญา ปญญินทรีย์ ปญญา พล ๗ ธรรมวิจยัม
โพชนงค์

ปญญาเป็นเครื่องพิจารณา ปญญาเป็นเครื่องเห็นแจ้ง สัมมาทิฐิ ท่านกล่าวว่า
โพธิ. พระผู้มี

พระภาคตรัสรู้ฯ สังขารทั้งปวงไม่เที่ยง ฯลฯ สิ่งใดสิ่งหนึ่งมีความเกิดขึ้นเป็น

ธรรมดา สิ่งนั้น

ทั้งหมดล้วนมีความดับไปเป็นธรรมดา ด้วยโพธิญาณนั้น

อีกอย่างหนึ่ง พระผู้มีพระภาคตรัสรู้ ตรัสรู้ตาม ตรัสรู้เฉพาะ ตรัสรู้ขอบ

บรรลุ

ถูกต้อง ทำให้แจ้งแล้ว ซึ่งธรรมทั้งปวงที่ควรตรัสรู้ ควรตรัสรู้ตาม ควรตรัสรู้
เฉพาะ ควรตรัสรู้

ขอบ ควรบรรลุ ควรถูกต้อง ควรทำให้แจ้งด้วยโพธิญาณนั้น พระผู้มีพระภาค
ชื่อว่าพระองค์

เดียว เพราะตรัสรู้ซึ่งอนุตรสัมมาสัมโพธิญาณพระองค์เดียวเท่านั้น

คำว่า ทรงบรรเทาความมืดเสีย ความว่า พระผู้มีพระภาค ทรงบรรเทา ละ
สละ ภูัจฉ
ทำให้สิ้นสุด ให้ถึงความไม่มีซึ่งความมืดคือ ราคะ โทสะ โมหะ มานะ ทิฐิ กิเลส
ทุจริต
อันทำให้บอด ทำให้ไม่มีจักขุ ทำให้ไม่มีญาณอันดับปญญา เป็นฝ่ายความ
ลำบาก ไม่เป็นไป
เพือนิพพาน

คำว่า ประทับนั่งอยู่แล้ว คือ พระผู้มีพระภาคประทับอยู่แล้วที่ปาสถนาเจตีย์
เพราะ
ฉะนั้น จึงชื่อว่า ประทับนั่งอยู่แล้ว.

เชษฐบุตรผู้มีผู้ถึงฝั่งแห่งทุกข์ ประทับนั่งอยู่แล้วที่ข้างภูเข.
พระสาวกทั้งหลายผู้ได้ไตรวิชา ลมัจจุเสีย ในห้วงล้นอยู่
ด้วยเหตุอย่างนี้ดังนี้ พระผู้มีพระภาคจึงชื่อว่าประทับอยู่แล้ว.

อีกอย่างหนึ่ง พระผู้มีพระภาคชื่อว่าประทับนั่งอยู่แล้ว เพราะพระองค์ทรง
รับแล้วซึ่ง
ความขวนขวายทั้งปวง. พระผู้มีพระภาคนั้น มีธรรมเป็นเครื่องอยู่ ทรงอยู่จนแล้ว
มีภาระทรง
ประพฤติแล้ว ฯลฯ มิได้มีสงสารคือ ขาติ ขราและมรณะ ไม่มีภพใหม่ แม้ด้วยเหตุ
อย่างนี้
พระผู้มีพระภาคจึงชื่อว่าประทับนั่งอยู่แล้ว เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่าพระองค์เดียว
ทรงบรรเทาความมืด
เสีย ประทับนั่งอยู่แล้ว.

[๕๕๖] คำว่า มีความโหลง ในอุเทศว่า ขุติมา โส ปภังกรो ดังนี้ ความว่า
มีปัญญาสว่าง คือ เป็นมถิต มีปัญญา มีความตรัสรู้ มีญาณมีปัญญาเต็มแจ้ง
มีปัญญา
ทำลาภกิเลส.

คำว่า ทรงแผ่รัศมี ความว่า ทรงแผ่แสงสว่าง แผ่รัศมี แผ่แสงสว่างดัง
ประทีป
แผ่แสงสว่างสูง แผ่แสงสว่างช่วงโชติ เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า พระองค์มีพระ
ปัญญาสว่าง

แผ้วถาง

[๕๕๗] คำว่า พระโคตมมีพระปัญญาปรากฏ ความว่า พระโคตมมีพระ
ปัญญาเป็นเครื่อง
ปรากฏ มีพระญาณเป็นเครื่องปรากฏ มีปัญญาดังธงไชย มีปัญญาดังธงนำหน้า
มีปัญญาเป็นอธิบดี
มีความเลขาเฟื่องวรรณมาก มีความเลขาเฟื่องทั่วไพบาก มากด้วยปัญญาเครื่อง
พิจารณา มีธรรม
เป็นเครื่องพิจารณาพร้อม มีธรรมเป็นเครื่องอยู่แจ่มแจ้ง ทรงประพจน์ในธรรมนั้น
มีพระปัญญา

พระสุตตันตปิฎก เล่ม ๒๒ ขุททกนิกาย จุฬินิเทศ - หน้าที่ 231

มาก หันอยู่ด้วยปัญญา โน้มไปโน้มปัญญา โอนไปโน้มปัญญา เงยไปโน้มปัญญา โน้มไปโน้ม

ปัญญา มีปัญญาเป็นใหญ่

ธงเป็นเครื่องปรากฏแห่งรถ. ค้อนเป็นเครื่องปรากฏแห่งไฟ

พระราชเป็นเครื่องปรากฏแห่งแว่นแคว้น รัสดาเป็นเครื่อง

ปรากฏแห่งภรรยา จันใด

พระโคตมภูริกันนั้นเหี้ยมกัน มีปัญญากว้างขวางดั่งว่าแผ่นดิน ... มีปัญญาใหญ่ เพราะฉะนั้น

จึงชื่อว่า พระโคตมมีปัญญากว้างขวางดั่งว่าแผ่นดินปรากฏ

[๕๕๘] แผ่นดิน ท่านกล่าวว่า ภูริ ในอุเทศว่า โคตโม ภูริเมธโส ดังนี้

พระโคตม

ทรงประกอบด้วยปัญญอันไพศาลย์ กว้างขวางเสมอด้วยแผ่นดิน ปัญญา ความรู้ กิริยาที่รู้ ฯลฯ

ความไม่หลง ความเลือกเฟ้นธรรม สัมมาทิฐิ ท่านกล่าวว่า เมธา. พระผู้มีพระภาคเข้าไป

เข้าไปพร้อม เข้ามา เข้ามาพร้อม เข้าถึง เข้าถึงพร้อม ประกอบด้วยปัญญาเป็น เมธานั้น

เพราะเหตุนั้น พระผู้มีพระภาคผู้ตรัสรู้แล้ว จึงชื่อว่า มีพระปัญญากว้างขวางดั่งแผ่นดิน เพราะฉะนั้น

จึงชื่อว่า พระโคตมมีพระปัญญากว้างขวางดั่งแผ่นดิน เพราะเหตุนั้น พระปิณคิยเถระจึงกล่าวว่า

พระผู้มีพระภาคนั้น พระองค์เดียวทรงบรรเทาความมืดเสีย

ประทับอยู่แล้ว มีพระปัญญสว่าง แผ่รัศมี พระโคตมมี

พระปัญญาปรากฏ พระโคตมมีพระปัญญากว้างขวาง

ดั่งแผ่นดิน

[๕๕๙] พระผู้มีพระภาค ได้ทรงแสดงธรรม อันธรรมจริบุคคลพึง

เห็นเอง ไม่ประกอบด้วยกาล เป็นที่สันตถก อันไม่มี

อันตรายแก่อาตมา. นิพพานมิได้มีอุปมาในที่ไหน

[๖๐๐] คำว่า โย ในอุเทศว่า โย เม ธมฺมทลลิตี ดังนี้ ความว่า พระผู้มี

พระภาค

เป็นพระสัมมาโณปัฏชาจารย์ ตรัสรู้สัจจะทั้งหลายเอง ในธรรมทั้งหลายที่ไม่เคยได้
ทรงสดับมาก่อน
ทรงบรรลุแล้วซึ่งความเป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้าในธรรมเหล่านั้น และทรงถึงแล้วซึ่ง
ความเป็นผู้รู้ญาณ
ในธรรมทั้งหลาย

คำว่า อนุมัติ ในที่นี้ว่า อนุมัติแล้ว ดังนี้ ความว่า พระผู้มีพระภาคตรัส
บอก ...
ทรงประกาศแล้วซึ่งพรหมจรรย์อันงามในเบื้องต้น งามในท่ามกลาง งามในที่สุด
พร้อมทั้งอรรถ
ทั้งพยัญชนะ บริสุทธิบริบูรณ์สิ้นเชิง และสติปัญญา ฯลฯ อภิธรรมวาทะ ๔
นิพพานและ
ปฏิบัติกันให้ถึงนิพพาน เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า พระผู้มีพระภาคได้ทรงแสดงแล้ว
ซึ่งธรรม ...
แก่อาตมา.

[๖๐๑] คำว่า อัครมหาริบุคคลพึงเห็นเอง ไม่ประกอบด้วยกาล ความว่า
อัครมหาริ
บุคคลพึงเห็นเอง ไม่ประกอบด้วยกาล ควรเรียกให้มาดู ควรยอมเข้ามา อัน
วิภูษณ์ทั้งหลาย
พึงรู้เฉพาะตน ด้วยเหตุอย่างนี้จึงจึงชื่อว่า อัครมหาริบุคคลพึงเห็นเอง ไม่
ประกอบด้วยกาล.

อีกอย่างหนึ่ง ผู้ใดเจริญอภิธรรมวาทะ ๔ ในภาพนี้ ผู้นั้นย่อมบรรลุ ประสพ
ได้รับผล
แห่งมรรคในกาลเป็ลำดับ มิได้มีกาลอื่นคั่น แม้ด้วยเหตุอย่างนี้ดังนี้ จึงชื่อว่า
อัครมหาริ
บุคคลพึงเห็นเอง ไม่ประกอบด้วยกาล.

มนุษย์ทั้งหลายลงทุณวิสัยตามกาลอันควร ยังไม่ได้วิมุตติในกาลเป็ลำดับ
ยังต้อง
รอกเวลา จึงได้ ธรรมนี้ย่อมไม่เป็ฉะนั้น ผู้ใดเจริญอภิธรรมวาทะ ๔ ในภาพนี้ ผู้
นั้นย่อมบรรลุ
ประสพ ได้ผลแห่งมรรคในกาลเป็ลำดับ มิได้มีกาลอื่นคั่น ย่อมไม่ได้ในภพ
หน้า ย่อมไม่ได้
ในปรโลก ด้วยเหตุอย่างนี้จึงชื่อว่า ไม่ประกอบด้วยกาล เพราะฉะนั้นจึงชื่อว่า อัคร
มหาริบุคคล
พึงเห็นเอง ไม่ประกอบด้วยกาล.

[๖๐๒] รูปัตถก สัทธัตถก คันธัตถก รสัตถก โภกัณฺณัตถก

ธรรมดันทก

ชื่อว่า ดันทก ในอุเทศว่า ตณฺหุขมฺมิตฺกํ ดังนี้

คำว่า ตณฺหุขมฺมิตฺกํ ความว่า เป็นมีสันตันทก เป็นมีสันนาคะ เป็นมีสันโหระ
เป็นมี

สันโมหะ เป็นมีสันคติ เป็นมีสันอุปติ เป็นมีสันปฏิสนธิ เป็นมีสันภาพ เป็นมีสัน
สงสาร

เป็นมีสันวัฏฏะ กิเลส ขันธ์และอิสังขาร ทำนาล่าว่าอันตราย ในคำว่า อิติกํ
ดังนี้

เป็นมีละ สงบ สะคืน ระวัง อันตราย เป็นอนตนิพพาน เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า
เป็นมี

สันตันทก ไม่มีอันตราย.

[๖๐๓] คำว่า ยสฺส ในอุเทศว่า ยสฺส นตฺถิ อุปมา กุจิ ดังนี้ ได้แก่นิพพาน
คำว่า ไม่มีอุปมา ความว่า ไม่มีอุปมา ไม่มีข้อเปรียบเทียบ ไม่มีสิ่งเสมอ ไม่มีอะไร
เปรียบ

ไม่ปรากฏ ไม่ประจักษ์. คำว่า ในที่ใหญ่ ความว่า ในที่ใหญ่ ในที่ไรๆ ในที่บางแห่ง

ในภายใน ภายนอก หรือทั้งภายในและภายนอก เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า นิพพาน ไม่อุบัติมาใน

ที่ใหญ่. เพราะเหตุนี้ พระปิณฑะจึงกล่าวว่า

พระผู้มีพระภาคได้ทรงแสดงธรรม อันธรรมจารีบุคคลพึงเห็น
เอง ไม่ประกอบด้วยกาล เป้าถึงต้นทาง อันไม่มีอันตราย
แก่อาตมา. นิพพานมิได้มีอุปมาในที่ใหญ่.

[๖๐๔] ดูกรปิณฑะ ท่านอยู่ปราศจากพระพุทธเจ้าผู้ใดมพระองค์นั้น
ซึ่งมีพระปัญญาเป็นเครื่องปรากฏ มีพระปัญญากว้างขวางดัง
แผ่นดิน แผ่นดินนี้หรือหนอ?

[๖๐๕] คำว่า ... อยู่ปราศจากพระพุทธเจ้าพระองค์นั้น ... หรือหนอ
ความว่า ย่อมอยู่
ปราศ คือ หลีกไป ไปปราศ เว้นจากพระพุทธเจ้าพระองค์นั้น หรือหนอ เพราะ
ฉะนั้น จึงชื่อว่า
ท่านอยู่ปราศจากพระพุทธเจ้าพระองค์นั้น หรือหนอ?

[๖๐๖] คำว่า ดูกรปิณฑะ ... แผ่นดินนี้ ความว่า แผ่นดินนี้ หนึ่ง
ฟ้าหนึ่ง
ส่วนหนึ่ง วัณหนึ่ง เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า แผ่นดินนี้. พาวรีพราหมณ์เรียกพระ
เถระผู้เป็นหลาน
นั้นโดยชื่อว่า ปิณฑะ.

[๖๐๗] คำว่า ผู้ใดมซึ่งมีพระปัญญาเป็นเครื่องปรากฏ ความว่า ผู้ใดม
ซึ่งมีปัญญา
เป็นเครื่องปรากฏ มีญาณเป็นเครื่องปรากฏ มีปัญญาเป็นดังธงชัย มีปัญญาดังธง
นำหน้า มีปัญญา
เป็นอติบดี มีความเลือกเฟ้นมาก มีความเลือกเฟ้นทั่วไพบาก มาด้วยปัญญา
เครื่องพิจารณา มี
ธรรมเป็นเครื่องพิจารณาพร้อม มีธรรมเป็นเครื่องอยู่เต็มแจ้ง ทรงประพฤติใน
ธรรมนั้น มีปัญญา
มาก หนักอยู่ด้วยปัญญา โน้มไปในปัญญา โอนไปในปัญญา เจื่อมไปในปัญญา

น้อยไปใน

ปัญญา มีปัญญาเป็นใหญ่ เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า ผู้ใดที่มีพระปัญญาเป็น
เครื่องปรากฏ

[๖๘๘] แผ่นดินท่านกล่าวว่า ภูมิ ในอุเทศว่า โคตมา ภูมิธสา ดังนั้น พระ
โคตม

ประภคด้วยปัญญาอันไพศาลย์กว้างขวางเสมอด้วยแผ่นดิน ปัญญา ความรู้
ก็ยกที่รู้ ฯลฯ

ความไม่หลง ความเลือกเฟ้นธรรม สังฆาทิฐาน ท่านกล่าวว่า เมธา. พระผู้มีพระ
ภาคทรงเข้าไป

เข้าไปพร้อม เข้ามา เข้ามาพร้อม เข้าถึง เข้าถึงพร้อม ประกอบด้วยปัญญาเป็น
เนืองนิตย์ เพราะ

เหตุนั้น พระผู้มีพระภาคผู้ตรัสรู้แล้ว จึงชื่อว่า มีปัญญากว้างขวางดังแผ่นดิน
เพราะฉะนั้น

จึงชื่อว่า ผู้ใดมีซึ่งมีปัญญากว้างขวางดังแผ่นดิน เพราะเหตุนี้ พรหมจรรย์
นี้ถึงกล่าว

ดูกรปึงคะ ท่านอยู่ปราศจากพระพุทเจ้าผู้ใดมีพระองค์นั้น
ซึ่งมีปัญญาเป็นเครื่องปรากฏ มีปัญญากว้างขวางดังแผ่นดิน
แม้คู่หนึ่งหรือห่อ?

[๖๐๙] พระผู้มีพระภาคได้ทรงแสดงธรรมอันธรรมจักษุบุคคลพึงเห็น
เอง ไม่ประกอบด้วยกาล เป้าถึงต้นทาง อันไม่มีอันตราย
แก่ท่าน นิพพาน มิได้มีอุปมาในที่ไหนๆ.

[๖๑๐] คำว่า โย ในอุเทศว่า โย เต อมมทลสิ ดังนั้น ความว่า พระผู้มี
พระภาค ฯลฯ
เป็นผู้ถึงแล้วซึ่งความเป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้าในธรรมนั้น และทรงถึงแล้วซึ่งความเป็นผู้
ชำนาญใน
พลธรรมทั้งหลาย.

คำว่า อมม ในอุเทศว่า โย เม อมมทลสิ ดังนั้น ความว่า พระผู้มีพระภาค
ตรัส

บอก ... ทรงประกาศแล้วซึ่งพระธรรมจักษุอันงามในเบื้องต้น ฯลฯ และปฏิบัตกอัน
ให้ถึงนิพพาน

เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า พระผู้มีพระภาคได้ทรงแสดงแล้วซึ่งธรรม ... แก่ท่าน

[๖๑๑] คำว่า อัมมจักษุบุคคลพึงเห็นเอง ไม่ประกอบด้วยกาล ความว่า
อัมมจักษุ

บุคคลพึงเห็นเอง ... อัมมจักษุทั้งหลายพึงรู้เฉพาะตน ด้วยเหตุอย่างนี้ ดังนั้น
จึงชื่อว่า อัน

ธรรมจักษุบุคคลพึงเห็นเอง ไม่ประกอบด้วยกาล

อีกอย่างหนึ่ง ผู้ใดเจริญปริยัตติธรรม ๘ ในภพนี้ ... มิได้มีกาลอื่นนั้น
แม้ด้วยเหตุ

อย่างนี้ ดังนั้น จึงชื่อว่า อัมมจักษุบุคคลพึงเห็นเอง ไม่ประกอบด้วยกาล.

มนุษย์ทั้งหลายลงทุนทรัพยากรมากมาย ... ย่อมไม่ได้ในโลก ด้วย
เหตุอย่างนี้ จึง
ชื่อว่า ไม่ประกอบด้วยการ เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า อันธรรมจริบุคคลพึงเห็นเอง
ไม่ประกอบ
ด้วยการ

[๖๑] รูปตัณหา ... ธรรมตัณหา ชื่อว่า ตัณหา ในอุเทศว่า ตณฺหาขณิน
ติํ ตังน
คํว ตณฺหาขํ ความว่า เป็นที่ตั้งตัณหา ... เป็นที่ตั้งภวภู มิเลศขันธและอภิ
สังขาร ทั่ว

กล่าวว่าอันตราย ในทว่า อธิติ คำนี้ เป็นมีละ ... เป็นอนัตตนิพพาน เพราะ
จะนั้น จึ่งชื่อว่า

เป็นมีสันตทาน ไม่มีอันตราย.

[๖๑๓] คำว่า ยสฺส ในทว่า ยสฺส นตฺถิ อุปมา กวฺจิ คำนี้ ได้แก่อนิพพาน
คำว่า ไม่มีอุปมา ความว่า ไม่มีอุปมา ... ไม่ประจักษ์. คำว่า ในที่ใหญ่ ความ
ว่า ในที่ใหญ่ ...

หรือทั้งภายในและภายนอก เพราะฉะนั้น จึ่งชื่อว่า นิพพานไม่มีอุปมาในที่ใหญ่.
เพราะเหตุนี้

พาวีรพราหมณ์จึงกล่าวว่า

พระผู้มีพระภาคได้ทรงแสดงธรรม อันธรรมจารีบุคคลพึงเห็น
เอง ไม่ประกอบด้วยกาล เป็นมีสันตทาน อันไม่มีอันตราย
แก่ท่าน นิพพานมิได้มีอุปมาในที่ใหญ่.

[๖๑๔] ท่านพราหมณ์ อาตมามีได้อยู่ปราศจากพระพุทเจ้าพระองค์
นั้นผู้ใดม ซึ่งมิพระบัญญัติ เป็นเครื่องปรากฏ มีพระบัญญัติ
กว้างขวางดังแผ่นดิน แม่ครูหิ่ง.

[๖๑๕] คำว่า อาตมามีได้อยู่ปราศจากพระพุทเจ้าพระองค์นั้น ความว่า
อาตมามีได้
อยู่ปราศ คือ มิได้สึกไป มิได้ไปปราศ มิได้เว้น จากพระพุทเจ้า พระองค์นั้น
เพราะฉะนั้น

จึงชื่อว่า อาตมามีได้อยู่ปราศจากพระพุทเจ้าพระองค์นั้น

[๖๑๖] คำว่า ท่านพราหมณ์ ... แม่ครูหิ่ง ความว่า แม่ครูหิ่ง ขณะหิ่ง
พักหิ่ง

ส่วนหิ่ง วันหิ่ง เพราะฉะนั้น จึ่งชื่อว่า แม่ครูหิ่ง. พระปิณฑะเถระเรียกพาวี
พราหมณ์ผู้

เป็นลุงด้วยความเคารพว่า ท่านพราหมณ์

[๖๑๗] คำว่า ผู้ใดมซึ่งมิพระบัญญัติเป็นเครื่องปรากฏ ความว่า ผู้ใดม
ซึ่งมิพระบัญญัติ

เป็นเครื่องปรากฏ ... มีบัญญัติเป็นใหญ่ เพราะฉะนั้น จึ่งชื่อว่า ผู้ใดมมีบัญญัติ
เป็นเครื่อง

ปรากฏ

[๖๑๘] แผ่นดินท่านกล่าวว่า ฐิธิ ในอุเทศว่า โคตมา ฐิธิเมธสา ดังนั้น พระ
โคตม
ประกอบด้วยปัญญาอันไพศาลกว้างขวางเสมอด้วยแผ่นดิน ปัญญา ความรู้
กิริยาที่รู้ ฯลฯ ความ
ไม่หลง ความเลื่อมใสธรรม สัมมาทิฐิที่ท่านกล่าวว่าเมธา. พระผู้มีพระภาค
ทรงเข้าไป ... ทรง
ประกอบด้วยปัญญาเป็นเมธานี้ เพราะเหตุนั้น พระผู้มีพระภาคผู้ตรัสรู้แล้ว จึงชื่อ
ว่ามีปัญญา

กว้างขวางดังแผ่นดิน เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า ผู้ใดเคยมีพระปัญญากว้างขวาง
ดังแผ่นดิน

เพราะเหตุนี้ พระปิณฑะเถระ จึงกล่าวว่

ท่านพรหมณ์ อาตมามีได้อยู่ปราศจากพระพุทธเจ้าผู้ใด
ซึ่งมีพระปัญญาเป็นเครื่องปรากฏ มีพระปัญญากว้างขวาง
ดังแผ่นดินแม้ครู่หนึ่ง.

[๖๑๙] พระผู้มีพระภาคได้ทรงแสดงธรรม อันธรรมจริบุคคลพึงเห็น
เอง ไม่ประกอบด้วยกาล เป็นนิสสัยตถา อันไม่มีอันตราย
แก่อาตมา. นิพพานมิได้อุปมาในที่ไหนๆ.

[๖๒๐] คำว่า โย ในอุเทศว่า โย เม ชุมมเทเสสิ ดังนี้ ความว่า พระผู้มี
พระภาค

เป็นพระสัมมา ... และทรงถึงแล้วซึ่งความเป็นผู้ชำนาญในพลธรรมทั้งหลาย.

คำว่า ชุมม ในอุเทศว่า ชุมมเทเสสิ ดังนี้ ความว่า พระผู้มีพระภาคตรัส
บอก ...

ทรงประกาศแล้วซึ่งพรหมจรรย์ อันงามในเบื้องต้น ... และปฏิปทาอันให้ถึง
นิพพาน เพราะฉะนั้น

จึงชื่อว่า พระผู้มีพระภาคได้ทรงแสดงแล้วซึ่งธรรม แก่อาตมา.

[๖๒๑] คำว่า อันธรรมจริบุคคลพึงเห็นเอง ไม่ประกอบด้วยกาล ความว่า
อันธรรมจริ

บุคคลพึงเห็นเอง ... อันวิญญูทั้งหลายพึงรู้เฉพาะตนด้วยเหตุอย่างนี้ ดังนี้ จึง
ชื่อว่า อัน

ธรรมจริบุคคลพึงเห็นเอง ไม่ประกอบด้วยกาล.

อีกอย่างหนึ่ง ผู้ใดเจริญปริยวรรคเบื้อง ๔ ในภพนี้ ... มิได้มีกาลอื่นคั่น
แม้ด้วยเหตุ

อย่างนี้ ดังนี้ จึงชื่อว่า อันธรรมจริบุคคลพึงเห็นเอง ไม่ประกอบด้วยกาล.

มนุษย์ทั้งหลายลงทุณัฏฐิตามกาลอันควร ... ย่อมไม่ได้ในโลก ด้วย
เหตุอย่างนี้ จึง

ชื่อว่า ไม่ประกอบด้วยกาล เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า อันธรรมจริบุคคลพึงเห็นเอง
ไม่ประกอบ

ด้วยกาล.

[๖๗๒] รูปตัณหา ... ธรรมตัณหา ชื่อว่า ตัณหา ในอุเทศว่า ตณฺหาขณฺเณ
ติํ ตังนํ
คำว่า ตณฺหาขณฺเณ ความว่า เป็นที่ตั้งตัณหา ... เป็นที่ตั้งภวภูฏะ. กิเลส ๕๖ และ
อิสังขาร
ทำนวลกว่าอันตราย ในบทว่า อิติํ ตังนํ เป็นที่ตั้ง ... เป็นอนตนิพพาน
เพราะฉะนั้นจึง
ชื่อว่า เป็นที่ตั้งตัณหา ไม่อันตราย.

[๖๓๓] คำว่า ยสฺส ในอุเททฺวํ นตฺถิ อูปมา กุจิ ดนฺตี ได้แก่นิพพาน คำว่า
ไม่อุปมา ความว่า ไม่อุปมา ... ไม่ประจักษ์. คำว่า ในที่ใหญ่มาก ความว่า ใน
ที่ใหญ่ ...
หรือทั้งภายในและภายนอก เพราะเหตุนั้น จึงชื่อว่า นิพพาน ไม่อุปมาในที่
ใหญ่. เพราะ
เหตุนั้น พระปิณฑะเถระจึงกล่าวว่า

พระผู้มีพระภาคได้ทรงแสดงธรรม อุตรรรณการบุคคลพึง
เห็นเอง ไม่ประกอบด้วยกาล เป็นนิสินตณฺหา อันไม่มี
อันตรายแก่อาตมา. นิพพานมิได้มีอุปมาในที่ใหญ่มาก.

[๖๓๔] ท่านพราหมณ์ อาตมาย่อมเห็นพระพุทธเจ้าพระองค์นั้น
ด้วยใจ เหมือนเห็นด้วยจักขุ. อาตมาเป็นผู้ไม่ประมาท
ตลอดคืนและวัน นิสฺสการอยู่ตลอดคืนและวัน อาตมาย่อม
สำคัญ การไม่อยู่ปราศจากพระพุทธเจ้าอันนั้นแล.

[๖๓๕] คำว่า อาตมาย่อมเห็นพระพุทธเจ้าพระองค์นั้นด้วยใจ เหมือนเห็น
ด้วยจักขุ
ความว่า บุรุษผู้มีนัยน์ตาที่ขลุ่ยแลเห็น มองดู แลดู ตรวจดู แบ่งดู พิจารณาดู ซึ่งรูป
ทั้งหลาย
นั้นใด อาตมาแลเห็น มองดู แลดู ตรวจดู แบ่งดู พิจารณาดู ซึ่งพระผู้มีพระภาคผู้
ตรัสรู้แล้ว
นั้นแลเหมือนกัน เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า อาตมาย่อมเห็นพระพุทธเจ้าพระองค์นั้น
ด้วยใจ
เหมือนเห็นด้วยจักขุ

[๖๓๖] คำว่า ท่านพราหมณ์... เป็นผู้ไม่ประมาท ตลอดคืนและวัน ความ
ว่า เมื่อ
อาตมาอบรมด้วยใจ ชื่อว่าเป็นผู้ไม่ประมาทตลอดคืนและวัน เพราะฉะนั้น จึงชื่อ
ว่า ท่าน
พราหมณ์... เป็นผู้ไม่ประมาทตลอดคืนและวัน

[๖๓๗] คำว่า นิสฺสการอยู่ ในอุเททฺวํ นตฺถิ อูปมา ในวิสามิ รตฺตี ดนฺตี
ความว่า

นั้สการ สัการะ เคารพ นั้ถือ บูชาอยู่ ด้วยกายบ้าง ด้วยวาจาบ้าง ด้วยจิต
บ้าง ด้วย

การปฏิบัติเป็นไปตามประโยชน์บ้าง ด้วยการปฏิบัติธรรมสมควรแก่ธรรมบ้าง
ย่อมอยู่ คือ ยั้ยัง

อยู่ตลอดคืนและวัน เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า นั้สการอยู่ตลอดคืนและวัน

[๖๒๘] คำว่า ย่อมสำคัญการไม่อยู่ปราศจากพระพุทธเจ้านั้นแหละ ความ
ว่า เมื่อ

อาตมาเจริญด้วยพุทธานุสสิตนั้น จึงสำคัญพระพุทธเจ้าพระองค์นั้นว่า เป็นผู้ไม่
อยู่ปราศ คือ

เป็นผู้ไม่อยู่ปราศแล้ว คือ อาตมกัฏฐ ทราบ รู้ทั่ว รู้แจ้ง รู้ชัด อย่างนี้ เพราะฉะนั้น
จึงชื่อว่า

อาตมย่อมสำคัญการไม่อยู่ปราศจากพระพุทธเจ้าที่นั่นแหละ. เพราะเหตุนี้
พระปิณฑะ
จึงกล่าวว่า

ท่านพรหมณ์ อาตมย่อมเห็นพระพุทธเจ้าพระองค์นั้นด้วย
ใจ เห็นเห็นด้วยจักขุ อาตมเป็นผู้ไม่ประมาทแล้ว
ตลอดคืนและวัน นมัสการอยู่ตลอดคืนและวัน อาตมย่อม
สำคัญการไม่อยู่ปราศจากพระพุทธเจ้าที่นั่นแหละ.

[๖๙๙] ธรรมเหล่านี้ คือ ศรัทธา ปีติ มนะและสติ ย่อมไม่หาย
ไปจากศาสนาของพระโคตม พระโคตมผู้มีพระปัญญากว้าง
ขวางดังแผ่นดิน ย่อมเสด็จไปสู่ทิศใดๆ อาตมานั้นเป็นผู้
มอบมอบไปโดยทิศนั้นๆ นั่นแหละ.

[๗๐๐] ความเชื่อ ความเชื่อถือ ความกำหนด ความเลื่อมใส ศรัทธา
สัทธินทรีย์
สัทธาพละ ที่ปรารภถึงพระผู้มีพระภาค ชื่อว่าศรัทธา ในอุเทศว่า สหฺตา จ ปีติ จ
มโน
สติ จ ดังนี้ ความยินดี ความปรารถนาคือ ความเบิกบานใจ ความยินดี ความ
ปลื้มใจ ความ
เป็นผู้มีอารมณ์สูง ความเป็นผู้มีใจสูง ความที่คิดห่วงใย ปรารภถึงพระผู้มีพระ
ภาค ชื่อว่า
ปีติ จิต ใจ มัสส หทัย จิตทาว มโน มนยตนะ มินทริย วิญญาน วิญญาน
ขันธ
มีวิญญานธาตุอันเกิดแต่วิญญานขันธ ปรารภถึงพระผู้มีพระภาค ชื่อว่า มโน
ความ
จะถึงถึง ฯลฯ ความระลึกชอบ ปรารภถึงพระผู้มีพระภาค ชื่อว่า สติ เพราะ
ฉะนั้นจึงชื่อว่า
ศรัทธา ปีติ มนะและสติ.

[๗๐๑] คำว่า ธรรมเหล่านี้ ย่อมไม่หายไปจากศาสนาของพระโคตม ความ
ว่า ธรรม ๔

ประการนี้ ย่อมไม่หายไป ไม่ปราศไป ไม่ละไป ไม่พินาศไป จากศาสนาของพระโคตม คือ

จากศาสนาของพระพุทธเจ้า ศาสนาของพระชินเจ้า ศาสนาของพระตถาคต ศาสนาของพระ

อรหันต์ เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า ธรรมเหล่านี้ย่อมไม่หายไปจากศาสนาของพระโคตม

[๖๓๒] คำว่า สู้ศึกใดๆ ในอุเทศว่า ยัม ยัม ทิส วิชชติ ภุทฺติโยเก ดังนี้ ความว่า

พระโคตมเสด็จอยู่ คือ เสด็จไป ทรงก้าวไป เสด็จดำเนินไป สู้ศึกตะวันออก ศึกตะวันตก

ศึกใต้ หรือศึกเหนือ

คำว่า ภูริปัญโญ ความว่า มีปัญญากว้างขวางดั่งแผ่นดิน มีปัญญาใหญ่มี
ปัญญา

หลักแหลม มีปัญญากว้าง มีปัญญาร่าเริง มีปัญญาเร็ว มีปัญญากำลახกิลเลส
เพราะฉะนั้น จึง

ชื่อว่า พระโคตมผู้มีพระปัญญากว้างขวางดั่งแผ่นดิน เสด็จไปสู่ทิศใดๆ.

[๖๓๓] คำว่า อาตมกัมมเป็นผู้มอบมอบไปโดยทิศนั้นๆ นั้นแหละ ความว่า
อาตมก

นั้นเป็นผู้มอบมอบไปโดยทิศภาคที่พระพุทธเจ้าประทับอยู่นั้นๆ คือ เป็นผู้มีใจ
เอาไปในทิศนั้น

มีใจเอาไปในทิศนั้น มีใจจึงมอบไปในทิศนั้น มอบใจไปในทิศนั้น มีทิศนั้นเป็นใหญ่
เพราะ

ฉะนั้น จึงชื่อว่า อาตมกัมมเป็นผู้มอบมอบไปโดยทิศนั้นๆ นั้นแหละ. เพราะเหตุ
นั้น พระ

ปิณฺฑิกเถระจึงกล่าวว่า

ธรรมเหล่านี้ คือ ศรัทธา ปีติ มนสิการะสติ ย่อมไม่หาย

ไปจากศาสนาของพระโคตม พระโคตมผู้มีพระปัญญากว้าง

ขวางดั่งแผ่นดิน ย่อมเสด็จไปสู่ทิศใดๆ อาตมกัมมย่อม

เป็นผู้มอบมอบไปโดยทิศนั้นๆ นั้นแหละ.

[๖๓๔] กายของอาตมกัมมผู้แก่แล้ว มีเรี่ยวแรงทรพล ไม่ได้ไปใน

สำนักที่พระพุทธเจ้าประทับนั้นนั้นแล. แต่อาตมกัมมผู้ยังเป็น

นิตยัตถ์ความดำริถึง. ท่านพรากหูจูงใจของอาตมกัมมนี้แหละ

ประกอบด้วยทิศภาคที่ประทับอยู่นั้น

[๖๓๕] คำว่า ผู้แก่แล้ว ในอุเทศว่า ชัยณฺณสฺส เม ทพฺพลาภมกฺกสฺส ดังนี้

ความว่า

ผู้แก่ ผู้เฒ่า เป็นผู้ใหญ่ ล่วงกาล ผ่านภัยไปโดยลำดับ เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า ผู้
แก่แล้ว.

คำว่า มีเรี่ยวแรงทรพล ความว่า มีเรี่ยวแรงทรกำลัง มีเรี่ยวแรงน้อย มี
เรี่ยวแรง

นิตยัตถ์ เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า ของอาตมกัมมผู้แก่แล้ว มีเรี่ยวแรงทรพล.

[๖๓๖] คำว่า กาย ... ไม่ได้ไปในสำนักที่พระพุทธเจ้าประทับนั้นนั้นแล

ความว่า กาย

ไม่ได้ไป คือ ไม่ไปข้างหน้า ไม่ไปถึง ไม่ได้เข้าไปใกล้ ยังสถานที่พระพุทเจ้า
ประทับ

เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า กาย ... ไม่ได้ไปในสถานที่พระพุทเจ้าประทับนั้นแน่

[๖๓๗] คำว่า ย่อมไปถึงเป็นนิตยด้วยความดำริ ความว่า ย่อมไป ย่อมถึง
ย่อมเข้าไปใกล้ ด้วยการไปด้วยความดำริถึง ด้วยการไปด้วยความดำริถึง ด้วย
การไปด้วยญาณ

ด้วยการไปด้วยปัญญา ด้วยการไปด้วยความรู้ เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า ย่อมไปถึง
เป็นนิตยัตถ์

ความดำริ.

[๖๙๘] จิต ใจ มัสส หทัย จิตทาว มโน มนยตนะ มโนหิริย วิญญาน
วิญญานขันธ์ มโนวิญญานธาตุอันเกิดแต่วิญญานขันธ์นั้น ชื่อว่า มนะ ในอุเทศ
ว่า มโน หิ

เม พราหมณ เตน ยุตโต ดังนี้

คำว่า ท่านพราหมณ์... ประกอบแล้วด้วยทศภาคที่ประทับนั้น ความว่า
ใจของ

อาตมาประกอบ ประกอบดีแล้วด้วยทศที่พระพุทธเจ้าประทับอยู่นั้น เพราะฉะนั้น
จึงชื่อว่า

ท่านพราหมณ์ ใจของอาตมานี้แหละประกอบแล้วด้วยทศภาคที่ประทับนั้น

เพราะเหตุนั้น พระ

ปิณฺฑิกเถระจึงกล่าวว่า

กายของอาตมาชุ่มเหงาแล้ว มีเรี่ยวแรงทรพล ย่อมไม่ได้ไป
สำนักที่พระพุทธเจ้าประทับนั้นแล แต่อาตมาย่อมถึงเป็น
นิตยัตถ์ด้วยความดำริถึง. ท่านพราหมณ์ ใจของอาตมานี้แหละ
ประกอบแล้วด้วยทศภาคที่ประทับอยู่นั้น

[๖๙๙] อาตมาอนัตตมอยู่ในเปกขม เล่มไปแล้วสู่ที่พึง แต่
ที่พึงภายหลังได้เห็นพระสัมพุทธเจ้าผู้ข้ามโอฆะแล้ว มิได้มี
อาสวะ.

[๗๐๐] คำว่า อนในเปกขม ในอุเทศว่า ปงเก สยาน ปริงฆณมาน
ดังนี้

ความว่า อนอาศัยพิลาโปมาในเปกขมคือกาม ในหล่มคือกาม ในภิลลคือกาม
ในบีตคือ

กาม ในความร่ำร้อนเพราะกาม ในความกังวลเพราะกาม เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า
อนใน

เปกขม

คำว่า ตัณฺณอยู่ ความว่า ตัณฺณอยู่ด้วยความตัณฺณเพราะตัณฺหา ด้วยความ
ตัณฺณ

เพราะอิทธิ ด้วยความดีนเพราะกิเลส ด้วยความดีนเพราะประโยชน์ ด้วย
ความดีนเพราะ

วิบาก ด้วยความดีนเพราะทุจริต กำหนดแล้วดีนเพราะราคะ ขัดเคืองแล้ว
ดีนเพราะ

โทษ หลงแล้วดีนเพราะโมหะ มาผูกพันแล้วดีนอยู่เพราะมานะ ถิ่นอัน
แล้วดีน

เพราะอิทธิ ถึงความพ้นแล้วดีนเพราะอุทธัจจะ ถึงความไม่ตกลงแล้ว
ดีนเพราะวิจิตร

ไปโดยเร็วแรงแล้วดีนเพราะอนุสัย ดีนเพราะลาภ เพราะความเสื่อมลาภ
เพราะยศ

เพราะความเลื่อมยศ เพราะนิมิต เพราะสรรเสริญ เพราะสุข เพราะทุกข์ ตัณณ
อยู่เพราะ

ชาติ ชรา พยาธิ มรณะ โสกะ ปริเทวะ ทุกข์ โทมนัส และอุปายาส ตัณณเพราะ
ทุกข์

ในมรณ ทุกข์ในกำเนิดเดิรัจฉาน ทุกข์ในปรตวิสัย ตัณณ กระเลื้อยกระสน
หวั่นไหว

ละหุละหันทนเพราะทุกข์ในมณเฑียร ทุกข์มีความกำลงสู่กรรมไปมุลเหตุ ทุกข์มี
ความตั้งอยู่ใน

กรรมไปมุลเหตุ ทุกข์มีความออกจากกรรมไปมุลเหตุ ทุกข์อันเนื่องด้วยสัตว์ผู้
เกิด ทุกข์อันเนื่อง

แต่ผู้อื่นแห่งสัตว์ผู้เกิด ทุกข์เพราะความพยายามของตน ทุกข์เพราะความ
พยายามของผู้อื่น ทุกข์

เพราะทุกข์ ทุกข์ในสังสาร ทุกข์เพราะความแปรปรวน ทุกข์เพราะโรคในเขี้ยวตัก
ทุกข์เพราะ

โรคในหู ทุกข์เพราะโรคในจมูก ทุกข์เพราะโรคในลิ้น ทุกข์เพราะโรคในกาย
ทุกข์เพราะโรค

ในศีรษะ ทุกข์เพราะโรคที่หู ทุกข์เพราะโรคในปาก ทุกข์เพราะโรคที่ฟัน เพราะ
โรคโอ เพราะ

โรคหืด เพราะโรคของคร่อม เพราะโรคร้อนใน เพราะโรคหอม เพราะโรคในท้อง
เพราะโรค

สลับ เพราะโรคลงแดง เพราะโรคคุดเสียด เพราะโรคลงท้อง เพราะโรคเรื้อน
เพราะโรคฝี

เพราะโรคกลาก เพราะโรคของคร่อม เพราะโรคลมบ้าหมู เพราะโรคหืดฉาน
เพราะโรคหืดเปื่อย

เพราะโรคคัน เพราะโรคขี้เรื้อนขาว เพราะโรคคุดทะราด เพราะโรคลักขีปด
เพราะโรคดี

เพราะโรคเบาหวาน เพราะโรคจิตตีสาง เพราะโรคต่อม เพราะโรคปานะโรค
เพราะอาพาธ

มีดีเป็นสมุฏฐาน เพราะอาพาธมีเสมหะเป็นสมุฏฐาน เพราะอาพาธมีลมเป็น
สมุฏฐาน เพราะ

อาพาธเกิดแต่ดีเป็นต้นประชุมกัน เพราะอาพาธเกิดแต่ดูแปรไป เพราะอาพาธ
เกิดแก่การพลัด

เปลี่ยนวิธยาน่าไม่สงบเสมอ เพราะอาพาธเกิดแต่ความเพียรเกินไป เพราะ
อาพาธเกิดแต่ผลกรรม

เพราะร้อน เพราะหนาว เพราะหิว เพราะกระหาย เพราะอุจจาระ เพราะ
ปัสสาวะ เพราะเหือด

ยุง ลม แดดและสิ่งอื่นทั้งสัตว์เลือกคลาน ทุกข์เพราะมารดาตาย ทุกข์เพราะ
บิดาตาย ทุกข์

เพราะพี่น้องชายตาย ทุกข์เพราะพี่น้องหญิงตาย ทุกข์เพราะบุตรตาย ทุกข์เพราะ
ธิดาตาย ทุกข์

เพราะญาติมิตรหาย ทุกข์เพราะโรคภัยไข้เจ็บหาย ทุกข์เพราะความฉิบหายเพราะ
โรค ทุกข์เพราะ

ความฉิบหายแห่งศีล ทุกข์เพราะความฉิบหายแห่งวิสุทธิ เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า
นอนดินนอนอยู่

ในปฏิกตม

[๖๔๑] คำว่า เล่นไปแล้วรู้ที่พึ่งแต่ที่พึ่ง ความว่า เล่นไปแล้ว คือ เล่นไปแล้ว

สู่ศาลาแต่ศาลา บุคคลผู้บวชธรรมแต่บุคคลผู้บวชธรรมรู้ หน่อต่อหน่อ วิชาญแต่ วิชาญ สู่ปฏิปทา

แต่ปฏิปทา สู่บรรพแต่บรรพ เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า เล่นไปแล้วรู้ที่พึ่งแต่ที่พึ่ง.

[๖๔๒] คำว่า ออ ในอุเทศว่า ออพุทธาสี สมุพฺโธ ดังนี้ เป็นมทสนธิ. คำว่า

ออ นี้ เป็นไปตามลำดับบท. คำว่า ออพุทธาสี ความว่าได้ประสบ พบ เห็น เทว

คำว่า ซึ่งพระสัมพุทธเจ้า ความว่า พระผู้มีพระภาคนั้นใด ฯลฯ คำว่า พุโธ เป็นฉัจฉิกา

บัญญัติ เพราะฉะนั้นจึงชื่อว่า ในภายหลัง ได้เห็นพระสัมพุทธเจ้า.

[๖๔๓] คำว่า ผู้ข้ามโอชะแล้ว ความว่า พระผู้มีพระภาคทรงข้าม ข้ามขึ้น ข้ามพ้น

ก้าวล่วง ล่วงเลย เป็นไปแล้ว ซึ่งกามโอชะ ภาโวชะ วิชาญโอชะ อวิชชาโอชะ.

พระผู้มี

พระภาคนี้มีธรรมเป็นเครื่องอยู่ ทรงอยู่จบแล้ว มีภพทรงประพาสแล้ว ฯลฯ มีสงสาร คือ

ชาติ ชราและมรณะหนีได้ มิได้มีพาต่อไป เพราะเหตุนี้ จึงชื่อว่า ผู้ข้ามโอชะ

แล้ว.

คำว่า ไม่มีอาสวะ ความว่า อาสวะ ๔ คือกามาสวะ ภาวาสวะ วิชาญาสวะ อวิชชาสวะ.

อาสวะเหล่านั้น พระผู้มีพระภาคผู้ตรัสรู้แล้ว ทรงละได้แล้ว ตัดรากขาดแล้ว ทำ

ไม่ให้มีที่ติดง

ตาสอดตัวจน ให้ถึงความไม่มีในภายหลัง ให้มีความไม่เกิดขึ้นต่อไปเป็นธรรมดา

เพราะเหตุนี้

พระพุทธเจ้าจึงชื่อว่าไม่มีอาสวะ เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า ข้ามโอชะแล้ว ไม่มีอา

สวะ. เพราะเหตุ

นั้น พระปิณฑกะจึงกล่าวว่

อาตมามานนฺดินรณอยู่ในป่าทม เล่นไปแล้วรู้ที่พึ่งแต่ที่พึ่ง

ภายหลังได้เห็นพระสัมพุทธเจ้าผู้ข้ามโอฆะแล้ว ไม่เฝ้าสาละ.

[๖๔๔] พระวักลีหิตี พระภัทราวุธกิตี พระอาฬวโคตมะกิตี เป็นผู้มิ
ศรัทธาอันปล่อยแล้ว จันใด เน้นท่ามกลางปล่อยศรัทธาอัน
เหือนกัน ดูกรปิงคียะ ท่านจักถึงฝั่งแห่งธรรมเป็นดังแห่ง
มัจจุ.

[๖๔๕] คำว่า พระวักลีหิตี พระภัทราวุธกิตี พระอาฬวโคตมะกิตี เป็นผู้มิ
ศรัทธา
อันปล่อยแล้ว จันใด ความว่า พระวักลีหิตีศรัทธาอันปล่อยไปแล้ว เป็นผู้หนักใน
ศรัทธา มี
ศรัทธาเป็นหนักหนา ไฉนใจไปได้ยกศรัทธา มีศรัทธาเป็นใหญ่ ได้บรรลุอรหัตแล้ว
จันใด
พระภัทราวุธ ... พระอาฬวโคตมะมีศรัทธาอันปล่อยไปแล้ว เป็นผู้หนักใน
ศรัทธา มีศรัทธาเป็น

หัวหน้ น้อมใจไปด้วยศรัทธา มีศรัทธาเป็นใหญ่ ได้บรรลุอรหัตแล้ว จันใด
เพราะฉะนั้น

จึงชื่อว่า พระวัคคิธิดี พระวัทราวธิดี พระอาฬวิโคตธิดี เป็นผู้มืศรัทธาอัน
ปล่อยแล้ว
จันใด

[๖๔๖] คำว่า เหม่ทากัณเฑาะปล่อยศรัทธาจันนั้นเหมือนกัน ความว่า ทากอง
ปล่อย คือ

จงปล่อยไปทั่ว จงปล่อยไปพร้อม จงปล่อยลง จงกำหนดซึ่งศรัทธาว่า สังขารทั้ง
ปวงไม่เที่ยง ฯลฯ

สิ่งใดสิ่งหนึ่งมีความเกิดขึ้นเป็นธรรมดา สิ่งนั้นทั้งมวลล้วนมีความดับไปเป็น
ธรรมดา จันนั้น

เหมือนกัน เพราะฉะนั้นจึงชื่อว่า เหม่ทากัณเฑาะปล่อยศรัทธาจันนั้นเหมือนกัน

[๖๔๗] กิเลสที่ดี ขันธที่ดี อภิสังขารที่ดี ตรัสว่า ธรรมเป็นี่ตั้งแห่งมัจจุ ใน
อุเทศ

ว่า คมิสฺสตี (ตัว) ปิฏฺคิย มลฺลุเธยฺยสุร ปาริ ดันนี ฆตฺติณฺหาณ ความสงบสังขาร
ทั้งปวง

ความละคืนอุบิทั้งปวง ความสิ้นตัณหา ความคลายกำหนัด ความดับ ความ
ออกจากตัณหา

เป็นเครื่องร้อยรัด ตรัสว่า ผังแห่งธรรมเป็นี่ตั้งแห่งมัจจุ. คำว่า ดูกรปิฏคิยะ
ท่านลัทธิถึงผัง

แห่งธรรมเป็นี่ตั้งแห่งมัจจุ ความว่า ท่านลัทธิถึง คือ จักถึง ฎกต้อง ทำให้แจ้ง
ซึ่งผัง

เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า ดูกรปิฏคิยะ ท่านลัทธิถึงผังแห่งธรรมเป็นี่ตั้งแห่งมัจจุ.

เพราะเหตุนั้น

พระผู้มีพระภาคจึงตรัสว่า.

พระวัคคิธิดี พระวัทราวธิดี พระอาฬวิโคตธิดี เป็นผู้มื
ศรัทธาอันปล่อยแล้ว จันใด เหม่ทากัณเฑาะปล่อยศรัทธาจันนั้น
เหมือนกัน ดูกรปิฏคิยะ ท่านลัทธิถึงผังแห่งธรรมเป็นี่ตั้งแห่ง
มัจจุ.

[๖๔๘] ข้าพระองค์นี้ ได้ฟังพระดำรัสของพระผู้มีแล้ว ย่อมเลื่อมใสอย่าง

ยิ่ง พระสัมพุทธเจ้ามีเครื่องมือนับเปิดแล้ว ไม่มีหลักต่อ เป็นผู้มี
ปฏิภาณ

[๖๔๙] คำว่า ข้าพระองค์นี้ ... ย่อมเลื่อมใสอย่างยิ่งความว่า ข้าพระองค์นี้
ย่อมเลื่อมใส
ย่อมเชื่อ น้อมใจเชื่อเป็นอย่างยิ่งว่า สังขารทั้งปวงไม่เที่ยง ฯลฯ สิ่งใดสิ่งหนึ่งมี
ความเกิดขึ้น
เป็นธรรมดา สิ่งนั้นทั้งมวลล้วนมีความดับไปเป็นธรรมดา เพราะฉะนั้นจึงชื่อว่า
ข้าพระองค์นี้ ...
ย่อมเลื่อมใสอย่างยิ่ง.

[๖๕๐] ญาณปัญญา ความรู้ทั่ว ท่านกล่าวว่า โมะะ ในคำว่า มุนิในอุเทศ
ว่า สุตวาน
มุนิเน วโจ ดังนั้น ฯลฯ พระผู้มีพระภาคนั้นทรงล่วงแล้วซึ่งธรรมเป็นเครื่องข้อ
และตัณหา เป็น
ดังข้าย จึงชื่อว่า เปโมนิ

คำว่า ได้ฟังพระดำรัสของพระมุนิ ความว่า ฟัง สดับ ศึกษา ทรงจำ เข้าไป
กำหนด
แล้วซึ่งพระดำรัส คำเป็นทาง เทคน อุตสาห ของพระองค์ เพราะฉะนั้น จึงชื่อ
ว่า ได้ฟัง
พระดำรัสของพระมุนิ

[๖๕๑] เครื่องมุง ๕ อย่าง คือ ตัณหา วิภูติ กิเลส ทุจริต อวิชชา ชื่อว่า
เครื่อง
มุง ในอุเทศว่า วิมฺมจฺจนฺโท สมฺพุทฺโธดํนั้น เครื่องมุงเหล่านั้น อันพระผู้มีพระภาคผู้
ตรัสรู้
แล้วทรงเปิดแล้ว คือ ทรงรู้แล้ว ทรงถอนแล้ว ทรงละแล้ว ทรงตัดขาดแล้ว
สงบแล้ว
ระงับแล้ว ทำให้ไม่อาจเกิดขึ้น เผาเสียแล้วด้วยไฟคือญาณ เพราะเหตุนี้
พระพุทฺธเจ้าจึงชื่อ
ว่า มีเครื่องมุงอันเปิดแล้ว.

คำว่า พระพุทฺธเจ้า ความว่า พระผู้มีพระภาคนั้น ฯลฯ พระนามว่า พุทฺโธ
เป็นเลิศวิภา,
บัญญัติ เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า พระสัมพุทฺธเจ้ามีเครื่องมุงอันเปิดแล้ว.

[๖๕๒] รากะ โทสะ โมะะ ความโกรธ ความผูกโกรธ ฯลฯ อุตสาหวิลัง
ขารทั้งปวง
เป็นหัตถ์ขอ ในคำว่า ไม่มีหัตถ์ขอ ในอุเทศว่า อธิโล ปฏฺิภาณมา ดํนั้น หัตถ์ขอ
เหล่านั้น อัน
พระผู้มีพระภาคผู้ตรัสรู้แล้ว ทรงละได้แล้ว ตัดขาดแล้ว ทำให้ไม่มีที่ตั้งดังตาล
ยอดดำน ให้ถึง
ความไม่มีในภายหลัง ให้ความไม่เกิดขึ้นต่อไปเป็นธรรมดา เพราะเหตุนี้
พระพุทฺธเจ้าจึงชื่อ

ว่าไม่มีหลักต่อ.

บุคคลผู้มีปฏิภาณในคำกว่า ปฏิภาณนา ดังนั้น มี ๓ จำพวก คือ ผู้มีปฏิภาณ
ในปริยัติ ๑

ผู้มีปฏิภาณในปริปฐกา ๑ ผู้มีปฏิภาณในอธิคม ๑.

ผู้มีปฏิภาณในปริยัติเป็นไฉน? พุทธวงษะ คือ สุตตะ คเณษะ เวชยากกรณ
คากา

อุทาน อิติวุตตกา ชาดก อปัษฎธรรม เวทัลละ อัมมกสบางคนในศาสนาที่นี้เล่า
เรียนแล้ว.

ปฏิภาณของบุคคลนั้นย่อมแจ่มแจ้งเพราะอาศัยปริยัติ. บุคคลนี้ชื่อว่า มีปฏิภาณ
ในปริยัติ

ผู้มีปฏิภาณในปริปฐกาเป็นไฉน? บุคคลบางคนในศาสนาที่นี้เป็นผู้สอบถาม
ในอรรถ

ในมรรค ในลักษณะ ในเหตุ ในฐานะและอฐานะ. ปฏิภาณของบุคคลนั้น ย่อม
แจ่มแจ้ง

เพราะอาศัยปริปฐกา. บุคคลนี้ชื่อว่า มีปฏิภาณในปริปฐกา.

ผู้มีปฏิภาณในอริคนเป็นไฉน? บุคคลบางคนในศาสนานี้เป็นผู้บรรลุซึ่งสติ
ปฏิฐาน ๔
สัมมปธาน ๔ อิทธิบาท ๔ อินทริย ๕ พละ ๕ โพชฌงค์ ๗ อริยมรรคมีองค์ ๘
อริยมรรค ๔
สามัญญผล ๔ ปฏิสัมภิทา ๔ อภิญญา ๖. บุคคลนั้นรู้ธรรมแล้ว ธรรมก็รู้แล้ว ใน
จิตก็รู้แล้ว.
เมื่อรู้ธรรม ธรรมก็แจ่มแจ้ง เมื่อรู้ธรรม ธรรมก็แจ่มแจ้ง เมื่อรู้วิมุตติ วิมุตติก็แจ่ม
แจ้ง. ญาณใน
ฐานะ ๓ นี้ เป็นปฏิภาณปฏิสัมภิทา.

พระผู้มีพระภาคไฉน ไฉนพร้อม มายัง มายังพร้อม เข้าถึง เข้าถึงพร้อม
ทรงประกอบ
ด้วยปฏิสัมภิทานี้ เพราะเหตุนั้น พระพุทธเจ้า จึงชื่อว่า มีปฏิภาณ บุคคลใดไม่มี
ปริยัติ
ปริกษาก็ไม่มี อริคนก็ไม่มี ปฏิภาณของบุคคลนั้นจักแจ่มแจ้งได้อย่างไร? เพราะ
ฉะนั้น พระ
สัมพุทธเจ้า จึงชื่อว่า ไม่มีหลักต่อ มีปฏิภาณ เพราะเหตุนี้ พระปิณฑะจะจึง
กล่าวว่า

ข้าพระองค์นี้ ได้ฟังพระดำรัสของพระ牟尼แล้วย่อมเลื่อมใส
อย่างยิ่ง. พระสัมพุทธเจ้ามีเครื่องมืองอันเปิดแล้ว ไม่มีหลักต่อ
เป็นผู้มีปฏิภาณ

[๖๕๓] พระผู้มีพระภาคทรงรู้จักแล้วซึ่งธรรมอันทำให้เป็นอิเทพ ทรง
ทราบซึ่งธรรมทั้งปวง อันให้พระองค์และผู้อื่นเป็นผู้ประเสริฐ.
พระศาสดาทรงทำซึ่งส่วนสุดแห่งปัญหากทั้งหลาย แก่พวกที่มิ
ความสงสัยให้ลบล้างได้.

[๖๕๔] คำว่า เทพ ในอุเทศว่า อิเทพ อภิธมฺมย ดั่งนั้น ได้แก่เทพ ๓
จำพวก คือ

สมมติเทพ ๑ อุบัติเทพ ๑ วิสสุตเทพ ๑.

สมมติเทพเป็นไฉน? พระราชาที่ดี พระราชกุมารที่ดี พระเทวีที่ดี. เทพ
จำพวกนี้ท่าน
กล่าวว่า สมมติเทพ

อุบัตติเทพเป็นไหน? เทวดาขาวจากอุณโณหาริชากีดี พวกเทวดาขาว
ดาวดึงส์ก็ดี ฯลฯ
เทวดาก็นับเนื่องในหมู่พรหมก็ได้ เทวดาส่งขึ้นไปกว่านั้นก็ได้ เทพเจ้าพวกนี้ท่าน
กล่าวว่า

อุบัตติเทพ

วิสุทธิเทพเป็นไหน? พระตถาคต พระอรหันตชินมสพ และพระปัจเจกพุทธ
เจ้า.

เทพเจ้าพวกนี้ท่านกล่าวว่า วิสุทธิเทพ

พระผู้มีพระภาคทรงรู้จักแล้ว คือ ทรงทราบแล้ว ทรงเหี้ยมเคี้ยมแล้ว ทรงพิจารณาแล้ว
ทรงให้เลื่อมแจ้งแล้ว ทรงทำให้ปรากฏแล้ว ซึ่งสมมติเทพว่า อธิเทพ ซึ่งอุปติเตน
ว่า อธิเทพ

ซึ่งวิสุทธิเทพว่า อธิเทพ เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า ทรงรู้จักแล้วซึ่งอธิเทพทั้งหลาย.

[๖๕๕] คำว่า ทรงทราบซึ่งธรรมทั้งปวงอันนำพระองค์และผู้อื่นให้เป็นผู้
ประเสริฐ ความว่า

พระผู้มีพระภาคทรงทราบแล้ว คือ ทรงรู้ทั่วถึงแล้ว ได้ทรงถูกต้องแล้ว ทรงแทง
ตลอดแล้ว ซึ่ง

ธรรมทั้งหลายอันนำพระองค์และผู้อื่นให้เป็นอธิเทพ

ธรรมทั้งหลายอันนำพระองค์ให้เป็นอธิเทพเป็นไหน? ความปฏิบัติชอบ
ความปฏิบัติ

สมควร ควรปฏิบัติไม่เบียดเบียน ความปฏิบัติธรรมสมควรแก่ธรรม ความเป็นผู้
ทำให้บริบูรณ์ใน

ศีล ความเป็นผู้คุ้มครองการในเอื้อนริย์ทั้งหลาย ความเป็นผู้รู้จักประมาณใน
โภชนะ ความ

ประกอบความเพียรในความเป็นผู้ตื่น สติสัมปชัญญะ สติปัญฐาน ๔ ฯลฯ

อริยมรรคมีองค์ ๘

เหล่านี้ท่านกล่าวว่า ธรรมอันนำพระองค์ให้เป็นอธิเทพ

ธรรมอันนำผู้อื่นให้เป็นอธิเทพเป็นไหน? ความปฏิบัติชอบ ฯลฯ อริยมรรคมี
องค์ ๘

เหล่านี้ท่านกล่าวว่า ธรรมอันนำผู้อื่นให้เป็นอธิเทพ พระผู้มีพระภาคทรงทราบ
แล้ว คือ ทรงรู้ทั่ว

แล้ว ได้ทรงถูกต้องแล้ว ทรงแทงตลอดแล้ว ซึ่งธรรมทั้งหลายอันนำพระองค์ และ
ผู้อื่นให้เป็น

อธิเทพ ด้วยประการอย่างนั้น เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า ทรงทราบซึ่งธรรมทั้งปวงอัน
นำพระองค์และ

ผู้อื่นเป็นผู้ประเสริฐ.

[๖๕๖] คำว่า พระคาสกาทรงทำส่วนสุดแห่งปัญหาก็ทั้งหลาย ความว่า พระ
ผู้มีพระภาค

ทรงทำส่วนสุด ทรงทำส่วนสุดรอบ ทรงทำความกำหนด ทรงทำความลบ แห่ง
ปัญหาของพวก
พราหมณ์ผู้แสวงหาธรรมเครื่องถึงฝั่ง ปัญหาของพวกพราหมณ์บริษัท ปัญหาของ
ปิตุยพราหมณ์
ปัญหาของท้าวสักกะ ปัญหาของอนุนัย ปัญหาของวิภาะ ปัญหาของวิภาะนิน
ปัญหาของอุบาสก
ปัญหาของอุบาสิก ปัญหาของพระราชา ปัญหาของกษัตริย์ ปัญหาของพราหมณ์
ปัญหาของ
แพย์ ปัญหาของศูทร ปัญหาของพรหม เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า ทรงทำส่วนสุด
แห่งปัญหา
ทั้งหลาย

คำว่า พระศาสนา คือ พระผู้มีพระภาคผู้นำพวก ย่อมอุปัชฌาพวกให้ข้าม
กัณดาร คือ
ให้ข้ามผ่านพ้นกัณดารคือโจร กัณดารคือสัตว์ร้าย กัณดารคือทุกข์ภัย กัณดาร
คือที่ไม่มีน้ำ
ให้ถึงภูมิตถสถานปลอดภัย ฉะนั้น พระผู้มีพระภาคผู้นำพวก ย่อมนำสัตว์ทั้งหลายให้
ข้ามกัณดาร

คือ ให้ขาม่าพันกันดาร คือ ขาดิ ชรา พยัถิ มรณะ โสกะ ปรีเทนะ ทุกขิ โทมนัส

และอุปายาส และกันดารคือราคะ โทสะ โมหะ มานะ ทิฏฐิ ภิเลสและทุจริต และ ทิรกัชฌ

คือ ราคะ โทสะ โมหะ มานะ ทิฏฐิ ภิเลส ทุจริต ให้ถึงอนัตตนิพพานอันเป็นภูมิสถาน

ปลอดภัย จันนั้นเหือดกัน ด้วยเหตุอย่างนั้น ดังนี้ พระผู้มีพระภาค จึงชื่อว่า เป็นผู้พ้นจาก

อีกอย่างหนึ่ง พระผู้มีพระภาคเป็นผู้ไม่ แะนำ นำเนื่องๆ ให้รู้ชอบ คอย สอดส่อง

เพ่งดู ให้เลื่อมใส แม้ด้วยเหตุอย่างนั้น ดังนี้ พระผู้มีพระภาค จึงชื่อว่า เป็นผู้พ้นจาก

อีกอย่างหนึ่ง พระผู้มีพระภาคทรงยังมรรคที่ยังไม่เกิดให้เกิดขึ้น ยังมรรคที่ยังไม่เกิดดี

ให้เกิดดี ตรัสถามมรรคที่ยังไม่มีใครบอก ทรงรู้จักมรรค ทรงทราบมรรค ทรงฉลาดในมรรค

ก็เพราะในบัดนี้ พระสาวกทั้งหลายเป็นผู้ดำเนินตามมรรค เป็นผู้ประกอบในภายหลัง แม้ด้วย

เหตุอย่างนั้น ดังนี้ พระผู้มีพระภาค จึงชื่อว่า เป็นผู้พ้นจาก เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า พระศาสดา

ผู้ทำส่วนสุดแห่งปัญหาทั้งหลาย

[๖๕๗] คำว่า แก่พวกที่มีความสงสัยให้ลบล้างได้ ความว่า บุคคลทั้งหลายมีความสงสัย

มาแล้ว เป็นผู้หายความสงสัยไป มีความขุ่นใจมาแล้ว เป็นผู้หายความขุ่นใจไป มีความโลงมาแล้ว

เป็นผู้หายความโลงไป มีความเคลือบแคลงมาแล้ว เป็นผู้หายความเคลือบแคลงไป มีราคะ

มาแล้ว เป็นผู้ปราศจากราคะไป มีโทสมมาแล้ว เป็นผู้ปราศจากโทสะไป มีโมหะมาแล้ว เป็น

ผู้ปราศจากโมหะไป มีภิเลสมาแล้ว เป็นผู้ปราศจากภิเลสไป เพราะฉะนั้น จึงชื่อ

ว่า แก่พวกที่

มีความสงสัยให้ลบล้างได้. เพราะเหตุนั้น พระปิงคิยเถระจึงกล่าวว่า
พระผู้มีพระภาค ทรงรู้จักแล้วซึ่งธรรมอันทำให้เป็นอริเทพ
ทรงทราบซึ่งธรรมทั้งปวง อันให้พระองค์และผู้อื่นเป็นผู้
ประเสริฐ. พระศาสดาทรงทำซึ่งส่วนสุดแห่งปัญหากทั้งหลาย
แก่พวกที่มีความสงสัยให้ลบล้างได้.

[๖๕๘] นิพพานอันอะไรๆ นำไปไม่ได้ ไม่กำเร็บ ไม่มีอุปมาในที่
ไหนๆ. ข้าพระองค์ก็ถึง (อนุภาทิสถนิพพานธาตุ)
โดยแท้. ความสงสัยในนิพพานนั้นมิได้มีแก่ข้าพระองค์.
ขอพระองค์โปรดทรงจำข้าพระองค์ ว่าเป็นผู้มีจิตแน่วไปแล้ว
อย่างนี้

พระสุตตันตปิฎก เล่ม ๒๒ ขุททกนิกาย จุฬนิกาย - หน้าที่ 248

[๖๕๙] ฆตนิพพาน ความสงสังขารทั้งปวง ความละคืนอุบัติทั้งปวง
ความสิ้น
ตัณหา ความคลายกำหนด ความดับ ความออกจากตัณหา เป็นเครื่องระงับ
ท่านกล่าวว่า
นิพพานอันอะไรๆ นำไปไม่ได้ ในอุเทศว่า อัสสิหิ อสงกุปป์ ดังนี้
คำว่า อันอะไรๆ นำไปไม่ได้ ความว่า อหระคะ โหระ โฆระ ความโกรธ
ความ
ผูกโกรธ ความสับสน ความตีเสมอ ความริษยา ความตระหนี่ ความลาม ความ
โอ้อวด
ความกระด้าง ความแข่งดี ความถือตัว ความดูหมิ่นท่าน ความเมา ความ
ประมาท กิเลส
ทั้งปวง ทุจริตทั้งปวง ความกระวนกระวายทั้งปวง ความเร่าร้อนทั้งปวง อุกุสลา
วิสังขารทั้งปวง
นำไปไม่ได้ เป็นคุณชาติเที่ยง ยั่งยืน มั่นคง มีความไม่แปรปรวนเป็นธรรมดา
เพราะฉะนั้น จึง
ชื่อว่า อันอะไรๆ นำไปไม่ได้

ฆตนิพพาน ความสงสังขารทั้งปวง ความละคืนอุบัติทั้งปวง ความสิ้น
ตัณหา
ความคลายกำหนด ความดับ ความออกจากตัณหาเป็นเครื่องระงับ ท่านกล่าว
ว่านิพพาน อัน
ไม่กำเริบ ในคำว่า อสงกุปป์ ดังนี้

ความเกิดขึ้นแห่งนิพพานใด ย่อมปรากฏ ความเสื่อมแห่งนิพพานนั้นมิได้มี
ย่อมปรากฏ
อยู่โดยแท้ นิพพานเป็นคุณชาติเที่ยง ยั่งยืน มั่นคง มิได้มีความแปรปรวนเป็น
ธรรมดา เพราะ
ฉะนั้น จึงชื่อว่า อันอะไรๆ นำไปไม่ได้ ไม่กำเริบ

[๖๖๐] คำว่า ยสฺส ในอุเทศว่า ยสฺส นตฺถิ อุปมา กุจิ ดังนี้ ได้แก่นิพพาน
คำว่า ไม่อุปมา ความว่า ไม่อุปมา ไม่มีข้อเปรียบเทียบ ไม่มีสิ่งเสมอ ไม่อันอะไร
เปรียบ
ไม่ปรากฏ ไม่ประจักษ์ เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า ไม่อุปมา

คำว่า ใหญ่ใหญ่ ความว่า ใหญ่ใหญ่ ใหญ่ไรๆ ใหญ่บางแห่งในภายใน ใน
ภายนอก

หรือทั้งภายในและภายนอก เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า นิพพานไม่มีอุปมาในใหญ่ใหญ่.

[๖๖] จักถึงโดยแท้ ในอุเทศว่า อหุตา คิเลสสมาธิ น เมตต กุสลา ดังนี้
ความว่า

จักถึง คือ จักบรรลุ ภูมิต้อง ทำให้แจ้งโดยแท้ เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า จักถึงโดย
แท้

คำว่า ความสงสัยในนิพพานนั้นมิได้มีแก่ข้าพระองค์ ความว่า ความสงสัย
ความ

ลังเลใจ ความไม่แน่ใจ ความเคลือบแคลง ในนิพพานนั้นมิได้มี คือ ปราศ ไม่
ประจักษ์.

ความสงสัยนั้นอันข้าพระองค์จะได้แล้ว ตัดขาดแล้ว สงบแล้ว ระวังแล้ว ทำให้
อาจเกิดขึ้น

เผ่าเสียแล้วด้วยไฟอบาณ เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า ข้าพระองค์ก็ถึงโดยแท้
ความสงสัยใน

นิพพานนั้น มิได้มีแก่ข้าพระองค์.

[๖๖] คำว่า ขอพระองค์โปรดทรงจำข้าพระองค์ ... อย่างนั้น ในอุเทศว่า
อ้าว มิ

ฐาเรหิ อธิปัตติตตํ ดังนี้ ความว่า ขอพระองค์โปรดทรงกำหนดข้าพระองค์อย่าง
นี้

คำว่า มีจิตแนบไป ความว่า เป็นผู้แนบไปในนิพพาน โอบนไปในนิพพาน
เงื้อมไปใน

นิพพาน น้อมจิตไปในนิพพาน เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า ขอพระองค์โปรดทรงจำข้า
พระองค์ว่า

มีจิตแนบไปแล้วอย่างนั้น เพราะเหตุนี้ พระปิณฑะจึงกล่าวว่า

นิพพานอันอะไรๆ นำไปไม่ได้ ไม่กำเรบ ไม่อุบมาในดี

ไหนๆ. ข้าพระองค์ก็ถึง (อนุภาทิสสนิพพานธาตุ)

โดยแท้ ความสงสัยในนิพพานนั้นมิได้มีแก่ข้าพระองค์

ขอพระองค์โปรดทรงจำข้าพระองค์ ว่าเป็นผู้มีจิตแนบไป

แล้วอย่างนี้

จบ ปาราชนรรค.
